

ISSN 0134 — 6393

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

засновано в 1926 р.

**Частина 2
Економіка**

**ВИПУСК
73**

Умань — 2010

Включено до переліків №1 і №6 фахових видань ВАК України з сільськогосподарських та економічних наук (Бюлетень ВАК України №8 і №11, 2009 рік).

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського національного університету садівництва та інших навчальних закладів Міністерства аграрної політики України та науково-дослідних установ УААН.

Редакційна колегія:

А.Ф. Головчук — доктор техн. наук (відповідальний редактор), С.П. Сонько — доктор геогр. наук (заступник відповідального редактора), О.І. Здоровцов — доктор економ. наук, Л.В. Молдаван — доктор економ. наук, А.С. Музиченко — доктор економ. наук, В.С. Уланчук — доктор економ. наук, О.М. Шестопад — доктор економ. наук, О.О. Школьнік — доктор економ. наук, О.О. Непочатенко — доктор економ. наук, С.П. Полторецький — кандидат с.-г. наук (відповідальний секретар).

Рекомендовано до друку вченою радою УНУС, протокол № 4 від 18 лютого 2010 року.

Адреса редакції:

м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1.
Уманський національний університет садівництва, тел.: 3–22–35

Свідectво про реєстрацію KB № 13695 від 03.12.07 р.

© Уманський національний університет садівництва, 2010

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

<i>М.А. Вуйченко</i>	ТЕРИТОРІАЛЬНА СЕГМЕНТАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ.....	7
<i>Н.І. Загребельна, В.В. Гарбар</i>	ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	14
<i>В.М. Грицик</i>	ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ.....	18
<i>О.Є. Гудзь</i>	СУЧАСНИЙ ВИМІР СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ В АГРАРНІЙ СФЕРІ...	24
<i>І.А. Довгань</i>	ФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ.....	34
<i>І. Б. Дяченко</i>	ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ.....	41
<i>Ю.М. Клапків</i>	РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	48
<i>О. А. Клименко</i>	ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ.....	55
<i>І.А. Клочан</i>	РОЛЬ СІМ'Ї У ВІДТВОРЕННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ...	60
<i>Н.О. Коваль</i>	КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА ВИРОБНИЦТВІ.....	69
<i>В.А. Костюк</i>	ФОРМУВАННЯ ЗАСТАВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ.....	78
<i>П.С. Котик</i>	ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ КОЕФІЦІЄНТІВ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ.....	86

<i>Р.Б. Кримковський</i>	ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	95
<i>П.Ю. Курмаєв</i>	ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ.....	104
<i>Т.Є. Кучеренко</i>	ТЕОРІЯ КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗВІТІ ПРО ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ.....	113
<i>О.В. Лизанець</i>	НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЗАХОДІВ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ГІРСЬКИМ РЕГІОНАМ.....	123
<i>І.І. Лотоцький, Л.В. Лаврук</i>	СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ.....	135
<i>О.В.Маркова</i>	ВПЛИВ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ АГРОПІДПРИЄМСТВ.....	142
<i>О.А Мациборко</i>	СТАН СВІТОВОГО ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	148
<i>В. Ф. Мервенецька</i>	СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ЗВІТНОСТІ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УПРАВЛІННІ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ.....	153
<i>М.В. Місюк</i>	ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОКОПРОДУКТІВ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ.....	162
<i>О.О. Мороз, В.М. Семцов</i>	ТЕНДЕНЦІЇ РЕОРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПО-ДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	167
<i>І.В. Мустеца</i>	ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ.....	173
<i>А.В. Познаховський</i>	ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	180
<i>Л.Д. Тулуш, О.Т. Прокотчук, П.М. Боровик</i>	ОСОБЛИВОСТІ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ.....	187
<i>О.С. Рибчак</i>	ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	198

<i>Н.О. Ривак</i>	СВІТОВИЙ ДОСВІД ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ КРИЗИ.....	205
<i>О.М. Світовий</i>	УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ВИТРАТАМИ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ.....	213
<i>О.В. Степенко</i>	ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІНИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ.....	219
<i>Г.В. Східницька, О.В. Шолудько</i>	АГРОХОЛДИНГИ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА.....	225
<i>Ю.В. Улянич</i>	ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КАПІТАЛУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	233
<i>О.В. Холодцев, О.І. Потапчук</i>	ПРОГНОЗУВАННЯ ВРОЖАЇВ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ З НА ОСНОВІ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ.....	238
<i>Ю.П. Мазур</i>	МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ М'ЯСА ТА М'ЯСНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	250
<i>С.А. Байдюк</i>	ЗАХОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВ- НОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЛЬОНУ.....	255
<i>Д.К. Семенда, О.В. Семенда</i>	ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА.....	260
<i>В.М. Яценко</i>	ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ.....	266

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

ТЕРИТОРІАЛЬНА СЕГМЕНТАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

М.А. ВУЙЧЕНКО, кандидат економічних наук, докторант

У статті розглянуті особливості сегментації ринку праці за просторово-територіальним критерієм. Досліджено специфічні риси регіонального ринку праці України в сучасних економічних умовах.

У багатьох розвинених країнах світу останні десятиліття відзначилися вагомими змінами у співвідношенні факторів економічного росту.

На перше місце виходять фактори, що забезпечують інноваційний розвиток країни. Одним із основних чинників інноваційного розвитку є відповідність якості ринку праці потребам суспільства. Сучасний, збалансований ринок праці повинен в повній мірі забезпечувати економіку необхідною робочою силою в залежності від потреб регіонів, регулювати процес працевлаштування населення, узгоджувати попит і пропозицію робочої сили. В цьому аспекті важливим питанням є дослідження регіональних ринків праці та усунення негативних наслідків сегментації ринку праці за просторово-територіальним критерієм. Особливої актуальності дане питання набуває у зв'язку з фінансовою кризою, адже скорочення та зупинка виробництва підсилює конкурентну боротьбу як у середині регіонів України, так і за їх межами.

Питання формування ринку праці та окремих його сегментів вже певний час досліджується багатьма українськими та зарубіжними вченими-економістами, зокрема О.Ю. Амосовим, О.І. Здоровцовим, Г.Т. Куліковим, Е.М. Лібановою, І.І. Лотоцьким, Л.В. Молдаван, І.І. Петровою, В.М. Петюхом, В.В. Радєсвим, В.В. Томиловим, В.В. Юрчишиним та іншими.

Проблема просторово-територіальної збалансованості регіонів вивчається такими вченими, як І.А. Динісова, Р.І. Капелюшніков, В.І. Приймак, С.П. Санько, Р.Ф. Туровський, М.В. Шаленко та іншими. Але питання сегментації ринку праці за просторово-територіальним критерієм з врахуванням сучасних економічних умов потребує подальшого дослідження.

Основне завдання статті полягає у виявленні специфічних особливостей формування ринку праці в сучасних умовах у різних економічних районах України, а також виявлення асиметрії між "центром" і "регіонами".

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження послужили праці з питань формування ринку праці та окремих його сегментів, а також — наукові розробки з регіональної економіки.

У статті використано такі наукові методи, як узагальнення та порівняння, монографічний метод, функціональний аналіз, класифікаційно-аналітичний та економіко-статистичний методи дослідження.

Результати досліджень. Підґрунтям сучасної концепції регіональної

сегментації ринку праці є поєднання багатьох економічних вчень, найвідомішими з яких є теорія нодального району (Nodus — ядро) Ж.-Р. Будвила та теорія "центр-периферія" Дж. Фрідмана. Завдяки визначеному Ж.-Р. Будвелем нодальному району до економіки був введений розподіл великої території на ядро (центр) та пов'язану з ним територію (периферію, хінтерланд). Дж. Фрідман пояснив еволюцію територіальних систем і визначив особливості їх зміни під впливом розвитку продуктивних сил, завдяки якому утворюється певна ієрархічність, як в окремих районах, так і між районами і навіть окремими країнами. За теорією Дж. Фрідмана будь-яка територія знаходиться на одній з чотирьох стадій організації:

1) утворення системи локальних ядер із зонами їх впливу на відносно однорідній території (дана теорія була актуальною лише в доіндустріальну епоху);

2) виділення найбільш динамічного ядра, що формує навколо себе певний район, який, в свою чергу, є ядром для обширної периферії;

3) формування моноцентричної території, що поступово трансформується в поліцентричну внаслідок появи регіональних ядер поляризації в периферії, завдяки чому виникають нові промислові центри та райони;

4) зниження ступеня поляризації території, периферія включається до господарського обігу, виникають обширні індустріально-урбаністичні утворення з високою щільністю господарської діяльності.

За радянських часів економіці України, як і більшості інших країн, була притаманна друга з вищезазначених стадій організації. Але останнім часом у багатьох розвинених країнах світу спостерігається тенденція до виникнення в регіонах нових осередків економічного розвитку, які з часом набувають все більшого впливу. Дане явище за Дж. Фрідманом відповідає третій стадії розвитку території: виникають нові "ядра", промислові центри, які групують виробництво навколо себе і поширюють свій вплив на все більші території. Інтеграція промисловості і сільського господарства лише прискорює даний процес.

Проблема асиметрії, що виникає нині між "центром" і "регіонами", привертає увагу вчених багатьох країн світу, оскільки регулювання економіки можливе лише за умови досягнення компромісу між загальнодержавними та регіональними інтересами.

Зокрема, російські вчені-економісти І.А. Динісова, Р.І. Капелюшніков, Р.Ф. Туровський, вивчаючи особливості формування російського ринку праці, ставлять проблему територіальної приналежності на перше місце [2, с. 74], [4, с. 80], [7, с. 56]. На думку науковців, низька територіальна мобільність робочої сили значно сприяє територіальному розмежуванню ринків праці. Особливо впливають такі чинники, як адміністративні бар'єри, відсутність надійної інформації про працевлаштування в інших регіонах, недорозвиненість ринку житла, недостатня щільність транспортної мережі, високі затрати, що супроводжують зміну місця помешкання. Таким чином, ситуація на ринку праці Росії значно ускладнюється саме внаслідок

територіальної ізоляваності окремих регіонів, а, отже, виникнення в регіонах нових осередків розвитку є цілком закономірним явищем.

На проблему територіальної асиметрії в сучасних економічних умовах звертають увагу і українські вчені. Зокрема, С.П. Санько зазначає, що такі міста, як Донецьк і Дніпропетровськ стають все більш потужними осередками і поступово відтягують на себе центр. Науковець наводить приклад Франції та Великобританії, в яких навколо окремих міст створюється зона з великою густотою населення, де зосереджуються найкращі трудові ресурси [6, с. 14–16].

Досліджуючи особливості формування українського ринку праці, В.І. Приймак також вказує на вагомий вплив асиметрії між "центром" і "регіонами" [5, с. 265].

На підставі дослідження окремих показників, що характеризують стан ринку праці у восьми економічних районах України, а саме: чисельності трудових ресурсів, рівня безробіття та середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників підприємств, ми намагалися виявити особливості територіальної асиметрії в сучасних умовах. За кожним показником (в залежності від його величини) ми визначили рейтинг економічних районів (табл. 1).

З даних таблиці видно, що за всіма трьома показниками найстабільнішою є ситуація на ринку праці Донецького економічного району, де спостерігається найнижчий рівень безробіття, зосереджена найбільша чисельність трудових ресурсів, а розмір середньомісячної номінальної заробітної плати найвищий в Україні. Друге місце за показниками ринку праці та рівнем життя населення посідають Придніпровський та Південний економічні райони.

За даними таблиці 1 ми виділили чотири кластери, які характеризують ситуацію на ринку праці та рівень життя населення в різних економічних районах України (рис. 1).

Перший кластер включає економічні райони з низьким рівнем безробіття (<3%), високою чисельністю трудових ресурсів (>40 тис.) і, порівняно з іншими, високим розміром середньомісячної номінальної заробітної плати (>1200 грн.). До даного кластеру увійшли Донецький та Придніпровський економічні райони. Крім вищезазначених характеристик ці райони відзначаються високим промисловим потенціалом, що в подальшому дає їм потенційні можливості стати центром економічного розвитку країни.

До другого кластеру увійшли Центральний та Південний економічні райони. Досліджувані показники тут на високому рівні. Згідно теорії Дж. Фрідмана центральний економічний район за показниками ринку праці дійсно є "центром", "ядром", яке формує навколо себе "периферійні кола", оскільки, як у місті Київ, так і навколо нього зайнятість розширюється швидкими темпами.

1. Рейтинг економічних районів за збалансованістю окремих показників ситуації на ринку праці у 2007 році*

Економічні райони, регіони (області)	Показники ситуації на ринку праці					
	Рівень безробіття		Чисельність трудових ресурсів		Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників підприємств	
	%	рейтингове місце району	осіб	рейтингове місце району	грн.	рейтингове місце району
1	2	3	4	5	6	7
Україна	2,7		32939195			
Карпатський	3,2	5	4798684	3	1126	6
Чернівецька	3,7		707372		1051	
Закарпатська	2,8		1013783		1091	
Івано-Франківська	3,5		1086190		1180	
Львівська	2,7		1991339		1183	
Поліський	3,7	2	3552969	4	1049	7
Рівненська	4,7		928223		1133	
Волинська	3,1		819707		1013	
Житомирська	3,7		990521		1033	
Чернігівська	3,4		814518		1016	
Подільський	4,3	1	3095861	5	1005	8
Тернопільська	5,3		841495		943	
Вінницька	3,8		1240200		1028	
Хмельницька	3,7		1014166		1045	
Центральний	3,3	4	2289552	6	1223	3
Черкаська	4,4		968944		1085	
Київська	2,1		1320608		1362	
Східний	3,4	3	4144573	5	1197	4
1	2	3	4	5	6	7
Полтавська	4,1		1130298		1243	
Харківська	2,4		2118536		1251	
Сумська	3,6		895739		1098	
Придніпровський	2,9	6	4747194	4	1299	2
Запорізька	2,7		1391421		1394	
Кіровоградська	4		773496		1054	
Дніпропетровська	1,9		2582277		1455	
Південний	2,8	7	5145786	2	1166	5
АР Крим	2,4		1511640		1220	
Одеська	2		1841896		1226	
Миколаївська	3,4		932332		1202	
Херсонська	3,3		859918		1017	
Донецький	1,90	8	5164576	1	1425	1
Донецька	1,6		3388634		1535	
Луганська	2,2		1775942		1323	

*Таблицю складено на основі даних статистичного довідника "Україна у цифрах у 2007 році".

Південний економічний район має найбільший аграрно-ресурсний потенціал. Тут зосереджена п'ята частина сільськогосподарських угідь держави. Достатня забезпеченість регіону трудовими ресурсами пояснюється сприятливою віковою структурою населення, а, отже, у даного регіону є потенційні можливості стати центром аграрного розвитку держави.

Третій кластер включає Карпатський та Східний економічні райони. Аналізовані показники в даних районах знаходяться на середньому рівні. Оскільки Карпатський район відзначається значною міграцією населення за кордон, про перспективи його економічного розвитку говорити важко. Даний економічний район характеризується як аграрно-індустріальний край. Тут проживає 20% постійного сільського населення країн. Але зараз сільська промисловість, яка бурхливо розвивалася у всіх регіонах Карпат у 80–ті роки, фактично зведена нанівець. Східний економічний район поки що забезпечений трудовими ресурсами, але перспективи його розвитку досить невтішні: даний район визнано територією вимираючого сільського населення. Отже, даний кластер поєднує райони з нестабільною ситуацією, як загалом з економіки, так і з ринку праці зокрема.

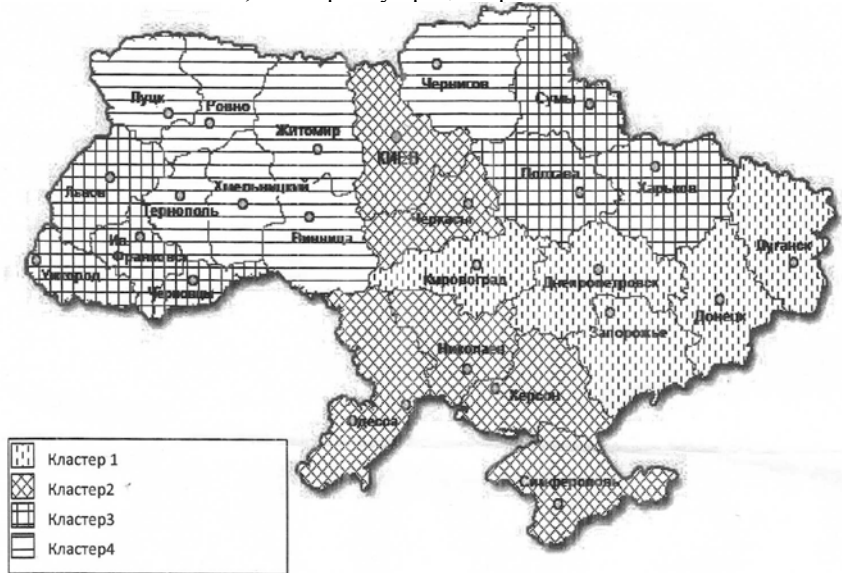

Рис. Розподіл економічних районів України за кластерами

До четвертого кластеру увійшли економічні райони з найгіршими показниками ринку праці та рівня життя населення — Поліський та Подільський. Дані райони характеризуються найвищим рівнем безробіття та найнижчим рівнем середньомісячної номінальної заробітної плати по

Україні. У сільській місцевості Поліського району, починаючи із 1996 року, кількість померлих перевищує кількість народжених. Тенденція до скорочення трудових ресурсів поєднується з неефективним їх використанням. Як наслідок — значне зростання безробіття. Подільський район внаслідок сприятливих кліматичних умов має можливості для подальшого нарощування та ефективного використання потужного аграрного потенціалу. Поділля — аграрно-індустріальний край. Проте, останнім часом в районі значно погіршилося як використання трудових ресурсів, так і їх якість. Передусім це стосується аграрної сфери. Заробітна плата в районі є найнижчою в Україні, а звільнені працівники сільської промисловості та інших галузей виробничої сфери поповнюють чисельність безробітних. Отже, до даного кластеру віднесені регіони, які потребують найбільшої підтримки держави та розробки заходів щодо покращення ситуацій на ринку праці та рівня життя населення.

Таким чином, економічні райони, що увійшли до кластерів 1 та 2 згідно третьої стадії організації території за Дж. Фрідманом, в подальшому можуть стати окремими локальними центрами економічного розвитку країни, або об'єднатися у певну територію, що стане центром зосередження найякісніших трудових ресурсів.

Економічні райони, які увійшли до кластерів 3 та 4, вимагають ретельної уваги щодо ситуації на їх ринку праці. Зокрема, важливим є вивчення причин збільшення безробіття в окремих регіонах, дослідження якісного складу трудових ресурсів та дотримання наукових підходів у їх використанні, обґрунтування розміру номінальної заробітної плати згідно кваліфікації та здібностей працюючих.

Сформовані кластери є основою вибору напрямів регулювання темпів поглиблення сегментації ринку праці за просторово-територіальним критерієм, які сприятимуть згладжуванню диспропорцій у розвитку регіональних ринків праці та ефективному використанні трудового потенціалу.

Висновки

1. Важливим питанням, що останнім часом привертає увагу багатьох науковців світу, є виникнення асиметрії у сферах впливу між "центром" та "регіонами", що спостерігається у більшості країн світу, у тому числі в Україні.
2. Дослідження показників ринку праці та рівня життя населення у різних регіонах України дало можливість виявити економічні райони, які мають потенційні можливості стати центрами економічного розвитку країни.
3. Вартим уваги є вивчення особливостей формування ринків праці та впливу на цей процес в економічних районах, що характеризуються найвищим рівнем безробіття, найнижчим розміром номінальної

заробітної плати, недостатньо забезпечені трудовими ресурсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гальчинський А.О. Проблеми економічного зростання /А.О. Гальчинський // День. — 2001. — 10 жовтня.
2. Денисова И.А. К вопросу о финансовых инструментах экономической политики в условиях экономики переходного периода /И.А. Денисова: Сб. науч. статей, М.: Моск. обществ. Науч. фонд, 1996. — С. 73–80.
3. Иншаков О.В. "Ядро развития" в контексте новой теории факторов производства /О.В. Иншаков//Экономическая наука современной России. — 2003. — № 1. — С. 11–25.
4. Капелюшников Р.И. Что скрывается за скрытой безработицей? /И.Р. Капелюшников. Сб. науч. статей под ред. Т. Малевой, М.: Московский центр Карнеги, 1998. — С. 78–84.
5. Приймак В.І. Регіональні ринки праці України: трансформація та механізм регулювання /В.І. Приймак: Монографія. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — 264 с.
6. Санько С.П. Процес формування регіонів та сутність поняття "регіон" /С.П. Санько: Кол. моногр. за ред. д. соц. наук., проф. А.М. Шатохіна. — Умань: вид. "Сочинський", 2009. — С. 12–24.
7. Туrowsкий Р.Ф. Баланс отношений центр-регионы как основа территориально-государственного строительства отношений /Р.Ф. Туrowsкий //Мировая экономика и международные отношения. — 2003. — № 12. — С. 55–65.
8. Україна у цифрах у 2007 році. Стат. довідник /За ред. Осауленка О.Г., К.: Державний комітет статистики України. — 2008. — 237 с.

Одержано 1.12.09

В результате изучения показателей рынка труда и уровня жизни населения экономические районы Украины были поделены на четыре кластера, что позволило выявить особенности территориальной асимметрии рынка труда в современных условиях.

Ключевые слова: *территориальная сегментация рынка труда, территориальный критерий сегментации, региональные отличия.*

As a result of studying the indices of labor market and living standard of the population, the economic regions of Ukraine were divided into four clusters, which made it possible to reveal peculiarities of the territorial asymmetry of labor market in current conditions.

Key words: *territorial segmentation of labor market, territorial criterion of segmentation, regional differences.*

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

**Н.І. ЗАГРЕБЕЛЬНА, кандидат економічних наук
В.В. ГАРБАР**

Проведені дослідження організації обліку виробничих запасів та вдосконалення контролю в системі управління запасами.

Створення ефективної системи обліку на підприємстві передбачає формування повної та достовірної облікової інформації про наявність, рух і оцінку виробничих запасів, а також чітку організацію їх контролю. Виходячи з того, що на сільськогосподарських підприємствах існує досить широка номенклатура запасів, які надходять на підприємство, а також вплив на організацію обліку фізичних властивостей сировинних ресурсів, актуальною проблемою є побудова оптимальної облікової системи обліку запасів з урахуванням організаційно-технологічних властивостей виробництва.

На сторінках видань останніх років висвітлюється питання з оцінки і обліку виробничих запасів. Дослідженням цих проблем займалися такі вчені як М.В. Жук, Л.К. Сук, П.Л. Сук, В.В. Моссаковский, М.Ф. Огійчук, О.П. Ратушна, Н.І. Загребельна тощо. З цих питань нема єдиної точки зору. Так, оцінку виробничих запасів пропонують за плановою собівартістю [3], за фактичною собівартістю [1], за справедливою вартістю[4] тощо. Тому вирішення проблеми обліку виробничих запасів в конкретних умовах підприємства має важливе значення, а тема досліджень є актуальною.

Методика досліджень. Теоретичною і методологічною основою досліджень послуговували напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі досліджень використані такі загальнонаукові методи: монографічний, абстрактно-логічний, статистико-економічний.

Результати досліджень. Аналізуючи останні публікації з даного напрямку досліджень, а також результати власних досліджень нами пропонується запропонувати придбані у постачальників товарно-матеріальні цінності, в тому числі і виробничі запаси, оприбутковувати за планово-обліковими цінами, а виготовлені у себе — за справедливою вартістю (згідно з П(С)БО 30 „Біологічні активи”).

Тому придбані і виготовлені виробничі запаси доцільно обліковувати на різних субрахунках, до рахунку 20 „Виробничі запаси”, наприклад, до субрахунку 208 „Матеріали сільськогосподарського призначення” відкривати субрахунки наступного порядку:

1. 2081 „Матеріали сільськогосподарського призначення придбані”;
2. 2082 „Матеріали сільськогосподарського призначення власного виробництва”.

Крім того, на наш погляд, необхідна якісна перебудова обліку запасів

з метою посилення контролю за характером і структурою споживання матеріалів, виявлення і мобілізації резервів поліпшення використання матеріальних ресурсів. Це потребує принципового підходу до вирішення проблем у сфері обліку запасів. На перший план виступають вдосконалення контролю у системі управління запасами, що може забезпечити тісний взаємозв'язок даних оперативного-технічного і бухгалтерського обліку, формування інформації про матеріальні витрати на основі даних, які оперативно збирають підрозділи, що здійснюють контроль за виробничими процесами у сільському господарстві. На сьогодні у більшості підприємств облік виробничих запасів здійснюється таким чином.

Періодично в терміни, передбачені Графіком документообороту, документи з надходження і витрачання виробничих запасів, на підставі яких матеріально відповідальні особи ведуть кількісний облік цих цінностей у Книзі (картках складського обліку), передають із складу у бухгалтерію підприємства разом з складеним Звітом про рух матеріальних цінностей. Тут, з метою контролю за рухом і залишками виробничих запасів на складах, звіт і прикладені до нього первинні документи таксують, потім дані цих документів розносять по аналітичних рахунках, які відкриваються у Книзі (картці) обліку продуктів і матеріалів на кожний номенклатурний номер виробничих запасів. У кінці місяця у Книгах (картках) підраховуються обороти за місяць по всіх аналітичних рахунках (за кількістю і сумою) і визначають залишки виробничих запасів на кінець місяця. Обороти за місяць і залишки на кінець місяця по кожному номенклатурному номеру переносять до оборотної відомості виробничих запасів. Оборотні відомості призначені для узагальнення оборотів і залишків по всіх аналітичних рахунках, а також звірки даних аналітичного обліку з даними синтетичного обліку виробничих запасів. Щомісячно дані обліку на складах і в бухгалтерії звіряють. Виявлені помилки виправляють у наступному за звітним місяці, тому що рознесення по аналітичних рахунках і складання оборотних відомостей затягуються до 15–25 числа наступного місяця.

Недоліками викладеного методу обліку виробничих запасів є:

1. Первинні документи, які відображають рух виробничих запасів, із складів надходять у бухгалтерію із Звітом один раз на місяць у кінці звітного періоду. Це не дозволяє організувати рівномірну завантаженість облікового апарату протягом місяця. Основний об'єм облікової роботи приходить, як правило, на кінець місяця, тому природним є відставання бухгалтерського обліку виробничих запасів від складського обліку цих цінностей.

2. Паралельне ведення кількісного обліку виробничих запасів на складах і в бухгалтерії призводить до непотрібного дублювання запасів.

3. Великий об'єм роботи і нерівномірність навантаження облікового апарату є причиною відставання аналітичного обліку виробничих запасів від синтетичного обліку. В результаті бухгалтерський баланс

складається до звірки записів складського і бухгалтерського обліку. Виявленні при звірці помилки виправляються після здачі звітності, тобто в наступному місяці. Баланс, представлений без звірки записів на рахунках з обліку виробничих запасів, не завжди відображає дійсний стан речей.

4. При вказаному методі обліку виробничих запасів облік ведеться, як правило, за їх фактичною собівартістю. Визначення фактичної собівартості виробничих запасів дуже трудомістка робота, бо вона змінюється після кожного надходження цінностей на підприємство. Щомісячно (або щоквартально) з кожного виду виробничих запасів необхідно визначати, за якими цінами дані запаси списуються на витрати виробництва. Відсутність облікових цін (планових або оптових) призводить до неточностей в обліку. В результаті зустрічаються випадки, коли на складі рахується певна кількість матеріалу, а вся його вартість вже списана на витрати виробництва або, навпаки, виробничі запаси у кількісному виразі списані зі складу повністю, а в бухгалтерському обліку ще значиться їх вартість.

Наявність відмічених і інших серйозних недоліків в організації обліку виробничих запасів змусила колективи облікових працівників шукати шляхи і засоби удосконалення обліку виробничих запасів.

Одним із таких шляхів є застосування на середніх і великих підприємствах сальдового (оперативно-бухгалтерського) методу обліку товарно-матеріальних цінностей, в тому числі, і виробничих запасів.

За останні роки сальдовому методу обліку виробничих запасів не приділяється достатньої уваги, хоча простота організації обліку, ліквідація відставання в обліку, різке скорочення об'єму роботи вигідно відрізняють цей метод обліку запасів від інших методів [3].

Основні переваги сальдового методу обліку виробничих запасів наступні:

1. Зникає традиційний відрив оперативного обліку виробничих запасів від бухгалтерського. Практично дані оперативного обліку отримують одночасно з даними бухгалтерського обліку виробничих запасів. Закінчуючи 2–4 числа наступного за звітним місяцем проводять підрахунок підсумків у сальдових відомостях і зробивши звірку із записами у Книгах (картках) складського обліку, а бухгалтерія вже на початок місяця має точні залишки і дані про рух виробничих запасів.
2. Зникає дублювання записів на складах і в бухгалтерії. Бухгалтерський облік базується на даних оперативного обліку і органічно пов'язаний з останнім. Відпадає необхідність у щомісячній звірці паралельних записів, які робились, як правило, після складання балансу.
3. Застосування планово-облікових цін ліквідовує трудомітку роботу зі щомісячного визначення середньої вартості сотень найменувань виробничих запасів. Ліквідуються сумові різниці, від'ємні

залишки тощо.

4. Забезпечується своєчасне отримання відомостей про залишки запасів на складах у будь-який момент, що полегшує проведення інвентаризації і підвищує оперативність обліку.
5. Повністю ліквідовується хронічне відставання аналітичного обліку виробничих запасів від синтетичного обліку.
6. Облікові працівники отримують можливість приділяти більше уваги контролю безпосередньо на місцях за організацією зберігання виробничих запасів, за своєчасним і правильним оформленням операцій про рух виробничих запасів на складах.

Висновок. Застосування сальдового методу обліку виробничих запасів буде сприяти зниженню трудомісткості їх обліку і підвищенню контролю за збереженням, і головне - за використанням запасів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 „Витрати” [Текст]: затв. Наказом Міністерства України від 31.12.99 р. № 318 // Все про бухгалтерський облік. — 2005. — № 13. — С. 59–63.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 „Запаси” [Текст] // Все про бухгалтерський облік. — 2003. — № 14. — С. 30–32.
3. Родостовець В.К. Сальдовый метод учета материальных ценностей в сельскохозяйственных предприятий [Текст]. — М.: Статистика, 1970. — 223 с.
4. Методичні рекомендації з обліку біологічних активів [Текст] // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2007. — № 4. — С. 17–32.

Одержано 1.12.09

Применение сальдового метода производственных запасов будет способствовать снижению трудоемкости их учета и повышению контроля за сохранением, и главное, за использованием запасов.

Ключевые слова: производственные запасы, сальдовый метод, отчетность.

The application of balance technique of inventories will help reduce working hours, required to perform their accounting, and enhance control over their conservation as well as their use.

Key words: inventories, balance technique, reporting.

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ

В.М. ГРИЦИК, аспірант

Наведено результати досліджень особливостей формування кластерів з метою з метою максимально можливого використання потенціалу регіонів.

Запорукою стрімкого розвитку економіки будь-якої держави, завоювання нею частки світового ринку у певній галузі та подальша успішна боротьба за цей ринок і збільшення свого економічного впливу на глобальну економіку неможливе без попереднього виявлення потенційних конкурентних переваг у даній галузі економіки. Жодна країна не може бути конкурентоздатною у всіх сферах промисловості та сільського господарства. Тому в умовах глобалізації і посилення міжнародної конкуренції економічний розвиток нашої країни стає все більш залежним від вірного виявлення конкурентних галузей та негайного, максимально можливого використання їх потенціалу.

Глобальні зміни, які відбуваються в результаті стрімких темпів науково-технічного прогресу, активізації інноваційних процесів, вимагають нових підходів до соціально-економічного розвитку регіонів України, особливо в яких сконцентровано виробництво сільськогосподарської продукції. Аграрний сектор нашої країни приховує в собі величезні потенційні можливості швидкого та стрімкого розвитку не тільки окремої галузі, а й всієї економіки країни. Реалізація цього потенціалу дасть можливість Україні зайняти одне з ключових місць серед могутніх агропромислових країн світу. Це зумовлено наступними головними факторами: внутрішніми — родючими землями і сприятливим кліматом, зовнішніми — збільшенням населення та зменшенням кількості оброблюваних земель у світі. У зв'язку з цим необхідне спрямування політики на вдосконалення організації управління аграрним сектором і на створення умов для здійснення його технологічного забезпечення.

Як свідчить досвід розвинених країн світу, зокрема країн ЄС, а також США, Японії, Китаю розвиток горизонтальної інтеграції, за якої створюються сприятливі умови для функціонування всіх організаційних форм господарювання, а також досягається стійкий розвиток сільських територій на основі принципу економічної самодостатності, стає можливий завдяки територіально-самоврядній (кластерній) організації агропромислового виробництва. Кластерний підхід — це реалізація інтеграційних процесів, що забезпечує високу ефективність управління та використання сукупного виробничого потенціалу.

Дані питання досліджував Майкл Портер, а також українські та зарубіжні вчені В. Андерсен, М. Войнаровський, В. Воротін, М. Долішній,

М. Кропивко, С. Куніцин, В. Прайс, Д. Стеченко, С. Соколенко, С. Сутирін, В. Шройдер, І. Хорват та ін.

Метою статті є системний аналіз переваг кластерних інтеграційних об'єднань в порівнянні з іншими формами господарювання.

Методика досліджень. Методологічною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань світової економіки та економіки України. У статті знайшли застосування такі наукові методи, як узагальнення окремих фактів і результатів дослідження, емпіричний (спостереження та порівняння) та абстрактно-логічний метод.

Результати дослідження. Секторальний (галузевий) принцип управління агропромисловим виробництвом в нашій державі, який базується на традиційних формах галузевої організації виробництва, має суттєві недоліки. Одним з яких є те, що така організація й управління аграрним сектором, які склалися за функціонування адміністративно-планової економіки, залишає поза увагою розвиток сільських територій. За такої організації аграрного сектору роль регіональних структур управління знижуватиметься, а найвищого рівня управління — загальнодержавного — зростатиме. Тому для України дуже важливим є вибір новітнього і принципово відмінного від існуючого принципу організації агропромислового виробництва.

В умовах сучасної конкуренції індивідуальне і самостійне функціонування навіть великих організацій дає все менші гарантії ефективного досягнення поставлених цілей, тому останнім часом підприємства значно охоче використовують різні форми кооперації, сприймаючи їх як складові елементи своїх стратегій. Сильні глобалізаційні тенденції приводять до того, що в усіх галузях економіки співробітництво стає ключовим підходом до ефективної конкуренції [3, с. 327].

Таким чином, постає проблема детального аналізу кластерних об'єднань, методології розробки агропромислових кластерних утворень, виявлення їх переваг і новітніх можливостей. Кластер — це добровільне об'єднання самостійних юридичних осіб, які зберігають свій автономний юридичний статус, але спільно працюють заради виробництва конкурентоспроможної продукції та загальної і особистої економічної вигоди. Кластери формуються у певній сфері підприємництва за умови, що учасники кластеру пов'язані між собою технологічно і, як правило, за ознакою географічної близькості [6].

Коляденко С.В. вказує, що кластери — це виробничі мережі незалежних фірм (включаючи спеціалізованих виробників), установ, що генерують знання (університетів, дослідних інститутів, інжинірингових компаній), об'єднувальних і допоміжних закладів (брокерів, консультантів), фінансових структур і споживачів, що пов'язані один з одним у ланцюзі виробництва та реалізації продукції [7, с. 257].

Взагалі, феномен кластера (від англ. cluster — скупчення, зосередження), як об'єкта економічної агломерації взаємопов'язаних підприємств на деякій території, відомий ще з часів ремісничого

виробництва. Але, тільки починаючи з останньої чверті XX століття, кластери почали проявляти себе як важливий чинник економічного розвитку регіонів. Останнім часом все більшого поширення набуває точка зору, що території, на яких утворюються кластери, стають лідерами економічного розвитку. Такі регіони-лідери визначають конкурентоспроможність національних економік [4].

Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону висвітлена в роботі В.В. Бакума. В якій він пише, що при розробці агропромислових кластерів регіонального рівня проводиться аналіз статистичних даних за останні роки щодо розвитку аграрної сфери регіону, а також усієї держави. Головна увага звертається на стан сільськогосподарського виробництва, його основних напрямів у: а) рослинництві — зернового, цукрового, олійного, овочевого, плодоягідного, льонарства, виноградарства тощо; б) тваринництві — м'ясного, молочного, рибного, птахівництва, бджільництва й ін. Крім основного (сільськогосподарського) виробництва здійснюється аналіз постачальників відповідних ресурсів для його повноцінного функціонування, а також системи заготівель, переробного виробництва, зберігання та збуту, харчового виробництва й ін. Це дає можливість виділити ті напрями сільгоспвиробництва, де регіон досяг успіхів у міжрегіональній конкуренції на аграрному ринку України [1, с. 39].

У процесі власних досліджень було доведено, що будь-який агропромисловий кластер досить складний за своєю структурою і включає велику кількість організацій, установ і фірм, входження яких до інших дозволених законодавством України об'єднань, таких як асоціації, холдинги, консорціуми тощо, не є характерним. Для доведення вищесказаного розглянемо структуру профільного агропромислового кластера м'ясо-молочної продукції, що характерна для кластерів будь-якого регіону України (рис. 1)

Профільний агропромисловий кластер м'ясо-молочної продукції включає такі основні структурні елементи, що необхідні для виробничого процесу: постачальників кормів, мінеральних добавок, плеємінної худоби; обладнання для переробки сала, м'яса та молока, а також постачальників інших необхідних ресурсів для виробничого процесу. Ферми, відгодівельні та м'ясо-молочні комплекси; бійні та м'ясопереробні підприємства; підприємства харчового виробництва — це підприємства, що безпосередньо виробляють м'ясо-молочну продукцію. Особливу увагу необхідно приділити таким важливим структурним елементам кластеру, як: науково-дослідні інститути та установи, що розробляють інноваційні технології та товари; навчальні заклади та установи, що здійснюють підготовку та навчання майбутніх кадрів; оптово-роздрібні мережі з продажу готової продукції; кінцеві споживачі, їх спілки та об'єднання; держава, органи законодавчої та виконавчої влади, місцеві органи управління і самоврядування та ін. Завдяки входженню цих юридично самостійних елементів в кластер, їх активної та узгодженої роботи для досягнення спільної мети, і стає можливою реалізація його потенціалу.

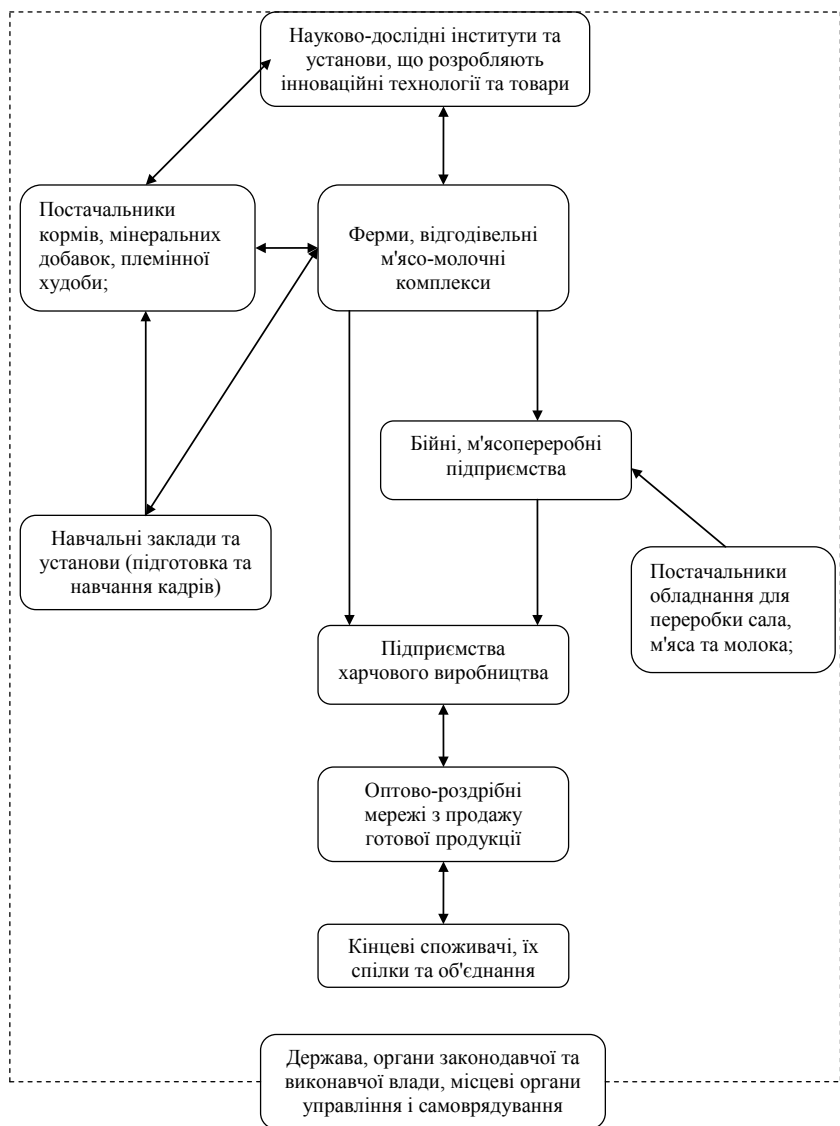

Рис. 1. Структура профільного агропромислового кластера м'ясо-молочної продукції.

Неможливо недооцінити роль як центральних, так і особливо місцевих органів державного управління і самоврядування, адже саме вони

мають бути в першу чергу зацікавлені в тому, щоб на підвідомчих їм територіях концентрувалися й успішно працювали системи взаємодоповнюючих підприємств і організацій в агропромислових та інших секторах економіки.

Об'єднання у кластер підприємств має ряд переваг, а саме:

- можливість більш ефективного та раціонального використання наявних ресурсів так і залучених інвестицій, що є важливою умовою для сталого розвитку підприємств;
- взаємне збагачення знаннями, ідеями, що сприяє нарощуванню інтелектуального потенціалу, забезпеченню потреб споживачів товарами та послугами високої якості;
- фінансова підтримка між членами кластеру, формування єдиних фінансових ресурсів;
- взаємодоповнюваність і гармонія складових частин кластеру, завдяки реалізації спільних організаційно-економічних заходів і проведенню ефективного маркетингу;
- можливість залучення як державних, так і іноземних інвестицій;
- підвищення гнучкості та інноваційного потенціалу, доступ до нових технологій та обладнання, що дозволяє виробляти якісну, конкурентоздатну продукцію, збільшити обсяг її виробництва;
- можливість спільно та ефективно вирішувати проблеми на рівні органів влади;
- об'єднання усіх компонентів виробничого процесу для досягнення високого економічного результату [6].

Особливістю кластерної організації виробництва є те, що основна частка прибутку від реалізації продукції залишається не у виробників кінцевої продукції (як це було і є значною мірою нині в усіх інших виробничих структурах), а відповідно до кластерного механізму взаємовідносин кожен із учасників одержує прибуток, що еквівалентний його витратам. Особливістю кластерів є й те, що механізм їхнього формування і функціонування дає можливість мати синергетичний ефект. Останній досягається за рахунок об'єднання (чи спільного використання) ресурсів (матеріальних, фінансових, інноваційних, інформаційних, трудових тощо), сумісний вихід на ринки з виробленою продукцією, врегулювання (збалансованості) інтересів учасників такого утворення, формування ефективної системи самоорганізації та самоуправління й ін. [2, с. 22].

Разом із тим, потрібно цілеспрямовано формувати не лише територіально-виробничі агропромислові кластери з високим рівнем спеціалізації та концентрації галузей агропромислового виробництва, а й на цій економічній базі розбудовувати соціально-економічні кластери для створення достойних умов життєдіяльності сільських жителів і формування привабливого обличчя українського села. М. Кропивко визначає соціально-економічну кластеризацію як "облаштування сільських територій і поселень із сучасними агропромисловою, агросервісною, житловою та культурною

зонами (з формуванням агромістечок або інших характерних для території брендів) на засадах економічної самодостатності й сталого розвитку" [8, с. 132]. При цьому під сталим розвитком сільської території розуміється досягнення такого ступеня соціально-економічного розвитку сільської території, при якому доходи від використання її ресурсів і виробничих потужностей відшкодовуватимуть витрати, необхідні для її подальшого соціально-еколого-економічного розвитку, та забезпечуватимуть вищий від нормативного рівень життя її жителів і подальший розвиток території [5, с. 37].

Перехід на організацію управління розвитком аграрного сектору регіонів країни й сільських територій на основі кластерного підходу більш ефективно буде можливо за умови, якщо дане питання знайде своє відображення в аграрній політиці держави як перспективне довгострокове програмне завдання з наступною координацією зусиль виробничих формувань, інфраструктурних складових соціально-побутового та культурного обслуговування мешканців сільських територій, органів місцевого самоврядування, регіонального й державного управління на досягнення визначених для кожного кластера напрямів і пріоритетів.

Висновок. Кластери визнані в світі найбільш ефективним засобом для піднесення економіки. Кластеризація сприяє кращому використанню природного, технічного і кадрового потенціалу регіонів, дає змогу швидко впроваджувати інноваційні ідеї і здобутки науково-технічного прогресу. Високошвидкісний обмін інформацією між складовими елементами кластеру дає можливість своєчасно і економічно обгрунтовано реагувати на всі зміни та новітні тенденції в глобальній економіці, що в свою чергу забезпечить сталий розвиток аграрної економіки України та світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакум В.В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону / В.В. Бакум // Економіка АПК. — 2009. — №4. — С. 38–44.
2. Бакум В.В. Самоорганізація в агропромислових регіональних кластерах / В.В. Бакум // Економіка АПК. — 2009. — №1. — С. 21–27.
3. Бойко Л.І., Кудря С.В. Кластери як одна з ефективних форм співробітництва / Л.І. Бойко, С.В. Кудря // Економічний простір. — 2009. — №22/1. — С. 327–331.
4. Дзярук Т.В. Кластер як засіб підвищення конкурентоспроможності національної економіки [Електронний ресурс] / Т.В. Дзярук — 2008. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.
5. Іванько А.В. Розвиток аграрного сектору регіону на основі кластерного підходу / А.В. Іванько // Економіка АПК. — 2009. — №4. — С. 32–37.
6. Ільчук В.П., Лисенко І.В. Формування кластерів, як засіб підвищення конкурентоспроможності економіки регіону [Електронний ресурс] / В.П. Ільчук, І.В. Лисенко — 2009. — Режим доступу: www.confcontact.com.

7. Коляденко С.В. Кластери як один з інтегрованих формувань в АПК [Електронний ресурс] / С.В. Коляденко — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua.
8. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком // Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період: Матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, Київ, 10–11 квіт. 2008р. / Редкол.: П.Т. Саблука та ін. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2008. — 618 с.

Одержано 1.12.09

Раскрыты особенности формирования кластеров, которые направлены на высокоэффективное использование природного, технического и кадрового потенциала регионов.

Ключевые слова: кооперация, кластер, кластеризация.

Some specific aspects of cluster formation aimed at a highly efficient use of natural, technical and human resources of the regions were presented in the paper..

Key words: cooperation, cluster, clusterization.

УДК 336:338.43

СУЧАСНИЙ ВИМІР СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

О.Є. ГУДЗЬ, доктор економічних наук

Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки” УААН

Розглянуто проблеми щодо стану та розвитку лізингових послуг в аграрній сфері, здійснено моніторинг цих проблем у контексті реалій сучасної аграрної економіки, а також запропоновано власні підходи до їх вирішення.

Нині лізинг привертає увагу, як ефективний засіб сприяння економічному розвитку України. Зокрема, багато з тих переваг, які пропонує лізинг, на відміну від традиційного банківського кредитування, спрямовані на вирішення проблем нестачі капіталу та проблем ліквідності, з якими стикаються агроформування. Своєрідним стрижнем ринкових перетворень і дифузій, що відбуваються в аграрній сфері економіки стало стрімке формування та зростання ринку фінансових послуг. На противагу цьому, істотна частка фінансових послуг для агроформувань, крізь призму економічних факторів вважається недоступною для значної їх кількості, що стало потужним гальмуючим чинником на шляху їх подальшого поступу в конкретні критичні моменти.

Нестача фінансових ресурсів спричиняє виникнення, формування та зростання заборгованостей перед партнерами, інвесторами, працівниками, фінансовими інституціями, що негативно впливає на імідж, функціонування та можливості розширення подальшого економічного горизонту агроформувань, оскільки при цьому скорочуються обсяги та ускладнюються умови їх фінансування. Наслідки цього чітко простежуються в площині низької забезпеченості агроформувань сільськогосподарською технікою і матеріально-технічними ресурсами. Розвиток лізингу має стати надійним альтернативним механізмом фінансування інвестицій в їх основний капітал.

В контексті соціально-економічних реалій сьогодення необхідність поглибленого вивчення існуючої практики та знаходження шляхів розвитку й активізації ролі ринку лізингових послуг в аграрній сфері набуває виняткового значення.

Актуальність розгляду проблем в такому форматі посилюється тією обставиною, що у переважній більшості діюче законодавство не забезпечує потреби агроформувань, прозорість і доступність до фінансових ресурсів, відсутність зловживань, тобто не відповідає викликам і запитам сьогодення.

Серед вітчизняних авторів теоретичні та практичні проблеми розвитку та використання лізингу в Україні розглядають В. Андрійчук, М. Дем'яненко, М. Малік, В. Міщенко, Р. Саблук, Н. Слав'янська, Ю. Сосюрко, А. Фукс, Г. Черевко, Н. Шульга та інші [1–8]. Не зменшуючи значимості й вагомості напрацювань та досягнень спеціалістів-практиків і наукового загалу, варто констатувати, що залишається недостатнім рівень осмислення суспільством практичних аспектів ролі та місця ринку лізингових послуг в аграрній сфері, його особливостей, тенденцій і перспективних напрямів удосконалення, умов і факторів, що впливають на ці багатовекторні різнобарвні процеси, їх взаємозумовленість, специфіку та взаємозв'язок.

Нині окреслене проблемне поле вимагає формування нових вимірів і підходів щодо здійснення пошуку розмаїття варіантів докорінної якісної перебудови та розвитку ринку лізингових послуг в аграрній сфері у всій складності їх відтінків. Таким чином, визріла нагальна необхідність формування принципів і стратегії ринкової трансформації моделей та конструкцій лізингових послуг в аграрній сфері, механізмів їх реалізації, які відповідали б законам функціонування ринкової економіки та сучасним умовам розвитку сільськогосподарського виробництва. Отже, в ситуації, що склалась, потрібно знайти оптимальне рішення щодо модернізації ринку лізингових послуг і подальшого стимулювання фінансово-кредитного забезпечення агроформування найефективнішим способом.

Методика досліджень. В процесі роботи над даною статтею були використані сучасні методи наукових досліджень. Теоретико-методологічними підвалинами дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання явищ і процесів, що ґрунтуються на сучасних положеннях економічної теорії й теорії фінансів. У роботі використано діалектичний метод (при вивченні, аналізі й узагальненні матеріалів,

науковому обґрунтуванні теоретичних положень і висновків, розробленні практичних пропозицій та рекомендацій); методи аналізу і синтезу (при доборі матеріалів для дослідження, аналізі даних та обґрунтуванні висновків); історичного й логічного підходів (при дослідженні процесів становлення сучасного ринку лізингових послуг в Україні); аналогії та причинно-наслідкового зв'язку (при визначенні закономірностей розвитку ринку лізингових послуг); порівняльного аналізу й екстраполяції (при дослідженні потенційного попиту на лізингові послуги; статистичного й порівняльного економічного аналізу (при оцінюванні тенденцій розвитку лізингових послуг); прогнозування (при розробленні пропозицій та висновків). Інформаційно-фактологічним полем для узагальнень, розрахунків і висновків слугували дані Держкомстату України, Національного банку України, Держфінпослуг, Мінагрополітики, Мінпромполітики, нормативно-правова база, результати досліджень українських і зарубіжних експертів, власні дослідження та спостереження автора.

Результати досліджень. Протягом останніх років в агроформуваннях існує стійка тенденція до зменшення кількості сільськогосподарської техніки, необхідної для виконання основних технологічних операцій. Крім того, збільшується частка сільськогосподарської техніки з відпрацьованим фізичним ресурсом. Так, нині, за даними Міністерства аграрної політики, близько 90% наявних у агроформування основних видів техніки повністю вичерпали свій технічний ресурс. За останні 3 роки кількість тракторів і зернозбиральних комбайнів зменшилась на 14 та 13% відповідно.

Щорічно агроформування списують близько 4–6 тисяч комбайнів, а надходження їх не перевищує 0,5 тисяч, що в свою чергу зумовлює зменшення загальної кількості техніки в агроформуваннях.

Навантаження на трактор та комбайн в Україні у 3–7 разів перевищує відповідні показники розвинених країн. В Україні площа ріллі у розрахунку на один придатний до роботи трактор становить 90 га, для порівняння: у США — 28, Франції — 14 гектарів на один трактор. Із забезпеченістю комбайнами ситуація тотожна. Так, площа зернових і зернобобових культур, що припадає на один комбайн в агроформуваннях України становить 390га, в США, Франції та Німеччині — близько 55га. У такій ситуації досить проблематично виконати всі необхідні технологічні операції в оптимальні строки, щоб вчасно посіяти сільськогосподарські культури та забезпечити мінімальні втрати врожаю при його збиранні.

Досвід зарубіжних країн і українського бізнесу засвідчує, що в разі активного використання, лізинг може виступати вістрем здійснення технічного переозброєння агроформувань, позитивних територіальних і галузевих структурних змін й сприяти зростанню виробництва високоякісної продукції.

Лізинг (англ. leasing, від lease — орендувати, здавати в оренду) — довготермінова оренда машин, устаткування, транспортних засобів, будівель

виробничого призначення, яка передбачає можливість їх наступного викупу орендарем за заздалегідь обумовленою ціною [5]. Згідно з класичними принципами Римського права поняття лізингу походить від розмежування понять „власник” і „користувач” майна [4]. Лізинг як економічна категорія має власне смислове навантаження та різні форми прояву. Лізинг віддзеркалює не лише певну взаємодію виробничих сил, а й виробничі відносини, тобто лізинг відображає не лише матеріально–речову основу, а має й соціально–економічну форму. Соціально–економічний аспект лізингу визначається через відносини власності, ведення спільної діяльності [6]. Матеріально–речові підвалини проглядають через різноманітні форми організації виробництва, відносини оренди майна, акти купівлі–продажу та фінансування.

Тому в літературі щодо аналізу правовідносин лізингу існує шерега різнобарвних підходів: аналіз за допомогою традиційних інститутів (оренди, купівлі–продажу) [6,7]; вивчення лізингу як визначеного комплексу організаційних, фінансово–кредитних і майнових відносин, що потребують відповідного нормативного регулювання [8].

Серед прихильників першого підходу зустрічається твердження, яке відображене в Положенні НБУ „Про кредитування”, що лізинг є формою майнового (товарного) кредиту [4]. Справді, досліджуючи природу лізингових операцій, можна зазначити, що лізинг має подвійну природу. З одного боку, підґрунтям будь-якої лізингової угоди є фінансова операція, яка передбачає вкладення ресурсів на умовах платності та повернення в основний капітал. Виходячи з цього, існує й підхід, згідно якого лізинг визначають як одну з форм кредитування [4,6]. На думку інших, лізинг — різновид орендних операцій, одна з „складних” форм оренди, і що в тих країнах, де існує повноцінне законодавство про оренду (США, ФРН), немає законодавства про лізинг [5].

Неоднозначність тлумачення лізингу виникає через складність і багатогранність відносин, які встановлюються у зв'язку з передачею майна в тимчасове користування. Багатофакторний характер лізингу потребує впорядкування накопичених знань, виявлення в ньому загальних та особливих ознак і властивостей, що відрізняють його від суміжних економічних явищ і процесів [8]. Згідно із Законом України „Про фінансовий лізинг”, фінансовий лізинг — вид цивільно–правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу, за яким лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника), відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов, і передати її у користування останньому на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі) [9]. Спрощене розуміння лізингу, зведення його лише до довгострокової оренди, що має місце не лише в публікаціях, а й у законодавчих актах, не розкриває сутності цього важливого фінансового інструмента підприємництва. Ми повністю погоджуємося з тезою, що лізинг не виключає, а доповнює традиційні відносини фінансових інститутів із виробниками щодо фінансування

технічного переозброєння, реконструкції та розвитку виробництва [7].

Початковий етап розвитку лізингового бізнесу в Україні показав, що ефективність лізингу проявляється в збільшенні конкурентоспроможності малих та середніх агроформувань, покращенні фінансових результатів їх функціонування, активізації інвестиційних процесів.

На практиці усі наявні кошти, агроформування використовують на фінансування оборотних засобів, у тому числі на закупівлю насіння, пально-мастильних матеріалів, мінеральних добрив і поточних боргових зобов'язань, зокрема сплату процентів у банк. На фінансування основних засобів у агроформувань переважно коштів не вистачає. Як наслідок, це зумовлює декапіталізацію сільськогосподарського виробництва.

Галузь вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, не зважаючи на деякі ситуативні поживлення, знаходиться у стані глибокої кризи. З року в рік обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської техніки знаходяться на низькому рівні. Такий стан зумовлений обмеженням попитом на техніку українських агроформувань. Селяни неохоче купують вітчизняні Славутичі та Лани, враховуючи їх низьку якість і високу ціну, віддаючи перевагу російським ДОНам або КЛААСам, навіть тим, що вже були у використанні. Для агроформувань, при виборі техніки вирішальне значення має ціна, якість і технологічний рівень техніки. І, якщо ці параметри збалансовано, то техніка користується попитом, навіть у складних економічних умовах, в яких вони нині знаходяться.

Виробники тракторів і комбайнів пояснюють кризову ситуацію в галузі низькою платоспроможністю агроформувань. Але, враховуючи значний обсяг купівлі імпортних сільськогосподарських машин, стає зрозумілим, що причиною кризового стану в галузі сільськогосподарського машинобудування є низька якість, висока ціна, низький рівень відповідальності виробників вітчизняної техніки та нехтування передовими маркетинговими технологіями під час просування техніки на ринок. Тобто варто наголосити, що витоком кризового стану в галузі сільськогосподарського машинобудування є не низька платоспроможність агроформувань, а доволі незначний гатунок якості, висока ціна вітчизняної техніки та нехтування передовими маркетинговими технологіями під час її продажу.

Отже, підприємства машинобудування мають можливість виробляти практично всю сільськогосподарську техніку. Проте реальний фінансово-економічний стан заводів-виготовлювачів, зумовлений низьким рівнем попиту на їхню техніку з боку агроформувань, вимагає зосередити власні ресурси заводів на підвищення якості та зниження відпускної ціни на основні види сільськогосподарської техніки. Процеси виробництва та стратегія просування на ринок вітчизняної техніки, у тому числі цінова політика, потребують істотного перегляду.

Лізингові операції в аграрній сфері нашої держави не користуються особливою популярністю, що суперечить загальносвітовій практиці. Обсяги

інвестицій по лізингових схемах в розвинених країнах становлять до 30% від обсягу загальних інвестицій.

Функціонування в аграрній сфері лізингових компаній, які в повному обсязі користуються коштами державного бюджету, стало неефективним. Потужна монопольна позиція цих компаній, зокрема НАК „Укراгролізінг” на ринку лізингових послуг не давала можливості розвиватися приватним лізинговим компаніям, вносила викривлення й спотворення в лізингові схеми та дискредитувала сутність лізингу.

Окремою істотною проблемою є цінова політика в НАК „Украгролізінг”, особливо у 2004–2007 роках. Якщо у зазначений час середня ціна трактора, у порівнянні з попередніми роками зросла на 5%, що є цілком прийнятним, то середня ціна комбайна зросла майже у 2 рази і досягла рівня 877 тис. грн., причому кількість закуплених комбайнів за цією ціною зросла у 5,5 разів. Слід зазначити, що середня ціна зернозбирального комбайна, що реалізувався за програмою часткової компенсації у цей відтинок часу знаходилась на рівні 519 тис. грн. а ціна імпортованого зернозбирального комбайна — 302 тис. грн. Отже, різниця відчутна й доволі помітна.

Державна підтримка агроформувань через фінансування НАК „Украгролізінг” призводить до підвищення рівня собівартості вітчизняної техніки, виробництва непопулярної техніки, зловживань і корупції в цій сфері і значно знижує ефективність використання коштів Державного бюджету України. Діяльність лізингових компаній, які фінансуються з державного бюджету, не сприяє розвитку конкуренції та цивілізованого ринку лізингових послуг в Україні. Функціонування державних лізингових компаній полегшення в процесах придбання сільгосптехніки для агроформувань не приносить, але чималий „приватний” зиск від цих операцій мають державні лізингові компанії та виробники сільськогосподарської техніки.

Для ефективності запровадження державної підтримки технічного переозброєння аграрної сфери достатньо частково зацікавити потенціальних покупців сільськогосподарської техніки інвестувати власні кошти, тим самим збільшуючи обсяги ринку техніки не за рахунок бюджету, як це було раніше, а за рахунок приватного капіталу.

За останні 3 роки сума, яку витратили агроформування на придбання основних видів сільськогосподарської техніки та обладнання, збільшилась у 2,7 рази. При аналізі структури стає очевидним, що нині агроформування віддають помітну перевагу прямій закупівлі техніки. Це означає, що за сприятливої фінансової ситуації загальний обсяг коштів, що будуть залучатися в банках і приватних лізингових компаніях для закупівлі сільськогосподарської техніки вочевидь збільшиться близько, як на 1,7 млрд. грн. і досягне меж 2,3–2,5 млрд. грн. Однією з ключових проблем у процесі державної підтримки лізингових схем є те, що держава намагається одночасно за допомогою однієї суми бюджетних коштів підтримати агроформування та виробників сільськогосподарської техніки.

Доцільно розглянути варіанти конструкційних схем кооперування агроформувань для спільної закупівлі сільськогосподарської техніки. Одним з таких варіантів є заснування або використання існуючих обслуговуючих кооперативів для закупівлі техніки за операціями фінансового лізингу з подальшою передачею її у оперативний лізинг

Перед вибором механізму державної підтримки технічного оснащення агроформувань слід враховувати низку факторів, які в подальшому підвищуватимуть рівень ефективності підтримки. Серед таких факторів основними є: суб'єкт підтримки повинен самостійно здійснювати вибір сільськогосподарської техніки, у тому числі іноземного виробництва, яка за якістю, технологічним рівнем та ціною оптимально підходить для здійснення відповідних технологічних процесів; чітко визначені майнові права суб'єкту підтримки; фінансовий стан суб'єкту повинен бути стабільним, а фінансово-господарська діяльність — прибутковою.

Виходячи з цього, можливо запропонувати додаткові механізми підтримки до вже діючих, зокрема: стимулювання державою приватних лізингових компаній для активізації співпраці з агроформуваннями шляхом часткової компенсації лізингової ставки процента на рівні, що становить розмір облікової ставки НБУ, шляхом часткової компенсації вартості об'єкту лізингу після внесення авансового платежу лізингоотримувачем за ставкою еквівалентною авансовому платежу, але не більше як 30%.

Слід зазначити, що сплата лізингових відсотків зв'язує учасників лізингового договору з бюджетним процесом на 5 років, і тому існує певний ризик того, що на весь період дії договору не будуть передбачені в бюджеті відповідні обсяги коштів. В другому варіанті подібні політичні ризики відсутні.

Виходячи з цього, доцільно запропонувати додаткові механізми підтримки до вже діючих, зокрема: стимулювання державою приватних лізингових компаній для активізації співпраці з агроформуваннями шляхом часткової компенсації лізингової ставки процента на рівні, що становить розмір облікової ставки НБУ; шляхом часткової компенсації вартості об'єкту лізингу після внесення авансового платежу лізингоотримувачем за ставкою еквівалентною авансовому платежу, але не більше як 30%.

Найбільш прийнятним для агроформувань механізмом державної підтримки їх технічного забезпечення, є державна підтримка через механізм компенсації вартості об'єкту лізингу.

За цим механізмом, агроформування визначається з об'єктом лізингу у постачальника та звертається до лізингової компанії. В разі позитивного рішення щодо надання лізингової послуги укладається договір фінансового лізингу (на суму, яка складає різницю між вартістю об'єкта лізингу та подвійною сумою авансу) і агроформування сплачує визначений авансовий платіж лізинговій компанії. Після отримання авансу лізингова компанія надає відповідну інформацію до відповідних державних структур, які в свою чергу надають підтвердження до казначейства, після чого казначейство перераховує лізинговій компанії суму, в розмірі суми авансу, що сплатило агроформування.

Такий механізм забезпечуватиме підвищення попиту агроформувань на основні засоби виробництва та надходження до бюджету додаткових сум податків і зборів. Крім того, такий механізм стане основою матеріально-технічного підмурку агроформувань не на 1 рік, як у випадку з короткостроковим пільговим кредитуванням, а на 5–10 років, що в свою чергу забезпечить зниження собівартості і підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Окремим позитивним результатом буде те, що цей механізм унеможливило державне втручання в розвиток ринку лізингу в аграрній сфері, а відтак ринок лізингових послуг наповнюватиметься значними обсягами приватного капіталу.

На законодавчому рівні для введення в дію часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки при укладанні договорів фінансового лізингу необхідно лише розширити дію Порядку часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки на договори фінансового лізингу.

Для агроформувань і лізингодавців цей механізм державної підтримки має певні мінуси, основним з яких є обмеженість розповсюдження державної підтримки лише на техніку вітчизняного виробництва. Для агроформувань це обмежує їх вибір за якістю, технологічним рівнем і ціною, тим самим гальмує розвиток передових технологій сільськогосподарського виробництва. Для лізингодавця негативним є низька якість і висока ціна, яка не відповідає якісним характеристикам вітчизняної техніки, яку, у випадку невиконання договірних зобов'язань агроформувань, реалізувати за необхідною для лізингодавця ціною буде майже неможливо.

Для вирішення проблеми обмеження вибору сільськогосподарської техніки необхідно внести зміни до Закону України „Про державний бюджет”, відповідно до яких вилучити з видаткової статті „Часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва” слово вітчизняного.

У зв'язку із цим виникає застереження про неприйнятність державної підтримки іноземного виробника, але на противагу цьому слід зазначити, що діюча компенсація відсотків банків за кредитні ресурси надані комерційними банками не вимагає від отримувачів кредитів витрачати кредитні кошти на товари та послуги лише вітчизняного виробництва. Також в трактуванні українського законодавства дуже розмитий термін „сільськогосподарська техніка вітчизняного виробництва”.

Висновки. Основними висновками, які можна зробити з дослідження стану та перспектив розвитку агролізингу, є наступні.

За сприятливих умов обсяг інвестицій в сільське господарство через механізм фінансового лізингу можливо збільшити до 2,5 млрд. грн. Обсяги поставки техніки агроформуванням за 14 років зменшились більш, як у 6 разів, причому в структурі сучасних поставок лівову частку займає сільськогосподарська техніка іноземних виробників (62% тракторів, 56% — зернозбиральних комбайнів).

Практично всі кошти, а саме амортизаційні відрахування, прибуток тощо, які б мали інвестуватися в техніку та обладнання, в агроформуваннях використовуються на фінансування оборотних засобів, зокрема на купівлю паливо-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, насіння тощо.

Протягом останніх трьох років кількість наявних тракторів у приватних господарів збільшилась в 1,2 рази, комбайнів — 2,3 рази. Цей факт говорить про те, що невизначеність у майнових питаннях і статусу більшості агроформувань є гальмуючим фактором для процесів їх технічного оновлення.

Вибір асортименту сільськогосподарської техніки, яка виробляється на більшості вітчизняних заводах і реалізується, у тому числі на умовах фінансового лізингу відбувається на суб'єктивній основі. У розвинутих країнах цей вибір зумовлений ринковим попитом, тоді як в Україні більшість асортименту визначає “Міжвідомча експертна рада з питань визначення пріоритетів у виробництві нової техніки та обладнання для сільськогосподарських товаровиробників”.

Нині потребують державної підтримки агроформування, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, тобто сировини (зерно, насіння соняшнику, цукровий буряк) і період обороту капіталу, в яких наближається до 1 року. Слід зауважити, що пріоритети під час визначення суб'єктів підтримки слід надавати агроформуванням, які займаються виробництвом саме рослинницької продукції. Державну підтримку агроформування під час укладання ними договорів фінансового лізингу доцільно впроваджувати через часткову компенсацію вартості техніки в сумі еквівалентній авансовому платежу лізингоотримувача.

Нині не має сенсу організовувати багаторівневі структури, які б брали сільськогосподарську техніку у фінансовий лізинг з її наступною передачею в оперативний лізинг агроформуванням. Така діяльність є надто дорогою для агроформувань в порівнянні із залученням ними сторонніх організацій для виконання основних технологічних процесів.

Виходячи з вищенаведеного, на короткострокову перспективу в сфері державної підтримки агроформування доцільно запропонувати наступне:

1. Чітко сформулювати термін агроформування та внести зміни у відповідні закони України.

2. Внести зміни та доповнення до „Порядку використання коштів державного бюджету, що спрямовуються на часткову компенсацію вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2004 р. № 959, згідно яких: об'єктом підтримки може бути техніка виробництва будь-якої країни, у тому числі й кооперованого виробництва; суб'єктами державної підтримки можуть бути лише агроформування; ціни та перелік купленої техніки визначається укладеними договорами; отримувачами компенсації, крім заводів-виготовлювачів сільськогосподарської техніки, можуть бути вітчизняні лізингові компанії, які надають послуги фінансового лізингу агроформуванням.

3. Удосконалити законодавчі та підзаконні акти, які регулюють міжнародний лізинг.

4. Збільшити суми видатків державного бюджету на часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки за рахунок зменшення витрат на фінансування НАК „Укراгролізинг”.

5. Здійснювати заходи щодо врегулювання майнових і земельних відносин в аграрній сфері.

Прогнозованими наслідками від вирішення порушених питань будуть: поліпшення інвестиційного середовища в аграрній сфері, збільшення надходжень до бюджету, цивілізований і гармонійний розвиток ринку лізингових послуг, підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення рівня прибутковості агроформувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фінанси в період реформування агропромислового виробництва / [М. Я. Дем'яненко, В. М. Алексійчук, А. Г. Борщ та ін.]; за ред. М.Я. Дем'яненка. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — 645 с.
2. Андрійчук В. Методологічні і методичні засади обґрунтування параметрів угоди фінансового лізингу в аграрному секторі / В. Андрійчук, О. Радіо ненко // Економіка України. — 2002. — N 10. — С. 56–64.
3. Про кредитування: Положення, затверджене Постановою правління НБУ від 26 вересня 1995 р., № 246. // ОВУ. — 2006. — №1. — С.87–89.
4. Барабаш А. Лізинг: поняття та особливості законодавчого визначення кола його суб'єктів / А. Барабаш // Право України. — 2007. — N 2. — С. 76–79.
5. Боковченко Л.М. Економічна сутність лізингу / Л.М. Боковченко // Фінанси України. — 2001, №11. — С. 75–78.
6. Грищенко І.М. Дослідження становлення лізингового посередництва / І.М. Грищенко // Актуал. пробл. економіки. — 2006. — N 8. — С. 61–66.
7. Долінська Є.Б. Моделювання ризиків лізингових операцій: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.03.02 / Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. — К., 2006. — 19 с.
8. Ніколаєва С.О. Сучасний стан та перспективи розвитку лізингових компаній в Україні / С.О. Ніколаєва, І.С.Каракулова // Соц. — екон. дослідж. в перехід. період. Євроінтеграц. курс України: фін. вимір. — 2006. — Вип. 3 ч. 1. — С. 118–124.
9. Закон України „Про фінансовий лізинг” №1381–IV від 11.12.2003 р. // ВВР України. — 2004. — №1. — С.66–68.

Одержано 1.12.09

Рассмотрены проблемы относительно состояния и развития лизинговых услуг в аграрной сфере, осуществлен мониторинг этих проблем в

контексте состояния современной аграрной экономики, а также предложен собственный подход к их решению.

Ключевые слова: лизинговые услуги, аграрная сфера, аграрная экономика.

The issues related to the state and development of leasing services in the agrarian sphere were considered; the monitoring of these issues with regard to the current agrarian economy was made, and the author's own approach to their solution was suggested.

Key words: leasing services, agrarian sphere, agrarian economy.

УДК 631.115.9

ФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

І.А. ДОВГАНЬ

Подільський державний аграрно-технічний університет

Розглядається проблема забезпечення формування конкурентоспроможності країни за рахунок впровадження кластерних структур в АПК. Розкривається суть, переваги та необхідність застосування кластеру на практиці.

Перетворення, які відбуваються в світі, зачіпають інтереси України та переконують в необхідності формування інноваційної моделі розвитку суспільства на основі проведення реформ, які необхідно спрямувати на зростання конкурентоспроможності виробництва на національному і регіональному рівні. Для цього необхідно розробити системну концепцію, яка б сприяла цим змінам. Одним із важливих інструментів відображення сільськогосподарського виробництва та формування конкурентної економіки в галузі, враховуючи світовий досвід, є кластеризація

Методика досліджень. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні роботи вітчизняних вчених з розвитку кластерних структур в АПК.

Для написання статті використовувались такі методи дослідження: аналітичний, економіко-статистичний, графічний та інші методи.

Результати досліджень. В основі теорії кластерного розвитку є вчення американського вченого М.Портера, який вивчав дану проблему за допомогою дослідження конкурентних позицій більше 100 галузей різних країн світу. М.Портер дав визначальне поняття: «кластер — це група взаємозв'язаних компаній, що географічно є сусідами і пов'язаних з ними організацій, які діють в певній сфері, характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюючих один одного». [1, с. 215].

За означенням українських науковців, що вивчали кластерні моделі розвитку економіки, Соколенка С.І. та Войнаренка М.Т., кластер — це добровільне галузево-територіальне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють як між собою для досягнення оптимізації виробничих процесів і ефективних економічних результатів, так і з науковими, інноваційними, громадськими та владними інституціями з метою підвищення конкурентоспроможності продукції чи послуг.

За останні роки формування кластерів набуло широкої популярності у більшості країн світу. Це перетворення знаходить відгук і в нашій країні. Адже, як вважають провідні вітчизняні вчені, суттєвою перешкодою економічного розвитку агропромислового виробництва в нашій країні є недостатня інтеграція, слабкість зв'язків між виробниками сільськогосподарської сировини, переробними підприємствами і науковими установами [2, с.8].

Перехід на технологію кластерного управління дає можливість відродити сільськогосподарське виробництво і сформувати конкретні економіку в галузі. На сьогоднішній день кластер є тісною формою внутрішньої інтеграції та кооперації, яка здатна забезпечити стійкий і синергетичний ефект протидії ударним хвилям глобальної конкуренції.

Характерними рисами агропромислових утворень кластерного типу є [3, с.9]:

1. об'єднання ресурсів сільського господарства та промисловості;
2. взаємодія аграрної й індустріальної технологій у єдиному виробничому циклі;
3. адаптація ринкової інфраструктури до потреб аграрних, промислових і торгівельних господарюючих суб'єктів;
4. посилення виробничих зв'язків

Агрокластер має бути повноцінним комплексом замкнутого циклу, а тому повинен мати в своєму складі рослинництво, тваринництво, кормовиробництво, хімізацію, механізацію, електрифікацію, переробні підприємства і ін. Сприяють розвитку кластерів такі складові, як бізнес, влада, інституції (рис. 1).

Щоб автокластер успішно розвивався, необхідно визначити основні напрямки та шляхи вдосконалення механізму господарювання агропромислових підприємств, які б сприяли забезпеченню реалізації процесів розвитку сільських територій [3, с. 9]. А тому державна політика має бути спрямована на підтримку й сприяння розвитку процесів концентрації, інтеграції, кластеризації агропромислового виробництва.

При створенні кластера враховуються всі основні можливості регіону (територіальні умови, економічна структура, людські ресурси, наукові та освітні заклади). Все це потребує провести ряд досліджень на регіональному рівні, які дадуть можливість визначити конкурентоспроможні переваги регіону в тій чи іншій області виробництва.

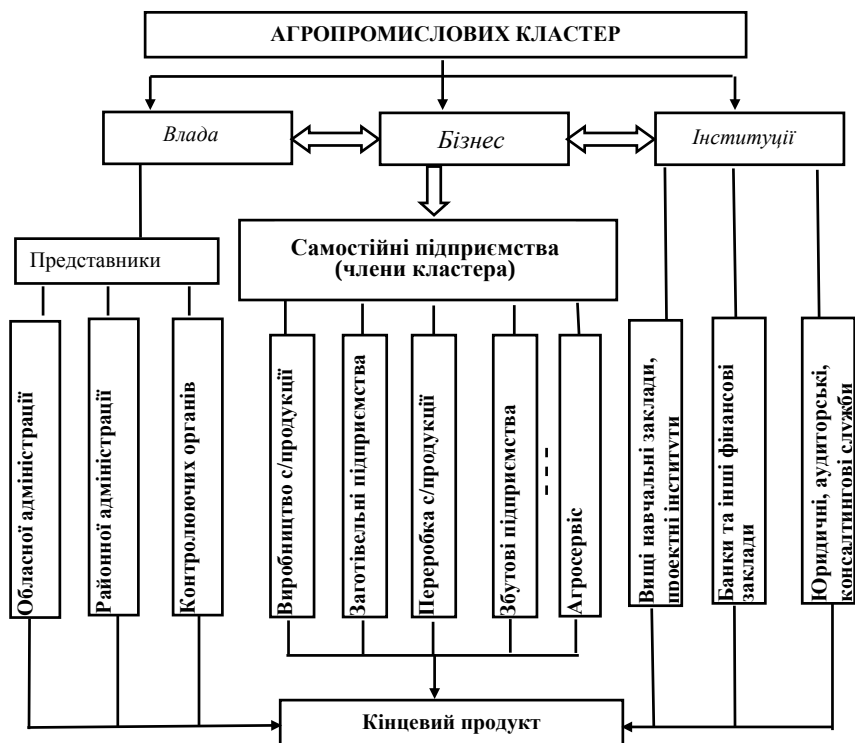

Рис.1. Структура агропромислового кластера

Аналіз конкурентної стійкості регіону проводиться в такій послідовності:

1. формування цілей і задач;
2. вибір методів оцінки;
3. вибір критеріїв і показників оцінки;
4. вибір альтернатив для проведення порівняння;
5. перевірка даних;
6. збір і обробка даних;
7. аналіз даних і висновки.

Для успішної розробки кластерних програм, заснованих на підвищенні конкурентної стійкості регіону, варто застосовувати такі фактори впливу: близькість науково-технічної бази; розвиток інфраструктури; наявність ресурсної бази; наявність інтегрованих робіт з досвідом роботи для формування стратегій розвитку; доступність венчурного капіталу; підприємницькі здібності організаторів системи; наявність кваліфікованих кадрів.

В Україні перші спроби впровадити виробничі системи на основі кластерної моделі розпочалися у 1998р. Вони підтверджують перспективність і ефективність руху в цьому напрямку. Досвід розвитку таких кластерів цих ініціатив на Поділлі, Прикарпатті, Поліссі, Криму і інших регіонах свідчить про формування сучасних партнерських відносин між місцевими державними органами, діловими колами, а також підтримуючими виробництво місцевими науковими і світовими центрами і є складним комплексним процесом [4].

Прикладом запровадження кластеризації в Україні слід вважати Хмельницьку область, де зусиллям Асоціації «Поділля Перший» було сформовано декілька виробничих кластерів:

- швейний, де завдяки зусиллям Технологічного університету Поділля об'єдналися малі і середні підприємства і сформували свої модельні лінії, що дало змогу створити до 3 тис. нових робочих місць;
- будівельний, який об'єднав близько 30 підприємств будіндустрії області, успішно розробив ряд складних будівельних оригінальних проектів за рівня використання в них нових інноваційних технологій та створив до 5 тис. нових робочих місць;
- харчовий у м.Кам'янець-Подільському;
- туристичний Кам'янець-Подільський, який орієнтований на багату культурно-історичну спадщину регіону, унікальне природне розмаїття, розвинуту інфраструктуру використання багатих культурних і природних ресурсів;
- зеленого сільського туризму (смт. Грицеві Шепетівського р-ну) — забезпечує відпочинок на селі — продукт кластеру «Оберіг», в якому працюють власники агроосель.

Функціонування кластерів призвело до позитивних структурних змін у регіоні, і стало поштовхом до утворення кластерів у ряді інших областей України.

Формування на Поділлі кластерної Асоціації «Поділля Перший» здійснювалося при підтримці обласної адміністрації, фінансово-банківських, навчальних, науково-дослідницьких установ, ентузіастів ділових кіл регіону.

При цьому використовувалися методики і концепції, апробовані міжнародними організаціями ООН (ЮНІДО, ЮНКТАД і СЕК/ООН), країнами ОЕСР та країнами — членами Ц.Є.І [5].

Асоціація створена з метою сприяння соціо-економічному відродженню Подільського регіону шляхом пошуку напрямків підвищення конкурентоспроможності продукції промислових секторів економіки до світового рівня та забезпечення загального добробуту в регіоні. Діяльність спрямована на сприяння економічному розвитку регіону шляхом надання організаційної, інформаційної та технічної допомоги підприємствам — учасникам кластерів.

Починаючи з 2005 року, на Поділлі з ініціативи облдержадміністрації

та її структурних підрозділів розпочався новий етап формування кластерів в напрямку виробництва нових будівельних матеріалів, охорони та комерціалізації культурної спадщини, інформаційно-освітньої сфери, органічного земельного і фруктового кластеру «Подільське яблуко», свинарства, переробки м'яса.

Сільське господарство Хмельниччини залишається одним із найважливіших сегментів розвитку економіки. Серед регіонів України вона займала в 2008 р. 10 місце за обсягом виробництва продукції сільського господарства та 7 — з виробництва на одну особу.

Дослідження показують, що в наш час доцільно сформувати нові кластерні структури виробничого спрямування. Підставою для цього є наявність кадрів, власна сировинна база, виробнича та збутова інфраструктура, сприятлива екологія, розвиток фермерства. Найбільші перспективи за такими кластерами:

1. Продовольчий кластер продукції тваринництва, куди ввійдуть регіональні заводи продовольчих товарів, а саме:

- м'ясного та молочного напрямку ТОВ «Подільський господар» Шепетівського р-ну, ТОВ «Старт» Теофіпольського р-ну, ТОВ НВА «Перлина Поділля» Білогірського р-ну, ТОВ ІВК «Рідний край» Ізяславського р-ну, ЗАТ Вінківці сирзавод, ЗАТ Хмельницька маслосирбаза, філія Полянського молокопереробного заводу, птахофабрика ЗАТ «Авіс» Кам'янець-Подільського р-ну, ТОВ «Подільська зернова компанія» Волочиського району, «Україна» Дунаєвецького р-ну.

2. Продовольчий кластер продукції рослинництва:

- плодовоовочеконсервний на базі ВАТ «Адамс» Кам'янець-Подільського р-ну, Деражнянський, Дунаєвецький плодоконсервний заводи;
- цукровий, основними виробниками профільної продукції кластеру будуть Красилівський, Наркевичевський, Старокостантинівський, Теофіпольський Шепетівський заводи.
- зерновий — «Нібулон» Кам'янець-Подільського р-ну, СГК «Летава» Чемеровецького р-ну, ТОВ СВАН «Городищенське» Шепетівського р-ну, Старосинявського, Теофіпольського, Вінковецького, Городокського р-ну.

3. Санаторно-курортний — в області великий санаторно-курортний і рекреаційний потенціал, який має великі запаси родовищ лікувальних і столових вод: Збручанська, Зайчиківська, Маківська, Теофіпольська, Полонська;

4. Туристичний — приваблює туристів численними пам'ятками історії, архітектури Меджибіж, Ізяслав, Полонне, Божськ, Бакота;

5. Машинобудування, який має підстави формувати діючі наявні потужності виробничої бази на основі таких підприємств: ВАТ «Катіон», ВАТ «Авіс» м. Хмельницький, 3-д культиваторів м.Шепетівська, 3-д

«Сільхозмашин» м. Кам'янець-Подільський,

6. Органічне агровиробництво може стати основним масштабним напрямком розвитку регіону, оскільки, крім його економічного розвитку, надасть можливість сільськогосподарським підприємствам області вийти як на внутрішній, так і на зовнішній ринки з екологічно чистою продукцією, яка на міжнародному ринку забезпечить щорічне зростання обсягів продажу в межах 15–25%.

За сприянням облдержадміністрації в області проводиться ряд заходів щодо створення кластеру з органічного землеробства. Створена робоча група з питань впровадження технологій і сертифікації органічного агровиробництва, яка займається:

- проведенням низки районних семінарів з метою визначення зацікавлених господарських, фермерських і приватних підприємств в започаткуванні переходу на технології органічного землеробства (семінари проведені у 11 районах, визначено 47 зацікавлених господарств);
- реєстрацією торговельної марки кластеру та забезпечує роботу сертифікаційної служби;
- проводить роботу щодо формування Спільноти учасників органічного сільського господарства. Все це сприятиме налагодженню узгодженої діяльності виробників сільськогосподарської продукції, переробних підприємств і торгівельних мереж.

Програмою розвитку агропромислового комплексу Хмельницької області на 2007–2011 рр. передбачається:

- формування високоефективного осередку сільськогосподарських підприємств на площі 203 тис. га, що забезпечить збільшення обсягу реалізованої продукції до 1296,5 млн. грн., експорту продукції на загальну суму близько 100–150 млн. дол.;
- створення 1100 нових робочих місць у сільській місцевості,
- надходження податків і платежів до бюджету в сумі 32,4 млн. грн. та сприятиме оздоровленню населення за рахунок покращення екологічної ситуації та вживання екологічно чистих продуктів.

Важливу роль в розвитку кластеризації відіграє влада, яка надає підтримку у різноманітних програмах центрального, регіонального і місцевого рівнів; створює сприятливі передумови; організовує дослідження і навчання; формує нормативно-законодавчу основу; забезпечує відкритість і рівнодоступність до програм владної підтримки всім зацікавленим суб'єктам підприємництва при формуванні та виробничій діяльності кластерів.

Висновки. Отже, майбутнє розвитку України, як показало дослідження, буде забезпечуватись шляхом наростаючого відставання; підвищення конкурентоспроможності та широкого процвітання економіки, широкого впровадження кластерної моделі. Перші кроки впровадження кластерної програми на Україні підтверджує свою доцільність та актуальність. Для поширення цієї програми та інших напрямків соціально-

економічного розвитку по всіх регіонах України необхідна державна підтримка. Реалізація кластерної моделі дає реальні зрушення в АПК для прискорення розвитку економіки та відновлення її конкурентоспроможності. Вона сприятиме підвищенню рівня та якості життя населення, подоланню бідності та безробіття, стабільному економічному зростанню галузей економіки, прискоренню і проведенню системних реформ у регіонах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Портер М.Э. Конкуренция: Пер. с англ. – М.: Вильямс, 2006. — 608 с.
2. Кропивко М.Ф., Мазоренко Д.І. Особливості формування регіональних агропромислових кластерів //Економіка АПК. 2008. — № 10. — с.7–15.
3. Дзябук Т.В. Кластер як засіб підвищення конкурентоспроможності національної економіки //Економічний простір. — 2008. — №20/2
4. Соколенко С.І. Інноваційний кластер — механізм підвищення конкурентоспроможності регіону //Полтавська ОДА, Круглий стіл 11.07.2008р.
5. [http:// www.zoda.gov.va](http://www.zoda.gov.va) — Загальноукраїнська конференція «Кластерізація — шлях до підвищення конкурентно спроможності економіки регіону» 22.05.2006р.

Одержано 2.12.09

В статье поднимаются вопросы о необходимости формирования агропромышленных кластеров и повышения конкурентоспособности экономики в Украине. Инновационные агрокластеры позволяют эффективно использовать имеющиеся ресурсы и создать стабильную экономику в регионах, в страны.

Ключевые слова: кластер, кластерные структуры, конкурентоспособность, инновации, кластерная модель, региональное развитие.

The necessity to create agro-industrial clusters and to increase the competitive power of Ukraine's economy was considered in the paper. Innovative clusters will facilitate to efficiently use available resources and to develop stable economy in the regions of this country.

Key words: cluster, cluster structures, competitive power, innovations, cluster model, regional development.

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ЛІСОВИХ ЕКОСИСТЕМ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

І. Б. ДЯЧЕНКО

Ужгородський національний університет

Розглядаються багатофункціональні фактори землі та роль природно-заповідного фонду в збереженні біорізноманіття природних екосистем. Узагальнено матеріали щодо заповідників та природно-національних парків регіонів Українських Карпат і Черкаської області, а також окреслені перспективи розширеного відтворення природно-заповідного фонду.

Багатофункціональність землі як природного ресурсу і об'єкта регулювання зумовлює необхідність врахування всіх взаємозалежних аспектів землекористування (економічних, екологічних, соціальних тощо), а також особливостей впливу кожного виду використання землі на її природні властивості. Оскільки земля є складовою і невід'ємною частиною природних екосистем, де діють об'єктивно існуючі екологічні закони і правила, які забезпечують єдність і взаємозалежність організмів і середовища, збереження біологічного і ландшафтного різноманіття, ігнорування яких призводить до виникнення негативних наслідків. Основні тенденції змін, що виникають в часі і просторі під впливом природно-історичних процесів і господарської діяльності людей, простежуються з трансформації складу і структури земельного фонду за категоріями і за видами земель.

Екологічна стабілізація ландшафтів шляхом встановлення збалансованого співвідношення природних і антропогеннозмінених земель, а також розвитку рекреаційного та санаторно-лікувального потенціалу є одним з важливих напрямків подальшого землекористування в Україні та її регіонах. Важлива роль у збереженні біорізноманіття природних екосистем належить природно-заповідному фонду (ПЗФ), до земель якого включаються природні заповідники, національні природні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, а також штучно створені об'єкти: ботанічні сади, дендрологічні парки, зоопарки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Кожна з визначених категорій ПЗФ має свої особливості правового статусу і режиму використання цих земель і об'єктів.

Землі природно-заповідного фонду підлягають особливій охороні й займають порівняно незначну частину території України. Однак, їх наявна площа і територіальна структура дають підстави для формування на їх основі єдиної територіальної системи об'єктів і територій з певними ознаками екологічної мережі з метою збереження всього біо- і ландшафтного різноманіття, покращення стану довкілля в цілому. Створення такої

універсальної природної інфраструктури необхідне не тільки для збереження ландшафтів, тварин і рослин, але і повинно вирішувати деякі економічні і соціальні проблеми, поліпшуючи умови існування населення, що є одним з базових елементів сталого розвитку територій. Особливе значення ця роль екомережі має для екологічно вразливих і сильно деградованих територій, екологічна місткість яких значною мірою вже вичерпана.

Оснoву для створення екомережі становлять, в першу чергу, території природно-заповідного фонду та інші природні території, а також землі, які підлягають особливій охороні та ренатуризації. Особливо ці проблеми характерні регіонам Українських Карпат і, передусім, Закарпатській області, вся територія якої входить до складу Карпатської гірської системи.

Методологічним і прикладним аспектам необхідності охорони природи Східних Карпат шляхом заповідання присвячені дослідження зарубіжних та українських науковців, зокрема польських В. Шафера та С. Соколовського, чеських А. Златнік та А. Глігтер, українських С. М. Стойка, М. А. Голубець, В. К. Терлецький, С. С. Фодор, Я. Д. Гладун, В. С. Кравців, Ф. Д. Гамор та ін.

Метою дослідження є проблеми відтворення об'єктів і територій природно-заповідного фонду Закарпатської області.

Методика досліджень. У роботі використано методи аналізу, в тому числі економіко-статистичний та порівняльний, а також синтезу та експертні оцінки автора стосовно вивчення тенденцій та динаміки відтворення і збереження біологічного різноманіття природно-заповідних територій регіону.

Результати досліджень. Процес створення екомережі є достатньо складним і тривалим, оскільки вимагає поєднання й оптимізації багатьох елементів природної і соціальної сфер. Це перша в Україні системна форма охорони природи, головною метою якої є відновлення природної територіальної і функціональної цілісності екосистем у поєднанні із збалансованим їх використанням. Екомережа — це комплексна багатофункціональна природна система, основними функціями якої є збереження біорізноманіття, стабілізація екологічної рівноваги, підвищення продуктивності ландшафтів, покращення стану довкілля і загалом, сталий розвиток держави та її регіонів [1, с. 252, 253].

Концепція єдиної екомережі має універсальний характер, поєднуючи в єдине ціле всі концепції і системи охорони природи, і є одним з головних, обов'язкових елементів стратегії стабільного соціально-економічного розвитку.

Згідно з Конвенцією про біорізноманіття Міжнародного союзу охорони природи (МСОП), природоохоронна територія означає географічно означену територію, яка виділяється, регулюється та використовується для конкретних природоохоронних цілей. При цьому визначено шість категорій таких територій [1, с. 252]: I — природний резерват, що суворо охороняється; II — національний парк; III — пам'ятка природи; IV — резерват збереження природи; V — захищений ландшафт, або захищена

морська акваторія; VI — захищена територія, як територія збалансованого використання природних екосистем.

В Україні та її регіонах, в тому числі в Закарпатській області, відповідно до цієї класифікації категоріям I-V відповідають території та об'єкти природно-заповідного фонду. До VI категорії можуть бути віднесені ліси I-ї групи (згідно з Лісовим кодексом України, тобто ліси, що виконують переважно природоохоронні функції), а також частково інші землі які перебувають під особливою охороною.

У статисторічному Україні [2, с. 320] відмічається, що „природно-заповідний фонд — ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду, тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища”.

Природно-заповідний фонд регіонів України за територіальною ознакою, за винятком Закарпатської області, ще незначний, що видно з табл. 1, яка відображає кількість та площу заповідників і природних-національних парків.

1. Заповідники та природно-національні парки регіонів Українських Карпат та Черкаської області* (тис.га)

Аналізовані регіони (області)	Усього земель,			В тому числі: заповідників та природно-національних парків (ПНП)			% заповідників та ПНП до всіх земель за 2007 р.
	2000 р.	2007 р.	2007, % до 2000 р.	2000 р.	2007 р.	2007, % до 2000 р.	
Закарпатська	1275,3	1275,3	100,0	113,2	133,5	117,9	10,5
Івано-Франківська	1392,7	1392,7	100,0	55,6	102,8	184,9	7,4
Львівська	2183,1	2183,1	100,0	29,7	44,5	149,8	2,0
Чернівецька	809,6	809,6	100,0	7,9	11,2	141,8	1,4
Разом, регіони Українських Карпат	5660,7	5660,7	100,0	206,4	292,0	141,5	5,2
Довідково: Україна	60354,8	60354,8	100,0	887,5	1107,0	124,7	1,8
Черкаська	2091,6	2091,6	100,0	2,0	2,0	100,0	0,1
% до України							
Регіони Українських Карпат	9,4	9,4	x	23,3	26,4	x	x
Закарпатська область	2,1	2,1	x	12,8	12,1	x	x
Черкаська область	3,5	3,5	x	0,2	0,2	x	x

*Розраховано за джерелом: [3, с. 553; 4, с. 475; 5, с. 327; 6, с. 452; 7, с. 322; 2, с. 522].

Узагальнені статистичні матеріали щодо площі усіх земель, в тому числі заповідників та природно-національних парків (ПНП), які відображені в табл. 1, свідчать про такі тенденції:

- для усіх регіонів Українських Карпат характерне розширене відтворення природно-заповідного фонду, як і для України в цілому;
- найбільша частка таких об'єктів до всієї площі земель зосереджено у Закарпатській (10,5%) та Івано-Франківській (7,4%) областях, а по регіонах Українських Карпат — 5,2%;
- якщо на регіони Українських Карпат припадає 9,4% усієї площі земель України, то на заповідники та ПНП — 23,3% у 2000 р. та 26,4% у 2007 р.;
- на фоні регіонів Українських Карпат вигідно виділяється Закарпатська область, на території якої зосереджено більше 12,0% усієї площі природно-заповідного фонду України, в той час як площа усіх земель становить тільки 2,1%;
- частка усіх земель Черкаської області щодо України становить 3,5%, а заповідників та ПНП тільки 0,2%. Отже, природно-заповідний фонд на Черкащині розвинутий недостатньо, хоча тут багато історичних і культурних пам'яток на території земель сільсько- та лісгосподарського призначення.

До складу природно-заповідного фонду Закарпатської області входять три такі об'єкти: Карпатський біосферний заповідник, площа якого 57,88 тис. га, який охоплює частину територій Великоберезнянського, Виноградівського, Рахівського, Тячівського та Хустського районів; Синевирський національний природний парк, площею 40,4 тис. га на території Міжгірського району та Стужицький регіональний ландшафтний парк на території Великоберезнянського району площею 14,66 тис. га. Вони, в основному, розташовані на землях лісового фонду гірської та передгірної природно-економічних зон регіону.

Природа Закарпатської області порівняно з Прикарпаттям, збережена краще, оскільки на відносно великих площах ще збереглися природні екосистеми. Невипадково природу Закарпаття часто прирівнюють до природи Швейцарії, називаючи її Карпатською Швейцарією. Природа Закарпаття залишається все ще досить збереженою і, поки що, не до кінця порушеною людською діяльністю. Без перебільшення можна сказати, що на сьогодні тут представлені найкраще збережені лісові та високогірні природні ділянки не лише України, але й Центральної Європи. Ці ділянки взяті під охорону держави і складають природно-заповідний фонд, один з найбагатших серед областей України. Тут представлений весь спектр природоохоронних територій, починаючи від біосферного заповідника і закінчуючи пам'ятками природи місцевого значення [8, с. 9, 210].

Відмітимо, що окремі високогірні та пралісові ділянки охоронялись на державному рівні ще в період, коли Закарпаття входило до складу Австро-Угорщини, а пізніше Чехословаччини. На цих зарезервованих та

повністю виключених з використання територіях, особливо виділяються як цінні в науковому та господарському відношенні високопродуктивні ліси, проводились фундаментальні екологічні дослідження. Деякі матеріали таких досліджень збереглися до нашого часу, що дозволяє сучасним вченим і фахівцям провести на їх територіях нові дослідження і виявити зміни, які сталися в природі Закарпаття за останні 70 років (наприклад, матеріали дослідних площ проф. А. Златника в Мармароських Альпах і в районі Стужиці). Як зазначають окремі дослідники [8, с. 17], зміни сталися вражаючі, оскільки у 50-х роках минулого століття проводилося масове вирубування Карпатських лісів, що мотивувалося потребами відбудови повоєнного народного господарства Радянського Союзу, внаслідок чого лісистість Українських Карпат зменшилась майже на третину. В цей період багато природних резерватів було повністю або частково знищено.

Серед резерватів, які були створені ще на території Підкарпатської Русі (нині Закарпатська область) на початку XX ст. відмітимо сучасний стан окремих з них:

- лісовий резерват „Стужиця”, створений у 1912 р. і розширений до 560,0 га, внаслідок інтенсивної вирубки у 40–50-х рр. XX ст. зменшився до 92,0 га, і на сьогодні включений до складу регіонального ландшафтного парку „Стужиця”;
- лісовий резерват „Тихий”, створений у 1913 р. на площі 14,9 га у верхів’ях р. Уж і в 1932 р. розширений до 110,0 га, майже повністю вирубаний у 50-х роках XX ст. У 1969 р. наново створений на сусідній ділянці площею 25,0 га;
- аналогічна ситуація і з лісовими резерватами „Явірник”, „Шипот” та ін. На сьогодні не існують лісові резервати „Анталовецька Поляна” (Ужгородський район), „Синяк” (с. Довге, Іршавського району), „Апецька” (селище В. Бичків, Рахівського району), „Флорик” (площа його складала 703,1 га в околицях села Кобилецька Поляна). Це ж стосується резерватів для охорони полонин „Малий Томнатик”, „Поп Іван Черногірський”, „Татувська”, „Гребінь” (в околицях села Брустури, Тячівського району) та інші.

В Європі існує унікальне місце, де на стику трьох держав — Польщі, Словаччини і України збереглися цінні ділянки природи, які охороняються на прилеглих до кордону природоохоронних територіях. В Польщі це Бешадський національний парк, у Словаччині — охоронна ландшафтна область „Східні Карпати”, в Україні — регіональний ландшафтний парк „Стужиця” (Закарпатська область).

Ще у 60-х роках минулого століття була започаткована ідея про створення природоохоронної території у трикутнику Словаччина-Польща-Україна, але через відомі складності прикордонного режиму в колишньому Радянському Союзі ця ідея не могла увінчатися успіхом. В нових соціально-політичних умовах така робота продовжилась на 8-й конференції національних комітетів МАБ країн Східної Європи у відповідності до

програми ЮНЕСКО „Людина і біосфера”, яка проходила у червні 1990 р. в м. Києві, було знову запропоновано створити трьохсторонній резерват у Бескидах на території Східних Карпат. 13–17 травня 1991 р. в Польщі було укладено Угоду про співробітництво між охоронною ландшафтною областю „Східні Карпати” (Словаччина), національним парком „Бешади” (Польща) і Карпатським державним заповідником (Україна), але в 1992 р. Рада ЮНЕСКО прийняла рішення присвоїти статус не трилатерального, а білатерального (двостороннього) міжнародного біосферного резервату лише з участю двох об’єктів сусідніх країн, а українській стороні було відмовлено у статусі біосферного резервату через відсутність на території Карпатського заповідника функціонального зонування. У 1993 р. Карпатському заповіднику все ж було присвоєно статус біосферного, однак трьохсторонній міжнародний резерват так і не було створено.

Особливістю структури сучасного природно-заповідного фонду Закарпаття, що не може не відбитися на характері збереження Карпатської природи, є те, що при його формуванні домінував лісівничо-ботанічний підхід без врахування еколого-економічних особливостей. Тому взаємна ізолюваність окремих масивів і не завжди достатня екологічна ємність зумовлюють неможливість збереження генофонду тварин, індивідуальні ділянки яких перевищують площі заповідних масивів, а також мігруючих видів, які використовують заповідні території лише періодично.

Тому, як зазначається в окремих публікаціях науковців і фахівців регіону, природні заказники, заповідні урочища та пам’ятки природи фактично залишилися на сьогодні територіально незначними ізоляторами, що гарантує їм сумне майбутнє, якщо не будуть вжиті відповідні природоохоронні заходи. Невеликі заповідні території, як правило, оточені агрокультурними ценозами, які відіграють роль бар’єру при обміні генетичним матеріалом між популяціями рослин і тварин. На заповідну природу негативно впливає також не завжди раціональне застосування отрутохімікатів, добрив, систематичне розорювання, що спричиняє ерозійні процеси [8, с. 30; 9].

В зв’язку з цим, створення регіональної екологічної мережі є важливим етапом розвитку природоохоронної справи, важливим фактором транскордонного співробітництва у сфері природно-заповідного фонду та в інтеграції нашої держави до міжнародної системи екологічного співробітництва в рамках Карпатського Єврорегіону, а також обов’язковим елементом на шляху реалізації концепції стабільного соціально-економічного розвитку Закарпаття.

Висновки. У збереженні біорізноманіття природних екосистем важлива роль належить природно-заповідному фонду (ПЗФ), до земель якого включаються природні заповідники, національні природні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам’ятки природи, заповідні урочища, а також штучно створені об’єкти. Кожна з визначених категорій ПЗФ має свої особливості правового статусу і режиму використання цих земель і об’єктів.

У природно-заповідному фонді важлива роль належить створенню екологічної мережі, основу якої становлять, в першу чергу, території природно-заповідного фонду та інші природні території, а також землі, які підлягають особливій охороні та ренатуризації. Особливо ці проблеми характерні регіонам Українських Карпат і, передусім Закарпатській області, вся територія якої входить до складу Карпатської гірської системи.

Дослідження засвідчують, що для усіх регіонів Українських Карпат характерне розширене відтворення природно-заповідного фонду, як і для України в цілому. На фоні регіонів Українських Карпат вигідно виділяється Закарпатська область, на території якої зосереджено більше 12,0% усієї площі природно-заповідного фонду України, в той час як площа усіх земель становить тільки 2,1%.

Частка усіх земель Черкаської області щодо України становить 3,5%, а заповідників та ПНП тільки 0,2%. Отже, природно-заповідний фонд на Черкащині розвинутий недостатньо, хоча тут багато історичних і культурних пам'яток на території земель сільсько- та лісгосподарського призначення. Тому в подальшому необхідно забезпечити його розширене відтворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / Під загальною редакцією чл. — кор. НАН України Б. М. Данилишина. К.: ЗАТ „Нічлава”, 2006. — 704 с.
2. Статистичний щорічник України за 2007 рік / Державний комітет статистики України / За ред. О. Г. Осауленка. — К.: Видавництво „Консультант”, 2008. — 572 с.
3. Статистичний щорічник Закарпаття за 2007 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. — Ужгород, 2008. — 575 с.
4. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2007 рік / Головне управління статистики у Івано-Франківській області; за ред. М. М. Коліμβровського. — Івано-Франківськ, 2008. — 522 с.
5. Статистичний щорічник Львівської області за 2007 рік / Головне управління статистики у Львівській області; за ред. С. О. Матковського. Ч. 1. — Львів, 2008. — 368 с.
6. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2007 рік / Головне управління статистики у Чернівецькій області; за ред. Ротаря А. В. — Чернівці, 2008. — 501 с.
7. Статистичний збірник „Регіони України” / за ред. О. Г. Осауленка. Ч. І, 2007, Київ, 2007. — 345 с.
8. Антосяк В. М. Природно-заповідний фонд Закарпатської області. (Довідник) / В. М. Антосяк, Я. О. Довганич, Ю. М. Павлей, В. Ф. Покин'ячереда, А. О. Поляновський, В. О. Чумак. — Ужгород, 1998. — 304 с.
9. Репресовані резервати. — „Зелений світ”, № 8. — 1995.

Одержано 3.12.09

В статье рассматриваются монофункциональные факторы земельных ресурсов, а также роль природно-заповедного фонда в сохранении биоразнообразия природных экосистем. Обобщены материалы относительно заповедников и природно-национальных парков регионом Украинских Карпат и Черкасской области, а также определены перспективы расширенного воспроизводства природно-заповедного фонда.

Ключевые слова: земельные ресурсы, природно-заповедный фонд, природные экосистемы, природно-национальные парки.

The multifunctional factors of land resources and the role of nature-reserve fund in the maintenance of bio-variety of natural ecosystems were considered in the paper. The materials concerning reserves and natural-national parks of Ukrainian Carpathian region and Cherkasy region were generalized; the prospects of the extended reproduction of nature-reserve fund were outlined.

Key words: land resources, nature-reserve fund, natural eco-systems, natural-national parks

УДК 368:336.71

РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Ю.М. КЛАПКІВ

Тернопільський національний економічний університет

Проаналізовано розвиток банківського та страхового ринку України. Проведено оцінку основних показників фінансових інституцій, що засвідчила тісний взаємозв'язок формування національного страхового ринку і банківської системи. З'ясовано інтереси фінансових інституцій щодо взаємоінтеграції.

В результаті змін у фінансовій сфері, завдяки лібералізації та глобалізації, у більшості розвинених країн конкуренція серед компаній, що працюють у суміжних секторах фінансового ринку, загострилась. Відкриття світових ринків та ослаблення національних фінансових ринків продовжить здійснювати вплив на вітчизняних фінансових посередників у найближчі роки. Розвиток економіки стимулював процеси формування банківсько-страхової інтеграції на Українському ринку.

Взаємоінтеграція та консолідація банківських і страхових інституцій в останні роки є предметом досліджень багатьох учених. Ці питанням у своїх працях піднімали Арутюнян Р., Внукова Н., Гавриленко Ю., Зубика С., Клапків М., Кожевникова І., Корнєєв В., Кузнецов Л., Лютий І., Науменко С., Ніколаєнко Н., Пересада А., Слиперський М., Фурман В., Шахов В., Шофські О., Щедрий П. Та залишається поза увагою дослідження

мотивів консолідації банківсько-страхового бізнесу в Україні, що потребує проведення наукового аналізу розвитку фінансових ринків. Особливо актуальним є вивчення страхового та банківського ринку для з'ясування місця та потреби консолідації банківського та страхового бізнесу в умовах фінансової нестабільності, яка супроводжувалась втратою довіри до певних фінансових інституцій та необхідності укрупнення інституцій на фінансовому ринку України. Потребує вивчення питання з'ясування інтересів фінансових інституцій щодо взаємointegraції.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи пізнання, аналіз і синтез, групування вибіркової сукупності, порівняння та математичної статистики. Наукова методологія дослідження базується на системному аналізі структурних і функціональних зв'язків банківської та страхової діяльності, визначенні факторів, які обумовлюють формування консолідованої банківсько-страхової бізнес архітекτονіки.

Загальнонаукові методи використано для класифікації, аналізу та синтезу при визначенні сучасних тенденцій на фінансовому ринку, розгляду процесів взаємодії та інтеграції банків та страхових компаній; економіко-статистичного аналізу та порівняння — при дослідженні банківсько-страхового сектора України.

Результати досліджень. На думку вітчизняних вчених, синтетичне визначення ринку, риси якого можуть найбільше сприяти виникненню умов для його ефективної консолідації, а передусім банків і страховиків, має такі характерні риси, а саме:

1. Банки та страховики відчують нагальну потребу у підвищенні ефективності каналів дистрибуції своїх продуктів.
2. Висока концентрація у банківському та страховому секторах.
3. Ринок повинен засвідчити спад продуктивності традиційної агентської мережі продажу страхових продуктів [1, с.239].
4. Спостерігається тенденція подальшого входження банківського та страхового ринків на ринок цінних паперів.
5. Інфраструктура розвинута настільки, що гарантує ефективний обмін інформацією.
6. Клієнти вимагають широкої гамми фінансових послуг [2].
7. Бажання уникнення конкуренції між собою з боку даних фінансових інститутів [3, с.145].

На нашу думку, окрім зазначених, стимулом інтеграції банківського та страхового капіталу також є: формування фінансових послуг, які неможливо чітко віднести до якоїсь однієї сфери. Зростання попиту на них формує нову фінансову консолідовану банківсько-страхову бізнес архітектуру, у якій фінансові інституції, що ведуть традиційний бізнес обслуговують незначний контингент клієнтів.

У 2009 році відчувається загострення конкуренції на фінансовому ринку зумовлене зменшенням довіри населення до банківських установ і все ж у довгостроковому періоді домінуючою залишається саме банківська

справа.

Нами оцінено параметри статутного капіталу банківських установ і страхових компаній, депозитів і страхових внесків. Ці показники взаємозв'язані між собою і вимагають ґрунтовнішого дослідження (табл. 1).

1. Статутний капітал, депозити та страхові платежі банківських та страхових інституцій в Україні у 2004–2009 роках (на початок року)*

Економічні параметри	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Статутний капітал банківських установ, млн. грн.	8116	11605	16111	26372	43133	81684,6
Депозити, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України), млн. грн.	62480	84598	134754	185917	283875	357800
Депозити залучені кредитними організаціями від фізичних осіб, млн.грн.	33115	42502	74778	108860	167239	215550
Сума депозитів на 1 грн. статутного капіталу банківської установи	7,70	7,29	8,36	7,05	6,58	4,38
Сума депозитів від населення на 1 грн. статутного капіталу банківської установи	4,08	3,66	4,64	4,13	3,88	2,63
Статутний капітал страхових компаній, млн. грн.	4949,0	5515,0	6641,0	8391,0	10634,0	13206,4
Страхові платежі, млн. грн.	9135,3	19431,4	12853,5	13830,0	18008,2	24008,6
Страхові платежі отримані від фізичних осіб, млн. грн.	692,3	1046,2	1616,2	2945,8	5170,4	7630,4
Сума страхових платежів на 1 грн. статутного капіталу страховиків	1,85	3,52	1,94	1,65	1,69	1,81
Сума страхових платежів від фізичних осіб на 1 грн. статутного капіталі страхової компанії	0,14	0,19	0,24	0,35	0,49	0,57

*Розраховано автором на основі звітних даних: Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, Національного банку України.

Найбільший інтерес представляють розрахункові показники депозитів і страхових платежів на одну гривню статутного капіталу. Сума грошових потоків на одну гривню статутного капіталу банківських установ істотно перевищує відповідний показник щодо коштів, що залучаються страховими компаніями. В 2009 р. сума страхових платежів на одну гривню статутного капіталу страхових компаній склала 1,81 грн., тоді як обсяг депозитів, залучених на одну гривню статутного капіталу банків становив 4,38 грн., тобто навантаження на 1 гривню статутного капіталу банку більш ніж в 2,4 рази перевищує аналогічний показник по страхових товариствах. Сума депозитів на одну гривню статутного капіталу банківських установ в 2004–2009 рр. залежна від економічної та політичної ситуації в країні. Починаючи із 2006 року, суми депозитів на 1 грн. статутного капіталу банківської установи проявили тенденцію до зниження від 8,36 грн. до 4,38 грн., аналогічна ситуація по депозитах, отриманих від населення: у 2006 р. — 4,64 грн., а у 2008 р. — вже 2,63 грн. В загальному схожа ситуація і у страхуванні,

де окрім реального страхування на даний показник ще впливають показники схемного страхування та перестрахування. Загальна динаміка стабільного зростання сум страхових платежів на одну гривню від 0,14 грн. у 2004 р., до 0,57 грн. — у 2009 р., хоча і свідчить про більшу довіру населення до банківських інституцій, дозволяє прогнозувати стабільне зростання страхової справи. Основна причина ситуації, що склалася, незважаючи на вищі вимоги до статутного капіталу банківських установ — переважання довіри у 2004–2008рр. до банківських інституцій та зростання рівня життя населення.

У зв'язку з цим висувається припущення, що при здійсненні однакової для банківських установ і страхових компаній функції капіталізації — вимоги до статутного капіталу відповідних банківських установ і страхових компаній мають бути співрозмірними. Суми розрахунків грошових потоків на одну гривню, на нашу думку, дозволяють говорити про наразі переважне становище у фінансовому механізмі консолідації банківського та страхового бізнесу саме банківських інституцій. Однак, основним критерієм ефективності діяльності фінансових інституцій є прибутковість, а прибутковість українських страхових товариств з деяких видів страхування сягає 1000–1300%, а у такому масовому виді як страхування від нещасного випадку на залізничному та автобусному транспорті — 4 900 відсотків. Хоча експерти ООН стверджують, що найприбутковішими є торгівля зброєю та операції з торгівлі наркотиками, де прибутковість сягає від 300 до 2000%.

Загальна сума депозитів домашніх господарств — резидентів і страхових внесків зі страхування досягла в 2008 р. 223,180 млрд. грн. і збільшилася в порівнянні з 2004 р. в 6,6 разів.

Отримані дані співставленні з депозитами і вкладками населення до банківських установ, що дозволило оцінити прояв загальної для страхових організацій та банківських установ функції — ощадної, тобто функції капіталізації доходів і вільних засобів населення та суб'єктів господарювання (табл. 2).

2. Депозити домашніх господарств — резидентів та страхові платежі отримані від фізичних осіб (на початок року)*

Показники	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.
Депозити домашніх господарств — резидентів, млн.грн.	33115,0	42502,0	74778,0	108859,6	167238,5	215550
в% до 2004 року	100,0	128,3	225,8	328,7	505,0	650,9
в% до попереднього року	-	128,3	175,9	145,6	153,6	128,8
Страхові платежі отримані від фізичних осіб, млн. грн.	692,3	1046,2	1616,2	2945,8	5170,4	7630,4
в% до 2004 року	100,0	151,1	233,5	425,5	746,8	11 02,1
в% до попереднього року	-	151,1	154,5	182,3	175,5	147,51

*Розраховано автором на основі звітних даних: Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, Національного банку України.

Результати проведеного аналізу, засвідчують формування національного страхового ринку і банківської системи відбувається в тісному взаємозв'язку. Основи взаємин банківських установ і страхових організацій обумовлені функціональною наближеністю, взаємовигідною функціональною залежністю і взаємообслуговуванням, наприклад, 7 млрд. грн. страхові компанії та недержавні фонди розмістили на депозитах у банківських установах. Взаєморозвиток банківських і страхових інституцій знаходить підтвердження в їх одночасному виникненню і паралельному поступі.

Спільні інтереси страхових компаній і банківських установ виявляються вже на етапі їх формування, коли засновниками страхових компаній є банківські установи, а засновниками банківських установ виступають страхові компанії. Приклади участі банків як засновників страхових організацій свідчать про активну участь банківських установ у створенні страхових компаній. Частка банківських ресурсів в статутних капіталах окремих страхових товариств сягає 100%. Участь банків в управлінні страховим капіталом обумовлена можливістю залучення фінансових потоків страховиків, що формуються в страхових компаній при проведенні страхової, перестрахової та інвестиційної діяльності.

Інтерес страхових компаній до участі в управлінні банківським капіталом обумовлений необхідністю надійного розміщення фінансових ресурсів, розширення клієнтської бази та якісного банківського обслуговування страхових операцій. Адже у відділенні банку можуть або порадити, яке страхове покриття має можливість отримати клієнт на страховому ринку, або ж допомогти в організації механізму управління ризиками промислової чи торгової фірми. Окрім того, банківські установи мають право відкривати рахунки для клієнтів у іноземній валюті та здійснювати інші операції пов'язанні із торгівлею чи використанням іноземних валют, що є необхідним для страхової компанії, за наявності клієнтів — нерезидентів, партнерів — нерезидентів, філіалів чи представництв за кордоном або існує необхідність у виконанні валютних операцій. Банк на прохання клієнта має можливість купувати чи продавати іноземну валюту, здійснювати розрахунки у ній, виконувати інші операції. Загалом, гарантія банківської установи - вагомий мотиваційний чинник для потенційного клієнта страхової компанії в Україні, хоча у деяких країнах Європи спостерігається протилежна ситуація.[4]

На думку російського вченого Кожєвникової І., яка досліджує взаємозв'язки на фінансовому ринку, вагомою та перспективною формою взаємозв'язку банківських і страхових інституцій є перестраховування. "Страхові компанії починають використовувати банківські технології для перестраховування. Страхові контрагенти приймають форму договору про кредитування, в разі настання певного випадку. З премій формується депозит, а страхове відшкодування є кредитом, який виплачується з акумульованих і майбутніх фінансових ресурсів, розміщених на депозиті"[5, с.77]. Та варто зазначити, що подібне страхування, як морська позичка чи

договір бодерії, було відоме ще у IV ст. до н. е. і, на нашу думку, не можуть вважатись новизною хоча, зважаючи на переважне становище банків, можуть виявитись прибутковими та суттєво збільшити ємність страхового ринку України. Банківські установи також можуть проявити інтерес до даного роду консолідованого банківсько-страхового бізнесу, адже він розширить фінансові потоки, клієнтську базу та збільшить прибутки банків.

Консолідацію банківського та страхового бізнесу у дослідженні ми розглядаємо на операційному та інституційному рівнях. За аналогію фінансовий механізм консолідації розглядатимемо на рівні інституцій та послуг (операційний).

Вибрані елементи банківської дистрибуції на основі спільних рис і відмінностей — це консолідація на операційному рівні. Даний аналіз містить акцептацію та зосередження на основних чинниках, від котрих безпосередньо залежить вибір стратегії банківської установою. Серед спільних рис, у першу чергу, належить відзначити чинники порозуміння та поділу ролей, які кожного разу повинні бути чітко окресленні у договорі про співпрацю. Основними елементами такого договору можуть бути: окреслення форми банкострахування, визначення сфери співпраці на рівні спільних дій та послуг, визначення прав і обов'язків сторін, відповідальності, процедури та способів винагороди банку. Як наслідок, поділ ролей сформований на основі поверхневих юридичних норм, притаманних для більшості країн та основних характерних рис фінансових установ.

Проаналізувавши етапи дистрибуції страхової послуги через банк, ми знайшли ще одну рису, що служить стимулом для їх об'єднання. Ці етапи мають універсальний характер, їх складовими є:

- створення нової послуги — полягає у проведенні досліджень: характеристик послуги, потреб клієнта і банка, актуарні розрахунки, проведення заходів, що вимагаються регулятором в країні (отриманні дозволів, ліцензій);
- формування каналів дистрибуції — інституції обирають тип співпраці та відповідальності, залучають новітні технології та необхідні кваліфіковані кадри та проводять перепідготовку банківських працівників, задіяних у наданні нових послуг;
- створення можливості надання нових послуг. Розв'язання даної проблеми вимагає впорядкування чи модифікації способів використання банківської бази даних про клієнтів, метою якої є здобуття лояльності клієнта і довіри до нових послуг (аналіз характеристик клієнта та можливих форм контакту: у відділенні, телефоном, поштою як електронною, так і звичайною, за посередництва банкомату, особистий продаж за місцем проживання клієнта);
- надання нових послуг. На цьому етапі банківська установа повинна розвивати найефективнішу технологію продажу нових послуг, користуючись із оптимальних каналів дистрибуції;
- обслуговування пропозиції страхових послуг; у залежності від

змісту підписаного договору про співпрацю, на банківську установу можуть покладатись функції — укладення договору страхування з клієнтом, а також облік і контроль, пов'язаний з даними договорами. Страхові послуги можуть реалізовуватись безпосередньо у відділенні банку або присутнім у відділенні представником страхової компанії чи при його активній допомозі;

- менеджмент та облік дистрибуції страхових послуг у відділенні банку — адміністративні дії, пов'язані із різноманітними аспектами аквізиції страхових послуг, наданням позик під заставу страхових полісів довгострокового накопичувального страхування життя, перестрахування. При створенні однієї фінансової інституції — інституційний рівень консолідації за моделлю, наприклад, фінансової групи менеджмент ефективнішої інституції поширити повноваження на управління активами усієї групи. Банківська установа виконує моніторинг власного становища на ринку, здійснює оцінку власної конкурентноздатності та проводить акції рекламно-маркетингового характеру.

Незалежно від застосованого фінансовими інституціями механізму консолідації та видів страхування, пропонованих у відділенні банку, банки автоматично у свідомості клієнта ідентифікуються із страховими компаніями, з котрими існує тісна співпраця. Подібні аналогії можуть поширюватись клієнтами і на відповідальність банку за якість послуг і діяльність страхової компанії загалом.

Ефективність, рентабельність і популярність страхових компаній, котрі приймають участь у формуванні консолідованої банківсько-страхової бізнес архітектури переноситься на показники банку та інших інституцій учасників об'єднання як у ситуаціях позитивної кон'юнктури ринку, так і при негативному розвитку.

Висновки. Отже, з вище проведеного аналізу випливає необхідність доповнення переліку стимулів інтеграції банківського та страхового капіталу. Додатковим стимулом, на нашу думку, є: формування фінансових послуг, які неможливо чітко віднести до якоїсь однієї сфери. Адже, зростання попиту на них формує нову фінансову консолідовану банківсько-страхову бізнес архітектуру, у якій фінансові інституції, що ведуть традиційний бізнес обслуговують незначний контингент клієнтів.

Науковий аналіз основних показників розвитку фінансових інституцій дозволяє дійти висновків, що дані інституції розвиваються на паритетних засадах, з домінуванням банківського сектору, що закладає підґрунтя для виконання цими установами інвестиційної функції та функції капіталізації. Простежується позитивний тренд збільшення розмірів статутних фондів, що свідчить про процеси консолідації та централізації на вітчизняному фінансовому ринку. Зростання обсягів кредитних вкладів банків і страхових премій та страхових резервів страховиків свідчить про посилення захисту страхової діяльності та більш якісне виконання функції управління ризиками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Розвиток банківської системи України /[Барановський О.І., Барановська В.Г., Бريدун Є.В. та ін.] За ред. д-ра екон. наук О.І.Барановського. — К.: Ін-т економ. та прогнозув., 2008. — 584.
2. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків. — Тернопіль: Економічна думка, Карт-бланш, 2002. — 570 с.
3. Фурман Василь Миколайович. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку / Київський національний економічний ун-т; Київський ін-т банківської справи / В.П. Матвієнко (ред.). — К.: Наукова думка, 2006. — 334с.
4. Клапків Юрій Формування новітньої банківсько-страхової бізнес-архітектури в Україні / Ринок цінних паперів України. — 2008р. — №1—2.— с.47—56.
5. Кожевникова И.Н. Взаимоотношения страховых организаций и банков. — М.: Анкил, 2005. — 112 с.

Одержано 3.12.09

Определены основные тенденции развития банковского и страхового рынка. Дополнен перечень стимулов интеграции банковского и страхового бизнеса.

Ключевые слова: *Взаимоинтеграция, консолидация, банковско-страховая интеграция, финансовый рынок.*

The basic trends of bank and insurance market were determined. The list of integration incentives of bank and insurance business was complemented.

Key words: *interintegration, consolidation, bank-insurance integration, stock market.*

УДК 338.43.01

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВА АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

О. А. КЛИМЕНКО

Розглянуто проблеми підвищення ефективності виробництва в аграрному секторі економіки та проведено порівняння впливу аграрної політики в країнах ЄС та України на розвиток суб'єктів аграрного виробництва.

Утвердження приватної власності та приватного господарювання, розвиток орендних відносин і соціально-економічні зміни в загальному на селі розпочалися у 1991–1993 роках з початком проведення аграрних реформ в аграрному секторі України. Передбачалося, що на базі проведеної аграрної

реформи буде створена нова аграрна політика, становлення якої базуватиметься на ринкових засадах. Однак, порівнявши цілі, що мали б бути досягнені, та отримані результати, бачимо значну розбіжність між ними. Це й зумовлює актуальність даного наукового дослідження та висвітлення ефективності діяльності агроформувань ринкового типу.

Аналіз аграрних перетворень, особливості реалізації аграрної та земельної реформи, створення агроформувань ринкового типу в Україні відображено в працях українських науковців В. Андрійчука, П. Гайдуцького, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Юрчишина та ін. [1–5].

Методика досліджень. При вивченні вище зазначеного питання були використані такі методи дослідження: монографічний, економіко-статистичний та порівняльний аналіз.

Результати досліджень. Очевидно, що стратегічною метою аграрної реформи в Україні стало переведення сільського господарства на засади ефективного господарювання шляхом:

- зміни відносин власності
- зміни організаційно-правових форм господарювання, що забезпечували б економічну відповідальність за організацію раціонального господарювання
- формування організованого аграрного ринку і цивілізованих ринкових відносин
- повного правового забезпечення функціонування господарюючих суб'єктів.

В результаті реалізації основної мети реформи очікувалося повне і надійне продовольче забезпечення населення, високий експортний потенціал галузі на основі відродження господаря землі, створення багатуокладного конкурентоспроможного аграрного сектора економіки, а основне — забезпечення більш високої, ніж в КСП, ефективності від сільськогосподарської діяльності (або більший ефект синергії) через приватизацію землі і майна та поєднання уже власних земельних ділянок і майнових паїв на відмінних від КСП принципах.

Вже на початку 90–х років спостерігалось поживлення в напрямку створення нових суб'єктів господарювання в аграрному секторі. Після розпадання землі та майна замість колишніх КСП почали створюватися сільськогосподарські товариства, фермерські господарства, приватні підприємства тощо. 6,4 млн. селян стали власниками земельних паїв, середній розмір яких по Україні становить 4,2 га, що навіть перевищує середній розмір фермерських господарств у деяких країнах (наприклад, у Греції) [1]. В результаті реформування загальна кількість суб'єктів господарювання зросла у 4,5 разів. Стали поширюватися приватні підприємства, сільськогосподарські товариства, які розгортали свою діяльність в більшості на орендованих земельних і майнових паях.

Особливу увагу науковці приділяють розвитку фермерських (селянських) господарств. Становлення фермерства вважається важливим

етапом в реалізації аграрної політики. Так, у 1992 році фермерських господарств в Україні налічувалося 14,7 тис., в 2007 році — 38,4 тис., в 2008 році — 43,9 тис. одиниць [9]. Разом з особистими селянськими господарствами фермери стали займати значне місце у виробництві сільськогосподарської продукції.

Та все ж проведення аграрної реформи не дало очікуваного результату: спостерігалось зниження рівня прибутковості виробників сільськогосподарської продукції, занепад галузі тваринництва, зuboжіння територій та соціальної сфери на селі. Усі фактори, що негативно вплинули на розвиток організації аграрного виробництва, диктуються під дією законодавчих державних актів, бюджетної підтримки аграріїв та економічної системи в цілому. Тому розглянемо та порівняємо деякі аспекти взаємовідносин держави та сільськогосподарських виробників в Україні та країнах Європейського Союзу.

В Європейських країнах основними виробниками сільськогосподарської продукції являються фермери та їх об'єднання. Держава всебічно підтримує та регулює розвиток фермерства та аграрних ринків. Для прикладу наведемо порівняльні дані в таблиці.

Аналіз даних таблиці свідчить, що на підтримку аграрної сфери в цілому з державного бюджету Польщі через відповідні міністерства виділяється у 4,5 раза більше коштів, ніж в Україні. В розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь різниця в обсягах фінансування ще значиміша — 137,2 євро проти 11,5 євро, або майже в 12 разів. Доцільно зазначити, що основою аграрного устрою Республіки Польща є сімейні господарства, які в основному обслуговуються членами сім'ї при сезонному використанні найманих працівників. За такими господарствами закріплено 88% сільськогосподарських угідь, а середній розмір становить 7,5 га (для порівняння: в Україні середньостатистичні підприємства мають 1130 га, фермерські господарства — 92, особисті селянські господарства — 1,2 га) [8].

Заслуговує на увагу ще одна суттєва особливість реформування аграрного сектора Східної Німеччини: гнучкість державної політики щодо сільського господарства і велика підтримка його урядом. Так, основним для сільськогосподарських виробників є податок на землю, тобто відсутні податки на доходи або прибутки.

Продуманість і державний підхід до здійснення в Східній Німеччині аграрної реформи, яка підпорядкована інтересам селянина, дає можливість значно нарощувати й здешевити виробництво сільськогосподарської продукції забезпечує його прибутковість та ефективність [8].

Наведемо приклад зваженої аграрної політики в Румунії. У 80-х роках у період початку реформ у аграрному секторі в цій країні суттєво змінилось ставлення до сільського господарства як галузі. Аграрна сфера економіки була визнана базовою, відповідно до цього формувалася й інвестиційна та кредитна політика. В 1991 році у Румунії було прийнято Закон №18 про землю, який закріпив за громадянами право власності на землю, а також

порядок повернення землі колишнім власникам. За даними Міністерства сільського господарства Румунії, на початок другого півріччя 1992 року 97,5 тис. власників одержали акти на землю. Однак розмежування земель на невеликі ділянки, на яких не було змоги застосовувати великогабаритну техніку та відповідні агротехнології, призвело до значного скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва. Для виходу з даної ситуації в 1991 році парламент Румунії прийняв Закон №366 про створення комерційних компаній і фермерських асоціацій у сільському господарстві, які повинні були ефективніше використовувати сільськогосподарську техніку. Станом на 30 липня 1992 року в сільському господарстві країни вже діяло 3864 приватних комерційних компаній, 11376 сімейних асоціацій, які мали відповідно 1 млн. і 1,7 млн. га землі [7].

Бюджетна підтримка розвитку сільського господарства, аграрних ринків та сільських територій у 2007 р., млн. євро

Показник	Україна		Польща	
	Сума	%	Сума	%
Всього	481,7	100	2181,3	100
У тому числі с.-г.	469,4	97,4	1649,0	75,6
з них із загальних і цільових резервів	—	—	1468,5	—
Розвиток села	5,3	1,1	402,4	18,4
з них із загальних і цільових резервів	—	—	35,7	—
Аграрні ринки	7,0	1,5	129,9	6,0
Бюджетна підтримка, євро, з розрахунку на: 1 га с.-г. угідь	11,5	—	137,2	—
На одного жителя сільської місцевості	31,9	—	148,4	—

Очевидно, що вітчизняна аграрна політика повинна враховувати європейські тенденції, зокрема Європейську модель сільського господарства (рис.).

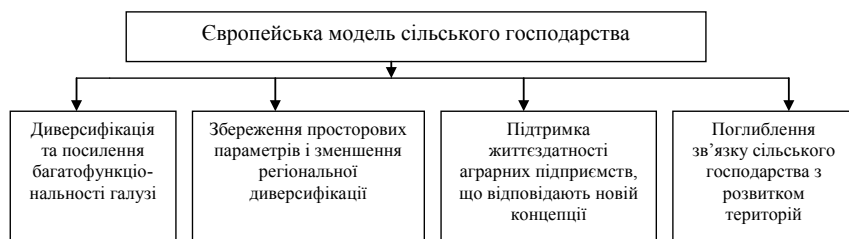

Рис. Основні засади Європейської моделі сільського господарства [8]

Отже, як впливає з досліджень, аналіз аграрної політики у розвинених країнах свідчить про наступне:

- витрати на підтримку аграрного сектору постійно зростають;
- відбувається поступова переорієнтація фінансування сільськогосподарської галузі у бік збільшення призначення державних коштів не товаровиробникам, а на розвиток сільської інфраструктури;
- продовольча безпека є одним з основних факторів, який змушує розвинені країни світу
- аграрна політика у країнах з ринковою економікою набуває екологічного спрямування: збільшуються витрати на екологічні заходи, такі як раціональне землекористування, збереження природних ресурсів тощо.

Висновки. Базуючись на результатах досліджень розвитку сільського господарства розвинутих країн, спостерігаємо прояв ефективності західноєвропейської моделі аграрної політики. Адже одним з основних факторів, який змушує розвинені країни світу підтримувати сільське господарство — це продовольча безпека. В країнах з розвиненим аграрним сектором аграрна реформа принесла свій результат. Значно на ефективне господарювання сільгосптоваровиробників впливає державна підтримка розвитку аграрного сектору. Тому пропонуємо розробити Загальнодержавну Концепцію розвитку сільського господарства України, що включала б у себе Програми регіонального розвитку сільських поселень, розроблені на місцевому рівні в кожному регіоні України. В даній Концепції звернути особливу увагу на такі аспекти:

- законодавче забезпечення розвитку аграрних формувань ринкового типу;
- пряме фінансування і субвенції для сільськогосподарських товаровиробників;
- підтримка розвитку кооперації на селі;
- регулювання аграрних ринків і ціноутворення на продукцію сільськогосподарського виробництва;
- соціальний розвиток сільських територій;
- продовольча та екологічна безпека регіонів та країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В.Г., Зубець М.В., Юрчишин В.В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. — К.: Аграрна наука, 2005. — 140 с.
2. Гайдучкий П.І. Україні потрібна нова аграрна політика //Економіка АПК. — № 10. — 2005. — С.3–7.
3. Трегобчук В.М., Пасхавер Б.Й., Юзефович А.Е та ін. Про довгострокову стратегію сталого розвитку агропромислового комплексу.// Економіка АПК. — №.7. — 2005.— С. 3–11.
4. Юрчишин В.В. Від антиполітики — до глибокої кризи аграрної

- політики// Віче. — № 11. — 2005. — С.54–59.
5. Юрчишин В.В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації // Економіка АПК. — № 8. — 2005. — С.3–8.
 6. Могильний О.М., Орлатий М.К. Бюджетна політика щодо сталого сільського розвитку в Україні та Польщі (порівняльний аналіз) // Продуктивність агропромислового виробництва. — Науково-практичний збірник. — НДІ "Укراгропромпродуктивність" — №8. — 2007. — С. 67–73.
 7. Баян А.В., Федорюк М.Д. Зарубіжний досвід реформування сільського господарства. // Економіка АПК. — № 1. — 2005. — С. 132–135.
 8. Губені Ю.І. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України // Економіка АПК. — №11. — 2006. — С.18–27.

Одержано 3.12.09

Эффективность развития сельскохозяйственных предприятий должна в большей мере зависеть от государственной поддержки их деятельности. Поэтому необходима Концепция развития сельского хозяйства регионов как один из главных стратегических планов аграрного сектора экономики.

Ключевые слова: *сельскохозяйственные предприятия, государственная поддержка, эффективность развития сельского хозяйства.*

The efficiency of the development of agricultural enterprises must depend on public support of their activity. The concept of agriculture development of the regions as one of the main strategic plans of the agrarian sector of the economy is absolutely necessary.

Key words: *agricultural enterprises, public support, efficiency of agriculture development.*

УДК 314.6

РОЛЬ СІМ'Ї У ВІДТВОРЕННІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

І.А. КЛОЧАН, кандидат економічних наук
Подільський державний аграрно-технічний університет

Розглядається роль сім'ї у вихованні дітей та формуванні людського капіталу. Досліджено динаміку рівнів шлюбності та розлучуваності в Україні. Проаналізовано чисельність неповних сімей в Україні та зазначено важливість виховання дітей в повних сім'ях.

В даний час підвищена увага до проблем відтворення людського капіталу, перспективного напрямку соціально-економічного розвитку. Процес

цілеспрямованого формування людського капіталу здійснюється сім'єю (домогосподарством), самим індивідом, державою і фірмою або організацією, де відбувається його реалізація і передбачається інвестиція в його освіту і розвиток. Але основною інвестиційною ланкою в цьому ланцюзі все ж є сім'я. Воно здійснює певні витрати, необхідні для фізичного формування і виховання дитини, і ці витрати і є інвестиціями, оскільки вони здійснюються за рахунок скорочення вільного часу батьків.

Методика дослідження. У науковій літературі розглядаються різні грані формуванням ефективного використання людського, інтелектуального, інноваційного потенціалу в економіці. Дана проблема завжди була в центрі наукових досліджень таких учених, як: М.Крит, Р.Капелюшников, С. Дятлів, М. Долишній, С.Куценко, Р.Євтушенко, О.Грішнова, Е.Лібанова, Д.Богиня, І.Курило, С.Тютюнникова і інші.

Дослідники робили спроби розкрити окремі взаємозв'язки економічних процесів з демографічними процесами в сім'ї. Загальний висновок полягає в тому, що економічні умови впливають на демографічні процеси в сім'ї не безпосередньо, а через людську поведінку, одним з регулювальників якої виступають економічні мотиви, що є внутрішніми, а не зовнішніми складовими механізмів регуляції народжуваності.

Результати досліджень. Сім'я є базовою передумовою функціонування соціуму, первинним осередком відтворення населення та формування людського капіталу. Найсуттєвішою рисою розвитку шлюбно-сімейних відносин у сучасному світі є плюралізація форм сімейного життя, різноманітність форм сімейних об'єднань та шлюбних стосунків. За висловлюванням Жака Валлена, «Шлюб і сім'я вже не є тим, чим були раніше, різноманітність нових форм подружніх союзів дуже велика... треба вирішити питання про вплив цієї нової реальності на динаміку населення — чи є вона причиною низького рівня народжуваності?». В Україні, як і в інших країнах, простежується тенденція до зростання ролі незареєстрованих шлюбів у формуванні сімейної структури населення, що є наслідком складних процесів трансформації шлюбно-сімейних відносин, а також скорочення державної регламентації особистого життя [□В, с.10].

Однією з найскладніших і найактуальніших проблем розвитку населення України у шлюбно-сімейній сфері є нестабільність шлюбних відносин, високий рівень розлучень шлюбних пар, у тому числі з неповнолітніми дітьми. Високий рівень розлучень населення сформувався в Україні ще у 70–ті роки минулого століття, і всі наступні роки зберігалась ця модель демографічної поведінки — «легкий» вступ до шлюбу і «легкий» розрив шлюбних відносин [□В, с.10].

Аналіз коефіцієнтів шлюбності та розлучуваності (рис.), свідчить що третина зареєстрованих шлюбів в Україні розпадається. Найвищого значення загальний коефіцієнт розлучуваності (кількість розлучень у розрахунку на 1000 осіб) досягнув у 1992–1993 роках — 4,2–4,3‰. Хоча з 1995 року і спостерігається певна тенденція до зменшення кількості розлучень, вона не є стійкою. Після певного спаду в 2001–2004 роках, у 2005 році коефіцієнт

розлучуваності знову підвищився і становив 3,9‰, у 2007 році — 3,8‰. При цьому в динаміці рівень коефіцієнта розлучуваності становить 3,5–4‰ і спостерігаються досить невисокі коливання, що підтверджує коефіцієнт варіації 5,2%. Тобто, не залежно від будь-яких факторів, що відбуваються в країні 3,5–4 особи на 1000 щорічно розлучаються.

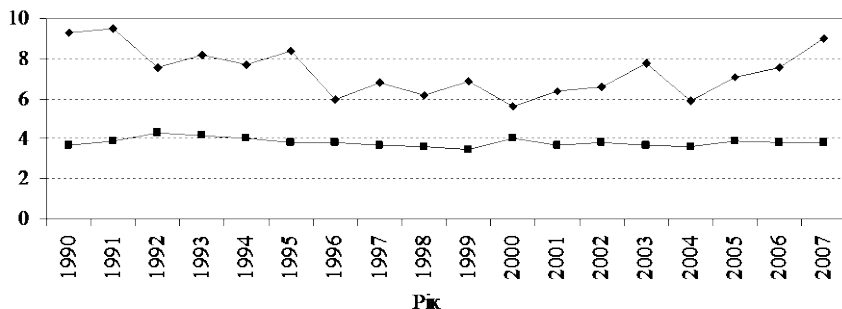

Рис. 1. Динаміка коефіцієнтів шлюбності і розлучуваності (на 1000 жителів) в Україні:

—◆— коефіцієнт шлюбності —■— коефіцієнт розлучуваності

Джерело: За даними Держкомстату України

Рівень коефіцієнта шлюбності є менш стабільним, тобто спостерігаються вищі коливання в часі і коефіцієнт варіації становить 15,2%. Звідси можна зробити висновок, що на рівень шлюбності здійснюють вплив соціально-економічні фактори. У перше десятиліття незалежності коефіцієнти шлюбності (кількість шлюбів з розрахунку на 1 000 осіб) — суттєво знизився, однак з 2001 року намітилася позитивна тенденція до підвищення загального рівня шлюбності: з 6,4 на 1 000 осіб у 2001 році до 7,6 у 2006 році і 9,0 у 2007 році (рис. 1), передусім за рахунок міського населення. Високі показники 2007 року можна пояснити як збільшенням чисельності шлюбоактивних контингентів молоді за рахунок поколінь, народжених у 1983–1986 роках, так і високою шлюбною активністю населення, яку підсилює традиція вважати високосний рік несприятливим для укладання шлюбу (а таким є 2008 р.). Найнижчий рівень шлюбності спостерігався в 2000 році 5,6 осіб на 1000 населення, що в 0,6 разів нижче рівня 2007 року.

Важливою характеристикою шлюбності є середній вік взяття шлюбу. Як і в інших країнах Європи, в Україні підвищуються вікові показники укладання шлюбу: середній вік вступу до шлюбу чоловіків за 1989–2007 роках підвищився з 26,8 до 29,6 років (до першого шлюбу — з 23,9 до 26,0); жінок відповідно з 25,3 до 26,8 (до першого шлюбу — з 21,9 до 23,5) [3, с.10].

Причини зміни у шлюбній поведінці населення — безшлюбність

певної частини молоді, відкладання шлюбу «на потім», що зумовлює загальне «постаріння» шлюбності, — пов'язані з незадовільними соціально-економічними умовами життєдіяльності у період ринкової трансформації, а якою — із засвоєнням населенням, насамперед молоддю, західної моделі матримоніальної поведінки в умовах «відкритого суспільства» та впливом фундаментальних факторів сучасної трансформації сім'ї — індивідуалізації, плюралізму, емансипації, свободи вибору.

Негативні наслідки розпаду шлюбу в тій чи іншій формі впливають на життя всіх членів родини, адже, переживши особисту кризу, члени подружжя повертаються у стан безшлюбності, а діти фактично лишаються без одного з батьків. У більшості шлюбних пар, які розпадаються, є спільні діти, і відповідно щороку тисячі дітей переживають розлучення батьків. Хоча кількість таких дітей поступово зменшується, це пов'язано не зі зменшенням кількості розлучень, а зі зниженням дітності української сім'ї.

Згідно з даними Першого Всеукраїнського перепису населення, майже 90% населення країни проживає у складі сім'ї. Більшість дітей (у 2004 році — 79,6%, у 2007 році — 78,6%) народжується у батьків, які перебувають у зареєстрованому шлюбі. Серед проблемних моментів у шлюбно-сімейній сфері необхідно виділити доволі високу частку неповних сімей в Україні, що формується на тлі власне позашлюбної народжуваності, раннього овдовіння, але більшою мірою — розлучень: 27,5% сімейних осередків, де є діти у віці до 18 років — це неповні сім'ї (у тому числі 25,4% — неповні сім'ї у складі з матері з дітьми; 2,1% — батька з дітьми). (У ряді східних і південних регіонів країни ця частка перевищує 1/3).

Зростання кількості неповних сімей з дітьми навіть в економічно благополучних розвинених країнах оцінюється негативно, адже виховна функція сім'ї в цьому випадку деформована і діти, які зростають в них, більш схильні до асоціальної поведінки, їм важче у майбутньому орієнтуватись у гендерних відносинах соціуму, створити повну життєздатну сім'ю. В умовах сучасної України, коли витрати на утримання дітей не закладені в повному обсязі у заробітну плату і навіть сім'ям, де працюють батько і мати, важко матеріально забезпечити життєдіяльність і розвиток дітей на рівні сучасних вимог і потреб, неповні сім'ї є особливо вразливими в економічному й соціальному відношенні.

Щорічно близько 130–135 тисяч дітей в Україні переживають розлучення батьків, частка пар, які при розірванні шлюбу мають спільних неповнолітніх дітей нині становить близько 3/5 (або 59%, на початку 1990-х — це було 63%) від загальної кількості розлучень. Внаслідок зниження народжуваності та постаріння населення протягом трансформаційного періоду знизилась дітність української сім'ї: якщо за даними перепису населення 1989 року домогосподарств з дітьми до 18 років становили 56,4% загальної кількості домогосподарств і у майже 48% з них було двоє і більше дітей, то за даними перепису населення 2001 року неповнолітні діти проживали у 38,1% домогосподарств, причому у 64% з них — лише одна дитина [□4 с.38].

Основними факторами формування неповних родин є розлучення або роздільне (за різними обставинами) проживання подружжя, овдовіння через передчасну смерть одного з батьків, позашлюбні народження. За даними 2007 року, в Україні серед загальної кількості розлучень 42,7% припадає на шлюби без дітей, шлюби з однією дитиною становлять 46,7%, решта — мають більше двох дітей. Останнім часом позначилася тенденція щодо збільшення кількості розлучень у шлюбах, де є спільні діти (з 51,6% у 1994 р. до 57,3% у 2004 р.), що свідчить про те, що діти перестали бути стримуючим фактором у збереженні шлюбу (табл. 1). Значення абсолютних показників у даній категорії також збільшується. Так, абсолютна кількість розлучень у сім'ях з однією дитиною зросла з 1994 по 2004 роки на 9,8%. А з двома дітьми, навпаки, знизилась майже вдвічі.

Кількість розлучень за кількістю спільних дітей

Показник	ВСЬОГО			
	1994 р.	2000 р.	2004 р.	2007 р.
	207577	197274	173163	178364
<i>В тому числі в сім'ях, де:</i>				
Не було спільних дітей	100539	81941	71979	76213
З однією спільною дитиною	75781	88563	79139	83229
З двома	31257*	23994	19102	16872
З трьома і більше		2776	2943	2050

*Джерело: За даними Держкомстату України; * з двома і більше дітей*

Проблема розлучень особливо актуальна для молодих сімей, в яких є маленькі діти. Оскільки в переважній більшості випадків годувальником у родині залишається мати, часто такі родини називають материнськими. Внаслідок розлучення одинока матір потрапляє в ситуацію, в якій вона стикається з різноманітними матеріальними та психологічними проблемами. Водночас розлучення не проходить безслідно для психіки дитини (згідно зі статистикою, великий відсоток підлітків-злочинців — це вихідці саме із неповних сімей).

Високий рівень розлучуваності є головною причиною поширення в Україні неповних сімей, де діти проживають без одного з батьків, як правило, тільки з матір'ю. Кількість і питома вага неповних сімей, в яких виховуються неповнолітні діти, в Україні є настільки великою, що може оцінюватись як порушення природного середовища розвитку й виховання дітей. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року кожна четверта українська сім'я з неповнолітніми дітьми є неповною (при цьому у 92,5% таких сімей діти ростуть без батька, у 7,5% — без матері), а в містах України — це кожна третя сім'я.

За даними вибіркових обстежень умов життя домогосподарств, здійснюваних Держкомстатом України, частка індивідуальних домогосподарств, де проживали діти віком до 18 років, які не мали одного чи обох батьків, у загальній кількості домогосподарств з дітьми у 2005 році

становила 18,9%, у 2007 році — 19,2%. Отже, кількість дітей, які проживають у неповних сім'ях, зокрема без батька, є значною і суттєво впливає на загальні умови життя та розвитку підростаючого покоління. Неповні сім'ї з дітьми поширені у всіх без винятку регіонах України, але найбільшою є їх питома вага у промислово розвинених областях сходу країни. [□3 с.13]

Стрімка зміна сім'ї, що почалася на Заході в 1960 роках і що торкнулося нас зараз, застає багато дослідників знезацька. Учені різних ідеологічних напрямів розглядають цю зміну як важливу і глибоку. Сьогодні більшість з них схиляється на користь рівноправної форми сім'ї і реальної економічної незалежності її членів. З цієї точки зору відхід від традиційної нуклеарної сім'ї розцінюється як прогрес. Проте на тлі ослаблення традиційної форми сім'ї відбувається ослаблення сім'ї як інституту.

Пильний інтерес до інституту сім'ї пояснюється рядом обставин: погіршенням демографічної ситуації в країні; ускладненням освітніх завдань і зростанням числа дітей з відхиленнями в психологічному розвитку, поведінці; ускладненням психологічного, емоційного, духовного світу сучасної людини, зростанням її потреб, які в більшості своїй формуються в сім'ї.

Вочевидь те, що „у сучасному суспільстві все більше цінується свобода вибору, а...конкурентоспроможність особистості розвивається на шкоду сім'ї,...споживча культура „Я" витісняє інвестиційну культуру „Ми" „...люди все частіше й охочіше відмовляються від довгострокової ментальності на користь короткострокової", і при цьому діти давно перестали бути „центрами прибутку" і перетворилися на „центри витрат", аж ніяк не сприяє підвищенню дітородної активності населення [□5, с.39].

Трансформаційна криза різко загострила довготривалі глобальні тенденції трансформації сім'ї і її функцій, які згладжувалися специфікою радянської системи з провідною патерналістською роллю держави.

Кількість і якість змін в сім'ї ясно свідчить про те, що сім'я як інститут слабшає, а це, перш за все, відбивається на відтворенні людського капіталу.

Існують три ключові виміри сили (стійкості) інституту:

1) інституційна згуртованість, або вплив, який він має на своїх членів; 2) ефективність виконання засадничих функцій; 3) вплив на інші соціальні інститути. Дані свідчать про те, що сім'я як інститут ослабла у всіх цих вимірах. По-перше, члени сім'ї стали більш незалежними і менш зв'язаними групою, отже, група в цілому стала менш згуртованою. У сильній групі члени тісно пов'язані з нею і, в основному, слідують її нормам і цінностям. Значно ослабла економічна взаємозалежність чоловіків і дружин. Це призводить в цілому до ослаблення подружніх союзів, що вимірюється зростанням розлучень. Слабшають зв'язки не лише між подружжям, але і між батьками і дітьми. Занепад батьківського впливу і авторитету пов'язаний із зростанням значущості позасімейних інститутів, груп ровесників, засобів масової інформації, Інтернету. По-друге, виміром інституційного занепаду сім'ї є втрата нею значення в суспільстві, впливу на інші інститути. У зв'язку із занепадом землеробства і зростанням промисловості сім'я втратила

значення робочого місця і із зростанням загальної освіти втратила значення школи. Держава отримала найбільший прибуток від передачі функцій сім'ї. По-третє, про інституційний занепад сім'ї свідчить той факт, що вона не здатна повною мірою виконувати свої основні функції. Через основні функції сім'ї визначається суть і структура потреби в дітях. Виділяються економічні, соціальні і психологічні мотиви народження дітей. У великих патріархальних сім'ях, що складаються з декількох поколінь родичів, панували економічні мотиви народження дітей, оскільки діти були економічно вигідні сім'ї спочатку як учасники виробництва, потім як основного працівника і спадкоємця, що забезпечують батьків у старості.

Соціальна корисність дітей визначається тим, що багатодітна сім'я успішніше функціонує в соціальному плані, високий був престиж багатодітного батька сім'ї, багаточисельні шлюбні зв'язки укріплювали положення сім'ї, збільшуючи кількість родичів, що забезпечувало її безпеку і соціальну важливість [□1, с.102]. Сім'я неминуче була для індивіда тим середовищем, в рамках якого і було можливе існування особи, лише через сім'ю здійснювалася велика частина зв'язків особи і суспільства, тобто сім'я виступала тут посередником. Ці стосунки в умовах високої дитячої смертності і вели до високої народжуваності.

Зміна функцій сім'ї, а, отже і мотивів народження дітей сталася з розвитком промислового виробництва: сім'я з виробничої поступово перетворювалася на господарсько-споживчу ланку, з родинного виробництва в сферу найманої праці, відмирили економічні і соціальні мотиви народження дітей. Збільшення витрат на дітей, подовження періоду їх соціалізації, зміна соціальної ролі родинних зв'язків з дітьми, переважання у зв'язку з цим емоційних і психологічних мотивів їх народження ослабили репродуктивну мотивацію, призвели до зниження числа дітей в сім'ї.

Дослідження як в нашій країні, так і за кордоном показують зниження безпосередньої економічної цінності дітей. Процес індустріалізації призвів до зміни економічної функції сім'ї, до зміцнення позасімейних орієнтацій, до ослаблення потреби в дітях. З розвитком суспільства змінюється як вміст кожної з функцій, так і вся їх система. Лише репродуктивна функція сім'ї, функція відтворення нових поколінь, залишається за сім'єю незмінно, хоча, як і інші, набуває нового вмісту. Роль сім'ї не можна обмежувати фізичним відновленням поколінь, народженням потомства. Її репродуктивна функція — функція відтворення нових поколінь розглядається у поєднанні з виховною функцією. Функція соціалізації молодого покоління прямо передбачає передачу йому досвіду родинного життя, засвоєння родинних ролей, навиків поведінки з близькими, саме вона формує основи економічних, соціальних, демографічних, етичних установок і подальшої поведінки індивіда. Саме сім'я покликана сприяти, підтримувати і передавати з покоління в покоління деякі духовно-релігійні, національні традиції [□2, с.54].

На сьогоднішній день вже доведений вплив сім'ї на психічний інтелектуальний, креативний розвиток особи індивіда. Настільки ж важливу роль відіграє і емоційна їх близькість. Як чинник соціалізації сім'я займає

значно вищий ранг, ніж школа або інші соціальні інститути формування особи.

На сьогоднішній день відбувається зниження ролі сім'ї. Кількісним вираженням неефективності соціалізації дітей служать: рівень відсутності батьків, зменшення кількості часу, який батьки проводять зі своїми дітьми, збільшення тривалості самотності дитини і часу, що проводиться в школі або з ровесниками «на вулиці». Сьогодні сім'я не готова узяти на себе все навантаження по розвитку і вихованню дітей.

Взаємодія особи, сім'ї школи і суспільства стає сьогодні глобальною, загальносвітовою проблемою. Специфічний характер набуває вона і в сучасному вітчизняному соціумі: етичне неблагополуччя суспільства, психологічна криза неповнолітніх, мінімізація виховної ролі сім'ї.

Висновки. Таким чином, основні елементи концепції людського капіталу в поясненні народжуваності і соціалізації на рівні сім'ї, полягають в наступному:

- батьки мають дітей, тому що отримують від них певну віддачу в різних формах, задовольняючи свої потреб як духовних, соціальних, так і матеріальних. З відходом в минуле жорсткої структури авторитарної сім'ї, корінним чином змінюється характер внутрісімейних зв'язків і стосунків, змінюються потреби і мотиви народження дітей (переважає емоційний і психологічний). Сім'я минулого поступається місцем новим людським відносинам, заснованим на емоційному захисті, духовній близькості, взаємній пошані і взаємодопомозі. Вони набагато тонші, набагато чутливіші до зовнішніх дій і сильніше реагують на негаразди;
- нестабільність ситуації в країні (економічна, політична, соціальна), етичне неблагополуччя суспільства, з одного боку, і, з іншого боку — ослаблення інституту сім'ї, його функцій безпосереднім чином впливає на відтворення і соціалізацію молодого покоління. Збільшення частки домогосподарських витрат в загальній вартості людського капіталу підвищує виробниче навантаження на батьків і підсилює багато соціальних проблем як для суспільства в цілому, так і для окремих осіб, для сім'ї. Професійні перевантаження членів сімей з подальшим ослабленням психічного і фізичного статусу негативно позначаються на якості здоров'я і виховання дітей, посилюється відсутність адекватної соціальної інфраструктури, соціального обслуговування, позбавляючи батьків і дітей можливості саморозвитку і навіть фізичного відновлення сил. Ці явища завдають збитку розвитку особи і руйнують циклічну природу сім'ї;
- належність сім'ї до різних соціальних груп може по-різному впливати на механізм ухвалення відтворювальних рішень сім'ями, по-різному розподіляти домогосподарські ролі. І тут важливу роль відіграють традиції і соціальні установки, прийняті і декларовані сім'єю. Установки полегшують людям пристосування до

середовища, систематизують попередній досвід взаємодії, формують необхідні передумови творчої активності особи і психологічний захист (дозволяють індивідові відхилитися від усвідомлення таких аспектів дійсності, які могли б вплинути стійкість особи). Одним з основних чинників, що детермінують відмінність сімей, виступають освітній рівень батьків і їх професійний статус. Ці чинники обумовлюють здобуття матеріального доходу, необхідного для здійснення нормального функціонування сім'ї, а значить, здійснення її ефективних соціалізуючих практик відносно дитини;

- не завжди сім'я може забезпечити дитині відповідний розвиток. Більшість українських дітей не мають можливості здобувати дитячу дошкільну освіту, а інколи і середню шкільну, не кажучи про вищу освіту. Єдиний вихід з ситуації, що склалася, — організація соціокультурної, педагогічної для психологічного і соціального допомоги батькам в соціалізації дітей. Багато дослідників вважають, що дошкільна і шкільна освіта має бути сферою повного державного фінансування, оскільки якість і доступність її є важливою передумовою допомоги сім'ї в розвитку людського капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дарский Л.Е. Рождаемость и репродуктивная функция семьи [Текст]/ Л.Е. Дарский. // Демографическое рождение семьи. М., 1979. — С.100–108.
2. Ильин И.А. О семье [Текст]/ И.А. Ильин // Социальная экономика, 2004. — №4. — С.54.
3. Шлюб сім'я та дітородні орієнтації в Україні [Текст]. — К.: АДЕФ — Україна, 2008. — 256 с.
4. Ничипоренко С.В. Проблеми неповних сімей в контексті демографічного розвитку [Текст]/С.В. Ничипоренко//Демографія та соціальна економіка. — 2006. — №2. — с.37–43
5. Курило І. О. Тенденції народжуваності в Україні у контексті подальшої трансформації суспільства [Текст]/І. О. Курило// Демографія та соціальна економіка. — 2007– №1. — с.38–45
6. Населення України 2007. Демографічний щорічник [Текст]/Стельмах Л.М. — Київ. — 2008. — 570 с.

Одержано 3.12.09

В статье рассматривается роль семьи в воспитании детей и формировании человеческого капитала. Исследовано динамику уровней брачности и разводимости в Украине. Проанализирована численность неполных семей в Украине и отмечена важность воспитания детей в полных семьях.

Ключевые слова: семья, воспитание детей, человеческий капитал.

The role of a family in children upbringing and developing human capital were considered in the paper. The dynamics of marriages and divorces in Ukraine was studied. The number of one-parent families was analyzed; the importance of bringing up children in two-parent families was emphasized.

Key words: family, upbringing of children, human capital

УДК 331.108

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА ВИРОБНИЦТВІ

Н.О. КОВАЛЬ

Вінницький національний технічний університет

Представлений сучасний стан щодо функціонування сфери професійної підготовки трудових ресурсів на виробництві в Україні, проаналізовано зарубіжний досвід фінансування професійної підготовки кадрів на виробництві, запропоновано рекомендації та пропозиції щодо створення ефективних умов підготовки трудових ресурсів на виробництві, а також стимулювання роботодавців з метою посилення їх зацікавленості в безперервній підготовці на виробництві.

Забезпечення економічної і соціальної стабільності в країні взаємопов'язане з підвищенням конкурентноздатності та мобільності трудових ресурсів на ринку праці.

За висновками Консультативного комітету промислових досліджень Європейської комісії Євросоюзу, кожна одиниця затрат на освіту дає віддачу на рівні 1,7–1,9 виробленого ВВП. При цьому 60–80% приросту залежить від впровадження інноваційних технологій.

Тому питання розвитку системи професійної підготовки трудових ресурсів на виробництві, швидкість навчання, постійне підвищення кваліфікації, навчання протягом всього життя нині є особливо актуальними.

Варто зазначити, що важливі аспекти підвищення ефективності використання кадрів на виробництві досліджуються в роботах таких науковців, як О. Грішнова [1], І. Петрова [2], В. Якобінчук [3], Ю. Спасенко [4] та ін. Разом з тим потребує особливого розгляду питання посилення зацікавленості в безперервній підготовці трудових ресурсів на виробництві.

Метою статті є проведення оцінки та розробка рекомендацій щодо концептуальних підходів підвищення ефективності використання та професійної підготовки кадрів на виробництві в сучасних ринкових умовах розвитку економіки України.

Методика досліджень. Напрямок дослідження пов'язаний з сучасним станом професійної підготовки трудових ресурсів і потреб сучасного виробництва в висококваліфікованих робітничих кадрах для вирішення проблем в умовах реформування економіки. Загальна методика проведення дослідження базується на використанні методів аналітичних, соціологічних і статистичних групувань.

Результати досліджень. Прогноз Міжнародної Організації Праці (МОП), свідчить про те, що в 2009р. чисельність безробітних в світі може збільшитися на 30 млн., до 230 млн. осіб (це 6,5 економічно активного населення планети). За оцінками МОП, в 2009–2010 рр. для того щоб працевлаштувати нових робітників, які виходять на ринок праці, а також ухилитися від тривалої нестачі робочих місць, необхідно буде створити майже 90 млн. нових робочих місць. Історія минулих фінансових криз говорить про те, що ринок праці відновлюється на 4–5 років пізніше, ніж економіка країни. Таким чином, якщо відкласти прийняття та впровадження заходів щодо стимулювання трудового потенціалу, тоді криза робочих місць буде тривала та глибока, а зайнятість почне відновлюватися, починаючи лише з 2011 року [5].

За даними офіційної статистики, кількість зареєстрованих безробітних в Україні на 1 лютого 2009 р. складала 900,6 тис. осіб, що на 35,9% більше, порівняно з відповідною датою 2008 р. і на 6,6% — з 1 січня 2009 р.

Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по країні, порівняно з 1 січня 2009 р., виріс на 0,2% і на 1 лютого 2009 р. Складав 3,2% населення працездатного віку.

Однак, існуючий дисбаланс на ринку праці призвів до того, що навіть в умовах сьогодишнього спаду виробництва на підприємствах України дефіцит працівників робітничих спеціальностей сягає 200 тисяч. Перш за все, це пов'язане з тим, що в Україні найнижчий рівень оплати праці робітників, порівняно з сусідніми державами, а також досить низький рівень технічного переоснащення виробництва та модернізації підприємств.

Для сучасного ринку праці України характерні такі негативні вади як:

- відсутність системи підвищення кваліфікації;
- високий рівень безробіття;
- руйнування системи професійно-технічної освіти;
- депопуляція населення, яка проявляється у зменшенні притоку населення;
- надмірна міграція за кордон висококваліфікованої робочої сили;
- демографічна криза;
- перехід кваліфікованих спеціалістів у категорію самозайнятих.

За таких умов виправити представлені недоліки одночасно неможливо, саме тому досвід розвинутих країн показує, що треба підвищувати ефективність використання трудових ресурсів на виробництві та стимулювати роботодавців і найманих працівників щодо посилення їх зацікавленості в безперервній підготовці на виробництві

Існуюча система державних професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) України, яка залишилася в спадок від планово-адміністративної економіки, не вписується в рамки зазначених вимог через:

- неспроможність держави постійно оновлювати матеріально-технічну базу професійних закладів підготовки кадрів;
- велику витратність навчального процесу;
- неспроможність на інноваційному рівні підтримувати та укомплектовувати навчально-виробничу базу;
- неможливість формування повноцінних навчальних груп в умовах депопуляції населення;
- відсутність механізму на рівні держави, який би дозволив поєднати інтереси власників малих і середніх підприємств, держави та працівника.

Слабка прив'язка програм підготовки у професійно-технічних закладах до потреб виробництва, втрата матеріальної та методологічної бази навчання заклали серйозну проблему структурної невідповідності майбутнього попиту та пропозиції робочої сили в професійно-кваліфікаційному розрізі (табл. 1).

1. Потреба підприємств у працівниках за професійними групами у 2003–2008 рр., тис. осіб

Професії	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Технічні службовці	2,3	2,6	4,4	5,1	5,3	6,4
Працівники сфери послуг	6,8	7,5	9,9	12,4	14,5	15,1
Кваліфіковані робітники з інструментом	44,7	48,8	53,6	56,0	50,7	48,8
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	27,9	30,4	38,0	39,6	33,4	31,7
Найпростіші професії	8,7	10,8	16,1	22,5	24,2	23,1

Аналізуючи дані табл. 1, можна зробити висновок про те, що з 2003 року по 2008 рік зросла потреба більш ніж в 2,5 рази в технічних службовцях, в найпростіших професіях, а також в працівниках сфери послуг. При цьому постійно відчувається потреба в кваліфікованих робітниках. І ця потреба не зменшується на фоні існуючого офіційного рівня безробіття (4%), депопуляції населення та досить високої міграції економічно активного населення (3 млн. осіб працюють за межами країни). Це свідчить про заостреність існуючої системи професійної підготовки кадрів, ця система не є на сьогоднішній день досить ефективною та гнучкою. За існуючих умов держава працює по інерції, не приймаючи кардинальних змін.

Для вирішення існуючих протиріч в професійній підготовці кадрів, на

нашу думку, необхідно задіяти роботодавця до професійної підготовки, як це зроблено в Європейських країнах і США. Роботодавець має відповідну матеріально-технічну базу, що відповідає вимогам сьогодення, має нове інноваційне обладнання, на якому повинен працювати робітник, при цьому роботодавець зацікавлений в належній якійсній підготовці кадрів на кожне робоче місце. Існуючий механізм отримання ліцензії підприємствами щодо професійної підготовки необхідних кадрів дозволяє це зробити тільки досить потужним і великим підприємствам, всі інші просто відмовляються це робити.

Зарубіжний досвід з питань фінансування професійного навчання кадрів на виробництві засвідчує наступне (табл. 2).

2. Механізми фінансування професійного навчання персоналу на виробництві

Країна	Особливості системи фінансування	Роль держави у системі фінансування
1	2	3
1. Японія	Розвиток персоналу є пріоритетним напрямом розвитку виробництва.	Бюджетні субсидії.
2. Данія	Фінансування здійснюється на основі законодавчо-обумовленої тристоронньої процедури, що передбачає участь держави, організації роботодавців і профспілок у фінансуванні навчання персоналу шляхом розподілу витрат між всіма суб'єктами професійного навчання.	Із національного бюджету Данії виділяються державні гранти на професійне навчання.
3. Німеччина	Фінансування здійснюється тими компаніями, які проводять професійний розвиток працюючого населення.	Держава фінансує всі витрати на навчання в професійних училищах.
4. Франція	Фінансування здійснюють компанії, що покривають свою частину витрат за рахунок виплати податку на учнівство, що дорівнює 0,5% від фонду заробітної плати.	Держава частково приймає участь у фінансуванні професійної підготовки.
5. Нідерланди	Витрати на навчання зайнятого населення головним чином покриваються компаніями, які в деяких випадках отримують від держави податкові пільги.	Держава фінансує професійну підготовку з державного бюджету.
6. Великобританія	Компанії мають право самостійно визначати обсяги та зміст початкового і безперервного професійного навчання.	Держава фінансує програми, що мають на меті присвоєння особам, які навчаються, професійної кваліфікації.
7. Швеція	Фінансування фондів сприяння зайнятості здійснюється переважно за рахунок внесків компаній — членів фондів. Розмір внеску залежить від фонду оплати праці компанії і визначається щорічно в процесі укладення колективних договорів.	Питаннями навчання працівників та корпоративного розвитку займаються фонди сприяння зайнятості, які організовані в рамках колективного договору між Конфедерацією роботодавців Швеції та Шведською конфедерацією профспілок.

Продовження табл. 2

1	2	3
8. Іспанія	Фінансування здійснюється на база того, що працівники виплачують із своєї зарплати 0,1% коштів до спеціального Фонду професійного навчання, а підприємства — 0,6%. За рахунок великих підприємств здійснюється фінансова підтримка малих підприємств.	Система професійного навчання базується на принципах пріоритетності регіонів та розвитку соціального партнерства. Організаційні функції покладено на тристоронню Комісію з працевлаштування при Міністерстві, до повноважень якого відноситься регулювання сфери праці цієї країни, до складу якої входять представники цього Міністерства, об'єднань профспілок та роботодавців.

Проаналізувавши табл. 2, можна зробити висновок, що професійне навчання працівників здебільшого відноситься до компетенції підприємств. Держава компенсує частину витрат підприємств на професійну освіту, застосовуючи, зокрема, механізми для стимулювання участі підприємств у професійному навчанні кадрів через податкові пільги та створення відповідних фондів.

Ініціативи для збільшення інвестицій роботодавців і працівників у професійну підготовку на виробництві, наступні:

- уведення обов'язкового податку на потреби навчання;
- надання оплачуваних навчальних відпусток;
- вирівнювання витрат на навчання між підприємствами на основі колективного договору шляхом заснування спеціальних (галузевих) навчальних фондів.

Основні типи відносин між урядами і роботодавцями щодо фінансування професійної підготовки трудових ресурсів представлені в таблиці 3.

Інструментом фінансування професійного навчання в окремих індустріальних країнах з розвиненими ринковими відносинами є колективні угоди між роботодавцями та представниками найманих працівників (профспілками), які містять пункти, що передбачають схеми фінансування навчання персоналу роботодавцями та профспілками. Держава співфінансує навчання.

Фінансування професійного навчання працівників ускладнюється наступними чинниками:

- низьким ступенем відповідальності роботодавців за рівень професіоналізму та кваліфікації працівників, небажанням витратити на це кошти;

3. Особливості відносин щодо фінансування професійної підготовки кадрів на виробництві

Країни світу	Типи відносин
Великобританія, Канада, Нідерланди, США, Україна, Швеція	Організації не мають юридичних зобов'язань щодо підготовки персоналу та фінансування його навчання.
Німеччина, Швейцарія і Японія	Роботодавці добровільно з власної ініціативи беруть на себе зобов'язання щодо професійного навчання персоналу.
Бельгія, Данія та Нідерланди	Роботодавці й профспілки за сприяння уряду засновують фонди розвитку професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу, умови використання яких регулюються колективними договорами.
Франція, Індія, Ірландія, Корейська Народно-Демократична Республіка, Пакистан, Малайзія, Нігерія, Сингапур та низка латиноамериканських країн	Уряди на основі чинного законодавства запроваджують для організацій (компаній) обов'язкові схеми професійного навчання персоналу, які переважно ґрунтуються на запровадженні податку на навчання працівників.
Великобританія, Німеччина, Корейська Народно-Демократична Республіка, Чилі	Уряди стимулюють організації (компанії), які проводять професійне навчання персоналу, насамперед шляхом введення податкових пільг.

- економічною неспроможністю підприємств забезпечувати підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб сучасного виробництва;
- низькою мотивацією працівників до підвищення свого професійного рівня, відсутністю системи стимулювання професійного просування по службі;
- складнощами в організації професійного навчання кадрів на виробництві, зокрема, через складну та тривалу в часі процедуру ліцензування, що вимагає від роботодавців значних затрат часу та коштів;
- відсутністю заходів щодо дисциплінарної та матеріальної відповідальності керівників за рівень професіоналізму працівників.

Забезпечення стимулювання зацікавленості роботодавців до підвищення кваліфікаційного рівня працівників потребує вирішення таких питань:

- фінансової підтримки підприємств у питаннях професійного навчання працівників;
- посилення відповідальності роботодавців за професійний рівень працівників;
- посилення відповідальності працівників за свій професійний рівень;
- підвищення ефективності використання коштів, спрямованих на професійне навчання працівників;

- створення умов для здійснення підприємствами професійного навчання працівників.

Запровадження фінансової підтримки підприємств у питаннях професійного навчання працівників передбачає:

- вивчення питання щодо доцільності створення індивідуальних навчальних накопичувальних рахунків, у формуванні яких беруть участь держава, роботодавець і працівник, та розроблення, в разі необхідності, проекту відповідного нормативно-правового акта;
- надання сторонам соціального діалогу різних рівнів права створювати фонди фінансування професійного навчання працівників шляхом внесення змін до Бюджетного кодексу;

Посилення відповідальності працівників за свій професійний рівень пов'язане із необхідністю:

- запровадження сертифікації відповідності професійних знань, умінь і навичок працівників законодавчо встановленим вимогам;
- запровадження процедури підтвердження рівня кваліфікації для працевлаштування осіб, які з будь-яких причин не працювали 5 і більше років за набутим у вищому або професійно-технічному навчальному закладі фахом, у першу чергу, для робіт, пов'язаних із безпекою праці, життєдіяльністю громадян, охороною навколишнього середовища;
- надання права роботодавцям щодо запровадження, в разі необхідності за погодженням із професійними спілками, періодичного (від 1 до 5 років, залежно від складності робіт) підтвердження працівниками рівня компетентності та вжиття відповідних санкцій до працівників у разі його не підтвердження, в першу чергу для робіт, пов'язаних із безпекою праці, життєдіяльністю громадян, охороною навколишнього середовища;
- розширення переліку видів діяльності, заняття якими потребує обов'язкової сертифікації працівників;
- розробка та впровадження стандартів компетентності для кожного виду робіт.

Створення умов для здійснення підприємствами професійного навчання працівників пов'язане із необхідністю:

- спрощення процедури ліцензування підприємств, установ та організацій щодо надання освітніх послуг на виробництві шляхом внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів [7].
- запровадження неформального професійного навчання працівників на виробництві шляхом прискорення прийняття Закону України "Про професійний розвиток працівників";
- удосконалення інформаційно-методичного забезпечення професійного навчання кадрів на виробництві шляхом підвищення ефективності роботи науково-методичних підрозділів Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики

- України, інших центральних органів виконавчої влади;
- сприяння підприємствам в оволодінні працівниками, які залучаються до навчального процесу на виробництві, основами методики та педагогіки шляхом активізації діяльності навчально-методичних центрів професійно-технічної освіти;
- розробка та затвердження в установленому порядку державних стандартів професійної освіти за професіями, за якими здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів на виробництві;
- визначення та запровадження ефективного механізму інформування підприємств про банк державних стандартів освіти та порядок їх придбання.

Трансформаційні процеси в економіці та пов'язані з нею посилення конкуренції на ринках товарів і послуг потребують концептуально нових підходів до технології виробництва, організації праці робітників та професійної підготовки трудових ресурсів. В умовах, коли для підтримки своєї конкурентоспроможності сучасні підприємства вимушені впроваджувати інноваційні технології, зростає потреба в постійному адресному навчанні та перенавчанні персоналу, а також в підвищенні його кваліфікації. Це можливо лише у разі повної перебудови системи професійної підготовки трудових ресурсів на виробництві.

Висновки. Таким чином в Україні ми формально виконали програму, щодо безперервної професійної підготовки кадрів на виробництві, але зробили цю систему недієвою. Створені були Український міжгалузевий центр модульного навчання, регіональний центр, але їм не дали належного статусу, і для їх ефективної роботи їм треба отримати велику кількість ліцензій на кожну професію, а фінансування на рівні регіонів не передбачені.

Досвід розвинутих країн свідчить про те, що державні органи влади повинні контролювати інвестиції у професійний розвиток трудових ресурсів на всі рівнях. У зв'язку з цим, варто стимулювати роботодавців щодо підтримки та заохочення безперервної професійної підготовки кадрів на виробництві, шляхом ухвалення відповідного законодавства та впровадження певного фінансового механізму. Все це, в свою чергу, буде сприяти удосконаленню та розвитку системи професійної підготовки трудових ресурсів на виробництві, підвищенню якості та конкурентноздатності робітників в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грішнова О. Управління людським капіталом у контексті реалізації інноваційної стратегії підприємства / О. Грішнова // Україна: аспекти праці. — 2006. — № 2. — С. 37–41.
2. Петрова І.Л. Інтеграційна роль компетенцій у стратегічному управлінні людськими ресурсами / І.Л. Петрова // Україна: аспекти праці. — 2008. — №8. — С. 23–28.

3. Якобінчук В. Актуальні питання професійної підготовки кваліфікованих робітничих кадрів / В. Якобінчук // Україна: аспекти праці. — 2008. — № 12. — С. 40–45.
4. Спасенко Ю. Ринок праці кваліфікованої робочої сили: стан та умови ефективного розвитку / Ю. Спасенко // Україна: аспекти праці. — 2007. — №1. — С. 15–21.
5. Юрчишин В. Світова фінансова криза дасть справжній “ляпас” українській економіці через два-три місяця [Електронний ресурс] / В. Юрчишин. — К.: Економічний центр Разумкова, 2009. Режим доступу: www.zik.com.ua.
6. Про ліцензування діяльності з надання освітніх послуг: Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]: від 08.08.2007 №1019 /Законопроекти / Упр. комп'ютериз. систем. Апарату Верховної Ради України. — 2008. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>.

Одержано 3.12.09

В результате исследования проанализирована ситуация в сфере профессиональной подготовки кадров на производстве в Украине и зарубежом, а также даны рекомендации для дальнейшего развития системы непрерывной профессиональной подготовки трудовых ресурсов на производстве.

Ключевые слова: профессиональная подготовка на производстве, непрерывная профессиональная подготовка, повышение квалификации, стимулирование работодателей и рабочих кадров.

As a result of the research done, a situation in the field of professional training of the personnel on the factory floor in Ukraine and abroad was analyzed; some recommendations for further development of the system of continuous professional training of labor resources were suggested.

Key words: professional training on the factory floor, continuous professional training, advanced training, motivation of employers and workers.

ФОРМУВАННЯ ЗАСТАВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

В.А. КОСТЮК, кандидат економічних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Досліджено процес формування заставного забезпечення з метою впровадження іпотечного кредитування в сільському господарстві та зроблено необхідні висновки

За територією Україна є однією з найбільших країн Європи, а за якісним складом і біопродуктивністю земельних угідь — однією з найбагатших держав світу. В Україні зосереджена значна частина (7%) світових запасів чорноземних та інших найродючіших різновидів ґрунтів. Забезпеченість основних галузей господарства земельними ресурсами в 3–4 рази вища, ніж у західноєвропейських країнах. Високий земельно-ресурсний потенціал нашої держави створює реальну можливість виходу країни з економічної кризи. Досягнути цієї мети можна лише за умови максимального використання цього потенціалу для залучення фінансових ресурсів через іпотечне кредитування під заставу землі. Дослідженню поставленої проблеми присвячені праці багатьох відомих вчених, серед яких Б. Івасів, В. Лагутін, М.Я. Дем'яненко, О.Є. Гудзь, С.І. Кручок, А.М. Поддєрьогін та ін. Однак залишається недостатньо розглянутими питання щодо заставного забезпечення для впровадження іпотечного кредитування в аграрному секторі.

Методика досліджень. Для реалізації поставлених завдань були використані такі основні методи: абстрактно-логічний — при теоретичних узагальненнях і формулюваннях висновків, спостереження — для одержання вхідної інформації. Також для підвищення аналітичної ємкості зібраного матеріалу використаний розрахунково-конструктивний метод — при обґрунтуванні пропозицій.

Результати досліджень. Передумовою виникнення іпотеки землі є приватна власність і наявність ринку землі. Ринок земель — це система правових, організаційних та економічних відносин, які встановлюються у процесі товарного обігу земельних ділянок на основі визначення ринкової вартості цих ділянок. У вузькому значенні — це механізм перерозподілу земель у певних економічних формах (купівля, продаж, оренда, застава, дарування й успадкування), які забезпечують перехід права на землю від одного суб'єкта до іншого [5, С. 22]. Він поділяється на ринок земель сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення, а також на первинний і вторинний.

Останніми роками відбулися принципові, докорінні зміни в земельних відносинах України. Структура власності земельного фонду

значно змінилася — від виключно державної власності на землю до власності фізичних і юридичних осіб: державна власність становить 29549,6 тис. га, колективна — 100,9 тис. га, приватна власність — 30704,3 тис. га (табл. 1). Основою цих змін став Закон України “Про форми власності на землю” від 30 січня 1992 року, що ліквідував монополію державної власності на землю й започаткував формування приватного та колективного власника, яким безплатно передавалися земельні ділянки для особистих потреб і сільськогосподарського виробництва.

**1. Зміна структури земельного фонду за формами власності
з 01.11.1990 р. по 01.01.2008 р.**

Звітна дата	Загальна площа земель на звітну дату	Землі, які перебувають у власності					
		Державній		Приватній		Колективній (згідно з державними актами)	
		тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
1.11.1990 р. (01.01.1991р.)	60354,8	60354,8	100	—	—	—	—
01.01.1996 р.	60354,8	36310,5	60,2	1925,4	3,2	22118,9	36,6
01.01.2002 р.	60354,8	30166,5	50,0	29109,2	48,2	1079,1	1,8
01.01.2003 р.	60354,8	30027,1	49,7	29807,0	49,4	520,7	0,9
01.01.2004 р.	60354,8	29872,2	49,5	30178,0	50,0	304,6	0,5
01.01.2005 р.	60354,8	29795,9	49,4	30326,3	50,2	231,7	0,4
01.01.2006 р.	60354,8	29671,4	49,2	30542,8	50,6	140,6	0,2
01.01.2007 р.	60354,8	29595,6	49,0	30642,1	50,8	117,1	0,2
01.01.2008 р.	60354,8	29549,6	49,0	30704,3	50,9	100,9	0,1

Як видно з таблиці, у державі з приватизацією було створено три форми власності, що в свою чергу призвело до формування первинного ринку землі. Основними його напрямками були, по перше — безоплатна передача земель державної власності у приватну власність громадян України для індивідуального житлового, дачного і гаражного будівництва, ведення особистого підсобного і фермерського господарства. В приватну власність громадян в ході проведення земельної реформи було безоплатно передано більш 7,9 млн. приватизованих земельних ділянок для індивідуального житлового, дачного та гаражного будівництва загальною площею 1,5 млн. га, більш 8 млн. приватизованих земельних ділянок для ведення особистого селянського господарства та садівництва загальною площею близько 2,4 млн. га [5, С. 7]. По друге — передача земельних ділянок, наданих для здійснення підприємницької діяльності, не пов’язаної із сільськогосподарським виробництвом, у власність юридичним особам шляхом їх продажу, в тому числі шляхом договірної продажу, комерційного конкурсу (аукціону чи тендеру), некомерційного конкурсу.

На початок січня 2008 року у всіх власників землі та землекористувачів налічувалось 41675,9 тис. га сільськогосподарських угідь, або 72,5% від загальної площі угідь України. Площа ріллі складає 32446,2

тис. га, або 80,9% від загальної площі ріллі (табл. 2). Протягом 1996–2008 рр. площа сільськогосподарських угідь зменшилась на 177,0 тис. га, що пов'язано з відведенням земель підприємствам, установам та організаціям для несільськогосподарських потреб, вилученням земель для створення захисних лісових насаджень, внутрігосподарського будівництва, переведення в несільськогосподарські угіддя.

2. Розподіл земельних угідь за їх землевласниками (землекористувачами) на початок 2008 року, (тис. га)

Показник	Всього земель (за територією)	сільськогосподарські та громадські підприємства	У тому числі:				
			Сільськогосподарські підприємства	У тому числі:			
				державні	з них:		Господарства громадян (без фермерських господарств)
					всього	в т.ч.: фермерські господарства	
Загальна земельна площа	60354,8	38275,8	22159,0	1390,6	20768,4	3791,2	16116,8
з неї: с.г. угіддя	41675,9	36801,5	21199,1	1179,9	20019,2	3738,7	15602,4
в т. ч.: рілля	32446,2	30801,7	19354,2	977,7	18376,5	3524,9	11447,5
багаторічні насадження	898,7	804,6	243,4	41,6	201,8	14,3	561,2
Сіножаті, перелоги та пасовища	8331,0	5195,2	1601,5	160,6	1440,9	199,5	3593,7

* За даними статистичного збірника “Наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях”. — К.: Державний комітет статистики України, 2008. — С.87.

Також в результаті проведеної земельної реформи станом на початок 2008 року у власності державних сільськогосподарських підприємств залишилось 3,2 (1179,9 тис. га) сільськогосподарських угідь.

Все це дає змогу зробити висновок, що необхідна критична маса іпотечного капіталу сформована. Хоча дані землі відповідно до чинного законодавства не можуть бути об'єктом застави.

Земельним кодексом України встановлено, що власники земельних ділянок мають право передавати її в заставу (стаття 90) за умови дотримання певних вимог (стаття 133), а саме: у заставу можуть передаватися земельні ділянки, які належать громадянам та юридичним особам на праві власності; земельна ділянка, яка перебуває у спільній власності, може бути передана у заставу за згодою всіх співвласників; передача в заставу частини земельної ділянки здійснюється після виділення її в натурі (на місцевості); заставодержателем земельної ділянки можуть бути лише банки, які відповідають вимогам, установленим законами України; порядок застави

земельних ділянок визначається законом [3].

Тобто земельна ділянка може бути предметом застави, якщо вона виділена на місцевості і перебуває у власності (посвідчений державним актом), застава здійснена відповідно до порядку, визначеного законом, а заставодержателем є тільки банк, який відповідає вимогам, визначеним законодавством.

На сьогоднішній день іпотеку відстоюють передусім фермери, в яких власною є земля у розмірі, що визначений сукупним сімейним паєм. Враховуючи середній розмір земельного паю в Україні, можна припустити, що середнє фермерське господарство матиме приблизно 20–30 га власної землі, яку можна заставляти. А це означає, що, заставивши всю власну землю, фермер отримає іпотечну позику незначну.

Не кращі справи і з реформованими господарствами. Більшість КСП через жадібність керівників були реформовані у товариства з обмеженою відповідальністю з числом засновників до 30 осіб. Отже, часткам капіталу у вигляді землі такого ТОВ складатиме приблизно 200 га, тобто реально вони зможуть отримати 1,3 млн. грн. кредитів під заставу землі [4, С. 238].

На 1 січня 2008 року в Україні створено 23883 нових агроформувань ринкового типу, з них товариств з обмеженою відповідальністю — 6934, акціонерних товариств — 757, приватних (приватно-орендних) підприємств — 4791, сільськогосподарських виробничих кооперативів — 1643, фермерських господарств — 6577, інших суб'єктів господарювання — 3181 (табл. 3).

3. Реформування сільськогосподарських підприємств станом на 1 січня 2008 року

Показники	Всього одиниць	У% до загальної кількості	Сільськогосп. угідь, тис. га	У% до площі с.-г. угідь	С-г. угіддя на одне господарство, га
Реформовано сільськогосподарських Підприємств	11831	х	27439,7	х	х
Створено нових агроформувань	23883	100	23450,2	100	981,9
У тому числі:					
ТОВ	6934	29,0	8703,9	37,1	1255,2
Приватних (приватно-орендних) підприємств	4791	20,1	3420,9	14,6	714,0
Акціонерних товариств	757	3,2	1047,1	4,5	1383,2
Сільськогосподарських кооперативів	1643	6,9	1739,6	7,4	1058,8
Фермерських господарств	6577	2,5	2239,3	9,5	340,5
Інших суб'єктів господарювання	3181	13,3	1830,2	7,8	575,4

Отже, на нашу думку, потенційними позичальниками кредитів під заставу землі реально можуть бути господарства з великою часткою землі у

капіталі — сільськогосподарські кооперативи та акціонерні товариства, яких, як видно з таблиці 2400 формувань.

На даному етапі розвитку аграрних реформ більша частина сільськогосподарських угідь (85,4%) знаходиться у користуванні недержавних сільськогосподарських підприємств 48% (20019,2 тис. га) та громадян України 37,4% (15602,4 тис. га). Проте, відповідно до ст. 133 Земельного кодексу у заставу можуть передаватися земельні ділянки, які належать громадянам, юридичним особам на правах власності, а також земельні ділянки, що знаходяться у спільній власності за згодою усіх співвласників [2].

Таким чином, після розпаювання земель організаційний та майновий стан сільськогосподарських товаровиробників має свої особливості, які стримуватимуть розвиток іпотечного кредитування, оскільки власниками земельних паїв стали 6,9 млн. фізичних осіб. Тому саме вони є основними власниками сільськогосподарських угідь, а відповідно й потенційними іпотекодавцями.

Проведення розпаювання землі дало поштовх розвитку орендних відносин, які є єдиною формою руху земель до ефективного власника. Нині більша частина земель потенційних іпотекодавців — фізичних осіб знаходяться в оренді, з яких 82,1% орендуються господарствами — правонаступниками недержавних сільськогосподарських підприємств, 13,1% — фермерськими господарствами, 4,8% — іншими господарюючими суб'єктами (рис. 1).

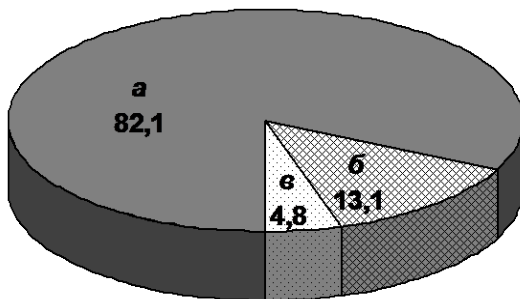

Рис. 1. Оренда земельних часток у 2008 році, %

*а — господарствами — правонаступниками недержавних с.-г. підприємств;
б — фермерськими господарствами;
в — іншими господарюючими суб'єктами.*

В першу чергу у розвитку орендних земельних відносин зацікавлені власники сертифікатів на право на земельну частку (пай), 41,6 тис. фермерів, розмір землекористувань яких поки що недостатній для ведення конкурентоспроможного високорентабельного господарства.

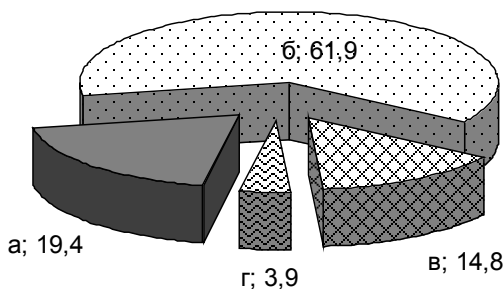

Рис. 2. Строки дії договорів оренди земельних часток в 2008 році
 а — 1–3 роки; б — 4–5 років; в — 6–10 років; г — понад 10 років.

Понад 4.5 млн. власників сертифікатів і державних актів передали земельні частки (паї) та земельні ділянки в оренду цим формуванням. Площа орендованих земель на початок 2008 року становить 17,7 млн. га. Загальна кількість договорів оренди — 4502,6 тис., з яких 2376 тис. укладено з селянами пенсіонерами. За строками їх дії: на 1–3 роки — 19,4%, на 4–5 років — 61,9%, на 6–10 років — 14,8% і на більше 10 років — 3,9%.

Понад 800 тис. громадян розширили особисті селянські господарства за рахунок своїх земельних паїв.

Розвиток орендних відносин спричинив зміну організаційних засад сільськогосподарських підприємств, які стали основними орендарями розпайованих земель (табл. 4).

4. Динаміка землекористування сільськогосподарських підприємств за роками*

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Кількість сільськогосподарських підприємств	9385	8520	7611
Сільськогосподарські угіддя, тис. га	17699	16254	15554
з них: частка від загальної площі с.г. угідь взятих в оренду, %	91,2	91,5	90,8
власні землі, %	8,8	8,5	9,2
Припадає сільськогосподарських угідь в розрахунку на одне господарство, га	1886	1908	2044
з них: орендовані	1720	1746	1856
власні	166	162	188

* Розраховано за даними статистичного збірника "Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств України" за 2006, 2007, 2008 роки

Отже, дані таблиці 4 свідчать про те, що земельні угіддя сільськогосподарських підприємств складаються в основному з орендованих земель. Так, станом на кінець 2007 року питома вага орендованих сільськогосподарських угідь в загальному обсязі землекористування

сільськогосподарських підприємств становила 90,8% (14123 тис. га), тоді як приватизовані ж землі складають відповідно лише 9,2% (1431 тис. га), що в розрахунку на одне сільгосппідприємство припадає в середньому 188 га. З цього можна наближено судити, що саме дані землі можуть використовуватися в ролі застави з метою залучення додаткових кредитних ресурсів в агровиробництво.

Деякі науковці вважають, що орендовану землю в якості іпотеки, якщо і можна розглядати, то тільки з позиції нематеріальних активів. Це можливо за умови довгострокової оренди (не менше 10 років) і взяття права оренди землі на баланс (як нематеріальний актив). Але при цьому, крім складності юридичного і документального оформлення таких операцій, виникне проблема оцінки оренди в якості нематеріальних активів. Звичайно, вони будуть набагато дешевші, ніж земля при значному зростанні ризику таких іпотечних операцій з усіма випливаючими з цього наслідками. Хоч можливість іпотеки оренди землі при певних умовах беззаперечно відкидати не слід, необхідно мати на увазі, що розраховувати на надходження значних кредитних ресурсів у такий спосіб у найближчій перспективі теж не доводиться. Довгострокові ж кредити сільськогосподарським товаровиробникам потрібні тепер [1, С. 99].

На думку академіка М. Дем'яненка, у даних умовах є дві реальні можливості, два напрями дій. Перший — переорієнтація орендних форм господарювання, яких нині абсолютна більшість і які не завжди створювалися, виходячи з економічної доцільності, в інші, сприятливіші до іпотеки сільськогосподарських земель. Але такий шлях, навіть при визнанні його доцільним, теж потребує часу, якого в умовах, що склалися, обмаль. Враховуючи це, необхідно паралельно використовувати можливості іпотеки земель сільськогосподарського призначення в нинішньому їх статусі. Мається на увазі, що оскільки іпотека не самоціль, а засіб, кінцевою метою якого є залучення додаткових кредитних ресурсів сільськогосподарськими товаровиробниками, створення таких фінансових структур, які б могли і яким було б вигідно займатися іпотекою сільськогосподарських земель у нинішньому їх стані [1, С. 100].

На нашу думку, землі сільськогосподарських підприємств потрібно об'єднувати в земельно-майновий комплекс та створювати побільше кооперативів, тоді питання застави землі в нинішньому їх статусі вбачається більш реалістичним.

Водночас Земельним Кодексом України визначено, що заставодержателем земельної ділянки сільськогосподарського призначення може бути лише банк, для якого кредитні відносини з дрібним позичальником є не привабливими через високі витрати на обслуговування кредиту. Крім того, середній розмір земельної ділянки (біля 4,5 га) як об'єкта застави не дасть змогу вирішити проблему забезпечення сільськогосподарських товаровиробників необхідними кредитними ресурсами. Єдиними реальними заставодавцями на стадії становлення

розвитку іпотеки земель будуть недержавні сільськогосподарські підприємства, а об'єктом — земельні ділянки сільськогосподарського призначення, що знаходяться в їх власності. А це — 7611 недержавних сільськогосподарських підприємств, станом на початок 2008 року в приватній власності яких знаходилося 1431 тис. га сільськогосподарських угідь, що в розрахунку на одне господарство становить 188 га.

На нашу думку, щоб використовувати земельні відносини для розвитку іпотечного кредитування найближчими роками, необхідно:

- концентрувати сільськогосподарські угіддя у руках активної частини сільського населення;
- створити умови для еволюції частини підсобних господарств у напівтоварні й товарні виробничі структури;
- запровадити обмеження обтяжень сільськогосподарського землеволодіння та землекористування;
- створити інфраструктуру ринку сільськогосподарських угідь і забезпечити його державне регулювання;
- створити умови для раціоналізації землекористування економічними методами.

У сільському господарстві земля виступає основним засобом виробництва, із втратою якого неможливою є подальша діяльність у цій сфері. Перебуваючи у заставі та залишаючись власністю позичальника, земля приносить йому вигоди капіталізації. Тому заставодавець докладає максимум зусиль для уникнення власного банкрутства, в результаті якого предмет застави — земля міг би стати власністю кредитора.

Отже, земля як гарантована застава могла б стати суттєвим фактором, який впливає на прийняття рішення кредитора про надання кредиту сільськогосподарським товаровиробникам.

Висновки. Таким чином, за умови зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, на Україні складаються далеко не стимулюючі передумови для розвитку іпотечного кредитування сільського господарства, в першу чергу, через майновий та організаційний стан більшості сільськогосподарських товаровиробників та обмежене коло суб'єктів іпотечних кредитних відносин, а також через те, що дуже багато сільськогосподарських підприємств, що юридично не оформили належну документацію стосовно землеволодіння і землекористування, що не дає можливості застосовувати механізм іпотечного кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'яненко М. Я. Проблеми іпотеки сільськогосподарських земель / Дем'яненко М. Я. // Економіка АПК. — 2003. — №2. — С. 98–104.
2. Загородній А. Г. Фінансовий словник / Загородній А. Г. — 3-тє вид. випр. та доп. — К.: Т-ов “Знання”, КОО, 2000. — 587 с.

3. Земельний Кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Урядовий кур'єр. — 2001. — №211–212, 15 листопада. — С.3–14.
4. Обмок (Костюк) В.А. Проблеми аграрної іпотеки / Обмок (Костюк) В.А. — Теорії мікро-макроекономіки. — 2002. — Вип. 11. — С. 237–241.
5. Формування ринку землі в Україні / За ред. А. С. Даниленка, Ю. Д. Білика. — К.: Урожай, 2002. — 280 с.

Одержано 4.12.09

Высокий земельно ресурсный потенциал нашего государства создает реальную возможность выхода страны из экономического кризиса путем максимального использования этого потенциала для привлечения финансовых ресурсов через ипотечное кредитование под залог земли. На сегодня необходима критическая масса ипотечного капитала сформированная. Хотя эти земли в соответствии с действующим законодательством не могут быть объектом залога, что не дает возможности применять механизм ипотечного кредитования под залог земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: *ипотечное кредитование, залоговое обеспечение, земли сельскохозяйственного назначения, сельскохозяйственные предприятия, рынок земли, земельные отношения.*

High land resource potential creates a real possibility for the country to meet economic crisis provided it is used at most; this will help attract financial resources through land mortgage lending. At present required critical mortgage capital is formed. However, according to current legislature this land cannot be collateral, which in turn prevents using a mechanism of farm-land mortgage lending.

Key words: *mortgage lending, mortgage support/backing, agricultural land, agricultural enterprises, land market, land relations.*

УДК 338.43: 339.13

ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ КОЕФІЦІЄНТІВ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

П.С. КОТИК, кандидат економічних наук

У статті досліджується динаміка різних груп фінансових коефіцієнтів, які застосовуються для визначення ефективності управління, ділової активності і фінансової стійкості аграрних формувань в умовах їх

нестабільного розвитку з метою зниження рівнів ризиків у перспективі.

Кризові явища, які характерні для ринкової економіки, охоплюють практично всі сфери виробництва, послуг і діяльності фінансових інституцій і призводять до порушення ритму життя суспільства. Найбільш чутливою до таких змін є сфера сільськогосподарського виробництва, оскільки фінансові відносини в ній не регулюються державою і практично вони є некерованими. Невизначеність перспектив виробництва і реалізації продукції, цін і цінової політики, кредитування його впливу на забезпеченість оборотними засобами суб'єктів господарювання впливає на їх фінансовий стан і можливість самоінвестування. За таких умов досить чутливою стає сфера фінансових відносин в галузях АПК, яка швидко впливає на виробничий процес, змушуючи його адаптуватися до таких умов, що в підсумку призводить до спаду обсягів виробництва традиційних видів продукції галузей рослинництва і тваринництва, які стають малорентабельними та збитковими, а також до безробіття та зниження купівельної спроможності споживачів. Одночасно в результаті інфляції зростає вартість продукції за рахунок подороження ресурсів, які використовуються в аграрному виробництві, що знижує рівень дохідності і обумовлює збитковість, наявність якої є початком кризи [3; 6; 10].

У зв'язку з цим виникає необхідність використовувати ряд наукових методів для визначення можливих шляхів прогнозування функціонування агроформувань в умовах ринкової нестабільності та надходження прибутків, як основного джерела, яке б забезпечувало процес розширеного відтворення як основу стабільного розвитку і одержання необхідних ресурсів для його інвестування. На думку ряду вчених-аграрників, найбільш доступним і ефективним методом діагностики щодо перспективи діяльності аграрних формувань є використання фінансових коефіцієнтів, як абстрактних показників, які є незалежними від виду діяльності, виробничого напрямку суб'єкта господарювання, форми власності, що й зумовлює актуальність даної проблеми.

Питанням сутності фінансів ринкової економіки, результатів фінансової діяльності агроформувань з використанням показників рентабельності, платоспроможності, ліквідності активів, а, відтак, і інвестиційної привабливості присвячені праці таких вітчизняних вчених як Бандурка О.М. [1], Коробова М.Я. [3], Колісника М.К. [4], Колотухи С.М. [5], Поддєрьогіна А.М. [6], Семенди Д.К. [7], Філімоном Г.І. [8], Циганова С.А. [10], Шпичака О.М. [11]. Проте окремі питання щодо застосування для діагностики груп фінансових коефіцієнтів в умовах глобалізованих економічних процесів, які стосуються перспективи розвитку аграрних формувань, їх фінансової стійкості та стабільності, потребують подальшого вивчення.

Метою даного дослідження є узагальнення показників динаміки фінансових коефіцієнтів, які визначають не лише ступінь ризику, враховуючи результати діяльності підприємства, але і структурні зміни в

його активах і джерелах їх формування, тобто в показниках ефективності управління і ділової активності та ринкової стійкості, його автономії, співвідношення власного і позикового капіталу, оцінці ліквідності активів, а також визначення критичних обсягів виробництва і реалізації основних видів продукції галузей.

Методика дослідження. У процесі проведеного дослідження з використанням діалектичного методу дано визначення фінансових коефіцієнтів та їх груп як інструментарію для прогнозування розвитку окремих суб'єктів господарювання в умовах ринкової нестабільності. Методом динамічних рядів і порівняння визначених коефіцієнтів дана характеристика причин їх зміни та тенденцій в перспективі з використанням логічного мислення та розрахунково-конструкторських обчислень.

Результати досліджень. Виходячи з того, що ключовими вартісними економічними категоріями ринкової економіки є «гроші», «ціна», «прибуток» і «фінанси», то слідними для них є, по-перше: їхнє існування, пов'язане з дією товарно-грошових відносин і необхідністю здійснювати в грошовій формі розподіл і перерозподіл матеріальних і трудових благ, створених і накопичуваних у суспільстві; а, по-друге: кожна з них тісно пов'язана між собою й водночас кожна виражає специфічні, притаманні лише їй сторони економічних (виробничих) відносин [1, с. 8]. На наш погляд, необхідно мати чітке розуміння того, що в умовах товарно-грошових відносин розподіл суспільного продукту у натурально-речовій формі неможливий, тому задоволення потреб відтворення на всіх рівнях (загальнодержавному, кожній юридичній особі і людині) відбувається за допомогою грошей, шляхом створення цільових грошових фондів у відповідних ланках народногосподарського організму.

Формування грошових фондів різного призначення виникає як у держави, так і в усіх суб'єктів розподільчої діяльності (підприємств, фізичних осіб), що характеризує продовження певних економічних відносин. Адаже використання грошових коштів на державному рівні або в первинних ланках народногосподарської системи (підприємств усіх форм власності та фізичних осіб) має багатоваріантність, яка проявляється через систему певних економічних відносин. За умов нестабільного фінансового стану багатьох підприємств, особливого значення набуває систематична оцінка їх фінансової стійкості та стабільності. Тому оцінку доцільно здійснювати за відповідними показниками (коефіцієнтами), основними з яких є коефіцієнти: автономії (незалежності); співвідношення позикових і власних коштів; маневреності власних коштів; фінансової залежності; концентрації власного капіталу та ін.[6, с. 352].

Деталізований аналіз в динаміці фінансової стійкості і стабільності підприємств за сукупністю показників дозволяє дати всебічну оцінку тенденцій фінансового стану підприємств будь-якої сфери діяльності, форми власності та визначення наявних потенційних резервів підвищення фінансової стійкості та стабільності. Проте важливою складовою такого аналізу має бути оцінка показників рентабельності, тобто ефективності

управління.

Зауважимо, що поняття «рентабельність» має багатогранне визначення, але в класичному розумінні і практиці діяльності суб'єктів господарювання визначаються три показники рентабельності, у тому числі:

а) рентабельність реалізованої продукції за формулою 1 виду:

$$Р\%(рп) = [Пр \times 100\%]: ПС \text{ рп}, \quad (1)$$

де Пр — сума прибутку (доходу) від реалізації продукції;

ПСрп — повна собівартість реалізованої продукції;

б) сукупна рентабельність за формулою 2 виду:

$$Р\%(сук) = [Прсд \times 100\%]: \Sigma СВ \text{ фд}, \quad (2)$$

де Прсд — це прибуток від звичайної діяльності та надзвичайних подій після сплати податку на прибуток;

$\Sigma СВ\text{фд}$ — сума сукупних витрат фінансової діяльності, яка відображена у формі 2 «Фінансові результати річної бухгалтерської звітності»;

в) норма прибутку за формулою 3 виду:

$$Нпр\% = [ЧП \times 100\%]: ВФ (\text{осн} + \text{об}), \quad (3)$$

де ЧП — чистий прибуток (із форми 2 річної бухгалтерської звітності);

ВФ — середньорічні залишки виробничих фондів (основних виробничих і оборотних виробничих) — розділи перший і другий активу балансу.

Визначення вказаних видів рентабельності в динаміці дає відповідне уявлення про результати управлінської діяльності і рівень її ефективності як в операційній, так і в загальногосподарській діяльності за досліджуваний період, проте в умовах нестабільних ринкових відносин, неадекватної державної цінової політики і відсутності стабільного джерела поповнення оборотних коштів за рахунок зовнішніх джерел — кредитів і субсидій, потребує застосування більш широкого фінансового інструментарію та визначення додаткових коефіцієнтів, у тому числі таких як: рентабельності продажу; рентабельності основного і власного капіталу; рентабельності перманентного (змінного) капіталу, періоду окупності власного капіталу, та ін. На думку ряду вчених-економістів, їх може бути не менше семи [3; 4; 6; 11]. Для практичного підтвердження значення фінансових коефіцієнтів щодо ефективності управління процесом виробничо-фінансової діяльності нами проведено аналіз визначених показників рентабельності підприємства на прикладі ТОВ «Полянецьке» Уманського району Черкаської області (табл. 1).

Визначені показники рентабельності дають підставу для висновку про те, що підприємство працює в режимі розширеного відтворення і має позитивну тенденцію по ряду рівнів рентабельності, незважаючи на те, що 2005 і 2007 рр. були несприятливими у фінансовому відношенні, суми прибутку були в межах 2,2–143,1 тис. грн., а рівень збитковості основної діяльності був за вказані роки на рівнях 11,6 і 4,6% відповідно. Збитковими були всі види продукції тваринництва та послуги, які надавалися підприємством як усередині господарства, так і за його межами.

1. Показники оцінки рентабельності ТОВ «Полянецьке»

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
1. Прибуток від звичайної діяльності, тис. грн.	540,2	2,2	366,3	143,1	1264,0
2. Прибуток від операційної діяльності, тис. грн.	691,6	82,3	461,9	374,0	1100,0
3. Рентабельність реалізованої продукції, в%	51,3	0,3	18,8	15,2	17,5
4. Рентабельність основної діяльності, в%	31,1	-11,6	1,4	-4,6	16,1
5. Рентабельність основного-го капіталу, в%	25,9	0,1	16,6	5,4	34,5
6. Рентабельність власного капіталу, в%	12,2	0,05	8,5	2,9	21,1
7. Період окупності власного капіталу (к)	8,16	-	11,8	34,5	4,7
8. Рентабельність всього капіталу підприємства, в%	11,1	0,04	7,5	2,6	19,0
9. Рентабельність перманентного капіталу, в%	19,3	0,08	13,8	5,3	42,4
10. Балансовий прибуток на 1 грн. реалізації, грн.	0,26	0,003	0,18	0,09	0,29

Проте операційна та звичайна діяльність були прибутковими, і це засвідчує про достатній рівень ефективності управління. В той же час для повної характеристики підприємства щодо його можливості подальшої адаптації у ринковій економіці та забезпечувати стабільність розвитку, необхідно, крім того, визначити показники ділової активності, тобто капіталовіддачу та оборотність складових активу балансу та джерел їх утворення (табл. 2).

Наведені в таблиці дані засвідчили, що ділова активність апарату управління підприємства знаходиться на досить високому рівні, про що підтверджує ряд якісних і кількісних показників. Якщо порівняти середню загальну фондovіддачу за 2004–2007 рр. з 2008 р., то вона зросла з 0,48 до 0,66 грн., або на 37,5 відсоткових пунктів (в.п.); відповідно мобільних засобів, як найбільш рухомої частини активів підприємства, — з 1,06 до 1,20 грн., або на 13,2 в.п. відповідно, у тому числі за рахунок прискорення обіговості матеріальних оборотних коштів на 92,2 в.п. Позитивним було те, що оборотність власного капіталу, готової продукції та дебіторської заборгованості, яка стрімко прискорювалася, сприяла зростанню оборотності кредиторської заборгованості, термін обороту якої зріс майже у 2 рази — з 62,3 дня у 2004 р. до 33,4 дня у 2008 р., що позитивно впливало на

своєчасність повернення кредитів і позичок, оборотність яких також зростає. За таких умов є всі підстави стверджувати, що фінансово-господарська діяльність товариства адаптувалася до ринкових умов, незважаючи на всі негаразди, які пов'язані з цінами і ціновою політикою держави, невизначеністю каналів реалізації продукції, обсягів державного замовлення, підтримки окремих галузей тваринництва, які є збитковими, можливістю вчасно отримання кредитів та інвестицій.

2. Класифікація коефіцієнтів ділової активності та їх значення по ТОВ «Полянецьке»

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
1. Загальна фондо-(капітало) віддача, грн.	0,42	0,46	0,52	0,52	0,66
2. Фондовіддача основних засобів та інших необоротних активів, грн.	0,98	1,07	1,15	1,03	1,20
3. Оборотність мобільних засобів (к)	0,730	0,820	0,951	1,423	1,482
4. Оборотність матеріальних оборотних засобів (к)	1,118	1,275	1,370	1,613	2,583
5. Оборотність власного капіталу (к)	0,462	0,525	0,585	0,575	0,735
6. Оборотність готової продукції (к)	3,422	4,191	8,540	6,595	9,304
7. Оборотність дебіторської заборгованості (к)	6,570	5,963	4,894	6,742	8,501
8. Середній строк обороту дебіторської заборгованості, дні	54,8	60,4	73,6	53,4	42,4
9. Оборотність кредиторської заборгованості (к)	5,515	6,471	10,110	15,890	10,750
10. Середній строк оборотності кредиторської заборгованості, дні	62,3	55,6	35,6	22,7	33,4
11. Оборотність кредитів і позичок (к)	20,496	10,772	7,905	11,129	17,244

Проте на перспективні результати діяльності досліджуваного та інших підприємств значною мірою впливатиме структурне співвідношення статей активу та пасиву, забезпеченості їх власним оборотним капіталом, як одного із основних джерел сталого розвитку і оцінки фінансової стійкості та стабільності. Основні показники для такої оцінки наведені в табл. 3.

Проведені розрахунки коефіцієнтів фінансової стійкості та стабільності функціонування підприємства дають підставу для висновку про те, що переважна більшість із них знаходиться або в межах науковообґрунтованих нормативів, або їх перевищують. Це стосується, в першу чергу, таких коефіцієнтів як автономії (незалежності), що вказує на постійну наявність власних оборотних коштів, які гарантують фінансову стійкість, завдяки прибутковій діяльності; фінансової залежності, який протягом 2004–2008 рр. був менше нормативного значення, аналогічно співвідношення позикових і власних коштів.

3. Класифікація коефіцієнтів фінансової стійкості та стабільності по ТОВ «Полянське»

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Нормативне значення [1, 3, 4, 6]
1. Коефіцієнт автономії (незалежності)	0,478	0,488	0,557	0,489	0,564	$\geq 0,500$
2. Коефіцієнт співвідношення позичкових та власних коштів	0,043	0,236	0,237	0,270	0,277	$\leq 0,300$
3. Коефіцієнт довгостроково залучення капіталу	0,000	0,069	0,106	0,080	0,020	$\leq 0,200$
4. Коефіцієнт маневреності власних коштів	1,000	0,931	0,894	0,919	0,858	$\geq 0,900$
5. Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства	0,788	0,801	0,809	0,799	0,806	$\geq 0,800$
6. Коефіцієнт кон-центрації власного капіталу	1,578	1,562	1,796	2,075	2,006	$\geq 1,000$
7. Коефіцієнт фінансової залежності	0,634	0,640	0,689	0,548	0,498	$\leq 0,650$
8. Коефіцієнт кон-центрації залученого капіталу	0,197	0,191	0,193	0,202	0,100	$\leq 0,200$
9. Коефіцієнт довгострокового залучення капіталу	0,000	0,039	0,106	0,041	0,016	$\leq 0,150$
10. Коефіцієнт структури залученого капіталу	0,000	0,314	0,425	0,326	0,158	$\leq 0,450$
11. Показник заборгованості кредиторам, в%	16,8	12,6	9,4	12,1	22,3	≤ 25
12. Показник заборгованості дебіторів, в%	11,1	13,8	14,4	15,8	17,3	≤ 20
13. Показник заборгованості акціонерам, в%	0,00	1,1	1,4	2,4	3,2	≤ 5

Характерно, що саме коефіцієнт співвідношення позичкових і власних коштів зростав і у 2008 р. становив 0,277 при нормативі 0,300, що засвідчує про залучення додаткових джерел інвестування з метою підвищення ефективності використання в кругообігу власних оборотних коштів. Розрахунки ефективності фінансового леверіджу (ЕФЛ) підтверджують, що оптимальна структура досягається при питомій вазі власного капіталу 70% та позичкового капіталу — 30%. Рентабельність власного капіталу при такій структурі є максимальною і може становити біля 35% [9, с. 191].

Позитивними були інші коефіцієнти, які не перевищували визначених

нормативів і сприяли фінансовій стабільності підприємства та здійсненню процесу розширеного відтворення в умовах самоінвестування. Так, сума власного капіталу за досліджуваний період збільшилася з 4409,9 до 5978,5 тис. грн. або на 35,6%, а розмір власних оборотних коштів — з 1984,3 до 2624,1 тис. грн. — на 32,2%, що знизило коефіцієнт фінансової залежності на 13,6 в.п., поліпшило коефіцієнт залучення капіталу та його структури; підвищився рівень маневрування власними оборотними коштами, що сприяло зростанню коефіцієнта концентрації власного капіталу. Проте стратегічні можливості підприємства не є однозначними, дивлячись на підвищення його боргових зобов'язань. Так, питома частка кредиторської заборгованості набула чіткої тенденції до зростання і наближається до нормативного значення, це ж стосується дебіторської заборгованості та заборгованості акціонерам. В той же час структурованість статей активу і пасиву балансу підприємства є надійною гарантією його сталого розвитку в сучасних умовах, оскільки гарантує надійну платоспроможність та уникнення можливих ризиків.

На думку ряду вчених-економістів, гарантована платоспроможність можлива за умови співвідношень статей активу і пасиву, яка визначається наступним чином:

$$A1 \geq P1; A2 \geq P2; A3 \geq P3; A4 \leq P4, \quad (4)$$

де $A1$ — найбільш ліквідні активи; $A2$ — активи, які можна швидко реалізувати; $A3$ — активи, які повільно реалізуються; $A4$ — активи, що важко реалізуються. Відповідно $P1$ — найбільш термінові (прострочені) зобов'язання; $P2$ — зобов'язання, термін сплати яких настав; $P3$ — внутрігосподарські зобов'язання та відстрочені платежі розділу 4 пасиву балансу; $P4$ — це стійкі пасиви (власний капітал).

Невиконання цих нерівностей означає, що на підприємстві порушена фінансова рівновага [4; 6; 10], що небезпечно для визначення сталого розвитку в перспективі. Враховуючи, що коефіцієнти автономії та концентрації власного капіталу набули тенденції до зростання, ТОВ «Полянецьке» слід віднести до суб'єктів господарювання, які мають стабільну фінансову стійкість і платоспроможність. Проте підвищення коефіцієнтів довгострокового капіталу та структури залученого капіталу будуть сприяти підвищенню фінансової стабільності, оскільки питома частка інвестицій в структурі оборотного капіталу зростатиме. З цієї позиції можна зробити висновок про те, що державі потрібно переглянути ідеологію і пріоритетність інноваційної та інвестиційної політики. Не може успішно розвиватися аграрний сектор економіки, якщо його підтримка з державного бюджету обмежується 3–3,5% від загальних видатків [5, с. 33].

Висновки. Фінансові коефіцієнти, які є відносними якісними показниками діагностики фінансової стійкості та стабільності аграрних формувань в умовах нестабільного їх розвитку в ринковій економіці, набувають все більшого значення, оскільки охоплюють як внутрішні, так і зовнішні фактори, які є характерними для визначення перспективи кожного суб'єкту господарської діяльності. Тобто, використовується ряд аспектів

фінансового інструментарію, який найбільш точно визначає стан його діяльності, можливі ризики щодо розвитку підприємства, дозволяє уявити можливі шляхи запобігання негативного впливу кон'юнктури ринку і зміни обсягів виробництва окремих видів продукції, та передумовою підвищення її якості.

Проведені дослідження на прикладі конкретного підприємства підтвердили, що на основі даних визначених коефіцієнтів ефективності управління, ділової активності та фінансової стійкості можна зробити правильні висновки і передбачити можливі ризики в перспективі, визначити резерви та шляхи їх використання, а також уникати негативного впливу факторів, які характерні для ринкової економіки. Більше того, аналіз динаміки ряду коефіцієнтів дає підставу для внесення пропозицій директивним і місцевим органам щодо поліпшення діючої законодавчої бази, яка не гарантує ефективний розвиток аграрного сектора економіки, пропонувати зміну цінової та інвестиційної політики держави по відношенню до сільських товаровиробників, гарантуючи при цьому виконання програми розвитку сільських територій на період до 2015 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов П.І., Петрова К.Я. Фінансова діяльність підприємств / Підручник. — К.: Либідь, 2002. — 384 с.
2. Верба В.А., Завгородніх О.А. Стратегічний аналіз. — Київ.: КНЕУ, 2000. — 322 с.
3. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств. — К.: Знання, 2000. — 351 с.
4. Колісник М.К., Ільчук П.Г., Білий П.І. Фінансова санація і антикризове управління підприємством. — К.: Кондор, 2007. — 272 с.
5. Колотуха С.М. Фінанси сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки. — Умань: УВПП, 2005. — 258 с.
6. Поддєрьогін А.М., Білик М.Д. та ін. Фінанси підприємств / Підручник. — 5 вид., перер. і допов. — К.: КНЕУ, 2004. — 228 с.
7. Семенда Д.К. Економіка підприємства. — Умань: Поліграфвидав, 2006. — 227 с.
8. Філіна Г.І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. — К.: ЦУЛ, 2009. — 320 с.
9. Чорна М.В. Проектний аналіз. — Харків: Консул, 2003. — 228 с.
10. Цуганов С.А. Особливості реформування фінансово-кредитних відносин в агропромисловій сфері // Економіка АПК. — 2003. — № 1. — С. 39–41.
11. Шпичак О.М. Реальна оцінка економічного стану АПК України як необхідна передумова виходу його з кризи // Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — С. 39–47.

Одержано 4.12.09

Исследуется влияние различных групп финансовых коэффициентов на

показатели эффективности управления, деловой активности и финансовой стабильности аграрных формирований с целью снижения их рисков в рыночной экономике.

Ключевые слова: *финансовые коэффициенты, эффективность управления, аграрные формирования, рыночная экономика.*

The effect of different groups of financial indicators on the management efficiency, business activity and financial stability of agrarian entities with the aim of decreasing their risks in the market economy was studied.

Key words: *financial indicators, management efficiency, agrarian entities, market economy.*

УДК 658.14

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

Р.Б. КРИМКОВСЬКИЙ, кандидат економічних наук

Проаналізовано джерела та особливості формування фінансових ресурсів на підприємстві. Обґрунтовано напрями підвищення ефективності їх формування та використання.

Трансформація української економіки та її перехід до ринкових відносин призвів до зміни фундаментальних принципів функціонування підприємств. Одним із найважливіших в сучасних умовах є принцип здійснення фінансово-господарської діяльності в межах наявних ресурсів. Невід'ємною складовою функціонування підприємства є процес формування і використання фінансових ресурсів. Значення цих процесів зростає разом з подальшим розвитком вітчизняної економіки, з необхідністю постійного збільшення власних капіталів українських суб'єктів господарювання та зростанням можливостей кредитного та інвестиційного ринків, на яких залучаються необхідні додаткові ресурси.

В умовах становлення та розвитку ринкових відносин в Україні спостерігається нестача фінансових ресурсів у багатьох суб'єктів господарювання. Нестача фінансових ресурсів негативно впливає на виробничо-господарську діяльність підприємств, спричиняє виникнення та зростання заборгованостей перед суб'єктами господарювання, з оплати праці та сплати податків. При цьому зменшуються можливості фінансування подальшого розвитку підприємств, скорочуються надходження до бюджету. За цих обставин важливого значення для здійснення фінансово-господарської діяльності набуває формування в достатньому обсязі

фінансових ресурсів підприємств.

Теоретичним і методичним аспектам формування та використання фінансових ресурсів підприємств присвячено роботи зарубіжних і вітчизняних вчених: І. Бланка [3], І. Балабанова [2], В. Гриньової [4], Г. Кірейцева [6], Г. Ляшенка [7], В. Опаріна [9]. Висвітлення різних аспектів ефективного управління фінансовими ресурсами підприємств було зроблено в роботах таких науковців: Г. Азаренкової [1], Р. Квасницької [5], В. Нижника [8], І. Ткачук [10].

З огляду на викладене вагомого значення набуває: визначення обсягів фінансових ресурсів у розрізі їх потреби на підприємстві, оптимізація використання фінансових ресурсів, розробка механізмів формування та ефективного їх використання, пошук методів і моделей сучасної оцінки формування та раціонального використання зазначених ресурсів.

Методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. Для вирішення теоретичних питань використовувався системний аналіз, застосовано синергетичний підхід, метод наукової абстракції. Прикладні аспекти вивчення предмету вимагали застосування низки методів теоретичного рівня (спостереження, аналізу та синтезу, логічний метод). Широко використовувались специфічні методи статистико-економічного аналізу: порівняння, середніх і відносних величин, рядів динаміки.

Результати дослідження. Необхідною умовою діяльності підприємства є достатній обсяг фінансових ресурсів, що забезпечують можливість задоволення виникаючих потреб підприємства. Власні фінансові ресурси підприємства є важливим джерелом фінансування його поточної, інвестиційної і фінансової діяльності, забезпечують фінансову стійкість підприємства, його ліквідність і платоспроможність. Політика формування власних фінансових ресурсів — це частина загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає в забезпеченні необхідного рівня самофінансування. Проведення цієї політики на підприємстві передбачає визначення загальної потреби у власних фінансових ресурсах і знаходження джерел формування достатнього їх обсягу [6].

На рис. 1 показана динаміка розміру власних джерел формування фінансових ресурсів ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат».

У ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» спостерігається тенденція до зменшення розміру власних фінансових ресурсів. Розмір всіх власних джерел фінансових ресурсів ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» станом на 31.12.2008 р. зменшився у порівнянні з 31.12.2005 р. на 11446,5 тис.грн, або на 16,1%. Слід відмітити, що зменшення розміру власних джерел фінансових ресурсів розпочалося з 2006 року у зв'язку з падінням попиту на продукцію комбінату внаслідок заборони експорту української молочної продукції до Росії. Водночас у 2008 році спостерігається поступове зростання розміру власних джерел фінансових ресурсів на 1701,1 тис.грн., або на 2,9%.

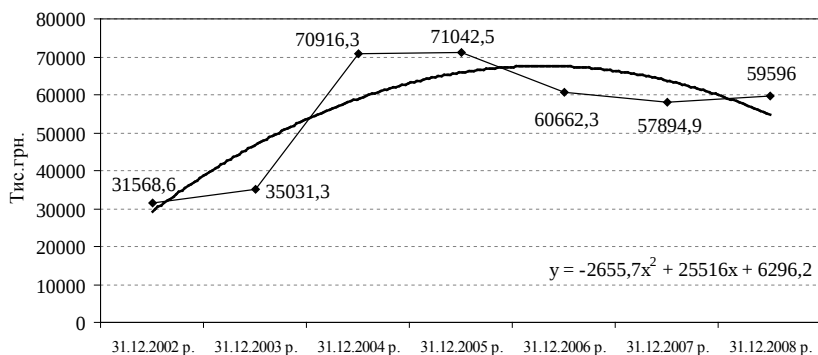

Рис.1. Динаміка розміру власних джерел формування фінансових ресурсів на ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат»

Кошти, зосереджені у статутному фонді, є головним джерелом формування власних фінансових ресурсів підприємства. Статутний фонд ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» представляє собою кошти акціонерів у вигляді основних засобів та оборотних коштів. Ці кошти, зосереджені у статутному фонді, займають найбільшу питому вагу в складі власних джерел фінансових ресурсів (станом на 31.12.2008 — 73,2%).

Проведений аналіз середньорічних темпів зміни розміру власних джерел фінансових ресурсів ВАТ «Звенигородського сироробного комбінату» і його статутного фонду дозволив зробити висновок, що зменшення розміру власних джерел фінансових ресурсів не знаходиться в прямій залежності від зменшення розмірів статутного капіталу.

Розглянемо структуру власних джерел фінансових ресурсів ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» (рис. 2).

Як видно з рис.2, найбільшу питому вагу в структурі власних джерел фінансових ресурсів в усі роки займає статутний капітал. Він коливається від 44,38% до 75,33%. У структурі власних джерел фінансових ресурсів відбуваються значні зміни. Починаючи з 2005 року, поступово зменшується питома вага нерозподіленого прибутку, в той час як питома вага іншого додаткового капіталу дещо збільшується.

Власні фінансові ресурси тільки частково забезпечують фінансування діяльності діяльності ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат», тому підприємство активно практикує залучення додаткових джерел фінансування, а саме: банківських кредитів, кредиторської заборгованості за товари, роботи послуги, попередню оплату (рис. 3).

Як видно з даних рис.3, у ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» активно використовують запозичені джерела фінансових ресурсів. Проте зростанні питомої ваги запозичених коштів ускладнює фінансову діяльність підприємства, потребує додаткових витрат на сплату відсотків за кредити.

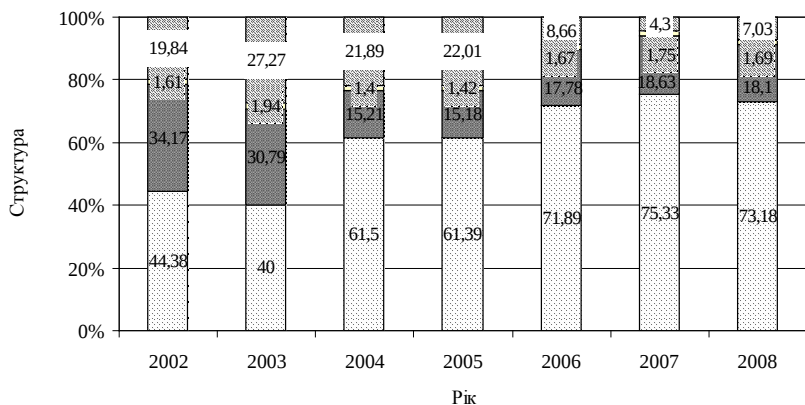

Рис.2. Структура власних джерел фінансових ресурсів

ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат»

□ Статутний капітал ■ Інший додатковий капітал
 ■ Резервний капітал ■ Нерозподілений прибуток

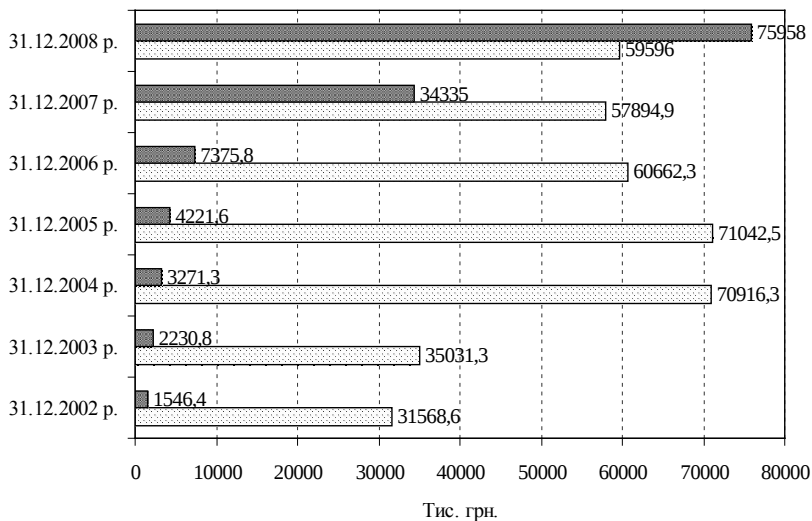

Рис.3. Динаміка збільшення розміру запозичених джерел фінансових ресурсів у ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат»

■ Власні джерела фінансових ресурсів ■ Запозичені джерела фінансових ресурсів

На кінець 2002 року сума запозичених джерел складала 4,67; 2003 р.

— 5,99; 2004 р. — 4,41%; 2005 р. — 5,61%; 2006 р. — 10,84%; 2007 р. — 37,23%; 2008 р. — 56,04%. Тобто має місце тенденція до постійного зростання питомої ваги запозичених фінансових ресурсів. У структурі кредитних ресурсів намітилася тенденція до зростання частки довгострокових банківських кредитів. Цей процес двояко впливає на фінансовий стан підприємства: довгострокові кредити не стільки зменшують ліквідність, платоспроможність і, зрештою, фінансову стійкість підприємства як короткострокові — це плюс; довгострокові кредити обходяться підприємству дорожче, ніж короткострокові, оскільки банки за них беруть більший відсоток, перестраховуючись на можливу фінансову нестабільність у майбутньому. Тому такі ресурси знижують рентабельність активів підприємства, так і власного капіталу. Адже з прибутку доводиться платити більші відсотки за користування кредитом. Це мінус.

Проте варто відмітити, що довгострокові кредити підприємство почало використовувати лише у 2008 році. У попередні роки підприємство використовувало лише короткострокові позикові ресурси.

Основна частина короткострокових запозичених джерел фінансових ресурсів ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» складається з кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги. Станом на 31 грудня 2008 року вона складала 71,09%, досягнувши свого максимального значення станом на 31 грудня 2005 року — 82,37. Друге місце в складі короткострокових запозичених джерел фінансових ресурсів на 31 грудня 2008 року займала поточна заборгованість за розрахунками з оплати праці — 9,98%. Так, станом на 31 грудня 2008 року поточна заборгованість за розрахунками з бюджетом складала 3,72% всіх короткострокових позичкових джерел фінансових ресурсів ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат».

У складі запозичених джерел фінансових ресурсів частка кредиторської заборгованості найбільша. Протягом 2004–2008 років її частка значно змінювалась. Так, на 31 грудня 2008 року зафіксована найменша її частка, яка склала 9,12%. Проте протягом 2004–2006 рр. її питома вага коливалася в межах 51,13–82,37%.

Результатом ефективності формування фінансових ресурсів підприємств є покращення його фінансового стану, підвищення платоспроможності, ліквідності та рентабельності [1]. Про підвищення ефективності формування фінансових ресурсів свідчить покращення результатів діяльності підприємств.

Проаналізуємо фінансовий стан ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат», визначимо показники, які свідчать про ефективність формування фінансових ресурсів підприємства (табл. 1) та спробуємо обґрунтувати пропозиції щодо покращення фінансового стану комбінату, його платоспроможності та ліквідності в результаті підвищення ефективності формування фінансових ресурсів.

1. Показники фінансового стану ВАТ «Звенигородський сироробний

комбінат» (станом на 31 грудня)

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Нормативне значення
1. Майнового стану підприємств						
1.1. Коефіцієнт зносу основних засобів	0,42	0,44	0,46	0,55	0,49	зменшення
1.2. Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,06	0,05	0,06	0,04	0,06	збільшення
1.3. Коефіцієнт вибуття основних засобів	0,02	0,03	0,04	0,04	0,03	Менше 1.2
2. Ліквідності підприємств						
2.1. Коефіцієнт покриття	16,12	7,8	2,18	0,82	4,8	> 1
2.2. Коефіцієнт швидкої ліквідності	13,16	5,5	1,38	0,39	2,64	0,6–0,8
2.3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності	10,95	2,54	0,03	0,01	0,67	> 0 збільшення
2.4. Чистий оборотний капітал, тис. грн.	47534,4	28097,8	8765,9	-6143,9	34093	> 0
3. Платоспроможності (фінансової стійкості) підприємств						
3.1. Коефіцієнт платоспроможності (автономії)	0,96	0,94	0,89	0,61	0,29	> 0,5
3.2. Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,67	0,39	0,14	-0,12	-1,05	> 0 збільшення
4. Рентабельності підприємства						
4.1. Коефіцієнт рентабельності активів	16,14	0,84	0,72	1,27	2,63	
4.2. Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	16,97	0,89	0,77	1,74	6,08	
4.3. Коефіцієнт рентабельності продукції	17,2	8,3	11,7	10,7	7,62	

Як видно з даних табл. 1, у 2007 році коефіцієнт покриття і коефіцієнт швидкої ліквідності знаходились нижче встановлених норм. Це свідчить про недостатність ресурсів підприємства, які можуть бути використані для погашення його поточних зобов'язань, в тому числі за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами. Тобто, станом на 31 грудня 2007 року власних фінансових ресурсів ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» було недостатньо для проведення розрахунків з кредиторами. Водночас у 2008 році ці показники збільшилися і становили відповідно 4,8 і 2,64. Знизилася ділова активність заводів. Про це свідчить зменшення значення коефіцієнту оборотності активів, коефіцієнту оборотності матеріальних запасів і коефіцієнту оборотності основних засобів, у порівнянні із попередніми роками.

Аналіз рентабельності галузі свідчить про ефективність вкладення коштів у підприємство та раціональність їхнього використання. За весь

аналізований період виробництво ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» було рентабельним. Проте слід відмітити зниження показників рентабельності протягом 2005–2006 рр. У 2007 та 2008 році відбулося поступове їх зростання, однак вони поки що нижчі за показники 2004 року.

Отже, ефективність формування фінансових ресурсів ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» залежить від формування їх чистого прибутку. Першочергова задача, яка стоїть перед підприємством, — зменшити збитки і збільшити прибуток. Збільшити прибуток можливо за рахунок зростання виручки від реалізації продукції та зменшення її собівартості.

Виручку від реалізації можна збільшити шляхом збільшення ціни продукції за рахунок збільшення прибутку на одиницю реалізації продукції. Перешкодою для цього є суттєве зростання собівартості продукції в 2008 році у порівнянні з 2006–2007 роками. Так, мінімальна повна собівартість продукції на ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» поступово зростала і у 2008 році досягла максимуму. При цьому, рентабельність реалізованої продукції з урахуванням витрат на збут, адміністративних та інших витрат складає 10,7 відсотків. Це робить українську продукцію неконкурентоспроможною на світовому ринку і позбавляє підприємство можливості підвищувати ціну на спирт. Тобто, збільшити ціну на продукцію за рахунок підвищення прибутку на 1 продукції неможливо. Оскільки з урахуванням ПДВ ціна на деякі молочні продукції в Україні вище їх ціни на світовому ринку. Отже, необхідно зосередити увагу на зменшенні поточних операційних витрат.

Найбільшу питому вагу (більше 55%) у складі собівартості продукції складає сировина (молоко). За радянських часів ціна на неї регулювалася державою. Сьогодні підприємства молочної промисловості цього позбавлені. Ускладнює ситуацію і той факт, що більшість сировини закуповується у населення, де якість молока надзвичайно низька. У 2008 році сільськогосподарські товаровиробники виробили всього 0,2% молока сорту екстра і 28,2% першого сорту. Понад 70% молока не відповідають сьогодні європейським стандартам ні за складом, ні за бактеріальною безпекою. Низька масова частка білка в молоці призвела до того, що без додаткових технологічних прийомів (які несуть за собою додаткові витрати) — введення сухого молока, білкових концентратів і стабілізуючих добавок — неможливо отримати кисломолочні продукти потрібного складу і консистенції. Шляхом виходу з даної ситуації є побудова нової моделі співпраці з постачальниками сировини, що дасть змогу не лише підвищити якість молока, а й зменшити собівартість продукції.

Одним з шляхів підвищення ефективності формування і використання фінансових ресурсів на підприємстві є зменшення фінансових витрат. Фінансові витрати — відсотки за користування позичковими фінансовими ресурсами — можна зменшити шляхом зниження розміру банківських відсотків за користування кредитами. Або знайти таке джерело формування

позичкових фінансових ресурсів, яке б дозволило зменшувати витрати за користування позичками.

Цього можна досягти двома шляхами. Перший передбачає видачу дотації з бюджету. Проте сьогодні така практика використовується лише для виробництва соціально необхідних продуктів. Другий передбачає створення передумов, за яких банки надаватимуть кредити підприємству під менший відсоток. Здійснити це за умови фінансової кризи досить складно, однак у 2008 році БАТ «Звенигородський сироробний комбінат» отримав довгостроковий кредит у розмірі 5 млн. євро від французького банку під 8% річних. Це вдалося досягнути лише завдяки тому, що головний акціонер є французькою стороною.

В середньому ставка плати при залученні кредитів банків для БАТ «Звенигородський сироробний комбінат» в середньому за 2006–2008 коливалася від 20 до 30%.

Вирішення проблеми зменшення плати за користування кредитними ресурсами БАТ «Звенигородський сироробний комбінат» можна також шляхом випуску облігацій з невеликим строком погашення і купоном, що менше за діючу кредитну ставку і більше за депозитну. Проте використовувати цю можливість зможе лише те підприємство, у якого завантаження потужностей досить високе (більше 50%), питома вага запозичених джерел фінансових ресурсів невелика і яке працює з отриманням чистого прибутку [4].

Підприємства харчової промисловості намагаються зменшити витрати на залучення позичок шляхом збільшення кредиторської заборгованості і зменшення залучення кредитів банків. Це вигідно підприємствам, оскільки в разі виникнення кредиторської заборгованості не потрібно сплачувати відсотки за користування ними, а сума штрафів і пені за прострочення термінів погашення заборгованості менше відсотків за користування банківським кредитом.

Одним з шляхів підвищення використання прибутку, як одного з основних джерел фінансових ресурсів на підприємстві, може стати здійснення на рівні підприємства податкового планування, прогнозування, координації, контролю, тобто запровадження всіх інструментів і використання всієї сукупності елементів економіко-організаційного механізму оподаткування [7]. Цей шлях зниження податкових платежів є найефективнішими, оскільки пов'язаний з мінімальними ризиками і призводить до високого економічного ефекту. Ефективна реалізація економіко-організаційного механізму оподаткування підприємницької діяльності можлива лише при запровадженні конкретних методів податкового планування. Вона пов'язана з особливостями оподаткування конкретної діяльності, формуванням функціонального бюджету податкових витрат як складової системи нормування витрат БАТ «Звенигородський сироробний комбінат», тобто запровадження механізму заощадження коштів на сплату податків на основі податкового прогнозування і планування.

Висновки. В результаті проведеного дослідження виявлено, що

основними напрямками удосконалення формування фінансових ресурсів у ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» є: зменшення собівартості продукції та збільшення розміру чистого прибутку, як одного з основних джерел фінансових ресурсів на підприємстві; раціональне використання позикових ресурсів через мінімізацію банківських ставок на коротко- та довгострокові кредити; запровадження на підприємстві податкового планування; удосконалення управління фінансовими ресурсами ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» на основі логістичних методів; організація управління інформаційними процесами в системі моделей розподілу фінансових ресурсів ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат».

Запропоновані шляхи удосконалення спрямовані на організацію ефективного механізму управління формуванням та ефективним використанням фінансових ресурсів на ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат». Його дія повинна забезпечувати організаційну спрямованість і взаємну узгодженість всіх структурних блоків і ланок. Ефективне його використання характеризується виконанням поставленої мети за найменших витрат фінансових ресурсів. В результаті, по-перше, оскільки дія механізму базується на фактичному обсязі фінансових ресурсів підприємства, то з урахуванням розміру їх дефіциту визначаються основні напрямки відновлення, залучення, формування і розподілу фінансових ресурсів; по-друге, зростає рівень забезпечення ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат» фінансовими ресурсами і рівень результативності їх використання; по-третє, все це призводить до вдосконалення виробництва та підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств / Азаренкова Г. М., Журавель Т. М., Михайленко Р. М. — К.: Знання-Прес, 2004. — 291 с. — (Вища освіта XXI століття).
2. Балабанов И. Т. Финансы / И. Т. Балабанов, А. И. Балабанов. — СПб.: Питер, 2000. — 192 с.
3. Бланк И. А. Управление капиталом: Учеб. курс / И.А. Бланк. — К.: Эльга; Ника-Центр, 2004. — 576 с.
4. Гриньова В. М. Аналітичне забезпечення управління інвестиційною діяльністю підприємства / В.М. Гриньова, Л.В. Гриневич. — Х.: Вид-во ХНЕУ, 2007. — 254 с.
5. Квасницкая Р. С. Имущественно-финансовая структуризация капитала предприятия / Р. С. Квасницкая // Состояние и перспективы развития инновационной деятельности в области сервиса: вторая междунар. науч. — практ. конф.: статья. — Тольятти: Тольяттинский государственный университет сервиса, 2008. — С. 135–140.
6. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент / Кірейцев Г. Г. — [2-ге вид., перероб. та доп.]. — К.: ЦУЛ, 2002. — 496 с.
7. Ляшенко Г. П. Управління капіталом підприємства / Г. П. Ляшенко. —

- Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. — 346 с.
8. Нижник В. М. Логістичні методи в управлінні фінансовими ресурсами машинобудівних підприємств / В. М. Нижник, А. М. Кравцова // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія “Економіка: Особливості регулювання в держаному секторі економіки”. — Донецьк. — 2007. — Т. VII, Вип. 73. — С. 58–67.
 9. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Моногр. / В.М. Опарін; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2005. — 239 с.
 10. Ткачук І. Г. Теоретичні основи адаптації кластерних моделей підприємств в українській економіці / І. Г. Ткачук // Економіка України. — 2005. — № 5. — С. 12–16.

Одержано 4.12.09

В результате проведенного исследования определено, что основными направлениями усовершенствования формирования финансовых ресурсов на ОАО «Звенигородский сыродобный комбинат» есть: уменьшение себестоимости продукции и увеличения размера чистой прибыли; рациональное использование заимствованных финансовых ресурсов; внедрение на предприятии налогового планирования.

Ключевые слова: *финансовые ресурсы, собственные финансовые ресурсы предприятий, заимствованные финансовые ресурсы предприятий.*

The research has proved that the main trends in the improvement of financial resource formation at stock company “Zvenyhorodskiyi syrodobnyi combinat” (cheese-producing company) are production cost decrease, net profit increase, rational use of borrowed financial resources, introduction of tax planning.

Key words: *financial resources, own financial resources of the enterprises, borrowed financial resources of the enterprises.*

УДК 316.3

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

П.Ю. КУРМАСЬ кандидат економічних наук, докторант

У статті розглянуто процес управління соціальним розвитком на регіональному рівні. Визначено основні етапи побудови моделі управління соціальним розвитком регіону. Запропоновано напрями удосконалення

Європейський вибір відкриває перед Україною унікальну можливість виходу на якісно вищий рівень розвитку суспільства і держави, надає кожному громадянину шанс для реалізації власного інтелектуально-культурного та духовного потенціалу. Щоб скористатися перевагами від входження у ЄС, виправдати європейські соціальні, економічні та політичні стандарти, Україні необхідно опанувати сучасні моделі економічного зростання, орієнтовані на забезпечення стабільних і високих показників соціально-економічного розвитку на довгострокову перспективу.

Реформування управлінських підходів у сфері соціального розвитку стосується не лише загальнодержавної, а й значно більшою мірою регіональної влади. Основна проблема у цьому аспекті полягає в оптимальному поєднанні регіональних і загальнонаціональних інтересів та в реалізації цілеспрямованої соціальної політики в умовах обмеженості ресурсів.

Дослідженню різних аспектів управління соціальною системою суспільства присвячені праці багатьох вчених-економістів: А. Колота, М. Карліна, Е. Лібанової, В. Новікова, С. Пирожкова та інших.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано структурно-функціональний метод і методи соціологічних експертних опитувань.

Результати дослідження. Забезпечення високого рівня життєдіяльності територіальної громади є однією з основних функцій органів регіональної влади. На них покладено відповідальність за виконання делегованих державою повноважень, а саме: створювати умови для ефективного функціонування підприємств, установ і організацій, розташованих на території адміністративно-територіальної одиниці; контролювати ефективне використання земельних ресурсів; забезпечувати функціонування системи зворотного зв'язку із громадою для вирішення регіональних проблем розвитку; формувати бюджет; забезпечувати диверсифікацію джерел фінансування; сприяти всебічному розвитку підприємницької ініціативи тощо.

В управлінському плані діяльність місцевих органів державної влади у сфері забезпечення соціального розвитку повинна складатися з наступного:

- управління потоками робочої сили, забезпечення соціалізації ринку праці;
- збереження і розвиток об'єктів соціальної сфери;
- управління соціально-трудовими відносинами за допомогою системи соціального партнерства;
- диверсифікація джерел фінансування соціальних проєктів на регіональному рівні шляхом гуманізації виробничих відносин, посилення соціальної відповідальності бізнесу.

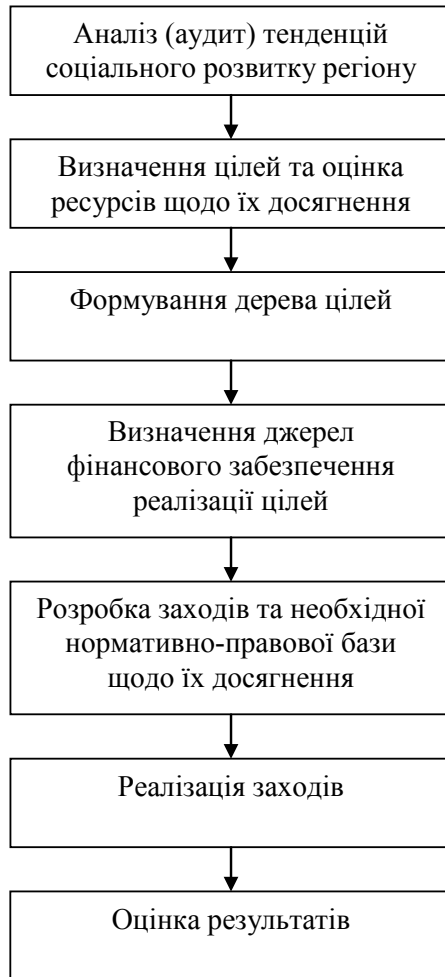

Рис. Концептуальна модель управління соціальним розвитком регіону

Отже, процес управління соціальним розвитком на регіональному рівні можна визначити як цілеспрямований вплив, у межах визначеної компетенції, державних і регіональних органів влади на процеси управління соціальним комплексом регіону з метою забезпечення законодавчо встановлених соціальних стандартів життєдіяльності населення та створення передумов для розширеного відтворення демографічного, трудового та інтелектуального потенціалу.

Регіональні асиметрії соціально-економічного розвитку країни, низький рівень доходів, невідповідність міжгалузевих співвідношень у рівнях оплати праці та високі міжрегіональні відмінності, високий рівень безробіття окремих областей створюють складні проблеми в забезпеченні національних стандартів життя населення більшості регіонів, у подоланні бідності та ефективному використанні трудових ресурсів.

Існуюча модель соціального розвитку може відтворювати лише значно занизжені компенсаторні можливості соціальної сфери, а також безпрецедентну диференціацію населення за показниками доходу, яка веде і багатих і бідних до однаково загрозливих ризиків і дисбалансів.

Посилення соціальної напруги у суспільстві під впливом світової економічної кризи вимагає реалізацію невідкладних заходів щодо формування моделі управління соціальним розвитком регіону.

З позицій системного аналізу доцільно розглядати модель управління соціальним розвитком регіону в контексті таких параметрів: структури, функціонального призначення та практичного використання. Це, в свою чергу, передбачає використання трьох взаємопов'язаних підходів: структурного, функціонального та практичного.

Застосування структурного підходу дозволяє визначити складові елементи моделі управління соціальним розвитком регіону, організаційні засади та принципи її формування як системи. Погоджуючись із науковими підходами [1, С.184] до визначення сутності її складових, сформуємо основні елементи структури моделі управління соціальним розвитком регіону:

- політика економічного протекціонізму (державне регулювання цін, міграційна політика);
- система оплати праці та соціальних виплат (заробітна плата, пенсійне забезпечення, соціальний захист та допомога інвалідам тощо);
- відтворення соціальної інфраструктури (організаційно-інституційне забезпечення управління соціальним розвитком);
- соціальна спрямованість трудових відносин (управління процесами на ринку праці, соціальна спрямованість ринку праці, гуманізація трудових відносин).

Використання функціонального підходу до побудови моделі управління соціальним розвитком регіону дозволяє виділити такі основні функції, які характеризують її сутність і конкретну спрямованість:

- формування та розвиток регіональних соціальних систем;
- створення передумов для інтелектуально-духовної, трудової самореалізації людини;
- створення механізму соціального захисту всіх груп населення і, в першу чергу, найменш захищених;
- впровадження цілісної моделі соціального страхування (пенсійного, медичного, по хворобі, безробіттю тощо) [2, С.16];
- психологічна допомога, спрямована на збереження особистості й

оздоровлення мікроструктури середовища з метою встановлення її самостійності;

- створення для кожної людини гідних умов існування та рівних життєвих шансів у соціальній сфері.

Можна погодитися із колективом дослідників [3], які виділяють також загальні функції: захисну, стимулюючу, інвестиційну, інтегративну.

На нашу думку, поєднання загальних і конкретних функцій управління соціальним розвитком регіону дозволяє більш повно врахувати специфіку функціонування моделі та виділити найважливіші завдання її діяльності із забезпечення гарантування гідних умов існування для кожної людини, створення рівних і справедливих можливостей для розвитку особистості та формування цілісного, динамічного механізму соціального захисту.

Такий підхід, по-перше, відображає соціальну спрямованість регіонального управління. Практично кожна людина постійно піддається певним об'єктивним ризикам і негативним впливам середовища. Це можуть бути як фізіологічні закономірності (хвороба, похилий вік), так і соціальні фактори (безробіття, глибока диференціація у розподілі доходів, масова бідність). Отже, формування та використання механізму пом'якшення зазначених ризиків — основне завдання регіонального управління у соціальній сфері.

По-друге, така позиція співпадає з міжнародними стандартами, які закріплюють обов'язок органів влади забезпечити гідний рівень життя своїх громадян.

Це, зокрема, констатується у Загальній декларації прав людини (ст. 25), у ст. 11 Міжнародного пакту про соціальні, економічні і культурні права, у ст. 1 Декларації соціального прогресу та розвитку [4].

Практичний підхід побудови моделі управління соціальним розвитком регіону передбачає формування та реалізацію конкретних заходів у рамках функціонування вищезазначеної моделі.

Політика економічного протекціонізму передбачає регулювання рентабельності виробництва продуктів харчування та товарів першої необхідності, регулювання цін, дотації вітчизняним товаровиробникам для зниження цін на товари, які забезпечують життєвий мінімум населення.

Політику цінового регулювання доцільно здійснювати шляхом встановлення відповідної системи ціноутворення з урахуванням динаміки інфляції, рівня конкуренції та монополізації виробництва, завдань соціальної політики.

Соціальна спрямованість трудових відносин повинна передбачати: продуктивну зайнятість та ефективне використання факторів виробництва; впровадження нових технологій; забезпеченість необхідних умов для формування і розвитку трудового потенціалу, адекватного вимогам науково-технічного процесу і соціально-економічних пріоритетів; задоволення зростаючих потреб членів суспільства на засадах економічного розвитку;

наявність умов для реалізації інтересів на всіх рівнях: індивідуальному, груповому, суспільному.

Необхідно констатувати, що за роки реформування в Україні державне регулювання значно послабилось, а як показує світовий досвід, ринок праці сам по собі (тим більше нерозвинутий), об'єктивно не має достатньої бази для розвитку в напрямі соціалізації. Це зумовлено тим, що на етапі становлення ринкових відносин ринок праці деформований і частково зорієнтований проти інтересів найманих працівників, на ньому відсутні нормальні соціально-трудова відносини між суб'єктами, які ще не сформувалися. Ми погоджуємося із дослідниками [5, С.152], які стверджують, що державне регулювання на ринку праці є об'єктивно необхідним. Найбільше це стосується соціальної сфери, де роль держави повинна залишатись визначальною, при цьому її регулююча та контрольна функції мають суттєво посилюватись формуванням державних і регіональних соціальних програм для цільового вирішення проблем освіти, охорони здоров'я та екології. Крім того, необхідно створити сучасний ринковий механізм соціальних гарантій та соціального захисту. Саме регулюючими функціями держави у соціальній сфері характеризується рівень соціальної орієнтації тієї чи іншої моделі ринкової економічної системи.

Забезпечення соціальної спрямованості трудових відносин повинно базуватися на поєднанні заходів державного та регіонального рівнів в єдину систему управління ринку. Однією з важливих умов управління ринком праці з метою забезпечення соціальної спрямованості є його структуризація в територіальному, галузевому, віковому, освітньо-професійному та соціальному структурних зрізах. Першочерговими заходами з реалізації цього напрямку повинні бути: активізація працевлаштування громадян на основі використання резервів та перерозподілу робочих місць, організація громадських робіт; професійна підготовка та перепідготовка кадрів у відповідності до попиту на робочу силу. Доцільно сприяти розвитку самозайнятості, зайнятості у сфері малого бізнесу, зокрема в аграрному секторі економіки.

Отже, першочергове завдання — перейти від моделі з дешевою робочою силою до моделі з високим рівнем оплати та ефективною працею, яка побудована на якості продукції і продуктивності праці.

Ситуація із пенсійним забезпеченням з кожним роком поступово ускладнюється. Так, у січні-листопаді 2008 року питома вага пенсіонерів у загальній чисельності наявного населення по Україні становила 28,22% [Розраховано: 6; 7, С.5].

Дослідження питомих ваг пенсіонерів за регіонами вказує на відсутність чітких закономірностей їх розподілу та засвідчує наявність негативних тенденцій щодо її зростання. Найбільша частка пенсіонерів у загальній кількості постійного населення протягом 2002–2008 років зафіксована у Вінницькій (29,4%), Донецькій (28,6%), Житомирській (28,2%) та Дніпропетровській (27,2%) областях, найменша — у Закарпатській

(20,6%), м. Києві (22,1%), Львівській (22,2%), Волинській (24,1%), Івано-Франківській (24,1%). У решті областей питома вага пенсіонерів коливається від 24,4% до 27,2% [Розраховано: 8]. Зменшення частки дітей у загальній кількості населення поряд із підвищенням долі осіб у віці старшому за працездатний ускладнюють сучасну демографічну ситуацію у регіонах України.

Згідно із розрахунками [9], чисельність пенсіонерів у 2015 році буде складати 13,3–13,5 млн. осіб або% усього наявного населення, у 2030 році — 13,1–13,6 млн. осіб або%.

Саме тому вищевикладене вимагає безвідкладної реалізації системи заходів, спрямованих на покращення стану пенсійного забезпечення та соціальних виплат.

Враховуючи це, першочерговими заходами у зазначеному напрямі повинні бути:

1. Вдосконалення солідарної системи пенсійного забезпечення (1–й рівень), у тому числі відновлення диференціації розмірів пенсій в залежності від сплачених внесків, повному розмежуванні джерел фінансування усіх пенсійних програм та запровадженні єдиного соціального внеску;

1.2. Запровадження накопичувального фонду загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (2–й рівень) та забезпечення сталого функціонування недержавного пенсійного забезпечення (3–й рівень);

1.3. Проведення нової актуалізації заробітків, отриманих до 2004 року;

1.4. Впорядкування умов дострокового набуття пенсійних прав (професійних пенсій) та переорієнтація вивільнених коштів на запобігання шкоди здоров'ю працюючих у шкідливих та небезпечних умовах праці;

2. Підвищення пенсійного віку до 57 років для жінок і 62 роки для чоловіків та нормативного страхового стажу, що забезпечує набуття пенсійних прав (за недосягнення якого особа може розраховувати лише на соціальну пенсію), до 30 років (жінки) і 35 років (чоловіки). За кожний рік страхового стажу понад необхідний розмір пенсії доцільно збільшувати на 2% від середньомісячного застрахованого доходу. Якщо пенсія вже призначена, а пенсіонер продовжує працювати, то наступний перерахунок пенсії не проводиться. Застрахована особа, що при досягненні встановленого пенсійного віку не може підтвердити необхідний страховий стаж, але підтверджує страховий стаж не менше законодавчо встановленого, має право на неповну пенсію, обчислену пропорційно до страхового стажу. Для застрахованих осіб до страхових періодів прирівнюються не страхові періоди, а саме обов'язкова строкова військова служба і період догляду за дитиною у віці до двох років.

Просторово-територіальна організація елементів соціальної інфраструктури повинна формуватися та удосконалюватися, враховуючи перспективні напрями розселення, трудової міграції, мережу шляхів сполучення, існуючу систему соціального обслуговування населення та культурно-побутових зв'язків.

Ми погоджуємося із дослідниками [10], які пропонують такі напрями стимулювання відтворення соціальної інфраструктури:

- створення сприятливих організаційно-правових умов для діяльності суб'єктів господарювання, що беруть участь у вирішенні соціальних проблем;
- цільова фінансова підтримка недержавних суб'єктів соціальної політики за рахунок бюджетних коштів;
- застосування економічних та інших санкцій до тих, хто діє на шкоду соціальним інтересам територіальної громади тощо.

На сьогоднішній день фінансування соціальної сфери здійснюється, переважно, за рахунок бюджетних коштів. Проте цих коштів недостатньо для задоволення наявних потреб у фінансуванні. Отже, актуальною є проблема виявлення додаткових резервів фінансового забезпечення функціонування моделі управління соціальним розвитком регіону. Деякі вчені-економісти [11] серед основних напрямків фінансового забезпечення соціальних заходів виділяють регіональні соціальні бюджети. На нашу думку, формування регіональних соціальних бюджетів, як і бюджетів розвитку, суттєво не змінить ситуацію у цій сфері. Практика виконання бюджетів розвитку засвідчила невисоку ефективність таких заходів у сучасних умовах. Їх реалізація є формальною, пов'язаною не з формуванням нових підходів до вирішення проблем соціального розвитку на регіональному рівні, а лише частковим зміщенням акцентів та несистемними заходами у рамках вже існуючої моделі.

За існуючої системи навантаження на місцеві бюджети значно зростає, адже будь-які соціальні новації потребують значного фінансового забезпечення. Так, у державному бюджеті 2009 року на дотації та субсидії регіональним бюджетам передбачена сума 32896960 тис. грн. Розподіл загальної суми трансферів на соціальні заходи за регіонами наведений на рис. Найбільші суми фінансування будуть спрямовані у Донецьку, Дніпропетровську, Львівську Харківську області та м. Київ, що обумовлено, перш за все, кількістю споживачів соціальних послуг у цих регіонах.

Висновки. Саме тому першочерговими заходами у реформуванні системи фінансування соціального розвитку повинен бути перегляд міжбюджетних відносин з метою формування достатнього обсягу фінансових ресурсів, диверсифікація постачальників послуг соціальної сфери шляхом удосконалення механізмів розміщення і реалізації замовлень на надання послуг, систематизувати, нормативно врегулювати та зменшити кількість соціальних пільг.

Додатковими джерелами фінансових ресурсів можуть бути кошти суб'єктів господарювання. З метою їх залучення необхідно розробити комплекс мотиваційних заходів, які включали б: зарахування до валових витрат коштів, спрямованих на розвиток соціальної сфери регіону, зменшення кількості перевірок контролюючими органами за умови своєчасності та повноти сплати податків та платежів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Регіональна політика: методи, практика / [М.І. Долішній та ін.] / НАНУ. ІРД. Редкол.: Відп. ред. акад. М.І. Долішній. — Львів, 2001. — С.184
2. Наливайко Л.Р. Теорія соціальної функції сучасної української держави в умовах політичних та економічних перетворень /Л.Р. Наливайко //Університетські наукові записки. — 2007. — № 1 (21). — С.16
3. Ільчук Л.І., Сивак А.В, Супруненко А.П. Концепція соціальної держави в Україні (проект) [Електронний ресурс] /Л.І. Ільчук, А.В. Сивак, А.П. Супруненко. — 2004. — серпень. — Режим доступу: <http://www.cpsr.org.ua/?pr=9&id=131>.
4. Международные акты о правах человека: Сборник документов / Сост. В. А. Карташкин, Е. А. Лукашева. — 2-е изд., доп. — М.: НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М), 2002. — 944 с.
5. Людський розвиток в Україні: 2004 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. — С.152
6. Чисельність пенсіонерів на 1 січня 2007 року, на 1 січня та на 1 жовтня 2008 року (тис. осіб) http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=88341&cat_id=41296
7. Демографічна ситуація в Україні: у січні–листопаді 2008 року: Експрес-випуск. — К.: Державний комітет статистики України, 2009. — С.5
8. Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/age/zakarpattia/>
9. Чисельність пенсіонерів (всі категорії за винятком військових) (млн. осіб). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/ukpublish/article?art_id=88341&cat_id=41296
10. Проблеми та перспективи управління розвитком соціальної інфраструктури на місцевому рівні <http://www.niss.gov.ua/Monitor/April/7.htm>
11. Новикова Л.Ю. Регіональні аспекти соціальної політики: сучасні проблеми та пріоритети розвитку. — [Електронний ресурс] /Л.Ю. Новикова. — Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/n_1_2008/doc/2/24.pdf

Одержано 8.12.09

В статье исследован процесс управления социальным развитием на региональном уровне. Определены основные этапы построения модели

управления социальным развитием региона. Предложены направления усовершенствования пространственно-территориальной организации элементов социальной инфраструктуры.

Ключевые слова: *социальное развитие, модель управления, социальная инфраструктура.*

The management process of social development at a regional level was considered in the paper. The basic stages of the construction of a management model of social development of the region were definite. The directions of the improvement of spatial-territorial organization of social infrastructure elements were suggested.

Key words: *social development, management model, social infrastructure.*

УДК 657.37

ТЕОРІЯ КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗВІТІ ПРО ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ

Т.Є. КУЧЕРЕНКО, кандидат економічних наук

Основним економічним ресурсом окремих суб'єктів господарювання і суспільства в цілому, що визначає потенціал і темпи їх поступального розвитку, є капітал. Сучасна економічна теорія управління капіталом базується на таких концепціях, як теорія процесу накопичення капіталу; теорія функціонування капіталу в системі факторів виробництва; теорія обороту капіталу; теорія формування продуктивності і доходності капіталу; концепція вартості капіталу; концепція структури капіталу і ряду інших [1, с. 207]. Незважаючи на багатогранність економічної суті капіталу, дослідження його прояву у фінансовій звітності має забезпечувати релевантність інформації в процесі управління ним на макро- і мікрорівні відповідно до рівня розвитку економічних систем. Основною характерною ознакою капіталу є здатність приносити дохід власнику за умов ефективного його використання, що забезпечується вільним переливом капіталу між окремими сферами економічної діяльності. Таким чином, економічна природа капіталу репрезентує його як інвестиційний ресурс, що має власника та вільно рухається в усіх сферах реальної і фінансової економіки.

Проблеми формування і відображення капіталу у фінансовій звітності вивчалися провідними вітчизняними і зарубіжними вченими такими як Ф.Ф.Бутинець, С.Ф. Голов, О.Д. Гудзинський, Г.Г. Кірейцев, Н.М. Малюга, Я.В. Соколов, Роберт Дж. Екклз, Роберт Х. Герн, Е. Мэри Киган, Дейвид М.Х.Филиппс, П.Я Хомин, А.Н. Хорін, І.Й. Яремко та інші. Проте питання безпосереднього прояву його у Звіті про власний капітал відповідно до теорії капіталу не розглядалися.

Методика досліджень. У процесі написання статті використано абстрактно-логічний підхід до вивчення теоретичних і практичних проблем сутності капіталу, його обліково-аналітичне забезпечення у Звіті про власний капітал. Джерелами даних слугували міжнародні та національні стандарти фінансової звітності та наукові дослідження провідних вчених у цій сфері.

Результати досліджень. Як об'єкт власності і контролю капітал формує певні пропорції його використання окремими суб'єктами господарювання, що відображається у структурі власного і залученого капіталу, їх економічною сутністю і проявом. Права власників капіталу різноманітні, проте для потреб фінансової звітності найбільший інтерес представляють ті з них, які пов'язані з розподілом ресурсів фірми, а також ті, які забезпечують права власності на фірму шляхом продажу або передачі частини в капіталі. Наукові підходи до структури капіталу, прав власності та контролю над ним розглядаються в залежності від розвитку економічних процесів та, зокрема, рівня усупільнення засобів виробництва. Як зазначив М.І. Куттер: "... представляється виправданим використання концепції власності для невеликого приватного підприємства, концепції господарюючої одиниці для середнього акціонерного товариства і теорії підприємства для дуже крупної корпорації [2, с. 487].

Власний капітал невеликого приватного підприємства відображається, як правило, однією сумою і не структурується за видами, оскільки власник має право поповнювати і вилучати засоби із підприємства за своїм рішенням (табл. 1). Структурно такий капітал складається із первісно інвестованих коштів для потреб господарської діяльності і отриманого прибутку, який за бажанням власника може залишатися на підприємстві і використовуватися для відповідних потреб господарської діяльності або вилучатися повністю чи частково. На законодавчому рівні розмір власного капіталу невеликого приватного підприємства, порядок його поповнення і вилучення не регламентуються. Розширене відтворення власного капіталу такої фірми здійснюється, як правило, за рахунок отриманого прибутку, що розраховується як різниця між доходами і витратами.

З позицій теорії господарської одиниці підприємство розглядається як окрема економічна одиниця, яка функціонує в інтересах вкладників капіталу (акціонерів), особисті інтереси яких ізольовані від інтересів господарської одиниці. Права акціонерів репрезентовано пропорційно до їх участі у первісно інвестованому капіталі, реінвестованому прибутку з урахуванням сум дооцінки активів і за умови ліквідації фірми виконуються після погашення зобов'язань перед її кредиторами. Відповідно, власний капітал суб'єкта представлено статутним капіталом, емісійним доходом (додатково вкладеним капіталом), додатковим капіталом (суми дооцінки необоротних активів, безоплатно отримані необоротні активи, придбані необоротні активи за рахунок цільового фінансування тощо), реінвестованим прибутком. Чистий прибуток відображає приріст капіталу після вирахування усіх

відрахувань із прибутку. Дивіденди акціонерам нараховуються лише у випадку, якщо відбувся приріст капіталу або у межах оголошених дивідендів. Теорія капіталу господарської одиниці передбачає, що відсотки за кредитними ресурсами, податок на прибуток поряд із нарахованими дивідендами є вирахуваннями із прибутку, за результатом чого розраховується чистий прибуток.

Теорія капіталу підприємства найбільш повно реалізує свою сутність в умовах постіндустріального суспільства, створюючи передумови розвитку суб'єктів господарювання соціального спрямування. Діяльність таких корпоративних формувань спрямовується на задоволення потреб різних соціальних груп суспільства. Тому з точки зору фінансової звітності суб'єкт має задовольняти потреби не лише безпосередніх учасників бізнесу таких як акціонери, кредитори, а й усіх соціальних груп учасників бізнесу, включаючи органи місцевого самоврядування, громадськість, державу в цілому. Проблема соціального контролю за діяльністю корпоративних формувань трактується дуже широко: від внутрішньофірмового корпоративного рівня до організації соціального контролю на макроекономічному рівні, реалізація якого пов'язана з активною діяльністю держави.

Показником, який акумулює економічний ефект суб'єкта, стає додаткова вартість. За своїм економічним змістом критерій "додаткова вартість" характеризує сукупний економічний ефект функціонування підприємства, а тому є ширшим, ніж прибуток, оскільки, з точки зору власників, прибуток визначається як різниця між доходами фірми і витратами на придбання усіх факторів виробництва, необхідних для господарської діяльності. У даному випадку увесь найманий персонал виступає зовнішнім фактором по відношенню до системи виробництва. Тому з фінансової точки зору сума оплати праці, соціального забезпечення, навчання працівників розглядаються як витрати фірми, а не її капітал. Додаткова вартість — "це різниця між об'ємом виробництва і проміжним споживанням, необхідним для ефективного виробництва. Отже, за величиною додаткова вартість є сума створеної на підприємстві нової вартості. За такого підходу система інтересів включає в себе власника і всіх найманих працівників, які беруть участь у формуванні вартості: у даному випадку людський, а отже і інтелектуальний потенціал розглядаються як внутрішні елементи системи" [3, с. 72], що включають у себе усі витрати на відтворення, навчання, соціальне забезпечення людського потенціалу, а також виплати акціонерам у вигляді дивідендів, відсотків кредиторам, податків до бюджетів, інші платежі бенефіціаріям і нерозподілений прибуток. Розрахунок створеної додаткової вартості проводиться як різниця між ринковою вартістю створених ресурсів і вартістю контрольованих ресурсів, які беруть участь у формуванні додаткової вартості. Нерозподілений прибуток виступає як частина капіталу власників залишкових прав або як капітал корпорації.

1. Визначення та структура власного капіталу у фінансовій звітності

Показники	Теорія власника	Теорія господарської одиниці	Теорія підприємства
Зміст власного капіталу суб'єкта господарювання	Право власності на внесені активи і на їх приріст	Зобов'язання перед учасниками бізнесу	Зобов'язання перед бенефіціаріями за контрольовани ресурси
Структура власного капіталу	Інвестований капітал власником	Інвестований	Інвестований
		Додатково внесений	Додатково внесений
		Інший додатковий	Інший додатковий
		Реінвестований чистий прибуток	Реінвестований чистий прибуток
			Зобов'язання за контрольованими ресурсами
			Інтелектуальний капітал
Управління капіталом	Безпосередньо власником капіталу	Опосередковано через права вкладників капіталу	Опосередковано через права соціальних груп
Складові для розрахунку власного капіталу	Доходи	Ринкова вартість вироблених активів	Ринкова вартість вироблених ресурсів
	Витрати	Вартість активів для виробництва продукту	Вартість ресурсів, отриманих зі сторони
Збільшення власного капіталу	Чистий прибуток	Чистий нерозподілений прибуток	Приріст вартості корпорації
		Залучення інвестицій	Залучення інвестицій
		Приріст вартості утримуваних активів	
Зменшення власного капіталу	Чистий збиток	Чистий збиток	Чистий збиток
	Вилучення капіталу власником	Дивіденди	Дивіденди
		Відсотки за кредит	Відсотки за кредит
		Податок на прибуток	Податок на прибуток
		Вилучення акцій	Інші платежі учасникам бізнесу
			Вилучення акцій
Фінансовий результат	Чистий прибуток	Чистий прибуток	Додаткова вартість
Розрахунок фінансового результату	Доходи — Витрати	Залишковий приріст власного капіталу після вирахування усіх вимог на прибуток	Ринкова вартість вироблених активів за мінусом вартості придбаних активів

Власний капітал є основним показником фінансової стабільності і ділової активності підприємства, що формується у процесі господарської діяльності. При цьому структура власного капіталу формується під впливом економічних вимог основних користувачів фінансової звітності і характеризує шляхи формування чистих активів в процесі його еволюції.

Початково внесений капітал в процесі його використання забезпечує отримання прибутку, достатнього для виконання зобов'язань перед засновниками і учасниками, та нарощування первісно інвестованого капіталу. У свою чергу, це сприяє диверсифікації власного капіталу, у результаті чого він структурується, репрезентуючи джерела формування контрольованих чистих активів. Основоположним є первісно інвестований капітал, розмір якого знаходиться у залежності від величини отриманого прибутку. Прибуток забезпечує створення інших видів власного капіталу, кульмінаційним із яких є інтелектуальний капітал, що забезпечує економічне зростання як окремих фірм, так і суспільства в цілому. "... Із скороченням робочого часу та зменшенням ролі виробничого робітника стає ясно, що знання та способи їх практичного застосування заміщують працю як джерело додаткової вартості. У цьому розумінні як праця і капітал були центральними змінними в індустріальному суспільстві, так інформація і знання стають вирішальними змінними постіндустріального суспільства" [4, 2003].

Будь-які зміни власного капіталу протягом звітного періоду відображають його склад, структуру та порядок формування. Дані балансу не розкривають причини зміни розміру окремих видів власного капіталу, їх ресурсного забезпечення. Для цього передбачена окрема форма річної фінансової звітності — Звіт про власний капітал (ф. № 4). Структура і склад Звіту про власний капітал призначена для розкриття причин, які протягом звітного року вплинули на величину окремих видів власного капіталу підприємства. Форма Звіту про власний капітал і методика його заповнення визначаються П(С)БО 4 „Звіт про власний капітал” [5]. Проте в П(С)БО 5 „Звіт про власний капітал” не надається детальної розшифровки окремих або можливих статей змін власного капіталу, а розкривається лише загальна інформація, яка відображається за статтею або групою статей певного розділу. Методичні підходи до відображення у Звіті (ф. № 4) цілої низки господарських операцій, що зумовлюють зміни окремих складових власного капіталу відповідно до нормативно-правової бази, потребують формування прозорої інформації, однозначного її тлумачення та взаємоузгодження із принципами, які застосовуються при складанні інших форм фінансової звітності. Одночасно необхідність проведення аналізу змін власного капіталу факторів, які вплинули на такі зміни з ціллю зрозумілості, однозначного тлумачення даних власниками, кредиторами, інвесторами та іншими особами вимагає додаткових пояснень окремих показників Звіту про власний капітал. Для цього існуюча форма Звіту (ф. № 4) потребує певного удосконалення для узагальнення всіх змін за окремими видами власного капіталу і типовими статтями, зокрема статті, в яких записують зміни власного капіталу, слід чітко розділити по розділах, в яких відображаються зміни різних видів власного капіталу, що виникли за господарськими операціями, що призвели до цих змін.

Для надання повної і достовірної інформації про зміни у складі власного капіталу доцільно побудувати Звіт (ф. № 4), виходячи із пріоритету

окремих видів власного капіталу у формуванні вартості фірми, ринкової ціни акціонерного капіталу, який обертається на вторинному ринку цінних паперів. Для цього пропонуємо наступну структуру Звіту (ф. № 4):

10. Коригування;
11. Внески учасників;
12. Вилучення капіталу;
13. Чистий прибуток (збиток) за звітний період та його розподіл;
14. Переоцінка активів.

Окремі розділи мають відображати усю інформацію, яка відповідає назві розділу. В першому розділі відображають коригування залишків окремих видів власного капіталу на початок року внаслідок зміни облікової політики, виправлення допущених помилок минулих звітних періодів та помилок звітного року, виявлених після оприлюднення фінансової звітності. Цей розділ Звіту формують за методикою, визначеною П(С)БО 6 „Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах” [6], П(С)БО 22 „Вплив інфляції” [7]. Метою складання цього розділу є визначення скоригованих залишків окремих видів власного капіталу з урахуванням допущених помилок минулих звітних періодів, змін облікової політики, інших подібних операцій, що повинні відображатися на початок звітного року.

З методичної точки зору цей розділ є технічним, який забезпечує співставність показників власного капіталу із відповідними даними у Балансі підприємства (ф. № 1) і Звіті про фінансові результати (ф. № 2) внаслідок змін, здійснених під впливом операцій і подій, що не стосуються або не були обумовлені обліковою політикою звітного періоду. Так, допущені помилки у минулих звітних періодах, що впливають на фінансові результати, які виявлені у звітному періоді, не можуть формувати доходи і витрати звітного періоду, а отже і не відображаються у Звіті (ф. № 2). Виявлені помилки безпосередньо регулюють нерозподілений прибуток (непокритий збиток) на початок звітного року і таким чином забезпечується розрахунок фінансових результатів з урахуванням помилок або під впливом внесених змін до облікової політики за попередні звітні періоди. Проте така методика формування і відображення фінансових результатів звітного періоду порушується змінами щодо обліку дооцінки об’єктів основних засобів, внесеними листом Міністерства фінансів України від 09 лютого 2008 р. № 31–34000–20–10/3665 [8]. Згідно даного листа, до суми нерозподіленого прибутку включають залишок перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок такого об’єкта, який відображено у складі додаткового капіталу, що в обліку записують прямою проводкою за дебетом субрахунку 423 "Дооцінка активів" і за кредитом субрахунку 441 "Прибуток нерозподілений". Аналогічно відображаються операції при вибутті об’єктів основних засобів, які раніше були переоцінені, якщо суми попередніх переоцінок перевищують суми попередніх уцінок залишкової вартості основних засобів.

Таким чином, дані операції у Звіті (ф. № 2) відображатися не будуть, оскільки не визнаються доходом звітного періоду, а отже фінансовий результат звітного періоду у Звіті (ф. № 2) не буде співпадати із показником, який має бути відображено у Звіті (ф. № 4). Такий підхід до визначення фінансового результату звітного періоду регламентується, перш за все, визнанням доходу звітного періоду, який за національними стандартами не співпадає із визначенням цієї категорії у Концептуальних основах, що включають до доходу не лише збільшення економічних вигод від надходження активів, але і від збільшення їх корисності, що однозначно передбачає включення у склад доходів суми дооцінки необоротних активів. Отже, у витратах звітного періоду буде відображена залишкова вартість об'єкта основних засобів, який вибуває із підприємства, в тому числі недоамортизована частина його дооцінки, а сума дооцінки, що облічена у складі додаткового капіталу збільшує безпосередньо прибуток. Такий порядок відображення в обліку і звітності операції із вибуття основних засобів суперечить принципу нарахування і відповідності доходів і витрат, оскільки втрачається зв'язок між визнаними витратами (сумою дооцінки, яка збільшила вартість активу) та визнанням доходу звітного періоду та порушує методологію і методику визнання доходів і витрат за видами діяльності згідно.

У розділі "Внески учасників" має відображатися інформація як щодо зареєстрованих внесків (статутний капітал), так і незареєстровані внески (безоплатно одержані активи, додаткові незареєстровані внески власників та інші подібні операції, що обліковуються у складі додаткового капіталу.

Основоположним продуктивним власним капіталом є статутний, під впливом якого прямо чи побічно формуються інші складові власного капіталу. Жорстка конкуренція на ринку капіталу вимагає постійного оновлення і розширення господарської діяльності за рахунок відносно дешевих фінансових ресурсів, що здійснюється через емісію фінансових інструментів, в тому числі простих акцій.

Національні реалії формування статутного капіталу до впровадження Закону України "Про акціонерні товариства" у новій редакції [9] свідчать, що більшість відкритих акціонерних товариств формували статутний капітал у межах законодавчо визначених розмірах і у подальшому зміни проводилися не часто, як правило, до появи чергового законодавчого акту, що регламентував його величину. Обов'язкова присутність цінних паперів публічних корпорацій на фондових біржах відповідно до нових вимог зумовлює нарощування капіталу фірми за рахунок додаткових інвестицій. Зобов'язання підприємства випустити свої власні інструменти капіталу в обмін на фінансові активи учасників бізнесу є потенційно сприятливим моментом, оскільки це спричиняє збільшення власного капіталу і не може призвести до збитків підприємства. Можливість розміщення цінних паперів на фондовому ринку забезпечується ефективним використанням попередньо інвестованого капіталу, що проявляється у величині отриманого прибутку. Таким чином, збільшення статутного капіталу корпорації забезпечується на

початкових етапах через поступальний ріст прибутку, який має бути достатнім для виконання зобов'язань із його розподілу та спрямування певної частини на розширене відтворення власного капіталу. Учасники бізнесу прагнуть бачити прямий зв'язок між нарощуванням статутного капіталу і збільшенням прибутку, що в цілому має призводити до збільшення вартості корпорації. Остання подія для інституціональних інвесторів є набагато важливішою, оскільки збільшення вартості корпорації забезпечує значно вищий дохід від продажу акцій, ніж від отримання дивідендів.

Повне висвітлення інформації про склад та зміни акціонерного капіталу у Звіті (ф. № 4) визначено П(С)БО 13 "Фінансові інструменти" і полягає у наданні відповідної інформації у розрізі окремих його складових і статей, під впливом яких відбувається його зростання. Звіт про власний капітал акціонерного товариства має відображати зміни акціонерного капіталу безпосередньо щодо його складу: випуск простих акцій, інші зміни у їх структурі внаслідок конвертації привілейованих акцій у прості і навпаки, інші види власного капіталу тощо.

Відображення інформації щодо внесеного капіталу слід класифікувати з позицій вимог МСБО 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання", що передбачає поділ фінансових інструментів на фінансові зобов'язання і фінансові інструменти власного капіталу. Інформація про фінансові інструменти має сприяти розумінню їх значення для фінансового стану, результатів діяльності та грошових потоків суб'єкта господарювання, а також допомагає зрозуміти суми, строки та визначеність майбутніх грошових потоків, пов'язаних із цими інструментами [10]. Стандартом визначено, що зміст, а не юридична форма визначає класифікацію фінансового інструмента в балансі емітента, а отже і розкриття інформації щодо його руху у Звіті (ф. № 4). Так, деякі фінансові інструменти набувають юридичної форми капіталу, але є зобов'язаннями за змістом. Класифікація інструмента має здійснюватися на основі визначення його змісту при первісному визнанні і зберігається на кожну наступну дату звітності до часу його списання з балансу. Фінансовими інструментами власного капіталу є звичайні акції і опціони, які передбачають випуск звичайних акцій.

Привілейовані акції можуть випускатися з різними правами. Класифікуючи привілейовану акцію як фінансові зобов'язання або фінансовий інструмент капіталу, підприємство визначає конкретні права, які додаються до акції. Якщо привілейована акція передбачає погашення на конкретну дату або за правом опціону утримувача, то вона відповідає визначенню фінансового зобов'язання, при умові, що емітент має зобов'язання передати фінансові активи утримувачу акції. Відсутність вимоги викупу привілейованої акції, а також коли виплата дивідендів утримувачеві такої акції здійснюється на розсуд емітента, вона класифікується як інструмент капіталу.

Акціонерний капітал у найбільшій мірі забезпечує відображення принципу безперервності діяльності фірми, що проявляється у операціях із його поповнення за рахунок фінансових інвестицій та приросту в результаті

ефективного використання раніше вкладеного капіталу. Неспроможність фірми нарощувати акціонерний капітал відповідно до законів ринкової економіки позбавляє її майбутнього, залишаючи на узбіччі застарілих технологій, продуктивних сил і виробничих відносин, які не відповідають принципам сталого розвитку суспільства. Майбутнє належить фірмам, які здатні надавати прозору та достовірну інформацію щодо порядку акумулювання статутного капіталу не лише у межах зареєстрованого його розміру та сплаченої частини, що регламентується національними стандартами. Інвестиції від крупних інституціональних інвесторів забезпечуються в результаті контролю ними інформації щодо складу зареєстрованого статутного капіталу. Тому надання відповідної інформації у Звіті (ф. № 4) відповідатиме вимогам основних учасників бізнесу.

Із переліку окремих видів власного капіталу, що відображаються у окремих графах Звіту (ф. № 4), слід вилучити контрпасивний рахунок 46 "Неоплачений капітал" і записати його як окрему статтю безпосередньо у другому розділі, що буде забезпечувати більш наочну і компактну інформацію про зареєстровану суму статутного капіталу та несплачену його частину.

Окремими статтями цього розділу пропонуємо надавати інформацію щодо збільшення додаткового капіталу у вигляді емісійного доходу, безоплатно отриманих необоротних активів, додаткових внесків учасників без перереєстрації статутного капіталу та інші подібні операції, що відображаються у складі рахунку 42 "Додатковий капітал", окрім операції із переоцінки необоротних активів.

У третьому розділі "Вилучення капіталу" відображається інформація, яка призводить до зменшення капіталу, створення якого акумульовано у другому розділі. Вилучення емітованих фірмою акцій (часток) слід порівнювати із їх ринковою вартістю, що характеризує позицію фірми на ринку капіталу. Вилучення додаткового капіталу відображається у окремих вільних рядках за однорідними статтями, які характеризують причини його вибуття.

Окремими статтями слід наводити інформацію щодо зменшення додаткового капіталу внаслідок визнання його доходом або прибутком звітного періоду, використання емісійного доходу та інші подібні операції (за виключенням господарських операцій, що виникають внаслідок переоцінки необоротних активів).

Сума чистого прибутку звітного періоду розраховується у Звіті про фінансові результати (ф. № 2) як різниця між загальною сумою прибутку звітного періоду і податком на прибуток із цього прибутку та переноситься у Звіт про власний капітал (ф. № 4) за відповідною статтею у відповідну графу. Якщо ж враховувати зміни, внесені до порядку обліку основних засобів [8], то частина прибутку у вигляді капіталізованої вартості основних засобів, які раніше підлягали переоцінці, а також дооцінені об'єкти, які вибувають із підприємства, не є чистим прибутком, оскільки вони не підпадають під процес оподаткування податком на прибуток. Такі суми переносять у кредит

рахунку 441 "Прибуток нерозподілений" із дебету рахунку 423 "Дооцінка активів". У той же час витрати, які виникають унаслідок уцінки основних засобів, відображають у складі витрат звітного періоду, що порушує вимоги принципу відповідності у фінансовій звітності. Для підприємств, які не є платниками податку на прибуток, в тому числі і сільськогосподарських товаровиробників, таке методичне забезпечення обліку і відображення у звітності прибутку звітного періоду, не є суттєвим, оскільки вони не обліковують і не відображають податкові різниці згідно П(С)БО 17 "Податок на прибуток".

Статті, які відображають розподіл прибутку у Звіті (ф. № 4), відповідають сучасним вимогам, і тому у запропонованій формі залишаються без змін.

Суми переоцінки, що формують величину додаткового капіталу, не можуть мати пріоритетного значення у відношенні до інших складових власного капіталу, і тому відображаються у останньому розділі Звіту (ф. № 4). Інформація цього розділу може бути висвітлена або за статтями затвердженої форми Звіту (ф. № 4), або у скороченому варіанті, оскільки додатково дані щодо переоцінки активів висвітлюється у Примітках до річної фінансової звітності (ф. № 5), зокрема у першому та другому розділах.

Висновок. Таким чином, запропонована методика відображення змін власного капіталу забезпечує уніфіковані підходи надання достовірної і прозорої відповідної інформації згідно вимог національних і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, а також надає пріоритет статтям домінуючих видів капіталу, які формують ринкову вартість корпоративного підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия. — К.: Ника-Центр, Эльга. — 2003. — 448 с.
2. Куттер М.И. Теория и принципы бухгалтерского учета: Учебное пособие. — М.: Финансы и статистика, Экспертное бюро, 2000. — 544 с.
3. Бульга Р. Добавленная стоимость как целевой критерий / Р. Бульга, П. Кохно // Экономист. — 2007. — № 10. — С. 71–76.
4. Чухно А.А. Постиндустриальная экономика: теория, практика та їх значення для України. — К. — 2003. — 631 с.
5. П(С)БО 4 "Звіт про рух грошових коштів" (Нормативний документ Мініфіну України. Положення). [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO4.aspx>.
6. П(С)БО 6 "Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах" (Нормативний документ Мініфіну України. Положення). [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO6.aspx>.
7. П(С)БО 22 "Вплив інфляції" (Нормативний документ Мініфіну України. Положення). [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSB22.aspx>.

8. Лист Міністерства фінансів України Відображення в бухгалтерському обліку дооцінки об'єктів основних засобів від 09 лютого 2008 р. № 31–34000–20–10/3665 // Бухгалтерський облік і аудит. — 2008. — № 8. — С. 11.
9. Закон України. "Про акціонерні товариства" / Постанова ВРУ від 17.09. 2008 № 514– У1.
10. МСБО 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання" [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO32.pdf>.

Одержано 8.12.09

Исследования показали, что существующая форма Отчета о собственном капитале (ф. № 4) и методика его заполнения нуждаются в совершенствовании в соответствии с теорией развития капитала и социального обустройства общества.

Ключевые слова: теория развития капитала, формы отчета, методика заполнения.

The researches have shown that the available form of the Report on equity capital (f. № 4) and methodology of its filling in have to be improved in accordance with the theory of capital creation and social development of society.

Key words: theory of capital creation, forms of report, methodology of filling in.

УДК 336.563(=1.23)(477.87)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЗАХОДІВ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ГІРСЬКИМ РЕГІОНАМ

О.В. ЛИЗАНЕЦЬ

Ужгородський національний університет

Розглянуто проблеми розвитку гірських територій та досліджено внутрішньорегіональні особливості спрямування інвестицій в основний капітал в розрізі природноекономічних зон Закарпатської області. Здійснено порівняльний аналіз фінансової підтримки гірських регіонів в європейських державах, зокрема в ЄС та Україні.

Специфічні умови гір істотно впливають на соціально-економічне життя населення гірських територій у цілому світі. Перш за все, складні природні умови суттєво обмежують простір для вибору форм і видів економічної діяльності, звужуючи простір зайнятості місцевих мешканців. Це викликає негативні соціальні, економічні та екологічні тенденції у

розвитку гірських районів регіону, які без зовнішнього втручання неминуче призводять до погіршення демографічної ситуації, зростання соціальної напруги, знищення природних багатств.

У „Порядку денному на ХХІ століття” (“Agenda 21”) значна увага присвячена проблемам сталого розвитку гірських районів, які віднесено до вразливих екосистем [6, с. 135]. В цьому документі зазначається, що гори є однією з найбільших екосистем нашої планети з великим значенням для виживання глобальної екосистеми. Одночасно тут же наголошується, що гірські екосистеми швидко змінюються, оскільки є вразливими стосовно порушення екологічної рівноваги під впливом діяльності людини, або природних процесів. У соціальному плані для населення, що мешкає в гірських районах, характерне повсюдне збідніння й втрата традиційних навичок. У результаті в більшості гірських районів світу відбувається деградація довкілля. Тому інтереси належного управління гірськими ресурсами і соціально-економічного розвитку населення вимагають вжиття негайних заходів. Окремі аспекти вказаних проблем досліджувалися українськими економістами: В. М. Геєцем, М. І. Долішнім, В. С. Кравцівим, М. А. Ленделом, В. П. Мікловдою, М. І. Пітюlichem та ін.

У 1995 р. прийнято закон „Про статус гірських населених пунктів в Україні” [2], який встановлює критерії щодо набуття населеними пунктами статусу гірських, визначає основні засади державної політики стосовно їх розвитку та гарантії соціального захисту громадян, що в них мешкають, працюють або навчаються.

Проте, фінансова підтримка гірських територій регіону ще недостатня і особливо це стосується інвестицій в основний капітал і прямих зарубіжних інвестицій.

Для досягнення мети стаття побудована таким чином: у першому розділі зроблено внутрірегіональний аналіз спрямування інвестицій в основний капітал в розрізі природноекономічних зон регіону; у другому — здійснено порівняльний аналіз фінансової підтримки гірських територій в європейських державах та Україні; у висновках — узагальнюються результати досліджень.

Метою дослідження є проблеми обґрунтування заходів фінансової допомоги гірським територіям Закарпатської області.

Методика досліджень. У роботі використано методи аналізу, в тому числі економіко-статистичний та порівняльний, а також синтезу та експертні оцінки автора стосовно внутрірегіональних особливостей спрямування інвестицій в основний капітал і фінансових результатів підприємств-суб’єктів підприємницької діяльності в розрізі природноекономічних зон гірського регіону.

Результати досліджень. Недостатня фінансова підтримка гірських територій Закарпатської області проявляється в обсягах інвестицій в основний капітал, в які включено витрати на капітальне будівництво (нове будівництво, включаючи розширення діючих підприємств, будівель і споруд; їх технічне переоснащення і реконструкцію; підтримання діючих

потужностей), витрати на придбання машин та обладнання без здійснення капітального будівництва (табл. 1).

1. Інвестиції в основний капітал по містах та районах в розрізі природноекономічних зон Закарпатської області*

(у фактичних цінах; млн.грн.)

Райони і міста	2000	2005	2006	2007	2007, % до:	
					2000	2006
Низинна природноекономічна зона						
м.Ужгород	53,4	273,2	585,4	847,1	1586,3	144,7
м.Мукачево	48,8	106,3	239,3	233,6	478,7	97,6
м.Берегово	...	39,0	48,4	79,3	—	163,8
м.Чоп	...	7,4	9,2	18,8	—	204,3
Берегівський	9,5**	29,9	46,2	75,3	792,6	163,0
Виноградівський	22,5	48,6	90,3	144,8	643,5	160,3
Мукачівський	15,8	64,3	124,0	195,2	1235,4	157,4
Ужгородський	58,6**	129,1	262,4	226,1	385,8	86,2
Разом по зоні:	208,6	697,8	1405,2	1820,2	872,6	129,5
Передгірна природноекономічна зона						
м.Хуст	...	18,1	37,9	39,3	—	103,7
Іршавський	16,9	52,6	90,3	117,7	696,4	130,3
Тячівський	21,6	64,7	116,0	145,1	671,8	125,1
Хустський	21,3**	45,7	96,3	140,9	661,5	146,3
Разом по зоні:	59,8	181,1	340,5	443,0	740,8	130,1
Гірська природноекономічна зона						
Великобerezнянський	4,4	20,5	11,8	39,9	906,8	338,1
Воловецький	7,5	74,9	33,8	39,6	528,0	117,2
Міжгірський	19,6	34,0	57,3	38,9	198,5	67,9
Перечинський	12,7	15,9	29,6	37,2	292,9	125,7
Рахівський	8,4	29,7	57,0	95,5	1136,9	167,5
Свалявський	10,9	60,7	83,3	127,4	1168,8	152,9
Разом по зоні:	63,5	235,7	272,8	378,5	596,1	138,7
По області	331,9	1114,6	2018,5	2641,7	795,9	130,9
Природноекономічні зони, % до області						
Низинна	62,9	62,6	69,6	68,9	х	х
Передгірна	18,0	16,2	16,9	16,8	х	х
Гірська	19,1	21,1	13,5	14,3	х	х

*Розраховано за джерелом: [8, с. 165]

**У таблиці дані наведено включаючи відповідно міста Берегово, Хуст та Чоп

Дослідження, проведені на базі показників табл. 1, свідчать про такі особливості спрямування інвестицій в основний капітал в розрізі природноекономічних зон регіону. *По-перше*, для всіх з них характерне розширене відтворення інвестицій. Зокрема, у 2007 р., порівняно з 2000 р., у низинній природноекономічній зоні вони збільшились у 8,7рази, а проти 2006 р. - майже в 1,3 рази; у передгірній відповідно у 7,4 та 1,3, а в гірській

майже у 8,0 та більше ніж у 1,3 рази.

По-друге, найбільша частка інвестицій в основний капітал припадає на низинну природноекономічну зону (62,9% у 2000 р., або 208,6 із 331,9 тис.грн., а в 2007 р. — 68,9%, або 1820,2 із 2641,7 млн. грн.); на передгірну та гірську природноекономічні зони у 2000 р. припало тільки 37,1% всіх інвестицій в основний капітал, а у 2007 р. — 31,1%. Отже, більше $\frac{2}{3}$ таких інвестицій було спрямовано у низинну природноекономічну зону, загальна земельна площа якої складає менше $\frac{1}{4}$ (24,6%) території області, у гірську та передгірну, площа яких складає 75,4%, або $\frac{3}{4}$ території області у 2007 р. було спрямовано тільки 31,1% таких інвестицій.

Законом України „Про стимулювання розвитку регіонів” [3] визначено правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій. У статті 12 „Фінансування стимулювання розвитку регіонів і подолання депресивності територій” наголошується: *по-перше*, обсяги фінансування реалізації угод щодо регіонального розвитку та виконання програм подолання стану депресивності територій щорічно передбачається у проектах державного бюджету України та рішеннях про місцеві бюджети відповідними бюджетними програмами. *По-друге*, фінансове забезпечення реалізації угод щодо регіонального розвитку та виконання програм подолання депресивності територій за необхідності щорічно уточнюються після набрання чинного Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік і затвердження відповідних місцевих бюджетів.

По-третьє, сума коштів, що передбачається на фінансування всіх програм подолання депресивності територій протягом одного року з державного бюджету, не може бути меншою, ніж, 0,2 відсотка дохідної частини державного бюджету за відповідний період.

По-четверте, під час визначення обсягів коштів, призначених для стимулювання розвитку регіонів і подолання депресивності територій, не враховуються суми дотацій, вирівнювання та субвенцій, що спрямовуються на виконання органами місцевого самоврядування, власних і наданих законом повноважень органів виконавчої влади, а також кошти, що спрямовуються згідно із законодавством на ліквідацію наслідків надзвичайних екологічних ситуацій, техногенних катастроф і стихійного лиха.

У „Європейській хартії про захист гір” акцентується увага про гармонійне поєднання економіки та екології, що передбачається досягти з допомогою еколого-безпечного розвитку традиційних для гір галузей економіки, зокрема таких видів економічної діяльності, як секція А „Сільське господарство, мисливство та лісове господарство”, ремесла, а також туризм. Водночас, „Європейська хартія про захист гір” передбачає можливість будь-якої додаткової економічної діяльності, яка б не мала

негативного впливу на довкілля. Заслужує на увагу орієнтація на „розвиток енергетичних ресурсів, що існують у горах, і використання місцевих ресурсів і гідроелектричного потенціалу шляхом, що відповідає потребам захисту навколишнього середовища” [4, с. 76].

Поряд з традиційними заходами фінансової допомоги для підприємств та населення гірських районів „Європейська хартія про захист гір” передбачає дві категорії екологічно зумовлених виплат, що характеризує рис 1.

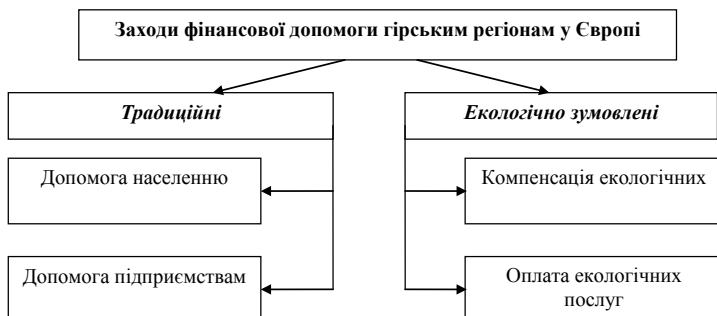

Рис. 1. Система заходів фінансової допомоги гірським регіонам, передбачена „Європейською хартією про захист гір” [4, с. 77].

З рис. 1 видно, що, *по-перше*, це „компенсація тих природних чи екологічних обмежень, що пов’язані з характером гірських регіонів, а також тих обмежень, що встановлені законодавчим чи договірним шляхом”.

По-друге, це „оплата екологічних послуг, що надаються місцевим населенням, у першу чергу, для підтримки ландшафтів і захисту від природних ризиків”.

По-третє, конкретні механізми здійснення фінансової допомоги гірським регіонам у Європі, то вони мають тривалу історію застосування та постійно удосконалюються.

У свою чергу механізми нетрадиційних, екологічно зумовлених заходів фінансової допомоги гірським регіонам у Європі, як відмічають окремі науковці [4, с. 77, 78], ще не розроблені, — справа поки що обмежується декларацією необхідності їх впровадження.

Порівняння положень Закону „Про статус гірських населених пунктів в Україні” та „Європейської хартії про захист гір” свідчить, що закон акцентує увагу на допомозі населенню гір, а Хартія — на створенні можливостей для економічного розвитку там, звідси політика щодо гірських регіонів в Україні має бути модифікована в напрямку широкого застосування економічних механізмів фінансової допомоги гірським регіонам, економічних механізмів, які б базувалися на стимулюванні господарського розвитку в Українських Карпатах.

Отже, основним чинником ефективного розвитку транскордонного

співробітництва гірських територій прикордонних регіонів є їх фінансування, яке здійснюється за рахунок:

- асигнувань державного і місцевого бюджетів, а також інших позабюджетних джерел, наприклад коштів громадських організацій;
- фінансування закордонними донорськими програмами.

Про недостатню фінансову підтримку підприємств суб'єктів підприємницької діяльності гірських територій Закарпатської області свідчать показники табл. 2, аналіз яких свідчить про такі висновки стосовно фінансових результатів підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності в розрізі природноекономічних зон регіону:

2. Фінансові результати підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності по містах та районах в розрізі природноекономічних зон Закарпаття*

(прибуток, збиток (-); млн.грн.)

Райони і міста	2004	2005	2006	2007
Низинна природноекономічна зона				
м.Ужгород	35,5	17,0	24,4	7,3
м.Мукачево	33,6	32,2	46,1	27,7
м.Берегово	7,5	9,7	16,3	8,2
м.Чоп	1,0	-0,4	-1,2	1,9
Берегівський	5,4	3,6	-0,7	-0,6
Виноградівський	0,2	7,9	9,7	1,3
Мукачівський	9,3	9,8	1,2	14,7
Ужгородський	23,8	84,7	142,6	241,1
Разом по зоні:	116,3	164,5	238,4	301,6
Передгірна природноекономічна зона				
м.Хуст	-1,0	-0,8	-0,4	1,8
Іршавський	3,3	3,7	2,3	2,8
Тячівський	-3,2	1,0	-1,7	2,2
Хустський	-6,0	1,6	-1,7	-1,0
Разом по зоні:	-6,9	5,5	-1,5	5,8
Гірська природноекономічна зона				
Великобerezнянський	0,2	-0,1	-0,4	-3,3
Воловецький	-0,6	-0,4	-0,9	-1,1
Міжгірський	-2,6	-4,0	-35,0	-3,5
Перечинський	1,1	1,7	-0,5	4,4
Рахівський	12,3	-8,0	-74,3	-42,7
Свалявський	-5,9	-8,4	-12,2	-7,4
Разом по зоні:	4,5	-19,2	-123,3	-53,6
Організації поза адміністративно-територіальним обліком	24,0	2,7	-	-
По області	139,1	153,7	124,7	254,0

*Розраховано за джерелом: [8, с. 301]

- у 2004–2007 рр. з прибутком працювали підприємства-суб'єкти підприємницької діяльності низинної природноекономічної зони, за винятком м. Чоп у 2005–2007 рр. та Берегівського району в 2006–2007 рр.;
- у передгірній природноекономічній зоні прибутково працювали підприємства-суб'єкти Іршавського району, а у 2007 р. всіх аналізованих районів за винятком Хустського;
- у гірській природноекономічній зоні в цілому прибутковою була діяльність у 2004 р., в інших аналізованих роках вона збиткова;
- по області за рахунок низинної природноекономічної зони фінансові результати такої діяльності в цілому позитивні, і в 2007 р. прибуток перевершив всі попередні роки.

Найбільший донор транскордонних програм в Україні — Європейський Союз. Допомога ЄС у розвитку транскордонного співробітництва в Україні та в прикордонних регіонах в умовах розширення Європейського Союзу на Схід, надавалася в рамках програми TACIS (Technical Assistance to the Community of Independent States) CBC включно до 2006 р. З 2007 р. цю програму заміняє Європейський інструмент сусідства і партнерства ENPI CBC. Програма розрахована на 2007–2013 рр. [5, с. 315, 316].

Суть цієї програми полягає в підтримці сталого розвитку країн-сусідів ЄС та забезпеченні допомоги у подальшому розвитку співробітництва. Кошти надаються під виконання програм, проектів кожної країни, які мають відповідати затвердженому плану дій. ENPI CBC повністю відповідає вимогам європейської політики сусідства. При цьому, види програм ENPI CBC за рахунок яких будуть надходити кошти такі [1]: державні або міждержавні програми, що базуються на затверджених планах дій, відповідають національним пріоритетам і сприятимуть зближенню відповідних країн з ЄС (88% загальної суми бюджету); тематичні програми, що стосуються вирішення проблеми, яка є спільною для країн-сусідів ЄС та для однієї або більше країн-члена ЄС; програми транскордонного співробітництва між сусідніми регіонами країн-сусідів (4,6% загальної суми бюджету).

Загальний бюджет ENPI складатиме більше 11,18 млрд. євро на 2007–2013 рр. До вказаної програми функціонувала, як уже відмічалось, програма TACIS CBC, у рамках якої існували два види фінансових механізмів [1]: Small Program Facility SPF („Фінансування малих проектів”) — грант проекту становив 100–200 тис. євро, максимальна тривалість — до 18 місяців, спів фінансування — 20%; Micro Program Facility MPF („Фінансування мікропроектів”) — грант Європейської комісії 50–100 тис. євро, максимальна тривалість — до шести місяців, спів фінансування аналогічне SPF, тобто 20%.

Концепція нового фінансового інструменту сусідства містить безпосередні вказівки щодо діяльності програми Європейського Союзу з транскордонному співробітництва, представляє концепцію Програми сусідства та вказує цільові завдання, що будуть виконуватись програмою, визначає основну структуру програми та інструменти її реалізації. Згідно з документом, „буде розроблено нові стратегічні засади програми прикордонного співробітництва на 2004–2006 рр., його Індикативну програму, а також пов'язані з ними річні програми дій, які внесуть корективи, зв'язані з набуттям чинності Програми сусідства”, тобто визначають окремі індикативні бюджети певних проектів Програми сусідства” [7].

Цільові завдання і пріоритети програми TACIS CBC узгоджені з галузево-політичними цілями, визначеними в Концепціях Європейської Комісії „Ширша Європа” та „Інструмент сусідства”. На основі визначених за галузями політичних напрямках програма TACIS CBC висуває мету, спрямовану на координацію спільних завдань, що походять від територіальної близькості регіонів, а саме: сприяння економічному розвитку прикордонних регіонів, охорона довкілля, боротьба з епідеміями, з нелегальною міграцією і контрабандою, налагодження контактів між громадянами.

Європейський Союз ще до розширення його на Схід надавав цілеспрямовану фінансову підтримку розвитку транскордонного співробітництва. Для забезпечення конкурентоспроможності прикордонних регіонів ЄС запропонував набір інструментів фінансової допомоги депресивним регіонам, яка проводиться за фінансової підтримки структурних фондів названого інтеграційного угруповання та визначається специфічною географічною ситуацією прикордонних територій. Зокрема, ініціатива INTERREG Community має на меті зменшити негатив „прикордонного ефекту”, збільшити інтегрований розвиток транскордонних територій і сприяти більш гармонійному європейському регіональному плануванню. INTERREG — один з головних інструментів співробітництва між регіонами.

Ініціатива (програма) INTERREG і її бюджет розширилися. INTERREG III для періоду 2000–2006 рр. мав бюджет 5,18 млрд. євро (грошовий еквівалент 2002 р.), за рахунок якої було підтримано 53 програми, включаючи 14 уздовж кордонів країн-претендентів на вступ до ЄС. Наприкінці 2004 р. Єврокомісія схвалила 9 програм транскордонної співпраці INTERREG між регіонами нових країн-членів ЄС і сусідніх країн. Єврокомісія зокрема, схвалила 3 транскордонні програми типу INTERREG III і Програм сусідства „Угорщина-Словаччина-Україна” та Програму сусідства „Польща-Білорусь-Україна” в рамках програм INTERREG IIIA/TACIS CBC на 2004–2006 рр. Частиною кожної з цих програм став фонд мікропроектів, спеціально орієнтований на підтримку малих неінвестиційних проектів від 2 до 20 тис. євро, які створювалися з метою розвитку транскордонних контактів (т.зв. проекти „люди-людям”) [9].

Програма транскордонного співробітництва PHARE — частина INTERREG проводила фінансування програм і проектів транскордонного співробітництва у країнах-претендентах на вступ до Євросоюзу. Програма сусідства 2004–2006 рр. — „Угорщина-Словаччина-Україна” фінансувалася з двох джерел із фондів EFRR і TACIS, тому що до неї залучилася і Україна, яка не є членом ЄС. Фонд для Словаччини і Угорщини становив 31,7 млн. євро, з чого Словаччина отримала 12,6 млн. євро. Україна з фонду TACIS отримала 4,54 млн. євро [9]. Недоліками програм сусідства ЄС періоду 2004–2006 рр. були не лише недостатньо продумані організаційні моменти, але і фактична заборона загальноєвропейських структур використовувати виділені на реалізацію проектів кошти з інвестиційною метою. Проте, цю проблему Європейський Союз намагається в перспективі вирішити в нових правилах виділення коштів на спільні транскордонні проекти в програмах сусідства (табл. 3).

3. Перспективне фінансування програм транскордонного співробітництва (ТКС) ENPI CBC (2007–2013 рр.)*

(тис. євро)

Програма	ERDF	ENPI	Всього	ERDF, % до всього	ENPI, % до всього
Польща-Україна-Білорусь	114452,9	71748,4	186201,3	61,5	38,5
Угорщина-Словаччина-Україна-Румунія	40971,5	27666,7	68638,2	59,7	40,3
Румунія-Молдова-Україна	63359,0	63359,0	126718,0	50,0	50,0
Чорне море	8653,0	8653,0	17306,0	50,0	50,0
Разом за аналізованими програмами	227436,4	171427,1	398863,5	57,0	43,0
<i>Фінансування окремих програм ТКС, % до підсумку</i>					
Польща-Україна-Білорусь	50,3	41,8	46,7	x	x
Угорщина-Словаччина-Україна-Румунія	18,0	16,1	17,2	x	x

*Розраховано за джерелом: [9].

Проведені дослідження, які узагальнено в табл. 3, свідчать, що програма ENPI CBC є другим етапом транскордонного фінансування, а попереднім була TACIS CBC (2004–2006 рр.). При цьому фінансування програм ENPI CBC здійснюватиметься з двох джерел: Європейського фонду регіонального розвитку ERDF та безпосередньо від ENPI. Ці джерела фінансування можуть використовуватись з двох сторін ЄС для спільної вигоди. Нова програма ENPI характеризується збільшенням фінансування для партнерів ENP на 32% (2007–2013 рр.) порівняно з 2000–2006 рр.

Узагальнення, які здійснені на базі табл. 3, свідчать про такі особливості перспективного фінансування програм транскордонного співробітництва на 2007–2013 рр.:

- за всіма чотирма програмами на перспективний період виділено 398863,5 тис. євро, з них за джерелами фінансування ERDF та ENPI відповідно 57,0% (більше як 227,4 млн. євро) та 43,0% (майже 399,0 млн. євро);
- Україна є можливим учасником такого перспективного фінансування за всіма чотирма програмами транскордонного співробітництва, а Закарпатська область — двома програми, а саме: Польща-Україна-Білорусь та Угорщина-Словаччина-Україна-Румунія;
- на перші дві фінансові програми може претендувати і Закарпатська область. Обсяги перспективного фінансування обох програм за двома джерелами становлять 63,9% до загальної суми всіх чотирьох програм.

Фінансування нової програми ENPI CBC, порівняно з попередньою TACIS CBC — характеризується збільшенням, а відповідно, і прикордонні регіони України отримують більші можливості. Проте, слід врахувати ряд важливих аспектів при здійсненні попередньої програми, зокрема те, що з нашої сторони проект також має фінансуватись. Отже, в бюджетах різних рівнів мають передбачатись витрати на здійснення проектів транскордонного співробітництва. Іншою проблемою є недостатність інформації стосовно нової програми, що значно звужує коло потенційних учасників. Необхідно використати також фінансові можливості фонду Карпатського Єврорегіону щодо розширення фінансування програм транскордонного співробітництва.

В умовах розширення ЄС на Схід, коли західні регіони України стали сусідніми щодо нових країн-членів цього співтовариства фінансові кошти передбачені для розвитку конкретних країн Європейського Союзу. Тому важливо, щоб попри всі непорозуміння стосовно розподілу коштів і фінансування проектів, учасники транскордонного співробітництва по обидва кордони ЄС знайшли спільну мову щодо фінансової допомоги депресивним прикордонним регіонам України, в тому числі і Закарпатській області і, зокрема, гірським територіям, які межують із сусідніми країнами ЄС.

Висновки.

Світовий досвід гірської політики, і передусім ЄС, визначає основні принципи, а саме: гори в Європі потрібно берегти й розвивати для цього необхідна постійна присутність у гірських регіонах людей; специфіка гірських регіонів утруднює забезпечення основних потреб населення; населенню гірських регіонів необхідно гарантувати право на проживання та працю у горах, а також на умови та рівень життя такі ж, як і в тих регіонах, що перебувають у більш сприятливому становищі. Ці принципи враховані в Законі України „Про статус гірських населених пунктів в Україні” (1995 р.). Проте, недостатня фінансова підтримка гірським територіям Закарпатської області, більшість з яких є прикордонними, проявляється в незначних обсягах інвестицій в основний капітал за рахунок асигнувань державного і місцевого бюджетів, а також інших позабюджетних джерел, наприклад

коштів громадських організацій, фінансування закордонними донорськими програмами.

Європейський Союз ще до розширення на Схід надавав цілеспрямовану фінансову підтримку розвитку транскордонного співробітництва і запропонував набір інструментів фінансової допомоги депресивним регіонам. Зокрема, ініціатива INTERREG Community має на меті зменшити негатив „прикордонного ефекту”, збільшити інтегрований розвиток транскордонних територій і сприяти більш гармонійному європейському регіональному плануванню. Програма ENPI CBC є другим етапом транскордонного фінансування, а попереднім була TACIS CBC (2004–2006 рр.). Нова програма ENPI характеризується збільшенням фінансування для партнерів ENP на 32% (2007–2013 рр.), порівняно з 2000–2006 рр., Україна є можливим учасником такого фінансування за всіма чотирма програмами транскордонного співробітництва, а Закарпатська область — двома програми, а саме: Польща-Україна-Білорусь та Угорщина-Словаччина-Україна-Румунія.

У подальшому наші дослідження будуть спрямовані на визначення пріоритетів перспективного вдосконалення форм прикордонних економічних зв'язків, а також на стратегічні орієнтири прикордонного економічного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейський інструмент сусідства та партнерства (ENPI) // <http://www.ppngo.org>.
2. Закон України „Про статус гірських населених пунктів в Україні” // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1995. — № 9.
3. Закон України „Про стимулювання розвитку регіонів” від 8 листопада 2005 р. // Голос України. № 211 (3711) [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Кравців В.С. Управління гірськими територіями: досвід країн Європейського Союзу / В. С. Кравців, Ю. І. Стадницький // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій (Збірник наукових праць). Вип. 6 (62) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. — Львів, 2006. — 276 с.
5. Мокринська З.В. Фінансові аспекти транскордонного співробітництва / З.В.Мокринська // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах: Матеріали IV Між нар. наук. — практ. конф., Луцьк, 11–12 жовт. 2007 р.: У 2-х т./За ред. В.Й.Лажніка і С.В.Федонюка. — Т. 2: „Проблеми розвитку прикордонних територій. — Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. — 421 с.

6. Програма дій „Порядок денний на XXI століття” Ухвалене конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.). — К.: Інтелсфера, 2000. — 360 с.
7. Програма Сусідства: Угорщина — Словаччина — Україна 2004–2006 / Спільний Технічний Секретаріат VATI Kht. E-mail: interreg@vati.hu Internet: www.interreghsu.com
8. Статистичний щорічник Закарпаття за 2007 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. — Ужгород, 2008. — 575 с.
9. <http://www.interreg.gov.pl/>.

Одержано 8.12.09

В статье рассмотрены проблемы развития горных территорий, а также исследованы внутрирегиональные особенности направлений инвестиций в основной капитал в разрезе природно-экономических зон Закарпатской области. Осуществлен сравнительный анализ финансовой поддержки горных регионов европейских государств, в частности ЕС и Украины.

Ключевые слова: горные территории, внутрирегиональные особенности, инвестиции в основной капитал, финансовая поддержка.

The problems of the development of mountainous territories were considered in the paper; intra-regional peculiarities of making investments into the fixed assets of natural-economic areas of the Trans-Carpathian region were studied. A comparative analysis of financial support of mountainous regions in the European states, in particular EU countries and Ukraine, was made.

Key words: mountain territories, intra-regional peculiarities, investments in the fixed assets, financial support.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

І.І. ЛОТОЦЬКИЙ, доктор економічних наук

Л.В. ЛАВРУК, кандидат економічних наук

Подільський державний аграрно-технічний університет

Розглядаються актуальні питання, що стосуються комплексного дослідження людського капіталу: структурних його елементів, стадій відтворення, умов і чинників формування, оцінки обсягів, результатів використання та визначення його ролі в соціально-економічному розвитку регіону.

Сучасне аграрне виробництво характеризується переходом до стабілізації ринкових відносин, інноваційної моделі економічного розвитку і інтеграції в економічний європейський простір. В цей же час можна впровадити у виробництво більш сучасну техніку і технологію, внести радикальні зміни у функціонування господарського механізму, але кращий результат не буде досягнутий, якщо не будуть створені умови для ефективної реалізації людського капіталу та не сформований дійовий механізм формування і використання людських ресурсів.

А тому важливою умовою виконання цих стратегічних завдань є нагромадження та ефективне використання людського капіталу, тобто тих якісних рис працівників, які формують сучасні продуктивні здібності та перетворюють їх на головну продуктивну силу постіндустріальної економіки, заснованої на знаннях.

Актуальність проведеного дослідження обумовлюється тим, що проблема формування і використання людського капіталу належить до числа тих, котрі не бувають вирішеними до кінця, оскільки займають важливе місце в економічній науці і практиці.

Багато аспектів проблеми, яка досліджується, розглядалися у працях відомих вчених Бугуцького О.А., Богині Д.П., Гудзинського О.Д., Дієсперова В.С., Здоровцова О.І., Купалової Г.І., Лотоцького І.І., Мельника Л.Ю., Романової Л.В., Худолій Л.М., Шепотько Л.О., Юрчишина В.В., Якуби К.І. Останнім часом проблема розвитку і відтворення людського потенціалу займає значне місце в працях Благодатного В.І., Булавки О.Г., Заготова В.О., Макаренка П.М., Маліка М.Й., Мармуль Л.О., Орлатого М.К., Поліщука М.П., Прокопи І.В., Саблука П.Т., Скупого В.М., Сахацького М.П., Червена І.І. і інших.

Українські науковці внесли значний вклад в поглиблення теоретичних і методологічних засад концепції людського капіталу. Однак слід відзначити невіршеність багатьох як теоретичних, так і практичних проблем, пов'язаних з людським капіталом: оцінкою його обсягів і динаміки;

визначенням його впливу на соціально-економічний розвиток окремих регіонів; дослідженням економічних основ формування та ефективністю його практичного використання. Все це потребує поглибленого дослідження людського капіталу у вказаних вище напрямках.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних положень щодо оцінки і забезпечення розвитку людського капіталу у Хмельницькій області та обґрунтування заходів, спрямованих на його нагромадження й ефективне використання.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення загальної економічної теорії, об'єктивні економічні закони розвитку аграрного виробництва, наукові розробки вітчизняних вчених із питань формування і використання людського капіталу, періодичні видання, законодавчі та нормативні матеріали.

Результати досліджень. У сучасних умовах розвитку соціально-економічних процесів у Хмельницькій області суттєво загострилась проблема кадрового забезпечення аграрних підприємств, у більшості працівників поки що не сформовані продуктивні здібності, необхідні для динамічного та ефективного розвитку аграрного виробництва. Все це вказує на те, що концепція людського капіталу до цих пір мало усвідомлена як на рівні державного управління, так і на виробничому та особистісному рівнях.

В цей же час для аграрних підприємств області нагромадження і ефективне використання наявного людського капіталу не тільки дає змогу досягти високої конкурентоспроможності, але й забезпечує:

- раціональне і ефективне використання всіх виробничих ресурсів;
- можливість запроваджувати нову техніку, технології, освоювати виробництво нових видів сільськогосподарської продукції;
- випуск якісної продукції і продуктів її переробки;
- високу продуктивність та якість праці;
- можливість здійснювати різні види інноваційної діяльності.

Разом з цим для економіки області віддача від людського капіталу реалізується у високих темпах економічного зростання, динамічному інноваційному розвитку, підвищенні конкурентоспроможності підприємств, зростанні добробуту населення, тобто окрім власників людського капіталу вигоду від його використання отримують всі підприємства та суспільство в цілому.

Людський капітал виступає соціально-економічною формою вираження продуктивних якостей, властивостей, здібностей, сил, функцій і ролей працівників, тобто він включає сукупність усіх продуктивних рис працівника і відображає наукові погляди на роль і місце людини в економічній системі суспільства[2].

Проведені дослідження дали змогу узагальнити основні характеристики людського капіталу:

1) людський капітал характеризує вільну особистість, яка є рівноправним економічним агентом на ринку праці, об'єктивно існує і суттєво впливає на результати економічної діяльності підприємств, представляє собою ті якісні риси людини, які формують її сучасні продуктивні здібності;

2) категорія «людський капітал» змістовно споріднена з категорією «трудова потенція», але вони характеризують одну і ту ж властивість — здібність до трудової та підприємницької діяльності[4]. Тут органічно поєднуються три групи рис і здібностей, які характеризують людину в процесі трудової діяльності: фізичні, інтелектуальні, психологічні та комунікативні. Але трудова потенція приймає форму людського капіталу лише за умови використання продуктивних здібностей в економічній діяльності, що забезпечує його власнику дохід;

3) людський капітал людини не може продаватися, передаватися, залишатися у спадщину, а лише реалізується через її економічну діяльність. Його носієм і власником є зайняте економічною діяльністю населення, яке використовує свій людський капітал і отримує від цього дохід для забезпечення свого існування;

4) формується та нагромаджується людський капітал в результаті вкладання інвестицій у загальну та професійну освіту, культурний розвиток, мобільність, охорону здоров'я і відпочинок. А тому джерелом таких інвестицій є доходи домогосподарств, підприємств, держави та громадських організацій, які спрямовуються на формування та розвиток продуктивних здібностей людини;

5) людський капітал формується протягом тривалого періоду проживання, виховання та навчання людини у віці 16–25 років до початку її трудової діяльності. За час трудової діяльності працівника його людський капітал збагачується шляхом надбання знань, умінь за рахунок підвищення кваліфікації і набутого практичного досвіду;

6) процес відтворення людського капіталу являє собою безперервне відновлення та розвиток його кількісних та якісних параметрів протягом таких етапів: формування продуктивних здібностей людини до початку її трудової діяльності через розвинену систему загальної та професійної освіти; залучення її у сферу економічної діяльності; раціональне використання її праці та розвиток професійних здібностей на виробництві.

Отже, людський капітал являє собою високоосвічений персонал підприємств, який включає носіїв культурного, духовного, інтелектуального потенціалу, що володіють управлінською, технічною, технологічною, комерційною, фінансовою і юридичною компетенцією (рис. 1).

Можна побачити, що лише зайняте населення є носієм людського капіталу, в той же час воно не існує поза межами людського і трудового потенціалу, оскільки виступає важливою частиною їх обох. В 2008 році зайняте населення складало 91,9% від загального числа економічно активного населення і 43,7% — постійного населення області[3, с.256].

Рис.1. Структура носіїв формуючих людський капітал Хмельницької області

Паралельно з цим соціально-економічний зміст людського капіталу являє собою підсистему досить складних відносин власності між аграрними підприємствами, підприємцями, працівниками і державою з приводу формування умов процесу праці, професійних знань, практичних навичок і творчих здібностей працюючих, моральних цінностей і культури праці, оплати результатів праці, які безпосередньо впливають на об'єм виробництва сільськогосподарської продукції.

Важливий вплив на ці процеси має економічна криза аграрного сектору економіки. В кінцевому підсумку — суттєве погіршення демографічної ситуації на селі, яка в свою чергу негативно впливає на формування та використання людського капіталу[1].

В цей же час за результатами дослідження майже 38% працездатних селян області не мають постійної роботи, оплата праці в сільському господарстві складає біля 48% її загального середнього рівня, тобто є меншою, в порівнянні з іншими галузями економіки і нижчою за межу малозабезпеченості. В результаті більше 60% жителів сільської місцевості перебувають за межею бідності.

Однак, держава і місцеві органи в умовах тривалої економічної кризи і перебудови всієї економічної системи недостатньо приділяють уваги регулюванню цих процесів. На жаль, сьогодні, коли значна частина фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств області

керується стратегією виживання, спостерігається тенденція до різкого скорочення чисельності зайнятих тут працівників, що спричинює наявність великої армії безробітних (8,1% населення у віці 15–70 років і 9,1% працездатних)[3, с.256]. До певної міри така ситуація склалась через відсутність альтернативи щодо працевлаштування на селі, а тому селяни змушені працювати в особистих селянських господарствах. Це викликано певними суб'єктивними і об'єктивними чинниками, які потребують подальшого дослідження людського капіталу з метою обґрунтування основних напрямків підвищення ефективності праці та мотивації трудової діяльності працівників в ринкових умовах.

Вимоги ринкового виробництва спонукають вказати класифікаційні елементи людського капіталу, в основу яких покладені відмінності за інтелектуальними, фізичними і психологічними ознаками:

- рівень освіти (знання);
- професійна підготовка (досвід роботи, навички і вміння працювати, професійна придатність і адаптованість);
- стан здоров'я і володіння про нього інформацією;
- мобільність, умотивованість працівників та їх комунікативні можливості.

Розглядаючи структуру людського капіталу, варто виділити основні елементи та вказати умови його формування (рис. 2).

Слід зазначити, що професійні знання і здібності є одним із основних елементів, оскільки забезпечують міцні позиції працівників не тільки на виробництві, але й на ринку праці. Вони складаються з умінь, навичок і здатності до виконання різних трудових функцій на тому рівні, якого вимагає сучасний стан аграрного виробництва. Продуктивні можливості та здоров'я характеризуються фізично-фізіологічною, розумовою, психологічною спроможністю людини займатися трудовою діяльністю, витримувати найвищі рівні інтенсивності праці, швидко реагувати і концентрувати увагу на виробничі ситуації і зміни в суспільстві.

Мотивація і мобільність характеризуються потребою і бажанням працівників якісно та ефективно виконувати трудові функції; здатністю до зміни професії, місця роботи; високою конкурентоспроможністю на ринку праці; здатністю до освоєння нової техніки, технології виробництва продукції; впровадження інноваційних заходів; необхідністю займатися розвитком власного трудового потенціалу.

Для формування високих продуктивних здібностей і талантів важливе значення має розвинена система загальної та професійної освіти, можливість удосконалювати її, або ж здобувати іншу впродовж трудового життя згідно сформованих суспільством внутрішніх потреб у накопиченні інформації і професійних знань. Тут особливе значення має механізм виявлення та розвитку природних задатків людини, які після набутих професійних знань можуть ефективно використовуватися при організації ділових партнерських стосунків і проведенні ринкових взаєморозрахунків.

Рис.2. Структурні елементи та умови формування людського капіталу

Вказані вище елементи, як і багато інших, повинні забезпечувати: можливість професійного і кар'єрного зростання; фізичну відповідність працівника характеру трудової діяльності; можливість творчості і самостійності в процесі праці при відповідному рівні відповідальності; належну організацію робочого місця; відповідну оплату праці та дієву систему матеріального і морального стимулювання. Все це в єдиному комплексі забезпечує працівникам високий ступінь використання здобутих професійних знань та навичок, здібностей і талантів у трудовій діяльності.

Висновки. Таким чином, людський капітал являє собою складне соціально-економічне явище, процес формування, розвитку та використання якого охоплює усі етапи життєдіяльності людини та різні сфери суспільного життя. А тому більш поглиблене дослідження цих питань потребує нових методологічних підходів до проблеми більш повного використання людського фактора через активізацію діяльності працівників, створення дієвих мотивів і стимулів у механізмі господарювання. А це в свою чергу обумовлює необхідність посилення соціальної функції держави, спрямованої на нагромадження людського капіталу шляхом: збільшення державних витрат на освіту; формування системи доступних кредитів; підвищення якості загальної та професійної освіти; суттєвого розвитку і вдосконалення системи підвищення кваліфікації; забезпечення високого рівня мотивації населення до здобуття освіти та рівномірного розвитку освітньої інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В.П. Соціально-економічні аспекти формування людського капіталу в Україні /В.П. Антонюк //Демографія та соціальна економіка. — 2006. — №1. — С.139–147.
2. Грішнова О. Управління людським капіталом у контексті реалізації інноваційної стратегії підприємства/О. Грішнова, Н. Полив'яна// Україна: аспекти праці. — 2007. — № 5. — С.37–41.
3. Статистичний щорічник Хмельницькій області за 2007рік.– Хмельницький. — 2008. — 430 с.
4. Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. Теорія, методологія, практика. — К.: ННЦ ІАЕ. — 2007. — 362с.

Одержано 8.12.09

Проведенные исследования позволили показать роль человеческого капитала в жизнедеятельности человека, выявить его составные элементы, указать условия и факторы его формирования в рыночных условиях развития аграрного производства.

Ключевые слова: *человеческий капитал, профессиональные знания и способности, элементы и условия формирования, рынок труда.*

The conducted researches enabled to show the role of human capital in the vital functions of man, to find out its component elements, to specify the terms and factors of its formation in the market conditions of the development of agrarian production.

Key words: *human capital, professional knowledge and capabilities, elements and terms of the formation, labor market.*

ВПЛИВ ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ АГРОПІДПРИЄМСТВ

О.В.МАРКОВА, аспірант*

Полтавська державна аграрна академія

У статті проаналізовано вплив факторів макро- та мікросередовища на діяльність аграрних підприємств та на формування їх маркетингової конкурентної стратегії.

У сучасних ринкових умовах важливим етапом для компанії, що намагається домогтися переваги на ринках, є розробка маркетингової конкурентної стратегії. Початковим етапом формування маркетингової стратегії фірми є дослідження зовнішнього середовища організації. Вибір стратегії залежить від багатьох факторів. В умовах вільної конкуренції будь-яке підприємство діє на ринку не ізольовано. На його діяльність впливає ряд факторів. Підприємство розглядається як відкрита система, і головна передумова її успіху лежить поза нею. Успіх пов'язується з тим, наскільки вдало підприємство може використати власні можливості та успішно пристосуватися до зовнішнього середовища. Тому врахування факторів маркетингового середовища дозволить підприємству розробити ефективну маркетингову конкурентну стратегію і досягти запланованих цілей.

Питання сутності та процесу формування маркетингової конкурентної стратегії висвітлюється в працях відомих зарубіжних авторів, таких як Ігор Ансофф, Майкл Портер, Філіп Котлер, Жан Жак Ламбен, а також у працях вітчизняних авторів Бутенко Н. В., Куденко Н. В., Решетнікової І. Л. та інших фахівців. Разом з цим мало уваги приділяється саме аналізу впливу факторів середовища на формування маркетингової конкурентної стратегії, а тим більше для агропідприємств.

Метою даної статті є аналіз впливу факторів зовнішнього середовища на формування маркетингової конкурентної стратегії агропідприємств і виділення найбільш впливових факторів.

Методика досліджень. За методичну та теоретичну базу для написання статті було взято фундаментальні положення наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, які розглядали проблеми конкуренції та формування конкурентних стратегій. У статті використовувались такі методи дослідження як спостереження, порівняння, аналіз і узагальнення емпіричних даних (для постановки проблеми); методи економічного аналізу (для характеристики сучасного економічного стану підприємств).

* Науковий керівник к.е.н., доцент Писаренко В.В.

Результати досліджень. Загалом, маркетингова конкурентна стратегія підприємства являє собою набір засобів реалізації його маркетингових цілей і правил поведінки в обраних стратегічних областях бізнесу, і спрямована на визначення тих сильних сторін підприємства, за рахунок яких воно може успішно конкурувати на цільовому ринку і які здатні утворити підприємству конкурентну перевагу.

Як бачимо, при розробці маркетингової конкурентної стратегії, варто враховувати конкурентну позицію підприємства на ринку та його конкурентні переваги, які не є вічними і утримуються тільки при постійному вдосконаленні внутрішнього середовища організації (всіх сфер її діяльності).

Аналіз середовища — це незвична для вітчизняних агропідприємств діяльність. Однак проведення аналізу є важливим, оскільки параметри середовища — це унікальна комбінація факторів, що перебувають у постійному русі. Отож, почнемо з розгляду факторів зовнішнього середовища, які впливають на формування конкурентних позицій підприємства.

Сукупність факторів, які діють поза межами підприємства і впливають на процес управління маркетингом фірми, її маркетинговий розвиток та взаємовідносини зі споживачами формують маркетингове середовище підприємства.

Вплив зовнішнього середовища поділяють на фактори макросередовища, до яких відносять економічні, політично-правові, технологічні, соціальні, природно-екологічні умови та фактори мікросередовища — споживачі, конкуренти, постачальники, посередники, громадськість [2, 3, 4].

На наш погляд, одними з найбільш впливових факторів на діяльність агропідприємств є природно-екологічні умови, оскільки ефективність діяльності сільського господарства тісно пов'язана з кліматичними особливостями регіону. Такі показники, як кількість опадів, рівень родючості ґрунтів, тривалість вегетаційного періоду — все це є факторами, що безпосередньо впливають на результати сільськогосподарської діяльності. Крім того, останнім часом все більш популярним стає споживання екологічно-чистої продукції, тому деякі агрофірми переходять на вирощування такого виду продукції.

Постійної діагностики потребують такі фактори економічного середовища, як рівень інфляції, рівень зайнятості, рівень доходів громадян, рівень купівельної спроможності населення тощо.

Політично-правові фактори є основою, що задають певні правила для діяльності підприємств. Можна відмітити такі несприятливі фактори як політична нестабільність, недосконалість окремих законодавчих актів, постійна зміна і вдосконалення законодавчої бази.

Ряд соціальних факторів, як то традиції і смаки населення, їх прихильність до певних видів продуктів харчування вимагають від агропідприємств постійного моніторингу соціального середовища.

Постійні зміни інтересів споживачів також змушують підприємства

вдосконалювати технології виробництва продукції. Це виявляється в застосуванні різноманітних інновацій (нової техніки, нових видів обробітку ґрунту, нових видів мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин тощо), хоча більшість вітчизняних агропідприємств не має фінансових можливостей для впровадження високоефективних новітніх технологій.

Проведений аналіз стану основних факторів макросередовища підприємств свідчить про їх складність, що зумовлює проблематичність вибору маркетингової стратегії. Однак під впливом макросередовища знаходяться фактори мікросередовища підприємства. Безпосереднє оточення компанії становлять споживачі, конкуренти, постачальники та маркетингові посередники. Саме вони в кінцевому підсумку визначають конкурентоспроможність підприємства і його продукції на цільовому ринку.

Стратегічна орієнтація в конкуренції суттєво різниться залежно від того, яке конкурентне становище посідає підприємство — лідирує на ринку, є "нішером" чи дає змогу домінувати іншим.

Модель п'яти сил конкуренції М. Портера [5] є найбільш розповсюдженим інструментом для діагностики основних конкурентних сил, що впливають на ринок, оцінки ступеня впливу кожної з них та визначення характеру конкурентної боротьби на даному ринку.

Згідно класичної моделі конкурентне середовище формується під впливом таких конкурентних сил, як: суперництво між конкуруючими продавцями однієї галузі; конкуренція з боку товарів, що виробляються фірмами інших галузей (товарів-замінників); загроза входу в галузь нових конкурентів; економічні можливості та торговельні спроможності постачальників; економічні можливості та купівельні спроможності покупців.

Дана модель (рис. 1) виходить з того, що конкуренція в галузі не зводиться лише до прямої конкуренції з підприємствами, що вже закріпилися на ринку, а й має враховувати такі конкурентні сили, як роль покупців, постачальників, товарів-замінників та претендентів на вхід до галузі.

З-поміж всіх конкурентних сил найбільший вплив здійснює конкуренція серед організацій однієї галузі. Кожна з конкуруючих фірм виробників різних версій одного і того ж товару або послуги даної ринкової ніші, здійснюючи діяльність, прагне зміцнити та розширити свої позиції на ринку.

Поява нових конкурентів призводить до перерозподілу (зменшення) часток ринку підприємств галузі, що тягне за собою загострення конкуренції і, як наслідок, — зменшення цін або підвищення витрат, зниження норми прибутку.

Покупці впливають на силу конкуренції галузі. Конкуренція з боку покупців виявляється у: тиску на ціни з метою їх зниження; вимогах більш високої якості продукції; вимогах кращого обслуговування. Споживачі зіштовхують інтереси підприємств, що конкурують між собою, за допомогою спеціальних засобів впливу на ринок.

Рис. 1. Модель п'яти сил конкурентних сил бізнесу за М. Портером¹

Вхідними елементами господарського процесу в сільському господарстві є сировина, матеріали, комплектуючі вироби, від яких буде залежати кінцева якість товару. Тому роль постачальників важко переоцінити. Вони впливають на конкурентну боротьбу за допомогою двох засобів: ціни і якості товарів, що постачаються. Сила постачальників підвищується зі зростанням рівня їхньої концентрації або організованості, коли покупець не має можливості відмовитись від товару, що постачається.

При розробці стратегій підприємства зобов'язані враховувати замітники, що виступають як сила, що визначає цінову політику підприємства, політику в області оновлення продукції. Вплив товарів-замінників на конкуренцію здійснюється у двох основних аспектах: через

¹ за Л. В. Балабановою [6].

ціну та рівень інновації. Ціна товару-замінника як фактор конкуренції виявляється тоді, коли ціни фірм центрального рингу перевищують певну межу, і це примушує споживача звернути увагу на товар-замінник. Рівень інновації товару-замінника як фактор конкуренції виявляється в тому разі, коли виробнику товару-замінника вдається підвищити його якість настільки, що стає можливим відвернути увагу деяких споживачів від товарів фірм центрального рингу [1, 6].

Потенційні конкуренти та товари-замінники становлять пряму конкурентну загрозу для центрального рингу, а споживачі й постачальники — непряму загрозу, яка залежить від їхньої спроможності диктувати свої умови підприємствам центрального рингу.

Окрім виділених М. Портером п'яти сил конкуренції, слід врахувати вплив і таких факторів мікросередовища, як посередники та громадськість.

Маркетингові посередники також є важливим фактором, оскільки здійснюють збір інформації і налагодження маркетингових комунікацій, доведення товару до кінцевого споживача (збут і просування).

Громадськість — люди та організації, становлять реальний чи потенційний інтерес для фірми або впливають на можливість досягнення їх цілей. Громадськість може як сприяти, так і перешкоджати підприємству в реалізації його цілей. Наприклад, якщо у фінансових колах (банки, страхові компанії) склався негативний імідж підприємства, йому буде досить важко реалізувати можливість отримання фінансових ресурсів [1].

Важливим чинником ефективної діяльності підприємства є створення і підтримування в суспільстві позитивного іміджу. Для цього доцільно створювати на підприємствах службу, призначенням якої є налагодження та підтримання зв'язків з громадськістю.

На нашу думку, найбільш впливовими при формуванні маркетингової конкурентної стратегії для аграрного підприємства є такі фактори, як потреби споживачів (визначають асортимент продукції, її якісні характеристики), посередники (визначають методи реалізації продукції, впливають на формування іміджу виробника) та конкуренти (визначають позицію фірми-виробника на ринку, що є основою для формування шляхів її подальшого розвитку). Отже, найбільшу увагу при розробці маркетингової конкурентної стратегії слід приділити саме цим факторам мікросередовища підприємства.

Висновки. Отож, можемо підсумувати, що дослідження зовнішнього середовища організації є початковим етапом формування її маркетингової стратегії. Для визначення особливостей прояву чинників зовнішнього середовища вітчизняних підприємств, аналізу їхнього стану і прогнозування тенденцій їх розвитку доцільним є виокремлення в зовнішньому середовищі організації факторів макро — та мікросередовища. Фактори макросередовища підприємства є більш складними й невизначеними, ніж фактори мікросередовища, але менш взаємопов'язані і рухливі. Натомість

фактори мікросередовища знаходяться у взаємозв'язку і здійснюють взаємний вплив на діяльність підприємства. Найбільш впливовими при формування маркетингової конкурентної стратегії, на нашу думку, є такі фактори мікросередовища, як споживачі, посередники та конкуренти. Відповідно, саме ці фактори мають підлягати постійному моніторингу для забезпечення ефективних результатів діяльності підприємства та формування шляхів його подальшої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутенко Н.В. Основи маркетингу: Навчальний посібник / Бутенко Н.В. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. — 140 с.
2. Гаркавенко С. С. Маркетинг: Підручник / Гаркавенко С. С. — К.: Лібра, 1998. — 384 с.
3. Куденко Н. В. Стратегічний маркетинг: Навч. посібник / Куденко Н. В. — К.: КНЕУ, 1999. — 152 с.
4. Основы маркетинга / Ф. Котлер, Г. Армстронг, Дж. Сондерс, В. Вонг. — Пер. с англ. — 2-е европ. изд. — М. ; СПб. ; К.: Издательский дом "Вильямс", 2000. — 944 с.
5. Портер М. Стратегія конкуренції: Пер. з англ. / Портер М. — К.: Основи, 1998. — 390 с.
6. Стратегічний маркетинг [Текст]: навч. посіб. / Л. В. Балаюанова [та ін.]; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, Каф. маркетинг. менедж. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. — 551 с.

Одержано 10.12.09

На основе анализа влияния факторов макро- и микросреды на деятельность аграрных предприятий, выделено три наиболее влиятельных фактора (потребители, посредники и конкуренты), мониторингу которых необходимо уделить особое внимание при формировании маркетинговой конкурентной стратегии.

Ключевые слова: конкурентная маркетинговая стратегия, факторы микро- и макросреды, потребители, посредники, конкуренты.

Based on the analysis of the effect of macro and micro environment factors on the agrarian enterprise operation, three influential factors (consumers, middlemen and competitors) were identified, their monitoring being of great importance when marketing competitive strategy was developed.

Key words: marketing competitive strategy, factors of micro and macro environment, consumers, middlemen and competitors.

СТАН СВІТОВОГО ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТОЇ ПРОДУКЦІЇ

О.А МАЦИБОРКО, аспірантка

Розглянуто та проаналізовано стан і нормативне забезпечення виробництва екологічно чистої продукції сільського господарства в світі.

Прогрес у сучасному світі не тільки приносить людству матеріальний благоустрій, але й обумовлює постійно зростаюче екологічне навантаження на біосферу — ґрунт, природні та штучні водойми, ріки, атмосферу, живі організми й т.д. До факторів, які його викликають, часто відносять і хімізацію сільського господарства. Зокрема, захоплення надзвичайно високими дозами мінеральних добрив, хімічними засобами захисту рослин без достатнього наукового обґрунтування, порушення технології їхнього застосування, інтенсивний обробіток ґрунту з використанням важкої техніки та решта факторів призвели до цілого комплексу негативних екологічних наслідків. Вчені та практики ряду країн Європи й Америки запропонували перейти альтернативне землеробство (органічне, орґано-біологічне, екологічне тощо), яке останнім часом набуло свого поширення і в Україні. Кінцевою метою альтернативного землеробства є екологічно збалансоване ведення землеробства і тваринництва задля забезпечення людини екологічно чистою продукцією харчування [1].

Враховуючи, що останніми роками інтенсивність хімічного, радіаційного та інших видів антропогенного впливу на навколишнє середовище суттєво зросла, а це негативно позначається на здоров'ї людей, питання виробництва екологічно чистої продукції набуває підвищеної актуальності [2]. У наукову розробку теоретичних і прикладних проблем розвитку органічного землеробства та виробництва екологічно чистої продукції значний внесок зробили такі українські науковці: М.К. Шикун, М.І. Кобець, Є.В. Мілованов, Н.В. Бородачова та інші.

Метою статті є дослідження та аналіз розвитку виробництва екологічно чистої продукції сільського господарства в світі, вивчення законодавчої бази та національної сертифікації органічного виробництва.

Методика досліджень. Дослідження проведено шляхом економіко-статистичних методів аналізу сучасного стану виробництва екологічно чистої продукції в світі, а також методом узагальнення і порівняння при вивченні праць вітчизняних і зарубіжних вчених.

Результати досліджень. Під органічним землеробством розуміють систему виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або значною мірою обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів під час відгодівлі тварин. Така система максимально базується на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин і

рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини та на механічному обробітку ґрунтів і біологічних засобах боротьби із шкідниками для підвищення родючості й покращання структури ґрунтів [3]. Органічне виробництво дає змогу узгодити й гармонізувати економічні, екологічні та соціальні цілі в галузі сільського господарства і має суттєві переваги:

- незалежність від дорогих промислових хімікатів та зменшення енергоємності агровиробництва;
- розвиток місцевих, національних та міжнародних ринків органічної продукції, сприяння справедливій міжнародній торгівлі;
- мінімізація негативного впливу на природне довкілля через запобігання деградації земель, збереження та відновлення їх природної родючості;
- збереження біорізноманіття та генетичного банку рослин і тварин, відмова від домінування монокультур, утримання тварин в середовищі, що наближене до природного;
- збільшення робочих місць в сільській місцевості, нові перспективи для малих фермерських господарств й сільських громад;
- сприяння інноваційним сільськогосподарським дослідженням, підвищення ролі місцевих знань та ініціатив;
- екологічно чисті та повноцінні продукти харчування [4].

Законодавче забезпечення виробництва екологічно чистої продукції сільського господарства базується на нормах і стандартах Європейського Союзу та Міжнародної федерації органічного сільського господарства (IFOAM).

В Європейському Союзі державне регулювання виробництва органічної продукції здійснюється на основі Постанови ЄС № 2092/91 «Органічне агровиробництво та рішення стосовно сільськогосподарської продукції та продуктів харчування» та Постанови ЄС №1084/1999, яка містить посилення на виробництво продуктів тваринного походження. Органічний ринок США керується Національною органічною програмою, яка набрала сили в листопаді 2002 року, а в Японії діють сільськогосподарські стандарти JAS. В Швейцарії, Ізраїлі, Аргентині, Чехії, Болгарії, Австралії розроблені власні екологічні регламенти, які за своєю суттю еквівалентні Постанові ЄС №2092/91.

За даними IFOAM, сьогодні у світі налічується понад 31 млн. га сільськогосподарських земель, які використовуються для виробництва екологічно чистої продукції [5]. Найбільші темпи росту органічного землеробства показав Китай. Щорічний статистичний довідник «Світ органічного сільського господарства 2008» підтверджує, що в Китаї в 2006 р. було 3,5 млн. га органічних земель, які оброблялися 1600 сільськогосподарськими підприємствами. Частка органічних земель у загальній площі перевищила 0,41% [6, с.8]. А лідирує в світовому рейтингу “органічних” країн Австралія з 12,1 млн. га, за нею йдуть Китай — 3,5 млн. і Аргентина — 2,8 млн. га. Для порівняння, 2003 року трійка лідерів була такою:

Австралія — 11,3 млн. га, Аргентина — 2,8 млн. та Іспанія — понад 1 млн. га.

Отже, найбільше угідь, сертифікованих під органічне землеробство, в Австралії та Океанії (39% світових площ), майже вдвічі менше — в Європі та Латинській Америці (21 і 20%, відповідно), в Азії — 13%, Північній Америці — 4%, Африці — 3%.

Дані про площі земель під органічним землеробством і кількість органічних ферм ЄС наведені в таблиці 1.

1. Стан органічного землеробства в країнах ЄС [7, с. 118]

Країна	Площа земель під органічним землеробством, га	Відсоток до всієї сільськогосподарської площі, %	Кількість органічних ферм	Відсоток до всіх ферм, %
Австрія	328803	12,90	19056	9,50
Бельгія	24163	1,73	688	1,10
Кіпр	166	0,12	45	0,09
Чехія	254995	5,97	810	2,10
Данія	165148	6,20	3510	6,10
Естонія	40890	4,59	746	1,90
Фінляндія	159987	7,22	4983	6,60
Франція	550000	1,86	11377	1,70
Німеччина	734027	4,30	16476	4,00
Греція	244455	6,24	6028	0,80
Угорщина	113816	1,94	1255	3,20
Ірландія	28514	0,65	889	0,70
Італія	1052002	6,86	44043	2,00
Латвія	48000	1,92	1200	
Литва	23289	0,60	700	1,00
Люксембург	3002	2,00	59	2,30
Мальта	14	0,00	20	
Нідерланди	41865	2,17	1522	1,50
Польща	49928	0,30	2304	0,10
Португалія	120729	3,17	1455	0,30
Словаччина	54478	2,43	100	1,30
Словенія	23280	4,6	1429	1,70
Іспанія	725254	2,84	17028	1,30
Швеція	207488	6,80	3363	4,20
Великобританія	695619	4,42	4017	1,70

Згідно з даними таблиці, показники площі й кількості ферм дуже різняться в залежності від країни. Так, в Австрії більше 12% сільськогосподарської площі займає органічне землеробство, більше 6% — у Данії, Фінляндії, Греції, Італії, Швеції, а в деяких країнах не досягає 1%. В Європі Італія має найбільші площі під органічним сільським господарством і найбільшу кількість органічних ферм.

За даними агентства CVS Consulting, щорічні темпи зростання ринку органічних продуктів харчування в розвинених країнах перевищують 20%.

Фахівці пояснюють це насамперед зростаючою підтримкою урядів та громадських організацій. Наприклад, завдяки широкомасштабним кампаніям у ЗМІ, пропаганді здорової їжі та здорового способу життя, з 1990 по 2004 рр. ринок екологічно чистих продуктів у США зріс у 16 разів — із 1 млрд до 16 млрд дол.

Європа трохи відстає від США за обсягами продажу органічних продуктів, однак і тут цей ринок розвивається досить активно. Кількість “зелених” господарств у країнах Євросоюзу за останні 15 років зросла майже в 20 разів. Цьому сприяла розпочата в 1993 році політика ЄС щодо підтримки фермерів у перші роки після переходу від звичайного до органічного агровиробництва. За попередніми прогнозами, до 2010 року в Європі близько 30% сільськогосподарських земель працюватимуть на екологічне землеробство.

Так, у Данії частка цих продуктів у загальному обсязі продажу навіть вища, ніж у США, і становить 3%. Найменш популярне екологічне харчування у Франції: там його частка в загальному асортименті дорівнює 0,5% [8].

За споживанням органічних продуктів харчування на душу населення світовим лідером є Швейцарія, кожний житель якої в середньому витрачає на них 117 доларів США на рік, до неї наближається Данія з сумою в 73 долари. Цей показник в більшості країн ЄС нині складає 30–50 доларів на рік, а в США — 45 доларів, і має тенденцію до швидкого зростання [4].

В Україні органічне виробництво перебуває на початковій стадії розвитку, проте спад сільськогосподарського виробництва й різке зменшення закупівель господарствами хімічних і мінеральних добрив посприяли тому, що ми маємо великі території відносно чистої землі [8], також в Україні є багато фермерів які мають бажання вирощувати органічну продукцію та переробники, які готові переробляти органічну сировину. Проте для розвитку виробництва екологічно чистої продукції слід створити відповідну законодавчу базу, створити орган сертифікації сільськогосподарських виробників, розробити механізм надання фінансової підтримки з боку держави, розвивати ринкову інфраструктуру для реалізації продукції, а також збільшувати поінформованість споживачів про переваги органічної продукції.

Висновок. На основі зазначеного можна зробити висновок, що виробництво екологічно чистої продукції сільського господарства є надзвичайно актуальним в країнах світу. Високорозвинуті країни світу мають вже повністю сформовані ринки з широким асортиментом органічної продукції і ці ринки постійно зростають. Але, попри активне розширення ринку органічних продуктів, ЄС має обмежені можливості в їх виробництві. Серед причин називають бідні ґрунти, широке використання в сільському господарстві інтенсивних технологій. І, саме тому, Україна має великі перспективи в розвитку даного сектору сільського господарства, який допоміг би вирішити ряд проблем екологічного характеру, створив би додатковий капітал, підвищив інвестиційну привабливість України та її конкурентоспроможність на зовнішньому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ю. Сологуб. Тенденції розвитку органічного землеробства в світі.// Проект аграрного маркетингу “Сучасні тенденції виробництва та маркетингу плодовоовочевої продукції”. — <http://www.lol.org.ua/ukr/showart.php>.
2. Шлапак В.О. Про вирощування екологічно чистої овочевої продукції в Україні. — <http://www.lol.org.ua/ukr/showart.php?id=12077>.
3. Кобець М. Органічне сільське господарство — що це таке?//Пропозиція, 2006. — № 6. — С. 58–62.
4. Вовк В. Світові тенденції розвитку органічного сільського господарства і його перспективи в Україні. — <http://www.csi.org.ua/?&id=54>.
5. <http://www.ifoam.org/press> — офіційний сайт Міжнародної федерації органічного сільського господарства.
6. Інформаційний вісник Федерації органічного руху України. — 2008. — №21 — www.organic.com.ua.
7. Willer, Helga and Minou Youssefi. The World of Organic Agriculture. Statistics and Emerging Trends 2005.// IFOAM, Bonn Germany — 7th, revised edition, slightly abridged version — 2005. — 189 p. — <http://orgprints.org/4297/01/1365-world-of-organic-agriculture.pdf>
8. Коротич Ю. Світові “органічні” розклади: між двох полюсів.//Пропозиція, 2006. — № 7 — <http://www.propozitsiya.com/?page=149&itemid=1991&number=62>.

Одержано 10.12.09

Производство экологически чистой продукции сельского хозяйства является чрезвычайно актуальным в странах мира. Развитые страны мира имеют уже полностью сформированные рынки с широким ассортиментом органической продукции. Производство органической продукции имеет большой потенциал для улучшения экономического, социального и экологического положения в Украине, оно содействует комплексному развитию сельской местности и улучшению здоровья населения.

Ключевые слова: *экологически чистая продукция, законодательная база, сертификация, органическое производство, сельскохозяйственная площадь, органическая ферма.*

The production of whole farm produce is extraordinary actual in the world. The developed countries of the world have already established markets with a wide assortment of organic products. The cultivation of organic agricultural produce has a large potential for the improvement of economic, social and ecological situation in Ukraine; it facilitates complex development of rural areas and health improvement of the population.

Key words: *ecologically clean products, legislation, certification, organic production, agricultural area, organic farm.*

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ЗВІТНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УПРАВЛІННІ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ

В. Ф. МЕРВЕНЕЦЬКА, аспірант

**Державний вищий навчальний заклад “Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана”**

Досліджується питання формуванні економічно обґрунтованої комплексної системи показників звітності сільськогосподарських підприємств відповідно до вимог управління сталим розвитком економіки

На сучасному етапі економічного розвитку країни актуальною стає проблема переходу до типу господарювання, що ґрунтується на принципах сталого розвитку та спрямований на охорону навколишнього середовища. Особливе значення цей процес має у сфері сільського господарства, де природне середовище виступає головним фактором виробництва і основним чинником якості продукції. Важливою передумовою запровадження концепції сталого розвитку є формування системи вимірників для якісного та кількісного оцінювання цього процесу через моделювання інтегрованої системи показників діяльності суб'єктів господарювання, які формуються у звітності.

Питання формування та інтерпретації інформації звітності підприємств в умовах ринкової економіки досліджують у своїх працях вітчизняні вчені: Л.М. Біла, Ф.Ф. Бутинець, І.В. Буфатіна, Г.Г. Кірейцев, О.М. Коробко, М.М. Коцупатрий, Т.Є. Кучеренко, В.К. Савчук, В.В. Сопко, І.Й. Яремко та ін. Однак проблеми інформаційного забезпечення процесу управління на макро- та мікрорівнях основними чинниками сталого розвитку через звітність суб'єктів господарювання на сучасному етапі є недостатньо дослідженими.

Мета дослідження полягає в формуванні економічно обґрунтованої комплексної системи показників звітності сільськогосподарських підприємств відповідно до вимог управління сталим розвитком економіки.

Результати дослідження. Первинною ланкою суспільного виробництва є підприємство. Ефективно функціонуюче підприємство є невід'ємною складовою ринкової економіки. Формування та забезпечення конкурентоспроможності національного господарювання передбачає належний розвиток галузей економіки, що базується на ефективному управлінні господарською діяльністю підприємств.

Основним нормативним документом, що визначає та регулює господарські відносини між суб'єктами господарювання, є Господарський кодекс України [1]. Відповідно до ст. 3 п. 2 Кодексу діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів і з метою

одержання прибутку, є підприємництвом. Згідно ст. 9 і 11, підприємства у своїй діяльності повинні керуватись показниками прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку держави, які формують економічну стратегію держави. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” [2] (ст. 5) визначає такі показники орієнтирами для розроблення суб’єктами підприємницької діяльності власних прогнозів, планів, бізнес-планів та інших планових документів. Таким чином, діяльність суб’єктів господарювання має бути підпорядкована обраному державою курсу економічної політики, спрямованій на вирішення економічних і соціальних завдань, програм культурного розвитку, забезпечення економічної безпеки держави, збереження і примноження економічного потенціалу і національного багатства, підвищення народного добробуту.

Економічні рішення, які приймаються органами державного управління на всіх його рівнях з метою забезпечення виконання програм економічного розвитку, мають бути вивірені та ґрунтуватись на фактичних даних. Основним джерелом такої інформації є звітність суб’єктів господарювання. В сучасних умовах звітність має бути оперативною, всеохоплюючою, зорієнтованою на ефективність кожної ланки економічного ланцюга в поточній та довгостроковій перспективі. Її методологія та практика повинна визначатись економічними інтересами підприємств, які мають відповідати стратегічним цілям держави. Розв’язання проблеми управління розвитком окремого підприємства, галузі та національної економіки в цілому передбачає формування системи показників звітності, які, по-перше, деталізуватимуть фактори впливу на кінцевий результат і в такий спосіб визначатимуть доцільні напрямки регулюючого впливу, і по-друге, дозволитимуть оцінити ефективність заходів, здійснених з цією метою.

“Обліково-звітна інформація повинна задовольняти потреби підтримки управлінських рішень: продуктивність інформації визначається не самою системою обліку, а системою управління, яку вона покликана обслуговувати” [3, с. 151]. На думку П. Друкера, “організація сучасного обліку має базуватися на пізнанні розвитку його функціональної корисності для системи управління, оскільки його існування можливе лише завдяки тому, що системі управління потрібна його функція. Але, щоб оцінити потребу і можливості розвитку обліку, необхідно усвідомити його елементом управління, адже функція — це не просто дія, це невід’ємна частина управління” [4, с. 203]. Успіх діяльності будь-якого підприємства, зауважує Н.І. Дорош, залежить від правильності та своєчасності прийняття менеджерами рішень, які значною мірою базуються на якісній бухгалтерсько-обліковій інформації [5, с. 342–343]. Вказуючи на необхідність приведення системи обліку та звітності у відповідності до потреб сучасного стану економічних відносин, Л. Нападовська зазначає: “Одним із ключових моментів нової парадигми є визначення змісту обліку, покликаного відповідати потребам управління і сталого розвитку

вітчизняних підприємств. Зміна економічних відносин.... зумовлює розширення кола завдань, які постають перед системою обліку. Важливими її рисами мають стати здатність до розвитку та повна відповідність потребі управління” [6, с. 43]. На думку дослідників, “...сьогоднішнє основне завдання бухгалтерського обліку не в інформуванні третіх осіб про підприємство, а у вирішенні завдань, пов’язаних з оптимізацією використання ресурсів, ефективним функціонуванням капіталу в межах економічної одиниці і національної економіки. Тому підходами до складання звітності повинні бути ті, що дають змогу формувати вхідну інформацію для національної системи рахівництва, завдяки чому держава контролює економіку” [7, с. 29].

На розвиток теорії та методології бухгалтерського обліку та звітності впливає сума економічних знань про господарську діяльність. “Як спеціальна галузь наукового знання бухгалтерський облік перебуває на стадії швидкого накопичення емпіричних даних, виникнення нових теоретичних положень і методологічних підходів...” [8, с.22]. Як зазначає Яремко І.Й., “сьогодні актуальними стають фундаментальні напрямки наукових досліджень щодо відповідності облікової системи потребам практики: формування системи обліку, яка б відповідала сучасним умовам суспільно-господарських трансформацій та її адекватність вимогам екологічної та соціально орієнтованої ринкової економіки” [9, с. 252]. Бухгалтерська методологія повинна сприяти формуванню інформації, адекватної стану різноманітних економічних ресурсів суб’єкта господарювання і процеси реальної економіки.

Окреслюючи суспільні масштаби, Сопко В.В. визначив теоретичну основу предметної сутності системи бухгалтерського обліку та звітності: “Теоретичною основою бухгалтерського обліку є економічна теорія, яка вивчає закони суспільного виробництва і процеси обміну, розподілу матеріальних благ на різних ступенях розвитку суспільства. Бухгалтерський облік відображає цей процес, виходячи з законів суспільного виробництва, оскільки без знання цих законів не можна економічно правильно відобразити процеси виробництва, обміну матеріальних благ” [10, с. 2]. На його думку, господарські факти (явища і процеси) визначаються за економічними законами, відтак теоретичною основою бухгалтерського обліку та звітності є загальна теорія виробництва [11, с. 98]

На думку вітчизняних дослідників [12], найбільш наближеним до суспільно-господарської реальності є знання, що базуються на природних законах економічного буття. Ці знання “...являють собою суб’єктивну інформаційну модель, що характеризує матеріальні та нематеріальні умови життєдіяльності, а також зміни оточуючого середовища” [13, с. 81].

Вивчення основ природного порядку в економіці стало провідною ідеєю класичного економічного знання — фізіократизму. Суть фізіократизму (від грець. “фізіс” — природа та “краток” — влада) у його центральній ідеї — вивчення природних законів суспільного буття. Предметом дослідження

фізіократів переважно є проблеми сфери виробництва, зокрема сільського господарства як головного джерела національного багатства. З позицій цієї школи суспільно-господарський прогрес досягається завдяки усвідомленому управлінню, з одного боку, процесами фотосинтезу за допомогою людської праці у землеробстві та інших сферах нагромадження живої речовини, а з іншого — процесами видобутку та перетворення покладів корисних копалин у споживчі блага [14]. Основний внесок у розв'язанні аграрних проблем зробили такі французькі фізіократи, як: Франсуа Кене, Анн Робер Жак Тюро, Віктор Рікетті Мірабо, Дюпон де Немур, Поль П'єр Мерсьє, Венсан де Гурне та ін. Помітний спадок у розвиток теорії фізичної економії залишили і вітчизняні дослідники: С. А. Подолінський, В. І. Вернадський та М. Д. Руденко. Провідною ідеєю фізіократизму стало проголошення землеробства єдиним джерелом додаткового (“чистого”) прибутку. “Чистий” продукт, — писав Ф. Кене, — це щорічно створювані багатства, що утворюють доходи нації, являючи собою продукт, який залишається після вирахування всіх витрат, тобто прибутки, отримувані з земельних володінь” [15, с. 223].

На сучасному етапі фізичну економію розглядають як “ідеологію вписування” економічних систем у природне середовище, формування антикризових стратегій, досягнення економічного зростання, запровадження моделей сталого економічного розвитку [12]. Концептуальні засади фізіократизму є вихідними для теорії сталого розвитку економіки, сутність якого полягає у тому, щоб у довготривалому періоді забезпечувались високі показники соціального, економічного і екологічного стану країни. Економічна складова теорії сталого розвитку полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів і застосуванні природо-, енерго- та матеріалозберігаючих технологій для створення сукупного доходу, який забезпечуватиме збереження сукупного капіталу (фізичного, людського), за допомогою якого створюється сукупний дохід. Згідно екологічного компоненту, стійкий розвиток має забезпечувати цілісність та стабільність біосфери. Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на стабільний розвиток людського капіталу, суспільних та культурних систем.

Г. Дейлі, розглядаючи економіку як підсистему, що функціонує у складі глобальної природної системи, наголошує на необхідності коригування господарських дій суб'єктів господарювання, щоб не завдати шкоди екології. За його словами, “сталий розвиток — це розвиток без зростання масштабу економіки понад якийсь розмір, що перебуває в межах підтримуючої спроможності довкілля” [16, с. 200]. Як зазначають вітчизняні дослідники [17, с. 15], сталий розвиток аграрної галузі визначається як її здатність забезпечувати власне зростання в умовах дотримання оптимальних пропорцій свого внутрішнього розвитку і збалансованості з розвитком екологічною, демографічною та соціальною системами. “Сталий розвиток сільського господарства по суті означає його розвиток, за якого забезпечується певний, достатній для розширеного відтворення людського й

виробничого потенціалів рівень доходів товаровиробників, у повному обсязі задовольняються потреби споживачів агропродовольчої продукції, а також дотримуються екологічні обмеження у здійсненні сільськогосподарської діяльності” [17, с. 15]. Діяльність сільського господарства на засадах концепції сталого розвитку забезпечує підвищення ефективності аграрної галузі, поліпшення якості життя сільського населення, підтримку екологічної рівноваги, збереження і відновлення ландшафту сільської місцевості. Тому ставий розвиток аграрного сектору відіграє важливу роль у процесі врівноваження економічної, екологічної та соціальної системи господарського комплексу. “Основою його довгострокової перспективи має стати формування ефективного, конкурентоспроможного та екологічно безпечного агропромислового виробництва, придатного для забезпечення необхідних умов продовольчої безпеки країни” [18, с. 3].

Основні заходи, спрямовані на перехід до високоефективного аграрного виробництва України на умовах сталого розвитку, визначені у проекті Закону України “Основні державні пріоритети соціально-економічного розвитку на 2009–2012pp” [19]. Зокрема, з метою створення конкурентоспроможного аграрного сектору передбачено нарощування виробництва продукції рослинництва та тваринництва, екологізація аграрного виробництва, збереження та відтворення родючості ґрунтів на меліорованих землях, широке впровадження новітніх технологій, підвищення урожайності та створення сучасної селекційної бази аграрного виробництва і нового покоління сортів, і гібридів сільськогосподарських культур, які відповідають світовим стандартам.

Запровадження процесів сталого розвитку обумовлює необхідність радикального перегляду існуючих парадигм господарювання й менеджменту сільськогосподарських підприємств та їх інформаційного забезпечення. Це спричиняє потребу в об’єктивній інформації через створення моделі звітності суб’єктів господарювання, яка за допомогою відповідної системи показників має диспонувати з проявами реальної економічної дійсності, узгоджуватись зі змінами в трансформації економічного середовища, надавати інформацію про наявний господарський потенціал матеріального і нематеріального характеру, задовольняти інформаційні потреби аналізу процесів сталого розвитку і водночас бути адекватною принципам фізичної економії.

Головним органом державної виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства є Міністерство аграрної політики України. Інформація, необхідна для ефективної реалізації програм соціально-економічного розвитку аграрного сектору та прийняття відповідних управлінських рішень, формується у системі фінансової та статистичної звітності аграрних підприємств. Однак на сучасному етапі міністерство позбавлено можливостей впливу на формування методології фінансової та статистичної звітності аграрних формувань. Законом України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” передбачено,

що регулювання питань методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності здійснюється Міністерством фінансів України, яке затверджує національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, інші нормативно-правові акти щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності. Міністерство, у межах своєї компетенції, уповноважене розробляти, відповідно до галузевих особливостей, методичні рекомендації щодо застосування національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку [20].

З метою підвищення ефективності державного управління в галузі сільського господарства є необхідність наділення Мінагрополітики повноваженнями щодо погодження нормативно-правових актів Міністерства фінансів України і Державного комітету статистики України з питань методології звітності сільськогосподарських підприємств.

Формування інформації, необхідної для супроводження реалізації загальнодержавної та регіональної аграрної політики, потребує визначення системи показників звітності сільськогосподарських підприємств, яка б максимально враховувала особливості сільськогосподарської діяльності.

Ознаками системи показників звітності аграрних підприємств для потреб управління процесами розвитку економіки мають бути:

- синергічність — цільова направленість показників на інформування про визначені параметри діяльності підприємства;
- структурованість — декомпозиція системи показників звітності на компоненти (групи відповідно до їх економічної сутності), та зв'язки між ними;
- ієрархічність — кожний компонент (показник) системи може розглядатись як підсистема більш широкої системи;
- цілісність — первинність цілого по відношенню до часток;
- взаємодія та взаємозалежність системи із зовнішнім середовищем.

Побудова системи показників фінансової та статистичної звітності сільськогосподарських підприємств для потреб управління сталим розвитком має ґрунтуватись на урахуванні основних чинників її сталості. Такі показники мають достовірно відображати поточний стан і потенціал розвитку сільськогосподарської галузі з позиції збалансованого економічного зростання, соціальної спрямованості та екологічності. Тому доцільно виділити складові цілісної системи показників звітності:

I. Показники економічної діяльності суб'єктів господарювання, які характеризують ресурсний потенціал та фінансово-майновий стан, обсяги виробництва і реалізації продукції рослинництва та тваринництва, товарні і грошові потоки, матеріально-технічного забезпечення, вартість фінансових ресурсів товаровиробника, ефективність використання власних і залучених земельних угідь, інших природних ресурсів, майнових паїв, а також наявних виробничих потужностей, тощо.

II. Показники екологічної діяльності щодо економічного використання природних ресурсів та зниження впливу на оточуюче

середовище: застосування технологій, направлених на забезпечення екологічної безпеки земель сільськогосподарського призначення, лісового та водного фондів, витрат на рекультивацію земель та інші природоохоронні заходи, на технічне переоснащення аграрного виробництва, інформація про виробництво екологічно чистої продукції та т.п.

III. Показники соціальної діяльності характеризують діяльність підприємства, спрямовану на розширене відтворення людського капіталу. До них належать, зокрема, затрати на охорону здоров'я працівників, поліпшення умов праці, підвищення професійного рівня та кваліфікації співробітників, фінансування соціально-культурної сфери тощо.

Такі показники, по суті, являють собою індикатори сталості розвитку аграрної системи. У своїй сукупності вони утворюють тривимірну звітність сільськогосподарських підприємств (рис).

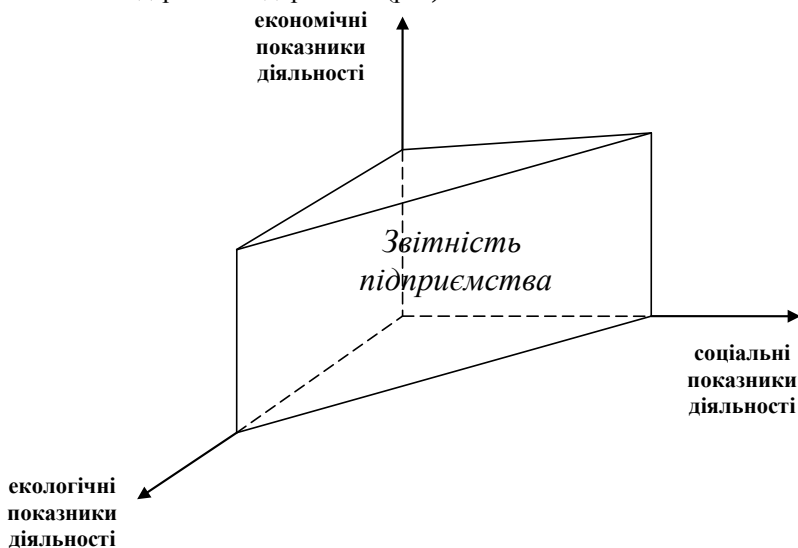

Рис. Тривимірна система показників звітності сільськогосподарських підприємств для потреб управління сталим розвитком

Для потреб управління сталим розвитком фінансова та статистична звітність сільськогосподарських підприємств повинна представляти інтегровану систему фінансових та нефінансових показників, що дозволяють характеризувати діяльність підприємства, спрямовану на економічну, соціальну та екологічну ефективність, а також здатність господарюючого суб'єкта забезпечувати потреби суспільства, підтримувати економічну ефективність виробництва, забезпечувати збереження навколишнього середовища і бази ресурсів. Така система показників комплексно відбиватиме найсуттєвіші параметри діяльності сільського господарства та

дасть змогу визначити пріоритетні напрямки розвитку аграрної галузі з метою забезпечення її сталості.

Висновки. В сучасних умовах звітність підприємств має задовольняти інформаційні потреби аналізу та оцінки діяльності суб'єктів господарювання з позиції економічної, екологічної та соціальної результативності. Фінансова та статистична звітність сільськогосподарських підприємств, побудована таким чином, та відповідна їй сукупність показників покликані стати основою створення інформаційного забезпечення функцій екологічно та соціально орієнтованого менеджменту аграрної галузі. Вони визначатимуть передумови інформаційного наповнення аналізу та управлінських рішень на макро- і мікроекономічному рівнях, обґрунтування антикризових стратегій, формування моделей економічного зростання, побудови модифікованої на засадах фізичної економії стратегії сталого розвитку агропромислового комплексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України: від 16 січня 2003 року № 436-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — С. 303–258.
2. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”.
3. Яремко І.Й. Адаптація облікової системи до умов сучасної економіки / І.Й. Яремко // Фінанси України. — 2006. — № 8. — С. 146–152.
4. Друкер, П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке [Текст]: учеб. пособие: пер. с англ. / П. Ф. Друкер. — М.: Вильямс, 2001. — 272 с.
5. Дорош, Н. І. Аудит: методологія і організація [Текст]: монографія / Н. І. Дорош. — К.: Знання, 2001. — 402 с.
6. Нападовська Л. Формування нової парадигми вітчизняної системи обліку / Л. Нападовська // Економіка України — № 7(500). — 2003. — С. 37–44.
7. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку: Монографія / І.Й. Яремко. — Львів: Каменяр, 2002. — 192 с.
8. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський облік: роздуми вченого [Текст]: монографія / Ф. Ф. Бутинець. — Житомир: Рута, 2001. — 100 с.
9. Яремко І.Й. Методологічна основа бухгалтерського обліку: стан і перспективи / І.Й. Яремко // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”: зб. наук. пр. / Ред. О. Є. Кузьмін. — Л.: Львівська політехніка, Вип.577: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2007. — 506 с. — С. 451–460.
10. Сопко В. Предметна сутність бухгалтерського обліку / В. Сопко // Бухгалтерський облік і аудит. — 1995. — № 7. — С. 2–5.
11. Сопко Василь Васильович. Бухгалтерський облік [Текст]: навч. посібник / В. В. Сопко. — 3-тє вид., переробл. і доповн. — К.: КНЕУ, 2000. — 578 с.

12. Шевчук В. Українська наукова школа фізичної економії: світовий вимір та цивілізаційна перспектива [Електронний ресурс] // http://rudenkomd.narod.ru/Shevchuk_statia.htm
13. Гудзинский О.Д., Кірейцев Г.Г., Савчук В.К. Экономическая теория и реализация ее положений в механизмах развития АПК / О.Д. Гудзинский, Г.Г. Кірейцев, В.К. Савчук // Экономическая теория 2005 № 2. 80–96.
14. Шевчук В. Теоретико-методологічні аспекти аналізу процесів сталого розвитку [Електронний ресурс] // <http://www.rainbow.gov.ua/news/8.html>
15. Кенэ, Ф. Избранные экономические произведения [Текст]: пер. с фр. / Ф. Кенэ. — М.: Соцэкгиз, 1960.
16. Дейлі, Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку [Текст]: пер. з англ. / Г. Дейлі. — К.: Інтелсфера, 2002. — 297 с.
17. Шубравська О.В., Корсак Л.М. Чинники та індикатори сталого розвитку агросфери // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — С. 15–20
18. Глушко Т.П., Корсак Л.М. Концепція сталого розвитку як аграрна філософія сучасної цивілізації [Електронний ресурс] // http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_66/Glushko.pdf
19. Проекті “Основні державні пріоритети соціально-економічного розвитку на 2009–2012pp” [Електронний ресурс] // http://me.kmu.gov.ua/file/link/119647/file/2009_2012.doc
20. Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.1999 р. № 996–XIV [Електронний ресурс] // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>

Одержано 10.12.09

Для управления устойчивым развитием финансовая и статистическая отчетность сельскохозяйственных предприятий должна представлять интегрированную систему экономических, экологических и социальных показателей деятельности. Такая система показателей комплексно будет отбивать самые существенные параметры деятельности сельского хозяйства и дать возможность определить приоритетные направления развития аграрной отрасли с целью обеспечения ее постоянства.

Ключевые слова: финансовая отчетность, учётно-аналитическая информация, статистическая отчетность.

To manage steady development, the financial and statistical reporting of agricultural enterprises must present an integrated system of economic, ecologic and social indicators of their performance. Such system of indices will include the

most substantial parameters of agriculture activity and enable to define priority trends of agrarian development with the purpose of keeping it stable.

Key words: financial reporting, registration-analytical information, statistical accounting.

УДК:338. 439. 4: 637. 1

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОКА І МОЛОКОПРОДУКТІВ ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ

**М.В. МІСЮК, кандидат економічних наук
Подільський державний аграрно-технічний університет**

Обґрунтовано теоретико-методичні питання прогнозування виробничого потенціалу молочного скотарства, розкрито один із підходів до прогнозування рівня виробництва та споживання молока і молокопродуктів на регіональному рівні.

Формування принципово нової аграрної політики, ринково орієнтовного організаційно — економічного механізму формування галузі тваринництва в цілому, і скотарства зокрема, визначається об'єктивною необхідністю подолання кризи в системі АПК та його переходу на принципи сталого соціально — економічного розвитку.

Економічна криза в галузі скотарства проявляється за такихми негативними чинниками, як скорочення обсягів виробництва молока і яловичини; зменшення поголів'я великої рогатої худоби; суттєве зниження продуктивності тварин, погіршення якісних характеристик стада та його генетичного потенціалу, та погіршення забезпеченості повноцінними кормами та ін.

Теоретичні й практичні питання формування і функціонування механізмів регулювання відносин у галузі скотарства досліджували вітчизняні вчені В.Я.Амбросов, В.Г.Андрійчук, П.С.Березівський, В.І.Бойко, О.В.Крисальний, М.Й.Малік, Т.Л.Мостенська, М.К.Пархоμεць, П.Т.Саблук та інші.

Однак сучасний стан ринку молока та молокопродуктів Подільського регіону характеризуються такими негативними явищами, як скорочення обсягів виробництва молочної сировини і молокопродуктів, низька платоспроможність споживачів, зниження рівня споживання молокопродуктів, збільшення кількості та частки дрібних та низько товарних операторів ринку, локалізація ринків, що проявляється у значному коливанні цін на молокопродукти, що зумовлює необхідність та актуальність подальших досліджень перспектив розвитку ринку.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою проведення дослідження є діалектичний метод пізнання виробничих процесів у розвитку молочного скотарства і виробництва молочної продукції та пізнання закономірностей суспільного виробництва. У процесі написання статті використовувались відповідні методи дослідження, зокрема: аналітичний; статистичний; метод екстраполяції трендів і т.д.

Результати досліджень. Формування реальної ціни на продукцію через пропонування значного обсягу молока і молокопродуктів на ринку та попит, послаблення монополізму великих молокопереробних підприємств, слід віднести до позитивних факторів розвитку регіонального ринку молока.

Кон'юнктура ринку молока та молокопродуктів безпосередньо залежить від пропозиції та попиту молочної сировини і продуктів її переробки. В основному пропозиція ринку молока визначається власним виробництвом. Тенденція щодо скорочення обсягів виробництва призводить до зменшення пропозиції і відповідно попит на молоко і молокопродукти формуються насамперед за рахунок внутрішнього попиту, але він має тенденцію до зменшення.

Третину харчового раціону пересічного жителя країни, за науково-обґрунтованими нормами повинно становити молоко і молокопродукти. На добу потрібно споживати молока до 500 грам, масла вершкового — 15, твердого сиру — 20, сметани та вершків — 18, згущеного і сухого молока — 11 г. або 1,5 грама у перерахунку на незбиране молоко, а за рік близько 500 кг.

Населення Подільського регіону споживає продукції на 14,5% більше, ніж у середньому на душу населення в державі. Це свідчить про регіональні особливості формування ринку молока.

З розвитком ринкових відносин, на нашу думку, відбудуться суттєві зміни у сфері формування ресурсів молока і молокопродуктів та регіональних ринків, що зумовлюють певні зміни у спеціалізації і кооперації виробництва та переробки в окремих зонах країни і дозволяють вирівняти споживання молока та молокопродуктів до науково-обґрунтованих норм.

За існуючого рівня споживання молока з розрахунку на душу населення, який склався в окремих регіонах України і виділення певної його кількості для кормових цілей та інших потреб всі області України можна поділити на три основні групи.

До першої належать області, в яких прогнозований рівень виробництва молока та молокопродуктів забезпечить внутрішні потреби так і продаж за межі. До другої групи входять ті області, де можливий обсяг виробництва молока може задовольнити лише внутрішні потреби в молокопродукції. До третьої групи належать області, які не можуть забезпечити власні потреби в молоці та молокопродукції. Області Подільського регіону віднесені до першої групи.

При прогнозуванні розвитку молочного скотарства в регіоні потрібно виходити з концепції повного його самозабезпечення молоком і молокопродуктами та можливістю виходу на міжрегіональні ринки.

Ринок молока та молокопродукції являє собою складову споживчого ринку Подільського регіону, тобто галузь безпосередньо виходить на кінцевого споживача.

Здійснюючи розрахунки перспективи розвитку галузі, необхідно передбачати зміни у чисельності населення.

Прогноз населення — важлива складова основних вихідних даних для прогнозування потреб у молоці та можливостей їх забезпечення.

Використавши демографічний метод, спрогнозовано чисельність населення в областях Подільського регіону на період до 2013 року, де за початковий рівень динамічного ряду прийнятий 2002 рік, а за кінцевий — 2007 р.

Середньорічна чисельність населення на перспективу розрахованих за формулою:

$$S_m = S_o (W)^m, \text{ звідки} \\ W = (x_n : x_1)^{1:(n-1)}$$

де S_m — чисельність населення на прогнозу дату; S_o — чисельність населення на вихідну дату; m — кількість років у пронозованому періоді; n — кількість років у базовому періоді; W — середньорічний коефіцієнт зміни чисельності населення у базовому періоді; x_n — кінцевий рівень динамічного ряду; x_1 — початковий рівень динамічного ряду.

Проведені розрахунки, свідчать, що тенденція до скорочення населення регіону збережеться і за прогнозними даними, в 2013 році вона становитиме 3897,9 тис.чол. Основними причинами такого зменшення стане зниження народжуваності, зростання смертності, переважання осіб, які виїжджають за межі регіону, над тими, які приїжджають на постійне місце проживання. Зниження чисельності населення по областях регіону і становитиме: у Хмельницькій області 1266,2 тис.чол, Вінницькій — 1571,8 тис.чол, Тернопільській — 1053,6 тис.чол.

За допомогою рекомендованих норм, розроблених НДІ харчування Міністерства охорони здоров'я України, можна розрахувати рівень споживання молока і молокопродуктів.

Норми, розраховані на період 1995–2000 рр. (380 кг на душу населення), на період 2000–2010 (395 кг на душу населення), на 2010–2015 рр. (405 кг на душу населення), а також для умов соціально — економічної кризи, тобто мінімальний споживчий кошик (353,3 кг на душу населення). Виходячи з наведених норм і перспективної чисельності населення, розраховано прогнозний фонд споживання на 2013 рік — 1578,6 тис.тонн, в тому числі в областях: у Вінницькій фонд споживання молока становитиме — 636,6 тис.тонн, Хмельницькій — 512,8 тис.тонн; Тернопільській — 429,2 тис.тонн.

Аналіз фактичних витрат за попередні роки свідчить, що значна

частка молока витрачається для випоювання телят, годівлі поросят. Дані балансу використання молока в областях Подільського регіону за останні п'ять років показують, що на такі потреби витрачається в середньому 14,6% виробленого молока.

Обґрунтування теоретико — методичних питань прогнозування виробничого потенціалу молочного скотарства дає змогу розрахувати прогноз виробництва молока на перспективу.

Проведені розрахунки, з використанням обороту стада, нормативів виходу приплоду, вибракування, падежу, інших каналів надходжень, продуктивності худоби, дали на наш погляд, одержати оптимальний варіант прогнозу, який доцільно розглядати як програмні показники (табл. 1).

1. Обсяги виробництва молока господарствами Подільського регіону

Роки	Вінницька область			Хмельницька область			Тернопільська область			Разом по регіону		
	Поголів'я корів, тис.гол	Надій на корову, кг	Виробництво молока, тис.тонн	Поголів'я корів, тис.гол	Надій на корову, кг	Виробництво молока, тис.тонн	Поголів'я корів, тис.гол	Надій на корову, кг	Виробництво молока, тис.тонн	Поголів'я корів, тис.гол	Надій на корову, кг	Виробництво молока, тис.тонн
2004	247,8	3185	772	242,8	3256	759	162,3	3014	490	652,9	3095	2021
2005	235,9	3658	849	224,0	3329	722	156,3	3107	485	616,2	3336	2056
2006	226,8	3723	852	223,8	3324	689	151,8	3102	470	602,4	3338	2011
2007	208,7	3867	830	183,2	3323	639	132,3	3194	452	524,2	3665	1921
2008	202,5	3900	790	176,3	3300	582	128,9	3200	412	507,7	3514	1784
2009*	200,8	3850	773	168,3	3200	538	125,0	3250	406	494,1	3475	717
2010	205,5	3425	704	170,3	3150	536	132,3	3080	407	508,1	3241	1647
2011	210,0	3560	748	175,8	2980	524	140,3	3000	420	526,1	3216	1692
2012	212,4	3720	790	180,5	3050	550	145,5	3200	465	538,4	3352	1805
2013	215,0	3800	817	185,3	3150	584	150,0	2990	448	550,3	3360	1849

* 2009–2013 рр. — прогноз

Використовуючи прогнозні показники, можна зробити висновок, що на кінець прогнозного періоду виробництво молока в регіоні збільшиться до 65 тис.тонн, порівняно із 2008 роком, поголів'я корів збільшиться на 42,6 тис.гол.

Враховуючи те, що регіон відноситься до першої групи, в областях якого прогнозований рівень виробництва молока та молокопродуктів забезпечить внутрішні потреби, розрахунки проводили з умовою повного самозабезпечення населення молоком, попит і пропозиція зрівноважились (табл. 2).

2. Прогнозований рівень виробництва споживання попиту та пропозиції молока по областях Подільського регіону на 2013 рік

Область	Чисельність населення, тис. чол	Припадає корів на 100 чол., гол	Молоко, тис. тонн			
			Виробництво, тис.тонн	Фонд споживання, тис.тонн	Витрати в с.-г. виробництві, тис.тонн	Пропозиція (+), попит(-)
Вінницька	1572,8	13,7	817,0	636,0	111,2	+69,2
Хмельницька	1266,1	14,6	584,0	512,8	87,6	-16,4
Тернопільська	1053,6	14,2	448,0	429,2	71,6	-52,8
Всього по регіону	3897,9	13,9	1849	1578,6	270,4	0,0

Для забезпечення потреби населення молоком до науково обґрунтованої норми на душу населення за рік його виробництво повинно становити не менше 474 кг. Середньорічний надій молока, при якому можливе самозабезпечення регіону молокопродуктами, необхідно досягти до 3360 кг. Таким чином, для того, щоб у споживачів регіону не було потреби у ввезення молокопродуктів, необхідно не допустити подальшого скорочення поголів'я корів і досягти таких показників продуктивності, які характерні господарствам Вінницької області.

Висновки. Стратегією розвитку молочного скотарства в Подільському регіоні повинна стати концентрація зусиль на збереженні та нарощуванні існуючого поголів'я корів і підвищення їх продуктивності. Цього можна досягти при поліпшенні селекційно-племінної роботи, удосконаленні технології виробництва молока, годівлі корів. Тільки виконання даної стратегії дозволить досягнути самозабезпечення населення регіону молоком і молокопродуктами.

Лише за оптимального поєднання загально- і внутрішньосистемних інтересів підприємств молокопродуктового підкомплексу АПК Подільського регіону за рахунок використання маркетингу, менеджменту, зорієнтованого на ринок забезпечить ефективне функціонування регіонального ринку молока і молокопродуктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Андрійчук В.Г. «Економіка аграрних підприємств»: Підруч. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
2. Котков В.П. Основні методичні положення розробки моделі розвитку регіонального молокопродуктового підкомплексу // Економіка АПК — 2000. — № 5 — с.11.
3. Коржинський М.П., Макаренко Ю.М. Молокопродуктовий підкомплекс України: стан і напрямки розвитку. — К. ІАЕ УААН 1998. — с.18.

4. Саблук П. Аграрна економіка і політика в Україні. Науково-популярні нариси у 3 х –т. — Т. III. Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. — К.; ІАЕ УААН.
5. Статистичний щорічник України за 2007 р. — Державний комітет статистики України — Київ, 2008.

Одержано 11.12.09

Эффективное функционирование регионального рынка молока и молокопродуктов возможно при оптимальном сочетании обще- и внутрисистемных интересов предприятий молокопродуктового подкомплекса АПК Подольского региона за счет использования маркетинга и менеджмента, сориентированных на рынок.

Ключевые слова: *эффективность, потребление, предложение, рынок, платежеспособность.*

The effective functioning of regional milk and dairy product market is possible when optimal combination of general and intra-system interests of milk producing companies which belong to AIC of Podilskiy region as well as market-oriented marketing and management work.

Key words: *efficiency, consumption, suggestion, market, solvency.*

УДК 338.43

ТЕНДЕНЦІЇ РЕОРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

**О.О. МОРОЗ, доктор економічних наук,
В.М. СЕМЦОВ**

Вінницький національний технічний університет

Наведено результати аналізу стану та тенденцій реорганізації сільськогосподарських підприємств України на прикладі Жмеринського району Вінницької області, розглянуто передумови, динаміку та окремі наслідки створення великих агрохолдингів.

Сільське господарство традиційно залишатиметься однією з провідних, структуроутворюючих галузей економіки України. За сучасних умов становлення і поглиблення ринкових відносин в аграрному секторі, питання ефективності реформування сільськогосподарських підприємств як основної ланки АПК належать до пріоритетних. Останні аграрні реформи в Україні мали за мету формування нового типу сільського господарства на засадах пріоритетів ринкових критеріїв ефективності і досконалості. При цьому чи не основним об'єктом реформування став інститут сільськогосподарського підприємства, який змінився докорінно у порівняння

з його моделлю радянського типу. Проблема полягає в економічному у соціальному контексті, тому що стан і зміст функцій сільськогосподарських підприємств завжди обумовлював стан громади, і це визначатиме шлях еволюції українського села і надалі.

У вітчизняній агроекономічній літературі аналіз організаційних перетворень підприємств АПК в останній період активно вивчається такими науковцями: Гесць В., Горпинич О., Гошовська А., Захарченко В., Зінючук В., Месель-Веселяк В., Проценко В., Саблук П., Школьний О. та багато ін., на основі досліджень яких формувалася концепція аграрних реформ в Україні та продовжується пошук шляхів виходу вітчизняного сільського господарства з кризи. Основною є точка зору про складність процесу аграрних перетворень і формування високоефективного АПК, що потребує подальшого детального дослідження цієї проблеми.

Так, на думку В.Гесця [1, с.12–14], нині, в умовах деградації села, процес концентрації землі став масовим, це слід розглядати як об'єктивне явище і саме у цьому руслі аналізувати перспективи українського села. Підкреслюється те, що втрата селянами землі є неминучою. Звідси на фоні таких та цілого ряду інших проблем (складний характер становлення ринкових відносин в Україні, загострення фінансової, економічної, соціально-політичної, демографічної кризи), питання, пов'язані із дослідженням стану сільськогосподарських підприємств, набувають підвищеної актуальності. В.Проценко стверджує [2, с. 12], що в результаті реформування колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) селяни як правило самі обирали нову форму господарювання, керуючись при цьому власними інтересами. Є певні сумніви що до того, що це був дійсно процес усвідомленого та вільного вибору. На нашу думку, у переважній чи значній частині випадків ситуація диктувалася певними передумовами, які зовсім не були оптимальними. З цього приводу такий український досвід є яскравим прикладом т.з. «інституційних пасток» [3]. Можна погодитися з думкою А.Гошовської [4, с. 52], яка, досліджуючи проблеми вибору організаційно правової форми господарської діяльності, стверджувала, що фактор значущості ролі засновника (засновників) був одним з основних при виборі форми господарювання; у нашому розумінні, мова йде про роль реального розподілу економічної влади у кожному конкретному випадку. О.Горпинич зазначає [5, с. 45], що значна частина селян в результаті проведення реформування аграрного сектору незадоволені новообраною формою господарювання. Сама констатація факту сумнівів не викликає. Питання, як вважаємо, у тому, чи дійсно якась форма могла бути такою, яка б влаштувала більшість селян. В.Проценко зазначає [2, с. 15], що процес реформування характеризувався поспішністю та безсистемністю щодо вибору форм господарювання. На його думку, приватні підприємства, а також ТОВ не можуть забезпечити ефективного виробництва, а тому найбільш перспективними були і залишатимуться великі сільськогосподарські підприємства корпоративного типу у вигляді холдингів та інших інтеграційних агропромислових об'єднань. Натомість В.Скальський вважає [6, с. 40], що великі сільськогосподарські

підприємства, беручи землю в оренду у селян, вирішують проблему використання землі, проте породжують значно більшу кількість нових соціально-економічних та екологічних проблем. В.Захарченко [7, с. 116–118], досліджуючи сільськогосподарські підприємства Вінницької обл., відзначав, що ефективність приватної власності над державною підтверджена не завжди, і що корпоративні структури потребують державного регулювання. Таким чином, існують різні точки зору щодо оцінювання ефективності структурних реорганізацій сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі. Разом з тим окремі питання стосовно даної проблеми в цілому залишаються недостатньо вивченими, що потребує подальших досліджень.

Методика досліджень. Основним інструментарієм дослідження обрано системне моделювання ефективності трансформації сільськогосподарських підприємств. Теоретико-методологічною основою дослідження стали методологія та загальнонаукові принципи проведення комплексних економічних досліджень, фундаментальні положення сучасної агроекономічної теорії, наукові дослідження, положення і розробки провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі економіки підприємства й організації сільськогосподарського виробництва, теорії та практики управління підприємством. Використовувались методи: *аналізу і синтезу* (для деталізації об'єкта і предмета дослідження); *системно-структурного аналізу* — при виявленні чинників впливу на ефективність реорганізації підприємств; *групування* — для ідентифікації окремих типів підприємств за змістом і ефективністю управління та функціонування в цілому; *історичний* — для вивчення генезису концептуальних підходів, а також закономірностей трансформації підприємств — об'єктів дослідження; *кореляційно-регресійного аналізу і математично-статистичний* — для оцінки зв'язку між показниками досліджуваного об'єкта та достовірності результатів досліджень; *соціологічних та експертних опитувань* — при вивченні думок різних груп соціальних агентів — реципієнтів підприємств; *нечітких множин* — для оцінювання ефективності систем управління та ін.

Результати досліджень. Об'єктом нашого дослідження були сільськогосподарські підприємства Жмеринського р-ну Вінницької обл., який за рейтинговими оцінками (за даними Головного управління агропромислового розвитку Вінницької ОДА) станом на 1 січня 2009 р. займав останнє місце в області (за урожайністю, поголів'ям худоби та ін.). Звідси умовно вважали, що ситуація в районі відбиває песимістичний сценарій.

Основний результат аналізу може бути зведений до констатації тенденції того, що переважна більшість КСП, які стали правонаступниками колишніх колгоспів, знаходяться у вкрай важкому фінансовому стані, значна частина є банкрутами чи знаходяться на межі банкрутства. При цьому в останні роки, орієнтовно з 2000 р. (тобто після відомих законодавчих та нормативних документів 1999 р. на прискорення реформування), основним є процес концентрації виробничих активів — насамперед землі та частково майна — підприємствами нового типу — потужними агрокорпораціями.

Така тенденція може розглядатися як закономірність з огляду на підтвердження цього в інших районах області.

Відображення сучасного стану щодо діючих сільськогосподарських підприємств у Жмеринському р-ні представлено у табл.

Сільськогосподарські підприємства Жмеринського р-ну Вінницької обл. та кількість землі в обробітку на 1.01.09 р.

№	Сільськогосподарські підприємства	Площа сільськогосподарських угідь, га
1	СВАТ "Браїлівське"	14848,50
2	ТОВ "Курланд"	10200,00
3	ТОВ "Мир"*	1766,00
4	ПСП "Мрія"*	1783,00
5	ПП "Кармалюківський аграрій"*	1371,00
6	ПАФ "Колос"	2825,00
7	ТОВ "Куриловецьке і К"	1829,00
8	ТОВ "Платани"	649,58
9	ДП "Кастор" ВАТ "Агромаш"	570,00
10	Чернятинський аграрний коледж ВДАУ	412,70
11	СВАТ "Федорівське"	211,00
12	ТОВ "Згар Плюс"	230,50
13	СП ТОВ "Еннс-інвест"	206,00
	Малі незвітуючі підприємства	926,60
	Всього:	37828,88
	Фермерські господарства	
1	СФГ "Кравчука В.С."	985,00
2	ФГ "Жмеринська зернова компанія"	745,00
3	ФГ "Дзялів"	1020,00
4	ФГ "Надія"	353,88
5	ФГ "Підгурське джерело"	88,00
6	ФГ "Шарм — ОМ"	215,00
7	ФГ "Перемога"	140,00
8	ФГ "Рожепське"	588,00
9	ФГ "Оксамит МД"	197,84
	Всього:	4332,72
	Всього по незвітуючих фермерських господарствах:	495,76
	Всього по фермерських господарствах:	4828,48
	Населення	23548,64
	РАЗОМ:	66206,00

Джерело: інформація Управління агропромислового розвитку Жмеринського р-ну

**-з огляду на спільних засновників ці підприємства доцільно розглядати загалом*

Як бачимо, відбулася (і, очевидно, буде продовжуватися) концентрація землі в оренді такими агрокорпораціями як СВАТ

«Браїлівське», ТОВ «Курланд» та групою підприємств (з огляду на спільних засновників) СТОВ «Мир», ПСП «Мрія», ПП «Кармалюківський аграрій»; на їх частку відповідно припадає 22%, 15% та 7,5% від загальної кількості сільгоспугідь району. Звертаємо увагу, що частка фермерських господарств складає 7,3%, а населення — до 36%. Традиційно виробничу основу українського села з часів колективізації 30–х рр. XX ст. складало колективне сільськогосподарське підприємство (як би воно не називалося). На терені Жмеринського р-ну ще на початку 90–х рр. налічувалося 28 таких підприємств. Сьогодні ж кількість господарств (реально діючих), співставимих за землекористуванням із колгоспами, складає 5–6, з великими фермерськими — 8–9.

Виникає питання про те, що означають такі зміни по суті? В решті-решт, ефект масштабу виробництва визнавався теорією всіх економіко-політичних систем. Слід віддати належне, що у згаданих вище агрокорпораціях використовуються достатньо сучасні технології і комплекси машин, системи захисту, добрива, досягнуто високих врожаїв, керівники цих підприємств стверджують про наміри відновлення у подальшому — за більш сприятливих економічних умов — тваринництва; не можна ігнорувати високий рівень фаховості персоналу, фахівців, заробітної плати.

Щодо огляду самого процесу концентрації землі, то варто зазначити, що основу його склав вибір пенсіонерів, що проживають на селі, які не в змозі самостійно обробляти землі, знаходиться у тяжкому фінансовому становищі. Водночас не можна обминути і те, що істотні альтернативи щодо вибору орендарів практично відсутні, і можна лише сподіватися, що конкуренція, яка посилилася в останні роки, примусить платити істотно більше, аніж визначену суму за останніми законодавчими актами.

При цьому, як показали результати дослідження, значна частина населення, як самі селяни, так і мешканці міст, які отримали земельні сертифікати у спадщину, не будуть продавати землю за жодних обставин, чому сприяють скоріше ментальні фактори. Все зазначене дозволяє висунути гіпотезу про те, що посилення процесу усунення селян/власників земельних паїв від реального використання землі буде у майбутньому компенсуватися зростаючою суб'єктивною оцінкою її вартості.

Слід особливо підкреслити, що організаційні злиття та поглинання підприємств, як показала практика, залишаються переважно результатом несприятливої макроекономічної ситуації для аграрного бізнесу, а також неефективної роботи керівництва КСП, його опортуністичної поведінки, при чому останнє є поширеним явищем. Слід також чітко уявляти, що основним мотивом злиття та поглинання є досягнення та закріплення монополістичних позицій суб'єкту — ініціатора поглинання з метою отримання максимального прибутку за короткий період, встановлення контролю за земельними активами, тоді як мета підвищення ефективності функціонування, як це не парадоксально, є підпорядкованою. Цьому сприяє те, що кількість КСП, які визнані банкрутами чи знаходяться на межі банкрутства, постійно зростає.

Практика поглинання великими вертикально-інтегрованими підприємствами корпоративного типу ресурсного потенціалу КСП є поширеною в силу того, що банкрутство останніх є найефективнішою формою приватизації активів. Звертаємо увагу на тому, що експертизи щодо перевірки фактів навмисного та фіктивного банкрутства по сільськогосподарським підприємствам, як правило, ніде не проводиться. За таких умов актуальним стає питання розробки та запровадження механізму контролю щодо попередження та запобігання випадків фіктивного та навмисного доведення сільськогосподарських підприємств до банкрутства з метою захоплення майна підприємства-боржника.

Висновки. Концепція аграрної політики в Україні, з огляду на останні тенденції, повинна будуватися на чіткому визначенні ефективності реформування. Звідси, на думку авторів, оцінювати таку ефективність можливо у комплексі проблем, що виникають у взаємовідношенні між підприємствами АПК (насамперед нового, ринково орієнтованого типу), місцевими сільськими громадами, державою. Існуючий конфлікт має як економічні, так і ментальні коріння, бо генетично сформованим в уявленні переважної частини суспільства є те, що окреме українське село, його біди, проблеми, перспективи нерозривно пов'язані із станом сільськогосподарського підприємства, яке функціонує на його територіальній і ментальній основі.

Тенденція концентрації сільськогосподарського виробництва потужними агрокорпораціями супроводжується реальним ефектом від масштабів виробництва. Водночас такий сценарій призводить до радикальної зміни соціального ландшафту українського села, що, як правило, супроводжується масовим відстороненням більшості селян від процесів виробництва. Важко ідентифікувати позицію держави з цього приводу. Серед основних завдань даного етапу розвитку вітчизняного АПК слід виділити наступні: забезпечення усталеного подолання бідності на селі, законодавчо врегулювати соціально-економічні взаємовідносини між великими агрокорпораціями та місцевими сільськими громадами, запровадити ефективний механізм моніторингу процедури банкрутства сільськогосподарських підприємств з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геєць В.М. Перспективи аграрних трансформацій та їх вплив на розвиток подій в економіці України // Економіка АПК. — 2006. — №7. — С.11–14.
2. Проценко В.О. Організація корпоративних форм господарювання як фактор зростання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. — 2003. — №10. — С.11–17.
3. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы // Экономика и математические методы. — 1999. — №2. — С.156.

4. Гошовська А.А. Оптимізація рішень при виборі організаційно-правової форми господарської діяльності // Економіка АПК. — 2008. — №6. — С.48–52.
5. Горпинич О.В. Напрями розвитку організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві // Економіка АПК. — 2003. — №5. — С.45–51.
6. Скальський В.В. Реформування сільськогосподарського виробництва на Хмельниччині // Економіка АПК. — 2008. — №4. — С.38–41.
7. Захарченко В.І. Ринкові перетворення і формування територіально-галузових корпоративних структур // Економіка АПК. — 2004. — №2. — С.113–118.

Одержано 16.12.09

В статье представлено результаты анализа состояния и тенденций реорганизации сельскохозяйственных предприятий Украины на примере Жмеринского района Винницкой области, рассмотрены динамика и отдельные последствия создания крупных агрохолдингов.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, эффективность, реорганизация, агрохолдинг.

The results of the analysis of the state and tendencies of farm enterprise reorganization in Ukraine (the case study of Zhmerynka district, Vinnytsia region) were presented in the paper. The dynamics and some consequences of the creation of large agro-holdings were considered.

Key words: agricultural enterprise, efficiency, reorganization, agro-holding.

УДК:330.142.211.

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

І.В. МУСТЕЦА

**Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету**

У статті досліджено виникнення та еволюції обліку основних засобів у стародавньому світі. Проаналізовано теорії італійської, німецької, французької, радянської та української бухгалтерських шкіл щодо визнання, оцінки, амортизації та обліку основних засобів.

Облік, як засіб управління господарством, зародився в сиву давнину і точну дату його виникнення встановити неможливо лише з однієї загальної

на перший погляд причини — він виник з потреб відображення процесу створення матеріальних благ. Тільки матеріальне виробництво на розширеній основі є рушійною силою розвитку суспільства. Саме воно створює необхідність вимірювання, визначення, обліку, підрахунку.

Методика досліджень. Теоретичні і практичні засади обліку основних засобів знаходять відображення в працях зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема: Ф.Ф. Бутинця [5], М.Я. Остап'юка, М.Р. Лучка, Й. Я. Данькова [6], Я.В. Соколова [7], Л. Пачолі [8], Р. Рувера [9].

Проте історичний аспект еволюції розвитку обліку основних засобів не розглядався, що і визначило необхідність подальших досліджень.

Метою даної статті є дослідження еволюції обліку основних засобів.

Результати досліджень. Виникнення та розвиток обліку основних засобів є невід'ємною складовою частиною всієї системи бухгалтерського обліку, про що свідчить поява публікацій, пов'язаних з історичним розвитком бухгалтерської науки.

У стародавньому Єгипті писарі фараона при будівництві палаців та пірамід винайшли інвентарний рахунок на основі переписування і підрахунку предметів. Первинними документами для обліку основних засобів та інших фактів господарського життя використовувалися згортки папірусу, довжина яких сягала 4–5 м., які мали дати, номери і печатки. Інвентарна форма обліку стала переважаючою і в державному обліку господарських ресурсів Вавілону. Щорічно складалися кадастри-описи полів із зазначенням розмірів, категорій і норм врожайності. Регулярно здійснювався перепис державного майна і, в тому числі, основних засобів.

Деякі прийоми практичного рахівництва були відомі всьому населенню античної Греції. В книзі Аристотеля «Державний устрій Афін» є вказівки на те, що ще за часів Дракону (приблизно в 620 р. до н.е.) державна влада вимагала від громадян складання інвентаря їх майна, і особлива увага приділялась опису нерухомості. За часів Соломона все населення на підставі даних інвентарів кожного громадянина було поділено на чотири класи з метою визначення ставок податків. Первинними документами для обліку слугували вибілені гіпсом дощечки.

Податкова реформа Риму в 487 р. н.е. також вимагала від римлян ведення домашніх облікових книг (*Patrimoniorum*), в яких здійснювався детальний опис нерухомого (*praedia*) майна, що слугувало базою для визначення ставки оподаткування.

Одним з найважливіших факторів, що вплинули на розвиток обліку в період раннього Середньовіччя, стало значення ролі церкви у суспільному житті та її збагачення. Перехід від Середньовіччя до епохи відродження та Ренесансу ознаменувався швидким розвитком культури. На основі праць відомого дослідника історії бухгалтерського обліку Раймонда де Рувера, можна припустити, що подвійна бухгалтерія виникла в Італії між 1250 і 1350 рр. [9]. Однак це питання залишається дискусійним.

Першою друкованою книгою, в якій, крім опису подвійного запису,

були наведені методологічні вказівки щодо організації обліку основних засобів, була праця, опублікована в 1494 р. автором Л.Пачолі, «Трактат про рахунки і записи» [8].

У цілому праця Л.Пачолі поділяється на дві частини, першу з яких названо «інвентар», а другу — «диспозиція».

У першій частині Л.Пачолі вказує, що спочатку купець повинен провести детальний опис майна та інвентарю на окремих листках або в окремій книзі. До опису слід відносити як рухоме, так і нерухоме майно. Все майно записується в інвентар на один певний день (дату). У книзі подано зразок інвентарю з усіма належними процедурними формальностями. Характерно, що в загальному інвентарі описано майно не тільки для торгівлі, а й особисте майно купця.

Друга частина книги — диспозиція — розкриває спосіб здійснення рахункових записів усіх операцій. Вже складеним інвентарем визначається об'єкт бухгалтерського обліку — все, що належить купцю [8].

До піонерів-дослідників далекого зарубіжжя, в працях яких були згадки про елементи обліку основних засобів, належать: Г. Брюндлер, П.Гарньє, Г.Грір, Р. Деффорне, Р. Делапорт, Д.К.Кардано, Ж.Г. Курсель-Сенель, Дж.Чербоні.

Представник італійської бухгалтерської школи XVIII ст. В.Армуці дослідив порядок нарахування амортизації основних засобів. Він розглядав три методи нарахування амортизації: 1) наростаюче погашення, що пов'язано з тим, що об'єкт в кінці експлуатації зношується швидше, чим на початку; 2) лінійне (рівномірне) погашення в тих випадках, коли підприємство отримує з року в рік однакову величину прибутку; 3) прискорене погашення, коли в перші роки експлуатації амортизація нараховується швидше, ніж в наступні. В останнім варіанті амортизація нараховується із залишкової вартості. В.Армуці надавав перевагу останньому методу, хоч і відмічав його недоліки.

Дослідженню відображення на рахунках бухгалтерського обліку амортизації основних засобів присвятив свою роботу представник французької бухгалтерської школи Ф. Карпант'є на кінець XIX ст. Він вважав, що рахунки бухгалтерського обліку необхідно класифікувати за двома групами: за родом елементів, куди входили основні засоби, та за історичними періодами створення і функціонування підприємства. Є.Леоте і А.Гільбо, розглядаючи систему діграфічного обліку, стверджували, що для досягнення покладених перед обліком цілей необхідно в кожному «натуральному» класі рахунків розробити спеціальну групу рахунків порядку і методу. З цією метою виділялися рахунки цінностей, які розподілилися на рахунки основних засобів та оборотних активів.

Французька бухгалтерська школа також, як італійська, займалася удосконаленням нарахування амортизації основних засобів (кінець XIX ст. — поч. XX ст.). Її представник Ж.Г. Курсель-Сенель запропонував учення про «широке» і «вузьке» погашення амортизації. «Широке» амортизація, на якій наполягав автор, визначає поширення її сфери практично на весь актив,

і кожна стаття повинна служити основою для утворення амортизаційного фонду. Це пов'язано з тим, що автор трактує амортизацію, як страхування власника, а амортизаційний фонд, як страховий фонд в умовах ризику, з яким постійно стикається кун'юнктура ринку.

«Вузка» амортизація пов'язана тільки з обліком основних засобів і фіксується на рахунках «Будівлі» (нерухомість) і «Машини» (обладнання). Амортизація нараховувалась проведенням: дебет рахунку «Споруди» та дебет рахунку «Мащини», кредит рахунку «Амортизаційний фонд». Всі витрати, пов'язані з ремонтом і експлуатацією основних засобів, фіксувалися за дебетом рахунків «Споруди» та «Мащини» [8].

Німецька бухгалтерська школа розглядала методи оцінки і вибодраження в балансі основних засобів. Крайбах вважав, що кожна стаття балансу повинна бути оцінена за тими принципами, які в найбільшій мірі підходять до неї. Він вважав, що різні цінності відіграють різну роль в господарстві, і, відповідно, немає сенсу показувати їх в одній оцінці. Основні засоби оцінюються спочатку за собівартістю, а потім: а) за залишковою вартістю та б) за необхідністю кожного роду майна для потреб господарства.

Облік амортизації і її нарахування пов'язані із знеціненням майна. Гросман виділяв чотири причини знецінення, які викликають необхідність створення амортизаційного фонду: 1) кількісна втрата цінностей; 2) якісна втрата цінностей, і, як наслідок, а) нормального зносу від участі у виробництві (машини, споруди), ржавіння і псування обладнання, поза виробництвом - під атмосферним впливом; б) випадкового знищення або псування майна; в) нові винаходи; 3) закінчення терміну дії прав, пов'язаних із патентами, орендою [8].

Ж.Дюмарше (1874–1946 рр.) вважав, що сума амортизації повинна дорівнювати сумі зносу, а рахунок «Амортизація» трактується як резерв, забезпечений в активі не основними, а оборотними засобами.

Необхідно підкреслити наявність різних поглядів німецької бухгалтерської школи на питання обліку зносу основних засобів. Так, Штауб під зносом розумів тільки фізичний знос; Сімон, Пасов, Шифер наголошували на господарському зносі, включаючи сюди, крім фізичного, і моральний знос. Обговорювалось питання про принципи списання: Є.Шмаленбах виправдовував часто практикуючий метод дегресивного списання (постійний відсоток береться не з первісної вартості, а із залишкової вартості, що включає переамортизацію). Гернстнер, Кальмес і Левін осуджували такий підхід. Герстнер підтримував рівномірне списання, а по необхідності — створення резервів на непередбачуване знецінення об'єктів основних засобів, пропонуючи здійснювати нарахування за рахунок прибутку підприємства.

Кальмес, на відміну від Шмаленбаха, надавав перевагу лінійній амортизації і вважав недопустимою переамортизацію. Відносно природи рахунку «Амортизація» Кальмес вважав, що, оскільки нарахування відповідають реальній величині зносу, рахунок слід вважати регулюючим, але, якщо величина нарахування перевищує суму резервного зносу, то

різниця трактується, як резервний фонд.

Дискусійним було питання, за рахунок якого джерела слід формувати амортизаційний фонд. Пендорф вважав, що базою для визначення розміру амортизаційного резерву являється прибуток. Таким чином, у прибуткові роки розмір погашення мав бути вищим, ніж у звітні періоди з меншими прибутками.

Рахунок «Обладнання» вівся традиційно і не викликав дискусій. Деякі особливості знаходимо у Шибе та Одермана, які рекомендували відносити на цей рахунок всі витрати по закупівлі, установці і експлуатації обладнання. Щорічно вартість обладнання потрібно зменшувати на суму зносу (10–15%).

Рахунок «Ремонт основних засобів» Шифф і Кальмес закривали рахунком Виробництво, і розглядали всі види ремонту, як поточні, так і капітальні. Є Шмаленбах визнавав тільки капітальний ремонт, а Левін класифікував ремонт на поточний і капітальний.

На поч. XX ст. англійська бухгалтерська школа працювала над удосконаленням аналітичного обліку основних засобів, їх оцінкою, та нарахуванню амортизації.

Д.С.Люїс рекомендував для обліку основних засобів на кожну одиницю відкривати окремий рахунок в спеціальній книзі. В ній записувалось все, що було пов'язано з експлуатацією даного об'єкта, а також витрати на капітальний ремонт та амортизаційні відрахування. Відносно останнього Д.Л.Люїс вважав, що неможливо встановити якесь загальне правило, на основі якого можна було б визначити розмір щоденного відрахування на погашення заводського майна. Він вказував на те, що амортизація повинна нараховуватись за рахунок прибутку в сумі приблизно рівній величині зносу. Витрати на ремонт основних засобів збирались по дебету рахунків цехових і загальновиробничих витрат.

В 1929 р. Г.К. Дейніс запропонував в якості одного з принципів положень бухгалтерського обліку — «принцип доповненості». Суть його поглядів можна викласти майже по Бору: отримання даних із одного об'єкту тісно пов'язане із зміною величини за об'єктами, доповнюючими їх. Цей погляд вплинув на Патона (1939 р.), який став припускати, що амортизація в балансі нараховується за відновлювальною вартістю, а у звіті про прибутки та збитки — за первісною.

Говард К. Гріир (1894–1984) запропонував більш просте рішення: всі показники в звітності повинні бути представлені в двох колонках: за собівартістю і після переоцінки.

Дискусії в англійській школі бухгалтерського обліку стосувались і оцінки об'єктів основних засобів. Каннінг вважав, що для кожної статті активів необхідно використовувати свою базу оцінки. К.Симпсон підкреслював, що основні засоби повинні оцінюватись за їх продуктивністю. Каннінг вважав, що залишкова вартість основних засобів цікава тільки в момент ліквідації об'єкта основних засобів і визначається вона, як різниця між первісною вартістю та амортизацією.

Генрі Ренд Хетфілд (1909 р.) трактував амортизацію, що властиво персоналістам, як регулятив, у якого відсутній самостійний зміст. Він стверджував, що формулювати амортизацію потрібно не за рахунок її норми, а за рахунок переоцінки, як учив Патон, в ринкових цінах основних засобів. При цьому основні засоби повинні втрачати свою вартість за рахунок фізичного і морального зносу і немає необхідності створювати амортизаційний фонд. Проте, інституалісти вважали доцільним використовувати рахунок «Амортизаційний фонд». Амортизацію вони вважали частиною прибутку, яка не оподатковується. В цьому випадку неоподатковуваний прибуток і формує амортизаційний фонд, або точніше резерв. На такому підході наполягали А.Дікінсон, Є.У. Селе (1908 р.)

Російськими вченими також зроблено вагомий внесок в дослідження обліку основних засобів, серед них: Г.Л. Биков, М.В. Дмитрієв, Ф.В. Єзерський, В.А.Маздоров, Я.В.Соколов, П.І.Савічев.

Російська бухгалтерська школа до Жовтневої революції знаходилась під впливом найрозвинутіших на той час італійської, французької та німецької шкіл. Жовтнева революція на першому етапі заморозила соціально-економічні відносини Радянської Росії із сусідніми країнами.

ЦІК РСФСР 13 червня 1918 р. видав Головні положення обліку майна. Цим положенням зроблена спроба перейти в державному господарстві до подвійного запису. Облік необхідно було вести на трьох активних рахунках: необоротних активів, оборотних активів та інвентарю. А.М.Галаган, який розробляв методичні рекомендації щодо ведення обліку в даному положенні, посилався на італійську бухгалтерську школу.

Серед видатних українських науковців сучасного періоду генезисом поняття «основні засоби» займалися такі вчені: Ф.Ф. Бутинець, П.І.Гайдуцький, М.Я.Дем'яненко, Б.С.Кругляк, В.І.Самборський, С.І.Шкарабан, М.Я. Остап'юк, М.Р. Лучко, Й.Я. Даньків, О.М.Галаган.

В колишньому РСР найбільший вплив на розвиток обліку мала московська та петербурзька школи, поряд з якими формувалась українська бухгалтерська школа в Києві, Харкові, Одесі.

Після Другої Світової війни значним досягненням того часу була розробка рахункового плану мінімуму, на підставі якого було обґрунтовано економічну характеристику рахунків, які використовувались для обліку основних засобів, розглянуті методи їх оцінки, наводилась типова кореспонденція і будова аналітичного обліку.

Проте недоліком плану-мінімуму була запропонована велика кількість первинних документів, спеціалізованої документації, типових форм обліку.

З метою уніфікації діючої форми обліку 1966 р. в Києві відбулося засідання Методологічної ради з бухгалтерського обліку і звітності Міністерства фінансів Української РСР. В результаті перегляду 5492 діючих форм обліку було введено 284 нових уніфікованих, завдяки чому документообіг зменшився на 34%. Дана система проіснувала до розпаду РСР [5].

За часів набуття незалежності в Україні відбулися серйозні перетворення в економіко-правовому забезпеченні підприємницької діяльності. Необхідність реформування бухгалтерського обліку в Україні підтвердив Закон України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [1], і прийнята Програма реформування бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів фінансової звітності, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. № 1706 [2]. Наказами Міністерства фінансів України затверджено комплексний пакет з нормативно-методичної бази бухгалтерського обліку.

Робота з обговорення першочергової групи П(С)БО здійснювалась одночасно із роботою над Планом рахунків бухгалтерського обліку. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [3] розробляли відповідно Міжнародного (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» [4]. Зміни, які відбулися в економіці за останні роки, введення нових принципів господарювання на основі ринкових відносин дають можливість самостійно будувати нову облікову політику держави, але це поки ще не історія, це — майбутнє суверенної держави.

Висновки.

1. Облік основних засобів має глибокі історичні корені і сягає стародавнього Єгипту, Вавілону, Греції та Риму;
2. Методологія обліку основних засобів вперше була визначена в праці Л. Пачолі «Трактат про рахунки і записи»;
3. Удосконаленням методики обліку основних засобів, їх оцінки і амортизації займалися представники італійської, французької, англійської, російської, німецької та української бухгалтерських шкіл;
4. В колишньому СРСР в 1966 р. було реформовано плани-мінімуми і прийнято більш уніфіковані форми обліку основних засобів;
5. В незалежній Україні діє Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», розроблене відповідно Міжнародного (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби», яке регулює правила обліку визначених об’єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність: Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 16.07.99 р. № 996–XIV зі змінами та доповненнями.
2. Програма реформування бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів фінансової звітності: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. № 1706.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Мінфіну України від 27.04.2000 р. №92.//Бухгалтерський облік: нормативна база. — Х.:Фактор, 2004, С.115–126.
4. Міжнародний (стандарт) фінансової звітності 16 «Основні засоби»: www.minfin.gov.ua

5. Бутинець Ф.Ф. Історія бухгалтерського обліку: В 2-х частинах. Ч.І: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Облік і аудит»/2-е вид., доп. і перероб. — Житомир%ПП «Рута», 2001. — 512 с.
6. Остап'юк М.Я., Лучко М.Р., Даньків Й.Я. Історія бухгалтерського обліку: Навч. посіб. — К.: Знання, 2005. — 276 с.
7. Соколов Я.В. Очерки по истории бухгалтерского учета. — М.: Финансы и статистика, 1991. — 400 с.
8. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях. — М.: Статистика, 1974. — С34–35.
9. Рувер Р. Как возникла двойная бухгалтерия. — М.: Госфиниздат, 1958. — 67 с.

Одержано 16.12.09

Учет основных средств, является объектом исследований итальянской, немецкой, французской, английской, российской и украинской бухгалтерских школ.

Ключевые слова: *основные средства, оценка и ремонт основных средств, износ основных средств, амортизация.*

Accounting of fixed assets is the subject of the research done by Italian, German, French, English, Russian and Ukrainian schools of bookkeeping.

Key words: *fixed assets, evaluation and repair of fixed assets, depreciation of fixed assets, amortization.*

УДК 331.526

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

А.В. ПОЗНАХОВСЬКИЙ, аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто стан та динаміку розвитку ринку праці, зайнятості і рівня оплати праці сільського населення регіону в контексті соціально — трудових процесів Кіровоградської області. Визначено переважуючі фактори впливу на зайнятість та шляхи підвищення рівня зайнятості і ефективного використання трудових ресурсів області.

Сільське господарство характеризується своїми власними особливостями та характером зайнятості в кожному регіоні країни. Спад виробництва, погіршення соціальної інфраструктури призвели до значного звуження сфери прикладання праці, в регіоні і в сільській місцевості, як наслідок: низькій рівень оплати праці, зруйнована соціальна сфера села та

значне скорочення зайнятості.

Методика досліджень. Всебічне наукове осмислення проблеми забезпечення зайнятості сільського населення та ефективного використання наявних ресурсів праці в умовах загострення соціально-економічних протиріч в регіоні проводилось з використанням системи методів та прийомів на основі наукових напрацювань вітчизняних і зарубіжних вчених з проблематики зайнятості і використання трудових ресурсів, регіональних особливостей сфери прикладання праці, статистичних джерел, нормативних та законодавчих актів. У дослідженні враховувалось, що всі економічні категорії діалектично пов'язані між собою. Для реалізації поставлених завдань використані методи наукової абстракції, аналізу, синтезу, монографічний та ін..

Дослідження проблеми зайнятості в країні та її регіонах, на сьогодні займає одне з провідних місць в тематиці наукових пошуків та публікацій вчених наукових установ.

Вивченню проблеми зайнятості присвятили свої праці ряд відомих вчених: Д.П. Богиня, І. Гнибіденко, О.А. Грішнова, В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, Ю.М. Краснов, Г.І. Купалова, Е.М. Лібанова, В.М. Петюх, В.К. Терещенко, та ін. Але економічна наука ще не виробила дієвий механізм регуляторного впливу на формування зайнятості та ефективне використання трудових ресурсів сільських територій в типово аграрних областях.

Метою даної статті є аналіз стану та динаміки зайнятості населення Кіровоградської області в контексті ефективного використання трудових ресурсів сільської місцевості.

Результати дослідження. За період ринкових реформ відбулася поступова переорієнтація зайнятих із сфери промислового виробництва в інші галузі народного господарства. Промислові підприємства реструктуризувались та згорнули виробництво, чисельність зайнятих в сільському господарстві також поступово почала зменшуватися.

Як свідчать дані таблиці 1, за 2002–2007 роки зміни чисельності зайнятого населення Кіровоградської області відбувалися з достатньо прогнозованою динамікою зменшення. Кількість зайнятих в області з року в рік стабільно зменшується, і в 2007 році зайнятість найманих працівників склала 274,2 тис. осіб, що на 59,3 тис. осіб менше порівняно з 2002 роком. За цей самий період кількість зайнятих в сільському господарстві та супутніх галузях зменшилась майже на половину в 2002 році тут працювало 82,1 тис. осіб а у 2007 році 42,1 тис. осіб, що на 40 тис. осіб менше.

В промисловості області у 2002 році було зайнято 70,3 тис. осіб у 2007 році чисельність зайнятих склала 59,9 тис. осіб, тобто скоротилась на 10,4 тис. осіб. Потрібно відмітити той факт, що абсолютне зменшення зайнятих в цілому по області та галузі сільського господарства має однозначно спрямовану тенденцію, а в промисловості як виняток спостерігався ріст зайнятості у 2006 році, коли чисельність працівників дещо збільшилась, в порівнянні з 2005 роком.

1. Динаміка зайнятості найманих працівників в Кіровоградській області за видами економічної діяльності, тис. осіб

Рік	Усього	Сільське господарство	Промисловість	Торгівля	Фінансова діяльність	Будівництво
2002	333,5	82,1	70,3	22,0	3,1	8,1
2003	304,2	64,2	66,6	19,3	3,3	7,8
2004	295,4	64,0	65,0	18,0	3,5	7,5
2005	281,2	54,2	61,3	16,5	3,8	7,6
2006	287,9	51,4	62,5	17,8	4,1	9,7
2007	274,2	42,1	59,9	17,9	4,6	10,5

Джерело: Аналітично — статистичний збірник: «Ринок праці Кіровоградської області у 2006 році». — Кіровоград, 2007. — С.67–68.

Даючи загальну характеристику зниження зайнятості, варто зазначити, що найбільш стрімко падіння зайнятості проходило в сільському господарстві, а чисельність зайнятих в промисловості з 2003 року почала перевищувати зайнятих в сільському господарстві, що є беззастережним свідченням прогресування кризових явищ в аграрній сфері регіону. Зростання чисельності зайнятих упродовж 2002–2007 років відбувалося за рахунок переважно фінансової діяльності, де зайнятість послідовно зростала на протязі всього досліджуваного періоду, будівництва і торгівлі де зайнятість почала збільшуватись відповідно з 2005 і 2006 року. При цьому це зростання корінним чином не могло вплинути на загальну тенденцію і темпи падіння зайнятості у провідних секторах регіональної економіки. Звільнені працівники поповнювали кількість безробітних, перекваліфіковувались і знову отримували роботу за наймом, але переважна кількість висококваліфікованих працівників стала самозайнятими. Самозайнятість зростала переважаючими темпами, порівняно з працею за наймом, водночас спостерігається деяке переміщення зайнятості в неформальний сектор. За досліджуваній період сільське господарство поки що залишається галуззю, де питання зайнятості стоїть максимально гостро, а чисельність працюючих за наймом невпинно зменшується.

Необхідно зазначити, що країни Європейського Союзу (за даними МОП) мають частку зайнятих у сільському господарстві 2–5%. Без сумніву, треба брати до уваги традиційну промислово-аграрну спрямованість країни, і переважно аграрну спрямованість області та процеси реформування на засадах приватної власності на землю і засоби виробництва, але той факт, що більше 70% працюючих у сільському господарстві області зайняті в неформальному секторі економіки, у напівнатуральних особистих селянських господарствах, свідчить про низьку економічну ефективність використання трудових ресурсів[1,с.323]. За період 2002–2007 років основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції залишаються господарства населення області (їхня частка становить 56,2%)[1,с.133], що характеризує область як типову з цього показника. У країні даний показник у 2006 році становив 61%. Необхідно зауважити, що

для аграрного сектора самозайнятість є традиційною формою реалізації здатності до продуктивної праці жителів сільських територій. Але, як показують дослідження, процеси самозайнятості і їх подальше поширення не дадуть можливості остаточно розв'язати проблему сільського безробіття, а лише дещо її пом'якшать. Реформування сільського господарства супроводжується згортанням виробництва, зниженням продуктивності праці, руйнацією виробничої бази, занепадом соціальної інфраструктури, обмеженою мобільністю робочої сили, суцільною декваліфікацією кваліфікованих кадрів. Протягом 2005–2007 років стабільно збільшується кількість працівників сільського господарства на обліку в службі зайнятості (табл. 2).

2. Динаміка попиту і пропозиції працівників сільського господарства Кіровоградської області станом на 1 січня, осіб

Показник	2003 р	2004р	2005 р	2006 р	2007 р	2007 р у% до 2003 р
Чисельність зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю	10487	9916	9486	10435	13231	126,2
Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць	184	313	311	281	212	115,2
Навантаження на одне вільне робоче місце, вакансію	57	32	31	37	62	108,7

Джерело: Аналітично — статистичний збірник: «Ринок праці Кіровоградської області у 2006 році». — Кіровоград, 2007. — С.67–68.

Регіональний ринок праці проявляє праценадлишковий тип кон'юнктури, серед 21 району Кіровоградської області станом на початок 2007 року три райони Світловодський, Новгородківський і Ульяновський не мали взагалі вільних робочих місць для працевлаштування. П'ять районів мали навантаження для працевлаштування на одне вакантне місце до 30 осіб, ще сім районів — від 31 до 100 осіб, та шість районів — понад 100 осіб. У деяких районах ситуація близька до критичної: в Устинівському районі навантаження на вільне робоче місце досягнуло 378 осіб, в Голованівському — 307, а в Знам'янському — 274 особи[2,с.68].

Навантаження на одне вільне робоче місце в цілому по області за період з 2003 по 2007 роки коливалося в межах від 31 особи в 2005 році до 62 осіб в 2007 році. Порівняно з 2003 роком, навантаження на одне вакантне місце в 2007 році зросло на 8,7%, кількість вакансій зросла на 15,2% а чисельність зареєстрованих громадян не зайнятих трудовою діяльністю на 26,2%.

В умовах, що склалися, гостро постає проблема бідності сільського населення. Це ганебне явище виникло як наслідок ринкової трансформації суспільства, проведення реформування всіх сфер економічного і соціального життя країни та її регіонів. В Україні, порівняно з 1999 роком, питома вага

безробітних серед сільського населення постійно зростала і в 2008 році наблизилася до критичного рівня. Це свідчить про поглиблення соціально-економічної кризи в сільській місцевості і особливе її загострення в регіонах з переважанням аграрної сфери виробництва.

У 2008р. середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника підприємств, установ, організацій (без урахування найманих працівників статистично малих підприємств та зайнятих у фізичних осіб-підприємців) становила 1428 грн., що на 35,5% перевищила відповідний показник 2007р. та удвічі — прожитковий мінімум для працездатної особи 669 грн.

В економіці області продовжує спостерігатися диференціація рівня оплати праці серед видів економічної діяльності та регіонів. Найбільш оплачуваними були працівники управління у сферах фінансової та податкової діяльності, трубопроводного транспорту, у яких розмір заробітної плати у 2,2 та 2,5 рази перевищив середній показник по області. Значно нижчою залишається заробітна плата працівників сільського господарства 936 грн., закладів освіти, рибальства та рибництва, текстильного виробництва, де її розмір на 34,5–71,4% нижчий від середнього по області. Серед регіонів найнижча заробітна плата працюючих в Устинівському районі (на 24,6% менша середнього показника по області), а найвищий її рівень, спостерігається у м. Знам'янка. Середня заробітна плата працівників у м. Кіровограді, Кіровоградському, Маловисіківському, Добровеличківському районах на 5,7–19,4% вища середнього її рівня по області. Реальна заробітна плата найманих працівників у 2008р. порівняно з 2007р., з урахуванням впливу зростання споживчих цін, збільшилась на 8,8%.

Загальна сума несплаченої заробітної плати впродовж грудня 2008р. зменшилась на 13,6% і на 1 січня 2009р. становила 33,7 млн. грн., що на 0,9% більше ніж на початок 2008 року. Не змінилася ситуація з розподілу загальної суми боргу в розрізі районів та видів економічної діяльності. Більше половини усього боргу області припадає на м. Олександрію 53,5%.

Слід зазначити, що позитивна динаміка зменшення заборгованості на 16,3% в грудні 2008 року працівникам економічно активних підприємств знизилася загальну суму боргу на 1 січня 2009р. до 23,6 млн. грн. Заборгованість з виплати заробітної плати зменшилась у сільському господарстві на 50,2%, транспорті на 85,1%, торгівлі на 10,2%, промисловості на 6,7%. Заборгованість з виплати заробітної плати перед працівниками економічно активних підприємств відсутня у тринадцяти районах області: Бобринецькому, Вільшанському, Гайворонському, Голованівському, Долинському, Компаніївському, Новомиргородському, Олександрівському, Олександрійському, Онуфріївському, Світловодському, Ульяновському, Устинівському[3].

Переорієнтація економіки країни на ринковий шлях розвитку спричинила виникнення проблем у сфері зайнятості і ефективного використання трудових ресурсів. Реформування АПК супроводжується

зростанням чисельності вивільнених працівників, ускладненням працевлаштування, відсутністю альтернативних робочих місць на селі. Як свідчать дані таблиці 3, частка зайнятого сільського населення у 2007 році становила 9,1% до загальної кількості зайнятого населення області, що на 8,4% менше порівняно з рівнем 2002 року. На фоні поступового і непереконливого зниження рівня безробіття в регіоні в сільському господарстві області спостерігається зворотний процес, що супроводжується зниженням середньомісячної заробітної плати сільськогосподарських працівників порівняно із середньомісячною заробітною платою в галузях економіки, яка в свою чергу, в порівнянні з аналогічним показником по країні в 2007 році, становила 78% (табл. 3).

3. Основні показники зайнятості та заробітної плати в сільському господарстві Кіровоградської області за 2002–2007 рр., %

Показник	Рік						2007 р. + — до 2002 р., %.
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
Частка зайнятого сільського населення	17,5	14,1	14,4	11,8	11,2	9,1	-8,4
Рівень безробіття в регіоні (за методикою МОП)	9,2	9,8	11,0	8,8	8,3	8,1	-1,1
Відношення середньої місячної заробітної плати у сільському господарстві до зарплати в галузях економіки області	58,1	55,8	62,9	63,1	63,2	60,5	+ 2,4
Відношення середньої місячної заробітної плати по області до середнього рівня по Україні	75,0	76,4	77,1	77,4	78,7	78,0	+ 3,0

Джерело: Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2007 рік. — Кіровоград, 2008. — С.322.

Низький рівень заробітної плати, затримка з її виплатою зумовлюють високу плінність кадрів, зниження рівня зайнятості сільського населення і відповідно зростання безробіття, яке неминуче знижує ефективність використання трудових ресурсів в регіоні. Особливо небезпечним є поширення родинного безробіття, коли члени однієї сім'ї залишаються без засобів до існування. Чисельність членів безробітних сімей, що перебували на обліку в службі зайнятості на кінець 2006 року становила 1212 осіб і в порівнянні з попереднім роком зменшилась на 39,6%[2,с.67]. Це безумовно позитивний сигнал, але ситуація залишається досить складною і для остаточного вирішення цієї проблеми ще потрібно докласти багато зусиль.

В сучасній глобалізованій економіці це далеко не повний перелік причин, що впливають на соціально-економічну ситуацію. Тому необхідно максимально враховувати постійні та сильнодіючі аттрактори (причини): сезонність виробництва, кліматичні умови, агресивність ринкового середовища, особливості господарської поведінки селянина і його адаптивні здібності до зміни середовища й до самоорганізації [4,с.145].

Тривала незайнятість породжує втрату трудових навичок і самого бажання працювати. Стрімко знижується вартість послуг праці через погіршення якісних параметрів самої праці в реальному виробничому процесі, що постійно ускладнюється і потребує прикладання висококваліфікованої праці. В таких умовах склалася ситуація, що сільські жителі не можуть на рівних конкурувати на ринку праці з міським населенням, яке здатне швидко перенавчатися і обслуговувати складну сучасну техніку, тому вимушене займатися веденням натурального господарства.

Висновки. Таким чином, основні негативні фактори, що нині впливають на зайнятість населення в аграрному секторі Кіровоградської області, зводяться до наступних:

- особисте селянське господарство перетворюється в головне джерело доходів сільського населення.
- залишається низькою заробітна плата, а регулярне затримання її виплати знижує матеріальну зацікавленість у зростанні продуктивності праці, як наслідок скорочуються можливості для задоволення першочергових потреб.
- прогресуючими темпами проходить депопуляція сільського населення, покидають сільські населені пункти молодь, спеціалісти-аграрники та сільська інтелігенція.

Серед головних шляхів підвищення зайнятості сільського населення найбільш реальними, в даній економічній ситуації, необхідно назвати наступні:

- підтримання ініціативи безробітних громадян направленої на започаткування власної справи. Законодавче забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу
- удосконалення системи підготовки і перепідготовки кадрів для аграрного сектора та сприяння їх закріпленню на селі.
- системне нарощування обсягів виробництва і переробки сільськогосподарської продукції на основі інтеграції переробних підприємств з виробничими, що дасть змогу ґрунтовно та комплексно вирішувати проблеми ефективної зайнятості аграрного регіону в найближчій перспективі.
- відродження соціальної інфраструктури села, створення належних соціально — побутових умов життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2007 рік. — Кіровоград, 2008. — С.322.
2. 2.: Аналітично — статистичний збірник: «Ринок праці Кіровоградської області у 2006 році». — Кіровоград, 2007. — С.67–68.
3. Динаміка середньомісячної заробітної плати по регіонах у 1995— 2008 роках.//www.ukrstat.gov.ua
4. Іванюта В.Ф. Методологічні підходи дослідження міжнародних інтеграційних процесів в аграрному секторі // Економіка АПК. — 2008. — № 2. — С.145.

Одержано 16.12.09

Рассмотрено состояние и динамика развития рынка труда, занятости и уровня оплаты труда сельского населения региона в контексте социально — трудовых процессов Кировоградской области. Определены преобладающие факторы, влияющие на занятость и пути повышения уровня занятости и эффективного использования трудовых ресурсов области.

Ключевые слова: Занятость, трудовые ресурсы, самозанятость, безработица, заработная плата.

The state and dynamics of labor market development, employment and level of labor payment of rural population of the region were considered in the context of social-labor processes of Kirovohrad region. Prevailing factors affecting the employment and the ways of increasing the employment level and effective use of labor resources of the region were determined.

Key words: employment, labor resources, self-employment, unemployment, wages.

УДК 336.2.026

НЕПРЯМЕ ОПОДАТКУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук
ННЦ “Інститут аграрної економіки” УААН

О.Т. ПРОКОПЧУК,

П.М. БОРОВИК, кандидат економічних наук
Уманський державний аграрний університет

В статті аналізуються переваги та недоліки непрямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Пропонуються

Приєднання до світової організації торгівлі вимагає приведення вітчизняного законодавства в частині фінансового регулювання сільськогосподарської діяльності до вимог і правил цієї організації.

Ключовою вимогою СОТ є забезпечення вільного доступу товарів іноземного походження до внутрішніх ринків будь-якої країни, зокрема, недопущення податкової дискримінації, а також застосування інструментів державного протекціонізму стосовно товарів вітчизняного виробництва у розмірах, встановлених договорами.

Вищезазначене зумовило необхідність реформування в Україні діючого до вступу в СОТ механізму справляння податку на додану вартість (ПДВ) у сільському господарстві. В першу чергу це стосувалось практики надання державної фінансової підтримки за рахунок спеціальних режимів непрямого оподаткування підприємств галузі.

Проте, на відміну від інших сфер економічної діяльності, аграрний сектор економіки має свою специфіку, пов'язану із забезпеченням продовольчої безпеки країни. Відповідно питання функціонування спеціальних режимів справляння ПДВ, встановлення рівня митних тарифів та застосування інших форм і засобів захисту вітчизняних товаровиробників в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі залишаються надзвичайно актуальними.

Серед фінансистів аграрного спрямування, які з системних позицій досліджують питання податкових відносин в АПК та функціонування спецрежимів справляння ПДВ, варто відзначити М. Дем'яненка [1], І. Кобуту [2], Н. Селерович [3], Т. Осташко [4], А. Папцова [5] та багатьох інших дослідників.

Водночас нові умови господарювання вимагають наукової оцінки впливу спеціальних режимів непрямого оподаткування на діяльність суб'єктів господарювання у сільському господарстві.

Метою даної статті є оцінка сучасного стану справляння ПДВ у сфері сільського господарства з метою розроблення напрямів вдосконалення механізмів нарахування і сплати цього податку сільськогосподарськими товаровиробниками та аналіз наслідків використання інструментів посилення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції шляхом застосування спеціальних режимів справляння податку на додану вартість.

Методика дослідження. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, порівняння, табличний та графічний методи.

Результати досліджень. Непряме оподаткування агроформувань в Україні представлено нині виключно податком на додану вартість, що є за формою оподаткування непрямым універсальним акцизом. Крім того, в сільськогосподарській галузі постійно функціонують особливі податкові механізми представлені з кінця минулого століття спеціальними режимами

справляння ПДВ.

При цьому форм державної підтримки аграрних товаровиробників за рахунок спеціальних режимів справляння ПДВ, як показали результати дослідження, може бути три, зокрема, режим акумуляції сум ПДВ на потреби рослинницької та тваринницької галузей, режим виплати переробними підприємствами дотацій за здане молоко та м'ясо, а також застосування нульової ставки ПДВ при продажу молока та м'яса живою вагою (рис. 1).

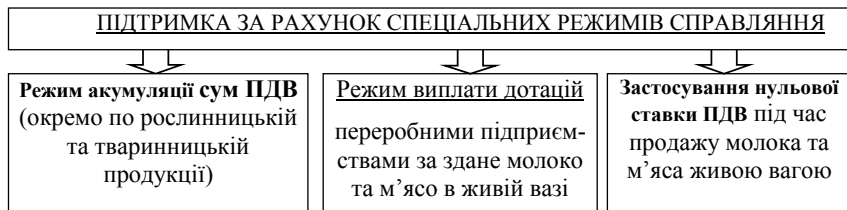

Рис 1. Форми підтримки агроформувань за рахунок спецрежимів ПДВ

Аналіз структури податкових платежів аграрних товаровиробників одного з районів Черкаської області засвідчив, що протягом 2004–2008 років в структурі їх платежів до бюджетів ПДВ займав від 0,2% до 3% (табл. 1).

1. Структура сплачених податкових платежів сільськогосподарських товаровиробників одного з районів Черкаської області

Вид податку	2004 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
ФСП	458,9	57,9	471,8	45,6	603,3	50,2	631,5	47,2	671,7	46,5
ПДФО	281,7	35,5	508,9	49,1	485,9	40,4	515,8	38,5	534,9	37
ПДВ	9,9	1,3	3	0,2	3,2	0,3	40,3	3	38,3	2,7
Інші податки і збори	42,1	5,3	51,7	5,1	109	8,9	150,9	11,3	199,7	13,8
Всього	792,6	100	1035,4	100	1201,4	100	1338,5	100	1444,6	100

**За даними обліку ДПП в одному з районів Черкаської області*

Вищезазначене є наслідком функціонування спецрежимів ПДВ в сільськогосподарській галузі та наслідком того, що вся продукція тваринницької галузі підприємствами району реалізовувалась на переробку із застосуванням нульової ставки ПДВ (табл. 2).

Загалом, вітчизняні агроформування до 2009 року сплачували до бюджету ПДВ від реалізації виключно покупної продукції, операції з придбання та реалізації якої відображались по третій декларації. По цій же декларації відображались операції з реалізації молока і м'яса переробним підприємствам (за ставкою 0%). За рахунок того, що сільськогосподарські товаровиробники не нараховували ПДВ на реалізоване молоко та м'ясо, тобто не збільшували ціну сировини на 20% і функціонував режим виплати

дотацій. Крім того, агроформування подавали до ДПП за місцем реєстрації ще дві податкові декларації з ПДВ, по яких суми податкових зобов'язань перераховувались на спеціальні рахунки платника ПДВ і використовувались ним же на розвиток галузей рослинництва та тваринництва. При цьому, цільове використання такого податку на додану вартість контролювалось податковими органами.

2. Структура обсягів реалізації сільгосптоваровиробниками досліджуваного району продукції тваринницької галузі*

Показник	2006 р.		2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Операції, що оподатковуються за "0" ставкою	7121,8	100	7782,4	100	5742,9	100	7065,0	100	7125,3	100
в тому числі продаж молока та м'яса живою вагою переробним підприємствам	7121,8	100	7782,4	100	5117,7	89,1	7065,0	100	7125,3	100
У тому числі експортні операції	—	—	—	—	625,9	10,9	—	—	—	—

**За даними управління агропромислового розвитку райдержадміністрації та ДПП в одному з районів Черкаської області.*

Проте, в 2009 році система непрямої бюджетної підтримки вітчизняних агроформувань зазнала суттєвих змін, які зводяться до відміни строго цільового використання сум ПДВ від реалізації продукції рослинництва та тваринництва, а також відміни нульової ставки на молоко та м'ясо, що продаються переробним підприємствам, та скорочення за рахунок цього розміру дотацій сільськогосподарським товаровиробникам.

Як показали результати досліджень, такі зміни в механізмі спецрежимів ПДВ негативно вплинуть на фінансову стійкість аграрних формувань не лише досліджуваного району, але й всієї України.

З метою оцінки доцільності функціонування режиму виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам досліджено недоліки, що притаманні цьому механізму підтримки.

Запроваджена підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом виплати їм дотацій за продаж переробним підприємствам молока та м'яса живою вагою має стимулюючий характер і в складних економічних умовах сприяла збільшенню власних обігових коштів. За 2007–2008 рр. сільськогосподарським підприємствам України у вигляді дотацій перераховано більше 3,3 млрд. грн., або 15% вартості тваринницької продукції, виробленої у 2006 р. [6, с. 27].

Незважаючи на викладене, чинний механізм державної підтримки за

рахунок виплати дотацій має ряд суттєвих недоліків.

Зокрема, середній розмір дотацій залежить від кінцевого результату роботи переробного підприємства. За даними Головного контрольно-ревізійного управління в Україні у 2007–2008 рр. за молоко перерахована дотація на 1 гривню вартості відповідно 15 і 17 коп.; за м'ясо живою вагою — відповідно 14 і 17 коп. [7, с. 28–31], що значно менше встановленого законодавством розміру (20%).

Існуючий порядок нарахування дотацій за прийняту худобу від населення дає можливість формувати за рахунок бюджету дотацію і легалізувати нелегально завезене м'ясо, що підтверджується численними фактами [7, с. 22]. Крім того, дотації часто видають товарно-матеріальними цінностями, подальше витрачання яких неможливо проконтролювати належним чином, внаслідок чого втрачається цільове спрямування дотацій.

Враховуючи значні розміри бюджетної підтримки через механізм дотацій, можна зробити висновок про необхідність збереження його й надалі, так як втрата цих коштів погіршить і без того важкий фінансовий стан підприємств галузі.

Наявні недоліки у формуванні та виплаті дотацій можуть бути вирішені таким чином:

- передбачення відповідальності за повноту спрямування коштів на виплату дотацій. Нарахування менше 20%, або неповне врахування суми податку на її формування слід розглядати як нецільове використання коштів і вилучати до бюджету;
- встановлення, що виплата дотацій особистим селянським господарствам проводиться через ощадні банки виключно на підставі реєстрів, затверджених органами місцевого самоврядування.

Враховуючи особливості непрямого оподаткування і його стимулюючий вплив на розвиток агропромислового виробництва через спецрежими справляння та використання податку на додану вартість, на нашу думку, значної актуальності набуває питання вдосконалення окремих його положень, не позбавлених недоліків.

Загальною ознакою при побудові механізму спеціального режиму оподаткування є відсутність встановленого конкретного розміру пільги на одиницю продукції, що виробляється чи реалізується. Розмір додаткових коштів, що залишаються на розвиток аграрного сектора виробництва, визначається величиною несплачених податкових платежів. При цьому відсутня ув'язка розміру отриманих пільг із середніми витратами на виробництво продукції. Сума пільг залежить виключно від вартості продукції, що реалізується. Обсяги витрат виробництва при цьому не враховуються.

Крім того, розмір додаткових коштів, які залишаються на розвиток агропромислового виробництва, не пов'язаний з величиною прибутку та рівнем рентабельності.

В той же час, в країнах з перехідними економіками, до яких належить і Україна, використання непрямих податків як основного елементу податкової системи є об'єктивно необхідним явищем, викликаним сталістю податкової бази та порівняно низьким податковим навантаженням на кінцевого платника податку, яким є споживач. Проте, поряд з цим, в Україні часто лунають пропозиції щодо зменшення податкового навантаження за рахунок податку на додану вартість.

На наше переконання, зниження податкового навантаження має відбуватись або шляхом зниження чи диференціації податкових ставок, або перегляду фіскальних преференцій з ПДВ та запровадження консолідованої відповідальності платників ПДВ у всіх ланках - від виробника до експортера за незаконне відшкодування податку з бюджету.

Крім того, приєднання до СОТ, а також світова фінансова криза зумовили прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток агропромислового комплексу» від 04.02.2009 р. [8], яким відновлено дію пункту 11.21 статті Закону України «Про податок на додану вартість», якою регулювався порядок нарахування дотацій переробними підприємствами. Наслідки законодавчих змін у механізмі функціонування ПДВ у сфері сільського господарства узагальненні в табл. 3.

3. Характеристика змін у механізмі спецрежимів справляння ПДВ

Назва спецрежиму	Наслідки змін	Чим регулювався до змін	Чим регулюється після змін	Коротка характеристика змін
Акумуляція сум ПДВ	Збережено, суттєво реформовано	п. 11.29 ст. 11 Закону	стаття 8 ¹ Закону	Суми ПДВ, що залишаються в розпорядженні, не мають цільового призначення
Виплата дотацій переробними підприємствами	Збережено без суттєвих змін	п. 11.21 ст. 11 Закону	п. 11.21 ст. 11 Закону	Редакція залишилась незмінною, проте вгаслі-док відміни нульової ставки роз-мір дотацій суттє-во зменшився
Застосування нульової ставки податку	Не продовжено	пп. 6.2.6 п. 6.2 ст. 6 Закону	—	Нульова ставка при продажу мо-лока і м'яса вже не застосовується

Дані, наведені в таблиці засвідчують, що спеціальні режими справляння ПДВ для аграрних товаровиробників з січня 2009 року змінено таким чином:

- підвищено розмір питомої ваги виручки від реалізації продукції власного
- виробництва в загальних обсягах виручки звітного періоду з 50 до 75%;
- розширено спектр спрямування сум ПДВ — сільськогосподарське підприємство має право спрямовувати суми ПДВ не лише на придбання
- матеріально-технічних ресурсів, а й на виплату зарплати, погашення кредитів за умови використання кредиту на виробничі цілі тощо;
- відмінено норму щодо спрямування від'ємного значення різниці між нарахованими та сплаченими сумами ПДВ на зменшення податкових зобов'язань наступних звітних періодів — позитивне сальдо з ПДВ включається до складу валових доходів, а від'ємне — не відшкодовується з бюджету, а включається до складу валових витрат звітного періоду;
- передбачено можливість отримання бюджетного відшкодування суб'єктами спецрежиму у випадках експорту власно виробленої сільськогосподарської продукції, що є безперечно позитивним, оскільки раніше товаровиробникам доводилось шукати посередника для таких операцій.

Проте, при цьому справляння податку на додану вартість в сільському господарстві в Україні має ряд особливостей, суть яких полягає в тому, що на законодавчому рівні не враховано особливості ведення господарської діяльності аграріїв, внаслідок чого і виникають наступні проблеми:

- оподаткування ПДВ цієї категорії платників здійснюється в певні періоди фінансово-господарської діяльності не залежно від того, отримують чи не отримують вони в ході господарської діяльності додану вартість;
- на законодавчому рівні не врегульоване питання щодо виникнення податкових зобов'язань, оскільки їх виникнення за першою з подій (відвантаження товарів (надання послуг) чи зарахування коштів на розрахунковий рахунок) через кризу неплатежів в аграрній галузі ще більш загострює фінансове становище окремих сільгосптоваровиробників;
- через затримання відшкодування зайво сплачених сум ПДВ з бюджету протягом певних періодів, у сільськогосподарських товаровиробників вилучаються певні кошти, яких їм і так бракує;
- занадто високий рівень витрат, пов'язаних з нарахуванням та сплатою податку, спричиняють додаткові труднощі для платників.

Перелічені особливості справляння ПДВ у сільському господарстві зумовлюють негативне ставлення до цього податку з боку агроформувань.

З огляду на викладене, виникає потреба реформування механізму справляння ПДВ в сільському господарстві. Слід зазначити, що більшість

проблем, пов'язаних з нарахуванням та сплатою ПДВ сільськогосподарськими товаровиробниками пов'язані з визначенням об'єкта оподаткування, тобто доданої вартості. Неврегульованість зазначених проблем зумовлює трансформацію ПДВ в податок, який втратив свій економічний зміст. Адже, якщо розмір податкового кредиту перевищує податкові зобов'язання, то це свідчить про те, що доданої вартості не було створено, тому відсутній і об'єкт оподаткування, але за відсутності об'єкту оподаткування сільськогосподарські товаровиробники сплачують податок. Проведене нами дослідження механізму справляння ПДВ в сільському господарстві свідчить про те, що дійсно протягом певних періодів у процесі господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, спостерігається тенденція, в якій податковий кредит перевищує податкові зобов'язання.

Оскільки, в Україні застосовується метод рахунків-фактур при нарахуванні податку на додану вартість, об'єкт оподаткування визначається різницею між податковими зобов'язаннями і податковим кредитом (причому до уваги приймається перша з подій: або товар відвантажено або отримано гроші на розрахунковий рахунок), то, враховуючи наведене вище, питання щодо дати визначення дати виникнення податкових зобов'язань і податкового кредиту потребує уточнення.

На нашу думку, з метою поліпшення фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників доцільно застосовувати “касовий” метод розрахунків, суть якого полягає в тому, що податкове зобов'язання виникає в момент зарахування коштів на розрахунковий рахунок в банку. Хоча в світовій практиці датою виникнення податкового зобов'язання для товарів вважається дата їх передачі покупцю або момент, коли товар став доступним для споживача, а для послуг — дата її фактичного надання, що не суперечить економічним законам, проте в процесі практичної діяльності, з врахуванням ситуації, в якій працюють сільськогосподарські товаровиробники, застосування “касового” методу для такої категорії платників податку було б цілком виправданим.

Нагадаємо, що особливість податку на додану вартість полягає в тому, що він є нейтральним до результатів діяльності підприємств. З отриманих сум ПДВ від реалізації товарів і послуг, віднімаються суми податку, які підприємство сплатило постачальникам сировини і матеріалів, тобто податок сплачує споживач, а не виробник. Від'ємна різниця відшкодовується з бюджету.

Крім того, як відомо, відповідно з чинним порядком нарахування і сплати ПДВ, підставою для первинного обліку податкових зобов'язань та податкового кредиту з податку на додану вартість нині в Україні є належним чином оформлена податкова накладна.

Податкова накладна є звітним податковим і одночасно розрахунковим документом, що в обов'язковому порядку має містити цілий ряд реквізитів, наведених на рисунку 2.

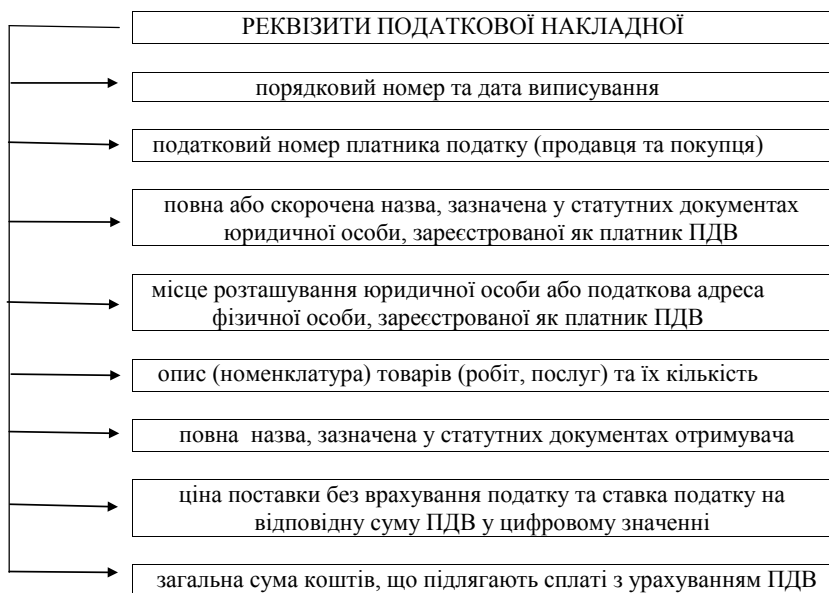

Рис. 2. Реквізити податкової накладної

Податкова накладна складається у момент виникнення податкових зобов'язань продавця у двох примірниках. Оригінал податкової накладної надається покупцю, копія залишається у продавця товарів (робіт, послуг). Податкова накладна виписується на кожну повну або часткову поставку товарів (робіт, послуг). У випадку, коли частка товару (робіт, послуг) не містить відокремленої вартості, перелік частково поставлених товарів зазначається в додатку до податкової накладної у порядку, встановленому центральним органом державної податкової служби України, та враховується у визначенні загальних податкових зобов'язань. Для операцій, що оподатковуються і звільнені від оподаткування, складаються окремі податкові накладні.

Причому, якщо операція звільнена від оподаткування, то у податковій накладній робиться запис «Без ПДВ» з посиланням на відповідний пункт Закону України «Про податок на додану вартість».

На нашу думку, застосування податкових накладних в якості первинного документа, що є підставою для включення сум податку на додану вартість до податкового кредиту є явищем незручним та невігідним для платників ПДВ, адже вони мусять витрачати кошти на придбання чи друк бланків цього документа. Тому, на нашу думку, податкова накладна повинна бути відмінена і її функції має виконувати товарна накладна, в бланку якої просто слід передбачити стрічку, в якій би обраховувалась сума

ПДВ, що включена продавцем до податкових зобов'язань.

Аналогічну правку слід внести також до рахунків-фактур, та інших документів на придбання (продаж) робіт та послуг.

Висновки. Підсумовуючи вне, слід зазначити, що з метою забезпечення надійного джерела фінансування державної підтримки розвитку галузей рослинництва і тваринництва, в Україні необхідно відновити спеціальні режими непрямого оподаткування агроформувань в тому їх вигляді, що функціонували до 2009 року, адже, не зважаючи на їх недоліки, лише в такому разі вітчизняні аграрні товаровиробники зможуть хоч якось конкурувати з виробниками сільськогосподарської продукції на світовому ринку, що так важливо в перші роки після вступу нашої країни до Світової організації торгівлі. Проте, з метою підвищення значення бюджетної підтримки, підвищення рівня та посилення можливостей контролю за цільовим її використанням, законом повинна бути чітко визначена її величина, оптимальний розмір якої, на наше переконання, складає 20% від суми виручки з реалізації молока та м'яса переробним підприємствам.

Крім того, з метою полегшення для сільськогосподарських товаровиробників та інших платників ПДВ порядку нарахування та сплати цього податку, а також з метою скорочення витрат платників ПДВ, пов'язаних із нарахуванням та сплатою цього податку до бюджету, на наше переконання, необхідно відмінити податкові накладні та внести зміни до бланків товарних документів, що дозволили б нараховувати податок на додану вартість безпосередньо в них.

Перелічені заходи щодо вдосконалення механізму нарахування та сплати ПДВ, а також щодо вдосконалення непрямої державної підтримки агроформувань не лише підвищать фіскальне значення податку на додану вартість в доходах державного бюджету, але й забезпечать вищий рівень захисту вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників на світовому ринку, що є важливим завданням для держави в контексті невідворотності світової та європейської інтеграції нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'яненко М.Я. Проблеми адаптації податкової системи до умов агропромислового виробництва / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК — 2008. — №2. — С. 17–25.
2. Кобута І. Державна підтримка сільського господарства в контексті вступу України до СОТ // Матеріали конференції “Агробізнес України та СОТ: нові можливості та загрози” — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — // www.agroconf.org/uk/system/files/State_Support_WTO.ppt
3. Сеперович Н. Покращення фіскальної політики щодо сільського господарства – [Електронний ресурс] — Режим доступу: — //

- <http://siteresources.worldbank.org/INTUKRAINE/INUKRAINIAN/147271-1140785089712/20983870/AgriculturalFiscalPolicyUkr.pdf>.
4. Осташко Т. Приєднання до СОТ: перспективи та ризики для аграрного сектору — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — // <http://eu.prostir.ua/library/1844.html>.
 5. Папцов А. Система налогообложения в сельском хозяйстве зарубежных стран / А. Папцов // АПК: экономика, управление. — 2008. — № 3. — С.46–52
 6. Головне контрольно — ревізійне управління України. Аудиторський звіт “Ефективності державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників за продане переробним підприємствам молоко та м’ясо” // К.: 2009. — 36 с.
 7. Agreement on Subsidies and Countervailing measures. — Washington (USA): WTO, 2002. — 318 p.
 8. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток агропромислового комплексу» від 04.02.2009 р. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». — 2009.

Одержано 21.12.09

Рассмотрено современное состояние исправления НДС в сфере сельского хозяйства. Выяснено, что для обеспечения надежного источника финансирования государственной поддержки развития отраслей растениеводства и животноводства, в Украине необходимо возобновить специальные режимы косвенного налогообложения сельскохозяйственных формирований, которые функционировали до 2009 г.

Ключевые слова: *прямые налоги, косвенные налоги, специальные режимы, налог на добавленную стоимость.*

The current condition of VAT adjustment in agriculture was considered. It has been found out, to have a reliable source of financing the public support for the development of crop and livestock production, it is necessary to renew special modes of indirect taxation of agricultural entities in Ukraine, the ones which functioned till the year of 2009.

Key words: *direct taxes, indirect taxes, special modes, value-added tax.*

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

О.С. РИБЧАК

У статті визначено основні методи оцінки тіньового сектору економіки України. Запропоновано важелі організаційно-економічного механізму детінізації економіки України.

У сучасних умовах переходу України до ринкової моделі господарювання та активізації процесів євроінтеграції особливої актуальності набуває проблема оцінки обсягів тіньової економічної діяльності, яка істотно впливає на показники соціально-економічного розвитку.

Дослідженню різних аспектів даної проблематики присвячено праці багатьох вчених-економістів: В. Турчинова, З. Варналія, А. Базилюк, С. Пирожкова та інших.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано структурно-функціональний метод та метод поєднання логічного й історичного підходів, соціологічних експертних опитувань.

Результати дослідження. Структура тіньової економіки досить складна і містить елементи різноманітної природи: пов'язані з реальним виробництвом законних і незаконних товарів і послуг; такі, що відносно легко виявляються і такі, що важко піддаються кількісній оцінці. Можливості реальної оцінки масштабів тіньової економіки досить обмежені у зв'язку із характером цього явища, що передбачає приховування від обліку, контролю і реєстрації господарської діяльності. Внаслідок цього для їх оцінки використовуються різні опосередковані методи, точність результатів яких залежить від дотримання багатьох умов.

Так, дослідження домогосподарств здійснюють шляхом анкетування. Недоліком такого методу є складність оцінки достовірності результатів, внаслідок так званого «фільтру свідомості» та фальсифікації відповідей з огляду на незвичність теми опитування і можливість причетності опитуваного до тіньового сектору. Подібне дослідження мало місце в 1972–1977 рр. у США на основі даних демографічного реєстру домогосподарств. Дослідження охоплювало 50 тис. домогосподарств або 100 тис. осіб у віці від 14 і більше років. Додатково для визначення обсягів сектору тіньової економіки і доходів у ньому було використано анонімне анкетне опитування [2, С.16-18].

Інше дослідження було проведено у штаті Мічиган (США) у 1981 р. Д. Смітом і Т. Мойсером. Дослідження охопило 2100 домогосподарств за допомогою телефонного опитування. У результаті виявлено, що приблизно 59% опитаних респондентів ухиляються від сплати прибуткового податку [3,

338]. Недоліком такого методу є можливість збору інформації переважно про споживчі товари та послуги і складність відстежування експортно-імпортних операцій поза межами легальної економіки, фінансових зловживань у банківській сфері та ін.

Безпосереднє дослідження тіньових відносин на ринку праці було здійснене 1980 р. у Норвегії А. Ісахвеном, І. Торелонді та С. Стромом, під час якого застосовувалося поштове анкетне опитування, що дало змогу запобігти відмові у відповіді з боку респондентів. Недоліком цього типу анкетування є низький рівень повернення анкет, що могло поставити під сумнів результати дослідження (повернулись 70% анкет від загальної кількості 1200 респондентів). Анкетування стосувалося зайнятості у межах тіньової економіки, попиту і пропозиції робочої сили на «чорному» ринку праці протягом останніх 12 місяців, заробітної плати, тривалості робочого дня та ін.

Дослідження нелегальної поведінки економічних агентів передбачають аналіз податкових декларацій на підставі офіційних податкових реєстрів [1, С.352]. У 1976 р. у США здійснено дослідження з метою визначення розмірів тіньового сектору економіки щодо сплати прибуткового податку. Вибірково, за рівнем декларованого доходу, проаналізовані податкові декларації 50 тис. осіб, зайнятих у різних галузях. Крім цього, для дослідження використано 11 тис. детальних реєстрів прибуткового податку, на підставі яких визначено частку незареєстрованого доходу. Цей показник використано при оцінюванні сукупного рівня тіньового сектору. Недоліком цього методу є те, що при дослідженні використовували дані тільки про осіб, які заповнюють податкові декларації.

Податкові дослідження мали місце також в Угорщині [4, С. 999-1002]. І. Нагієго залучив до опитування 200 експертів (працівників податкової адміністрації), які дали відповіді на запитання про поточний дохід підприємств на основі інформації про рух коштів на розрахунковому рахунку і зовнішніх ознак добробуту підприємств. Питання також стосувалися співвідношення між динамікою податкових надходжень, які підприємство сплачувало в бюджет, та рівнем прихованого доходу, а також рівня зареєстрованого неоподаткованого доходу на різних підприємствах, частки незареєстрованих зайнятих. При цьому застосовано 7-бальну шкалу: від першої категорії 0–20% до 7-ї – вище 200% рівня реального доходу. Недоліками цього методу є: арбітральність (орієнтація лише на висновки експертів); можливість спотворення результатів (неправдивої відповіді з огляду на можливий зв'язок з «чорним ринком»); звуження бази дослідження (зареєстрований дохід і експертна алокація незареєстрованого доходу).

Досконалішим видається застосування методу експертних оцінок Г. ВікГанемана і В. Фрея. Ці дослідники здійснили вибіркове поштове опитування експертів у Швеції для визначення розмірів тіньового сектору. Експерти відібрали серед спеціалістів–дослідників тіньової економіки. Питання стосувалися розмірів тіньової економіки у розрізі галузей і секторів,

повністю і частково зайнятих, тривалості робочого дня у тіньовому секторі. Недоліками цього методу є відносно малий розмір вибірки, а також складність визначення підсвідомих фальсифікацій, викликаних безпосередньою участю експертів у дослідженні тіньової економіки.

Безпосередні фрагментарні дослідження тіньових відносин полягають у визначенні розмірів тіньової економіки у конкретному секторі, наприклад, у виробництві товарів і послуг у розрізі асортиментних позицій, у обміні валюти (з урахуванням кількості офіційних пунктів обміну, банків, туристичних агентств, реального курсу національної валюти).

Для екстраполювання результатів дослідження окремих секторів для визначення обсягів тіньової економіки загалом по країні застосовують такі способи: 1) розробку «карти» тіньової економіки у розрізі окремих секторів; 2) визначення загального обсягу тіньової економіки за допомогою так званого «акселератора» доходу від окремих секторів, до загальної оцінки. Дослідження такого типу здійснене Х. Сколком в Австрії у 1969 р., 1980 р. та 1982 р. у сфері індивідуального будівництва житла з допомогою трьох методів: дослідження всіх індивідуальних помешкань у двох адміністративних областях Австрії з охопленням однієї третини індивідуальних помешкань у інших регіонах; вибірки з 1500 будинків; використання спеціального дослідження, що стосувалося будівництва помешкань [1, С.355]. Недоліком такого дослідження було те, що у процесі аналізу виявлено рівень нелегальної зайнятості лише у приватних помешканнях і неврахованою залишилася «чорна» (прихована) зайнятість на фірмах і промислових підприємствах.

До іншої групи методів, що використовуються для дослідження тіньового сектору, належать опосередковані, які полягають у відстежуванні динаміки показників, гіпотетично пов'язаних між собою. Передумовою використання таких методів є припущення, що економічні процеси протікають відносно ідентично як у офіційному секторі, так і в неофіційному, а на відмінність не впливають жодні чинники, крім тіньової економіки. З низки опосередкованих методів виділимо такі: аналіз динаміки доходів та витатків; оцінка різниці у рівні зайнятості; монетарні методи.

Використання аналізу динаміки доходів і витатків базується на гіпотезі, що весь дохід, який надходить від нелегальної діяльності, витрачається, а не акумулюється. У разі використання цього методу, можна коригувати обсяг ВВП, що подається офіційною статистикою. Метод визначення різниці між доходами і витатками застосував у 1979 р. у Великобританії К. Макефі [1, С.339]. При цьому критерієм обсягу тіньової економіки були доходи, незареєстровані податковими органами, у розмірі різниці між незалежно обрахованими витатками і обсягом ВВП. Доходи були обраховані на підставі інформації податкових органів, а витатки – з допомогою широкомасштабного дослідження підприємств, домогосподарств і державних реєстрів. Недоліком такого дослідження є неможливість його застосування в інших країнах, зважаючи на обсяг і рівень достовірності інформації податкових зведень для складання національних рахунків, а

також недоврахування доходів і чинників виробництва, похибки вибірки та статистичної похибки. Крім того, враховуються лише доходи від виробництва продукції в тіньовій економіці й не враховуються інші доходи, зокрема «спекулятивний». Інший метод виявлення обсягу реального ВВП з врахуванням тіньового складника базується на: перерахунку зайнятості на стандартні одиниці праці (постійна зайнятість однієї особи; підприємство, що пов'язане із наймом робочої сили); порівнянні обсягів виробництва і споживання ВВП з допомогою детальних таблиць «вхід-вихід» з розрахунками обсягів державного сектору, як результату коригування доходів і видатків.

Розглянуті методи відповідають концепції широкомасштабного визначення розмірів тіньової економіки, що включають фінансові оцінки, розрахунок відхилень між податковими стягненнями і статистичною інформацією.

Рівень тіньової економіки, розрахований з використанням методу “витрати населення – роздрібний товарооборот”, за 2008 рік, порівняно з 2007 роком, збільшився на 3 в.п. до 38% [5, С.3].

Збільшення на 3 в.п. до 38% рівня тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” спричинено посиленням негативних очікувань населення щодо майбутнього розвитку економіки країни на тлі розгортання фінансової кризи в Україні, яка супроводжувалася значними девальваційними процесами, дестабілізацією банківської системи, а також негативними тенденціями на ринку праці (табл. 1).

1. Граничні максимальні рівні тіньової економіки у галузях переробної промисловості в Україні, %

Галузі переробної промисловості	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	42,6	40,2	36,2	34,0	32,4	40,8
Легка промисловість	35,2	37,4	36,2	33,5	31,3	42,9
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	35,8	35,5	34,9	33,0	30,1	42,1
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	35,9	35,2	35,5	33,4	32,7	36,1
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	42,5	38,5	37,0	33,7	36,8	45,1
Хімічна та нафтохімічна промисловість	36,5	35,4	33,4	34,3	32,9	38,5
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	38,0	34,8	35,6	34,1	32,0	39,3
Машинобудування	35,3	34,1	32,9	33,0	30,0	36,2

Так, за інформацією компанії GfK Ukraine і Міжнародного центру перспективних досліджень [5, С.4], погіршення всіх складників індексу споживчих настроїв у жовтні 2008 р. стало безпрецедентним – падіння

становило 26,6 пункту до значення 69,3. Водночас індекс схильності до споживання поки що зберіг порівняно високе значення. І хоча його скорочення у жовтні 2008 р. на 27 пунктів до 79,6 свідчить про неготовність населення витратити гроші на великі покупки, однак відносна купівельна спроможність частини населення України залишається доволі високою. Розрив, що утворився між темпом приросту грошових витрат населення на придбання товарів (37,2%) і темпом приросту обсягу продажу споживчих товарів населенню (33,9%) у 2008 р., порівняно з 2007 р., свідчить про використання населенням для задоволення споживчого попиту, окрім організованої роздрібно-торговельної мережі також неформальну торгівлю товарами.

Основною причиною повернення споживачів до неформальних ринків є те, що товари на них продаються за цінами, дешевшими, ніж у торговельній мережі. Адже ціна на товари у гіпер- і супермаркетах збільшується на величину торговельної націнки, основну частину якої становить плата за оренду приміщень. Тобто гіпермаркети у своїй ціновій політиці є менш гнучкими, що погіршує їх пристосування у короткостроковому періоді до шокової зміни попиту. Особливої актуальності перевага дешевшої ціни набула при закупівлі населенням значних обсягів товарів із метою традиційного створення “запасів” продуктів в умовах розгортання кризи.

Рівень тіньової економічної діяльності, розрахований за монетарним методом, за 2008 рік, порівняно з 2007 роком, збільшився на 12 в.п. і становив 38%.

Збільшення рівня тіньової економіки за монетарним методом зумовлено [5, С.5]:

- зростанням недовіри до стійкості вітчизняної банківської системи в умовах, коли банкрутували великі іноземні банки, та, зважаючи на значні обсяги заборгованості вітчизняних банків перед іноземними кредиторами;
- проявами нестабільності на валютному сегменті ринку.

Як наслідок, наприкінці року сформувалася тенденція до відпливу коштів з банківської системи.

У 2008 році вперше за роки незалежності України відбулося скорочення переказних депозитів у національній валюті – на 0,3% за рік. При цьому темп приросту обсягу готівки поза банками становив 39,3% у річному обчисленні, що на 11,6 в.п. більше, ніж темп приросту депозитів за цей період – 27,7%.

Крім того, проблеми у банківській системі, які своїм наслідком мали обмеження доступу клієнтів до власних рахунків, а також невпевненість у майбутньому, спонукала суб'єктів господарювання до переходу на готівкові розрахунки поза банками, про що свідчать зміни у структурі грошової маси М2: питома вага М0 за рік збільшилася на 1,8 в.п. і становила 30,2%.

При цьому продовжувалася тенденція до зменшення величини співвідношення грошових витрат населення до середнього обсягу грошей

поза банками, яка на кінець 2008 року становила 4,62 проти 4,93 на кінець 2007 року, що свідчить про можливість використання готівки при обслуговуванні тіньових операцій у реальному секторі економіки.

Подальше залучення до офіційного господарського обороту коштів, що обслуговують тіньові економічні операції або вивезені за кордон, потребує розробки спеціальної довгострокової політики легалізації тіньових капіталів некримінального походження з максимальним збереженням нагромадженого у цьому секторі позитивного технологічного, організаційного, фінансового та людського потенціалів. Для цього необхідно [1, С.478]:

- ☐ запровадити на певний перехідний період (тривалістю не менше року) політику амністії щодо тіньового капіталу через відкриття йому шляхів для легального інвестування за одночасної протидії його поверненню в нелегальний сектор;
- ☐ передбачити повне звільнення від оподаткування легалізації коштів, які спрямовуються (у грошовій чи товарній формі) на інвестиційні потреби;
- ☐ законодавчо врегулювати правові гарантії непереслідування власників детінізованих некримінальних капіталів;
- ☐ посилити контроль над впливом капіталу з-за межами країни

Зазначені заходи потребуватимуть прийняття Закону «Про легалізацію коштів, отриманих некримінальним шляхом» та відповідної Програми заходів щодо легалізації тіньового капіталу.

Зважаючи на те, що тіньова економіка є основним джерелом життєзабезпечення значних прошарків населення України, сьогодні необхідно уникнути однобічного підходу до проблем тінізації й урахувати, які збитки буде завдано населенню України у разі посиленого скорочення тіньової сфери, оцінити можливості держави компенсувати ці втрати. Таким чином, принципової ваги сьогодні набувають методи легалізації тіньової економіки, які гарантують збереження людського потенціалу України через підвищення ефективності та прибутковості легального виробництва і збільшення на цій основі кількості робочих місць і підвищення реальних доходів населення.

Висновки. До основних пріоритетів економічної стратегії в Україні, які сприятимуть детінізації української економіки у стратегічному вимірі, варто віднести наступні:

1. Стимулювання інвестиційних процесів. Потрібно розробити податкові стимули до інвестиційного використання кредитних ресурсів комерційних банків, звільнити від оподаткування частку прибутку підприємств, яка витрачається на інвестування.

2. Контроль за регулярністю, повнотою виплат і своєчасною індексацією заробітної плати, соціальних платежів, стимулювання збільшення кількості робочих місць. З метою підтримки рівня доходів населення, що дозволило б зменшити схильність до діяльності у неофіційному секторі, потрібно якнайширше використовувати безготівкові

розрахунки з населенням, зокрема – за комунальні послуги.

3. Запровадження прозорих і доступних механізмів кредитування реального сектору економіки та розв'язання платіжної кризи. Українська економіка потребує послідовної ремонетизації насамперед за рахунок «довгих грошей», безпечне здійснення якої може відбутися лише у тісному зв'язку зі збільшенням масштабів діяльності підприємств реального сектору.

4. Підвищення професійного рівня управлінського персоналу підприємств України, забезпечення методичної та юридичної підтримки у складанні бізнес-планів, інвестиційних проєктів, які забезпечуватимуть максимально ефективне цільове використання спрямованих до цих підприємств ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації [монографія] / За ред. З. С. Варналія. — К.: НІСД, 2006. — 576 с.
2. Bednarski M., Rakowski R., Stopyra J. Kszaltowanie się rozmiarów drugiego obiegu gospodarki w Stanach w latach 1972-1977 /M.Bednarski, R. Rakowski, J. Stopyra. – Warszawa, 1999. – S. 16–18.
3. Smith D. A new Path of Development? The Significance and Impact of Hernado de Soto's Ideas on Underdevelopment, Production and Reproduction /D. Smith // Economic Geography. – 1982. – Vol. 66. – P. 338.
4. Nagiyego I. Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economics Approach /I.Nagiyego // World Development. – 1990. – Vol. 18. № 7. – P. 989–1002.
5. Тенденції тіньової економіки в Україні (за 2008 рік). – 2009. – №30. – С.3-5

Одержано 21.12.09

В статье определены основные методы оценки теневого сектора экономики Украины. Предложен организационно-экономический механизм детинизации экономики Украины.

Ключевые слова: *теневогой сектор економіки, інвестиції, індексація заробітної плати, кредитування економіки.*

The major estimation techniques of a shadow sector of the economy in Ukraine were identified in the paper. The organizational-economic mechanism of Ukraine's economy legalization was suggested.

Key words: *shadow sector of the economy, investments, indexation of wages, crediting of the economy.*

СВІТОВИЙ ДОСВІД ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ КРИЗИ

Н.О. РИВАК, аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стимулювання національної економіки є важливим кроком на шляху подолання негативних наслідків економічної кризи в державі. Зниження фіскального навантаження та мораторій на сплату окремих податків є потужними чинниками даного процесу. Однак з метою збалансування Державного бюджету уряд України виступає з ініціативами збільшення ставок податків, що може мати негативні наслідки для вітчизняної економіки.

В умовах світової фінансової кризи уряди багатьох країн запроваджують зміни у фіскальній політиці з метою зменшення податкового навантаження і, як наслідок - стимулювання національної економіки. Такої тактики дотримуються США, Велика Британія, Німеччина, сусідні Росія, Білорусь, Грузія та інші країни. Водночас світові фінансові організації, які надають допомогу країнам, що найбільше постраждали від кризи, однією з головних вимог надання такої допомоги висувають збалансування дефіциту Державного бюджету. Теоретико-методологічні засади та практичні аспекти впливу податкової політики держави на розвиток економічної системи досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких Л.В. Попова, І.А. Дрожжина, Б.Г. Маслов, Д. Рябкова, І.О. Лютий, А.Б. Дрига, М.О. Петренко, І.В. Педь. Основна увага даної статті зосереджена на аналізі доцільності збільшення фіскального навантаження в Україні з метою збалансування Державного бюджету. Основними цілями статті є: дослідження зарубіжного досвіду в сфері оподаткування в умовах світової фінансової кризи; макроекономічний аналіз залежності між зростанням ставок податків і величиною надходжень до державної казни; аналіз вітчизняного податкового законодавства та його останніх змін, а також основних законодавчих ініціатив, спрямованих на збалансування Державного бюджету; прогноз можливих наслідків змін податкового законодавства та формулювання шляхів вдосконалення фіскальної політики на сучасному етапі розвитку національної економіки.

Методика досліджень. У роботі над статтею використовувалися такі загальнонаукові методи дослідження: спостереження, порівняння, моделювання, системний аналіз, синтез, індукція та дедукція; та конкретно-наукові методи, зокрема гіпотетичний та логічний методи, розрахунково-аналітичні прийоми. Використання даних методів є необхідним для здійснення макроекономічного прогнозування та дослідження соціально-

економічного розвитку країни.

Результати досліджень. У США команда новообраного президента Барака Обами втілює в життя програму підтримки економіки держави шляхом виділення бюджетних коштів і зменшення податкового навантаження не менш, ніж на 115 млрд. дол. США. Програма Обами також передбачає надання податкових пільг для 10 млн. сімей, які виплачують іпотечні кредити, податкових кредитів для підприємств в розмірі 3 тис. дол. США у розрахунку на кожне створене нове робоче місце, звільнення пенсійних виплат від прибуткового податку [1,с.32]. Водночас програма передбачає збільшення податкового навантаження для заможних верств населення шляхом скасування податкових пільг для даної категорії платників податків.

У Великій Британії ставка податку на додану вартість була знижена із 17,5% до 15%. Як наслідок, уряд країни прогнозує зниження надходжень до державної казни на 12 млрд. фунтів стерлінгів у 2009 році. З метою нейтралізації негативного впливу на державний бюджет урядом заплановано збільшення держпозики до 100 млрд. фунтів стерлінгів, а також підвищення максимальної ставки прибуткового податку з 40 до 45% у 2011 році для тих, хто заробляє понад 150 тис. фунтів стерлінгів на рік [2,с.7].

Зменшити податкове навантаження на малий та середній бізнес має намір і керівництво Німеччини. Програмою реформування оподаткування підприємств передбачено зниження податку на прибуток і збору на медичне страхування.

У Російській Федерації змінами до Податкового кодексу знижено податок на прибуток із 24 до 20%. Зменшено федеральну частину податку із 6,5 до 2,5%, регіональна влада отримала право зменшувати на 10 процентних пунктів ставку податку на прибуток для малих підприємств, які працюють за спрощеною системою оподаткування. Будівельно-монтажні роботи, здійснені для власного споживання, звільнено від сплати податку на додану вартість. Такі заходи держави, за прогнозами провідних економістів, допоможуть залишити в економіці країни 21 млрд. дол., що стимулюватиме її розвиток в умовах світової фінансової кризи. До першої трійки країн-реформаторів за показником простоти ведення бізнесу разом із Азербайджаном і Киргизькою Республікою у звіті Ведення бізнесу 2009, підготовленим Світовим банком та Міжнародною фінансовою корпорацією, увійшла Білорусь. Значні реформи у країні торкнулися власне податкової системи. З 2009 року у Білорусі знижено прибутковий податок з фізичних осіб шляхом запровадження єдиної ставки 12% на зміну прогресивній шкалі прибуткового податку від 9 до 30%. Передбачено також зменшення відрахувань підприємств до фонду соціального захисту населення із 35 до 34% від фонду оплати праці. Запроваджено єдину ставку місцевого податку з продажу товарів і послуг у розмірі 5%. Заплановано, що такі зміни у податковому законодавстві допоможуть знизити податкове навантаження в країні на 936 млн. дол. США. Додаткових 250 млн. дол. США сподівається отримати і грузинська економіка в результаті проведення податкової

реформи. Так, урядом Грузії ухвалено рішення про зниження ставки прибуткового податку з 25 до 20%, починаючи із 2009 року, та зниження податку на дивіденди з 10 до 5% [2,с.7].

Зниження ставок податків і мораторій на їх сплату є потужним чинником стимулювання бізнесу, який сильно постраждав від світової фінансової кризи. Відсутність дешевих позикових коштів завдала удару по кредитозалежних галузях економіки, падіння попиту на світових ринках болуче відобразилося на експортно орієнтованих підприємствах. Практика зменшення витрат шляхом масового скорочення персоналу та зниження зарплат призвела до падіння купівельної спроможності.

Спад наприкінці 2008 року охопив і українську економіку. Стрімке скорочення попиту на вітчизняні товари на зовнішніх ринках і відплив капіталу викликали обвальне падіння курсу національної грошової одиниці, а також різку зміну настроїв серед бізнесменів і споживачів. Труднощі зазнали не лише банківська сфера, будівництво і металургія, а також сфери роздрібної торгівлі і харчової промисловості, які відчували на собі наслідки падіння купівельної спроможності громадян.

Проблеми реального сектору національної економіки знаходять своє відображення у динаміці бюджетних надходжень. Позитивній арифметиці бюджетного сальдо допомагають прибутки Нацбанку, доходи від приватизації і податки державних корпорацій, однак дані джерела наповнення держказни є вичерпними та не зможуть підтримувати таку динаміку бюджетних надходжень у майбутньому. Більшість вітчизняних підприємств і без посилення податкового навантаження переводитимуть свої доходи в тінь з метою виживання в умовах падіння попиту і виручки.

Україні доцільно було б скористатися світовим досвідом послаблення фіскального навантаження в умовах фінансової кризи. Однак урядові ініціативи, в основному, спрямовані на підвищення податкового тиску на українські компанії з метою наповнення Державного бюджету. Із грудня 2008 року по лютий 2009 Верховна Рада України внесла понад 20 змін до податкового законодавства, більша половина з них спрямована на посилення податкового тиску на платників. Для прикладу, незважаючи на катастрофічне падіння автопродажу у 5 разів, було підвищено акцизи на імпортні кузови, у 2–10 разів — на готові автомобілі. Зросли ставки акцизного збору для виробників сигарет, у 2 рази — на бензин. За ініціативи Кабінету Міністрів України в 3–5 разів було підвищено податок з власників транспортних засобів.

Українське керівництво прагне компенсувати зменшення податкових надходжень зростанням ставок податків. Однак така тактика не виправдає себе. Середньостатистичний підприємець, неспроможний платити передбачені законодавством податки, просто піде в тінь, рятуючи свій бізнес.

Підвищення податків і справді є одним із способів збалансування дефіцитного державного бюджету. Проте підвищення податків має свої межі. Лише на перший погляд здається, що чим вищі ставки податків, тим більші надходження до державного бюджету. Більшість економістів сьогодні

притримується думки про необхідність низьких ставок оподаткування для досягнення високих економічних результатів і значних податкових надходжень зокрема. У макроекономіці залежність доходів держави від податків у довгостроковому періоді описує так звана крива Лафера (рис.).

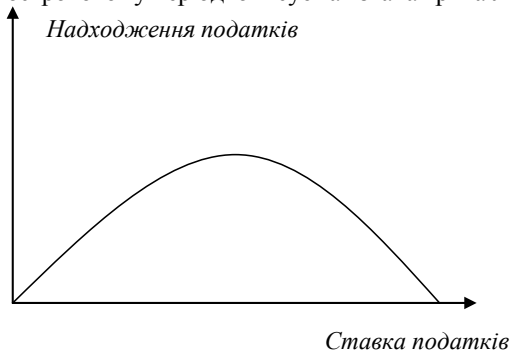

Рис. Крива Лафера

Згідно із кривою Лафера, за нульових ставок податків жодних податкових надходжень до державної казни не буде. Аналогічна ситуація спостерігатиметься і за умови, коли ставки податків сягнуть 100%, адже держава буде привласнювати собі всі результати праці громадян, і ніхто не матиме бажання працювати легально, відповідно вся економіка перейде в тінь.

Між цими двома крайніми точками спостерігається наступна залежність: якщо ставки податків зростають від нуля, то податкові надходження збільшуються. Така залежність спостерігається лише до досягнення певного рівня ставок податків (більшість економістів схиляється до думки, що цей рівень становить 40%). Надалі ж платники податків починають менше працювати в офіційній економіці та спрямовують свою діяльність в тіньову. Таким чином, державні фіскальні надходження реально починають зменшуватися за умови зростання ставок податків. Тобто метод підвищення ставок податків з метою збалансування надходжень до державної казни є очевидно обмеженим.

Збільшення податкового навантаження в умовах кризи не лише сумнівний захід з огляду на його обмежену ефективність, він несе в собі також чимало загроз, наприклад, значну соціальну напругу. Так, різке збільшення фіскального навантаження на власників транспортних засобів викликало хвилю акцій протестів автомобілістів. В результаті Парламентом 5 березня 2009 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» щодо ставок податку», яким суттєво знижено ставки цього податку (по більшості позицій повернуто до рівня 2008 року).

Даним Законом не лише знижено ставки, але й змінено схему їх

нарахування. Замість 6 ставок (3 грн., 5 грн., 7 грн., 10 грн., 75 грн., 120 грн. із 100 куб. мм.) буде 52. Так, при об'ємі двигуна до 1000 куб. см. ставка становитиме 30 грн., від 1001–1100 куб. см. — 55 грн., при 5901–6000 куб. см. — 720 грн. [3].

Розмір транспортного збору для автомобілів з об'ємом двигуна 2201–2500 куб. см. і 2501–3000 куб. см. знижено до рівня 2008 року — з 75 грн. до 10–25 грн. у розрахунку на 100 куб. см. Плата із двигунів об'ємом до 2200 куб. см. залишилася практично незмінною — на рівні 3–7 грн. у розрахунку на 100 куб. см [3].

Прийнято також поправку, яка передбачає використання отриманих від транспортного збору коштів виключно на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг. Власники транспортних засобів, які використовуватимуть альтернативні види палива, платитимуть ставку податку з коефіцієнтом 0,5 з 1 липня 2009 року до 2016 року.

У 2008 році, за даними Державної податкової адміністрації, у місцеві бюджети було перераховано 1,5 млрд. грн. Якщо б Парламент залишив підвищені ставки незмінними, була б велика вірогідність того, що автомобілісти б їх просто не платили. Таку думку висловив генеральний директор Всеукраїнської асоціації автомобільних імпортерів і дилерів Олег Назаренко [4].

18 березня 2009 року Уряд також схвалив проект Закону України “Про внесення змін до деяких Законів України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою”, яким передбачено відміну тимчасової 13% надбавки до існуючих ставок ввізного мита, запровадженої Законом України “Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою” від 04.02.2009 р. №923–VI, який пропонують визнати таким, що втратив чинність. Таке рішення Уряду відповідає міжнародним зобов'язанням України в рамках СОТ, зокрема статті XII ГАТТ-1994 і Домовленості про положення ГАТТ-1994 щодо платіжного балансу. Прийняття Закону надасть Україні можливість застосовувати загальноувизнаний ціновий захід з метою подолання та мінімізації негативних наслідків, спричинених світовою фінансово-економічною кризою.

На думку Прем'єр-міністра України, введення 13% мита ускладнює торговельні взаємовідносини з країнами-членами Світової організації торгівлі, оскільки суперечить домовленостям, досягнутими між Україною та СОТ: “Якщо Україна хоче і далі свій товар експортувати в інші країни безперешкодно, ми не маємо права порушувати правила Світової організації торгівлі і в односторонньому порядку вводити такі заходи”. Також Юлія Тимошенко вважає, що якщо і інші країни введуть схожі експортні обмеження щодо України, то країна “зникне зі світового ринку зі своїми товарами”. Прем'єр-міністр зауважила, що така надбавка є необґрунтованою і впливає на підвищення цін на продукти харчування на внутрішньому ринку, “що є абсолютно недопустимим” [5].

Міжнародний валютний фонд теж закликає Україну проводити

відкриту торгову політику. “Для України дуже важливо залишати свої ринки відкритими. Не потрібно створювати бар’єри в торгівлі і займатися протекціонізмом”, — зазначив голова представництва МВФ в Україні Макс Ал’єр. Адже положення Закону від 04.02.2009 №923–VI щодо запровадження тимчасової 13-% надбавки до ставок ввізного мита суперечать умовам Меморандуму про економічну та фінансову політику, підписаного 31.10.2008 року для ухвалення Міжнародним валютним фондом рішення про укладання угоди «стенд-бай» (українська сторона зобов’язалася не застосовувати заходи з обмеження імпорту у зв’язку з погіршенням стану платіжного балансу) [6].

Віце-президент Євро комісії Гюнтер Ферхойген підкреслив, що підвищення Україною на 13% імпорتنих мит загрожує їй дуже негативними наслідками, адже Україна є членом Світової організації торгівлі і повинна дотримуватися її правил [7].

Японія оголосила про намір вжити заходів у відповідь, якщо дія тимчасової надбавки у розмірі 13% до діючих ставок ввізного мита на імпорتنі товари не буде відмінена на японські автомобілі, що імпортуються до України.

31 березня 2009 року український уряд зробив чергову спробу збільшити доходи держбюджету за рахунок підвищення ставок податків. Зокрема, було підвищено акцизи на тютюнові вироби удвічі і більше з 1 травня 2009 року. З 1 липня 2009 року збільшено акцизи на спирт і лікеро-горілчані вироби на 58% (з 21,5 грн. до 34,00 грн. за 1 л чистого сирту). Підвищено акцизи на дизпальне на 43–50% з 1 листопада 2009 року. Підвищення акцизного збору, за даними урядовців, принесе Державному бюджету додаткові 5,00 млрд. грн. [8,с.6].

Уряд має намір в майбутньому підвищити пенсійний збір для фізичних осіб-суб’єктів підприємницької діяльності (крім єдиного податку в сумі 200,00 грн. на місяць слід буде сплачувати не менше 120 грн. до Пенсійного фонду). За прогнозами Кабміну, такий захід дасть змогу додатково отримати 2,1 млрд. грн. до українського бюджету. Ще 560,84 млн. грн. доходів може забезпечити відновлення стягнення цільової надбавки у розмірі 2% до тарифу на газ для комерційних споживачів і бюджетних організацій [8,с.6].

До розгляду готується і законопроект, який надасть Кабміну право за узгодженням із НБУ встановлювати додатковий імпорتنний збір на будь-які товари (для регулювання платіжного балансу держави на термін не більше 12 місяців).

Підвищення ставок податків є частиною антикризової програми уряду України, спрямованої на зростання доходів Державного бюджету. Вітчизняні чиновники обумовлюють необхідність такого заходу прагненням відповідати вимогам МВФ для отримання кредиту від даної організації. Однак представники МВФ на початку не озвучували вимоги збільшення податкового навантаження в Україні, а наполягали лише на скороченні дефіциту Державного бюджету (передбачено в розмірі 31,1 млрд. грн., що

відповідає 3% ВВП). Дефіцит державної казни може виявитися значно вищим через скорочення бюджетних надходжень, але підвищення ставок податків хибно розглядати як єдино можливий спосіб його збалансування. Не варто забувати і про можливість зменшення витрат, однак проти такого вирішення питання категорично висловлюються окремі урядовці. Так, перший віце-прем'єр Олександр Турчинов зазначив: "Уряд не вважає за можливе проводити зміни в держбюджет, які б зменшували видаткову частину. Фактично це соціальні витрати, захищені статті, і ми не бачимо можливості нічого скорочувати." [8,с.6].

З огляду на останні пропозиції уряду щодо збільшення Державного бюджету на 6,7 млрд. грн. з метою виділення субсидій НАК "Нафтогазу України" для збереження низьких тарифів на тепло для населення, варто очікувати майбутнього посилення податкового тиску [8,с.6]. Ймовірність наповнення бюджету лише за рахунок підвищення акцизів на тютюн і алкоголь є низькою. Можливість отримання нових зовнішніх запозичень від іноземних держав також є сумнівною. Тому збільшення податкового навантаження та активізація процесу збору податків, ставки яких залишаються незмінними, є реаліями української фіскальної політики сьогодення.

Посилення державного втручання в економіку в умовах кризи спричинить відтік капіталів і зниження ділової активності. Дещо запобігти такому розвитку подій може перехід вітчизняного бізнесу в тінь. Сьогодні тіньова економіка уже не розглядається виключно з негативної сторони. У державі, не спроможній ефективно провадити інвестиційну та соціальну політику, тіньова економіка допомагає створювати додаткові робочі місця, забезпечувати приріст вкладень і доходів громадян. Адже несплачені податки — це і прямі інвестиції в розвиток економіки. Для прикладу можемо розглянути динаміку промислового розвитку Китаю та Японії. Своєму стрімкому розвитку Китай значною мірою завдячує зростанню нелегальної зайнятості та виробництву контра факту. В Японії ж майже немає тіньової економіки, частка нелегального сектору становить лише 5% ВВП [9,с.39]. Чимало економістів причину повільного розвитку національної економіки Японії вбачають у надмірному втручанні держави, сектор ж тіньової економіки надто мізерний для впливу на економічні процеси держави.

Висновки. Підвищення податкового тиску з метою збалансування державної казни є ефективним методом лише до досягнення певного рівня ставок податків. А в умовах світової фінансової кризи ефективність даного методу суттєво знижується, оскільки промисловість та фінансова сфера країни потерпають від негативних наслідків кризи, і тому навіть без зростання ставок податків переводять частину своїх доходів в тіньову економіку. Введення митних надбавок і збільшення ставок податків провокує зростання цін та темпу інфляції, суперечить міжнародним домовленостям держави та безперечно викликає соціальну напругу у суспільстві.

З метою подолання негативних наслідків світової фінансової кризи

Україні слід скористатися досвідом зарубіжних країн, які послаблюють фіскальний тиск на свої економіки з метою стимулювання їх розвитку. Збалансування дефіциту Державного бюджету можна досягнути не лише підвищенням ставок податків, а й іншими шляхами, зокрема розумним скороченням частини видатків. Держава повинна забезпечити всебічну підтримку добросовісних платників податків та створити умови, за яких стане економічно не вигідно працювати на тіньовому ринку, зокрема здійснювати непрягий контроль та аналіз з мінімальним адміністративним втручанням, створити переваги у відшкодуванні ПДВ безпосередньо виробникам

сумл. н

податкового стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, застосування енергозберігаючих технологій. Надважливим завданням залишається прийняття нового Податкового кодексу, що передбачає істотне скорочення кількості та спрощення податкових процедур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хомяков В. Діра в кишені / В. Хомяков // Контракти. — 2009. — №8(875). — С.32–33.
2. Кравчук К. Під прес / К. Кравчук // Контракти. — 2008. — №48(863). — С.6–7.
3. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів” щодо ставок податку” від 05.03.2009 №1075 — VI.
4. <http://www.diloverivne.com/news/586/>
5. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=201160272&cat_id=156156902
6. <http://www.rbc.ua/ukr/top/2009/03/18/519007.shtml>
7. <http://news.finance.ua/ua/~1/2009/02/16/152048>
8. Кравчук К. Заплатять усі / К. Кравчук // Контракти. — 2009. — №14(881). — С.6.
9. Липницький Д. Мистецтво жити в тіні / Д. Липницький // Контракти. — 2009. — №8(875). — С.38–39.
10. Гавриленко Н.В. Податкова система. Навчальний посібник / Гавриленко Н.В. — Львів: Новий Світ — 2000, 2007. — 328 С.

Одержано 21.12.09

Государственная финансово-бюджетная политика в период кризиса должна быть направлена на поддержку национальной экономики и ее отраслей. Эффективная фискальная политика является активным инструментом стимулирования деловой активности; необоснованное повышение налогового бремени притормаживает развитие многих отраслей национальной экономики и инициирует развитие теневой экономики.

Ключевые слова: налоги, фискальное бремя, фискальная политика, теневая экономика

State financial budget policy in the period of the crisis has to be directed on the support of national economy and its branches. Effective fiscal policy is an active instrument to stimulate business activity, and, at the same time, ungrounded increase of tax burden slows down the progress of many branches of the national economy and initiates the development of the shadow economy.

Key words: taxes, fiscal burden, fiscal policy, shadow economy.

УДК 338.242;338.512:633

УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ ВИТРАТАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ З ФУНКЦІОНУВАННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

О.М. СВІТОВИЙ, кандидат економічних наук

Розглянуто питання визначення оптимального рівня орендної плати та розподілу виробничих витрат, пов'язаних з функціонуванням земельних ресурсів, між орендарем та орендодавцем та управління цим процесом. Запропоновано методичний підхід до нарахування орендної плати з урахуванням диференційованої родючості ґрунту.

У ринкових умовах господарювання розвиток земельних відносин зумовлює посилення уваги до формування і управління виробничими витратами, пов'язаними з функціонуванням виробничих ресурсів. Ураховуючи те, що в Україні переважна більшість сільськогосподарських угідь знаходиться в оренді, питання визначення оптимального рівня орендної плати та методів її нарахування є важливим і актуальним.

Метою даної статті є подальше вивчення проблем покращення управління виробничими витратами, пов'язаними з функціонуванням земельних ресурсів, а також питань відновлення цих ресурсів і посилення впливу держави на цей процес.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання. Автором застосовувалися методи аналізу і синтезу.

Результати досліджень. З історії відомо, що в усі часи розвитку суспільства, коли виробничі відносини переставали відповідати стану продуктивних сил, вони змінювалися. Виробничі відносини визначає власність на засоби виробництва та предмети праці. Більшість селян в Україні, наділені правом приватної власності на землю й інші основні засоби виробництва. Однак, вони залишаються фактично найманими працівниками, не маючи достатньо коштів для самостійного ведення виробництва, тому, в основному, здають земельні паї в оренду.

За визначенням К. Маркса, природні ресурси, такі як орну землю,

воду і т. ін., можна розглядати як знаряддя виробництва, що виникли природно [1, с. 60]. Формування виробничих витрат, пов'язаних із використанням природних ресурсів, має певну специфіку. Вона полягає в тому, що вказані ресурси завжди обмежені, тобто в процесі виробництва продукції не можна використати землі більше, ніж є її в наявності. Пропозиція землі та інших природних ресурсів абсолютно нееластична, тобто така, що не може швидко змінюватися. Тому виробничі витрати внаслідок використання природних ресурсів визначаються в основному попитом на ці ресурси. Крім того, при вирощуванні сільськогосподарських культур на різних за якістю землях створюється диференціальна рента (рентний дохід), розмір якої залежить від якості та місцезонаштування земельної ділянки й інтенсивності виробництва.

На основі визначення щорічного рентного доходу, який включає в себе диференціальну і абсолютну ренту, та строку його капіталізації розробляється грошова оцінка земель. В нашій країні, наприклад, визначено термін капіталізації, тобто строк, за який окупиться земельна ділянка, в 33 роки, що відповідає погашенню кредиту в розмірі 3% [2, с. 36].

Земельні ресурси як основний засіб і водночас предмет сільськогосподарського виробництва має унікальні властивості, головна з яких — родючість. Саме родючість сільськогосподарських угідь забезпечує одержання врожаю, який згодом перетворюється в продукти рослинного, а через корми — і в продукти тваринного походження.

За класифікацією С.П. Азізова, П.Т. Саблука та П.К. Канінського, родючість має такі форми:

- природна, що проявляється у здатності ґрунту нагромаджувати, утримувати і трансформувати поживні речовини та воду і забезпечувати ними рослини;
- штучна — поліпшення людиною фізико-хімічних і біологічних властивостей ґрунту в процесі виробництва матеріальних благ;
- економічна — поєднання природної та штучної родючості;
- абсолютна, що характеризується виходом продукції з кожного гектара посіву;
- відносна — визначається співвідношенням одержаного врожаю з одиниці площі до виробничих витрат на нього [3, с. 317].

Нами пропонується доповнити наведену класифікацію такою формою родючості як *диференційована*, що визначається відношенням урожайності, одержаної при економічній родючості до урожайності при природній родючості. Ця форма родючості відображатиме рівень та інтенсивність заходів щодо її підвищення.

Земельний ресурс обмежений в просторі і штучно не відновлюється, його неможливо замінити іншим засобом виробництва. В Україні землі сільськогосподарського призначення мають високу якість, але потребують законодавчого захисту від виснаження. Йдеться про землі, що передані в оренду і використовуються орендарями, які повністю не відновлюють її родючість.

На наш погляд, крім строків оренди та орендної плати у договорах необхідно вказувати і якість землі за кількома параметрами, а саме:

- відсоток гумусу;
- кількість і склад рухомих форм поживних речовин;
- кислотність;
- лужність;
- структурність ґрунту.

Для цього слід запровадити широкую мережу спеціальних лабораторій, на обладнання яких виділити відповідну суму коштів. Крім того, потрібно законодавчо закріпити не тільки верхню межу строку договору, а й нижню. На наше переконання, цей строк не повинен бути менше 5 років, що стане додатковим аргументом для орендаря підвищувати родючість ґрунту.

Дедалі більші площі розпайованої землі селяни обробляють самі, тому що їх не влаштовує надто низька орендна плата, а також недостатня увага орендарів до відновлення родючості ґрунту. Проте, як зазначалося вище, нестача коштів на самостійний обробіток землі спонукає більшість власників віддавати належну їм землю в оренду.

Отже, для забезпечення ефективнішого використання землі селянам потрібна державна підтримка. Законодавчого врегулювання, на думку М.М. Федорова, потребують питання формування і функціонування ринку земель, удосконалення орендних відносин, відтворення родючості ґрунтів [4, с. 9]. Погоджуємося із твердженням вчених про те, що в Україні доцільно мати не громадсько-правовий статус земель, а управління ними повинно здійснюватися на базі відповідного законодавства з використанням різних форм і методів державного регулювання, при розробці якого необхідно використовувати досвід іноземних держав [5, с. 157].

Крім врахування світових тенденцій в цьому питанні, на нашу думку, в Україні необхідна пряма державна підтримка з відновлення та рекультивції земель згідно з розробленими цільовими програми, оскільки у суб'єктів господарювання на ці цілі не завжди вистачає власних коштів.

Запропонована нами схема відновлення земельних ресурсів і державного регулювання земельними відносинами показана на рис. 1.

Основне місце тут відводиться державному регулюванню законодавчих, договірних і фінансових відносин щодо відновлення земельних ресурсів, а також зусиллям суб'єктів господарювання щодо цього процесу. Враховуючи, що переважна більшість сільськогосподарських угідь знаходиться в оренді, розглянемо деякі питання, пов'язані з орендою землі.

Законом України “Про оренду землі” визначається, що строк оренди землі не може перевищувати 50 років [6, с. 23, 26]. Можна погодитись із думкою І.І. Червена та М.М. Бабич, що у перспективі в умовах повноцінного ринку сільськогосподарських земель орендні операції переважатимуть серед інших видів ринкових операцій, що зумовлено особливостями земельного ринку [7, с. 28].

Рис. 1. Схема відновлення земельних ресурсів і державного регулювання земельними відносинами

Джерело: власні дослідження.

Переваги й недоліки володіння та оренди землі показані на рис. 2.

Рис. 2. Переваги та недоліки володіння землею та її оренди

Джерело: власні дослідження з використанням інформації [8, с. 179–180].

Дані рис. 2 свідчать про існування багатьох переваг як у володінні землею, так і її оренди, але основний недолік в обох випадках — це нестача коштів. Тому, на нашу думку, для ефективного використання земель необхідні значні суми інвестицій та державна підтримка.

Слід погодитися з твердженням С.І. Дем'яненка, що існує кілька підходів до визначення грошової орендної плати:

1. орендна плата, що визначається попиту і пропозицією на землю;
2. орендна плата, що визначається витратами власника, пов'язаними з утриманням землі;
3. орендна плата, що визначається платоспроможністю орендаря;
4. гнучка орендна плата [8, с. 180–181].

Крім наведених визначень рівня орендної плати, слід розглянути ще один — *мінімальний загальнодержавний* (визначення автора), який в Україні переважає. Він регламентується Указом Президента України “Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)”, який збільшив мінімальний рівень орендної плати з 1,5 до 3% від проіндексованої грошової оцінки землі [9]. З одного боку, це захист селян-власників земельних паїв, які вони здають в оренду, від надмірно низького рівня орендної плати, а з іншого — це додатковий аргумент орендаря не платити орендну плату вище вказаного рівня, не враховуючи ні якості землі, ні її місцезонаштування.

Запропонована нами схема формування виробничих витрат, пов'язаних із функціонуванням земельних ресурсів у рослинництві, показана на рис. 3.

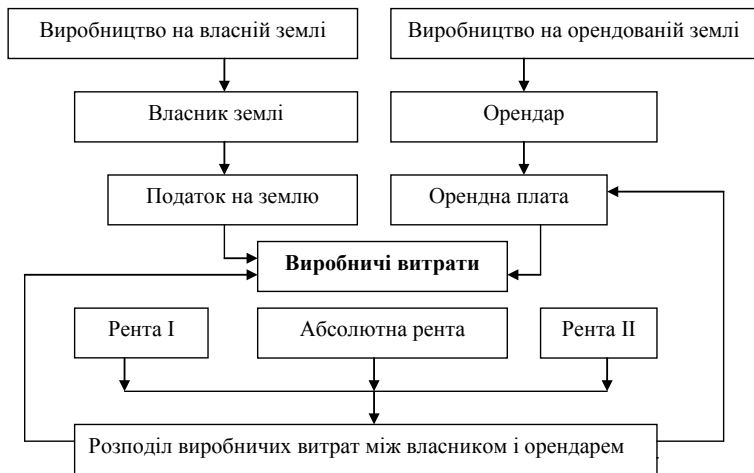

Рис 3. Схема формування виробничих витрат, пов'язаних з функціонуванням земельних ресурсів

Джерело: власні дослідження.

Авторська позиція полягає у наступному. Витрати на утримання землі повинен нести як власник, так і орендар. У цьому разі буде забезпечуватися контроль з боку власника щодо витрат орендаря на утримання орендованих ним земельних угідь. Власник, крім податку на землю, має нести витрати з підвищення родючості землі та участі у природоохоронних заходах. Рівень орендної плати має залежати не лише від розміру абсолютної ренти та ренти І і II, тобто не тільки забезпечувати власнику альтернативний банківський процент, а й враховувати розподіл виробничих витрат між власником і орендарем на утримання землі. В цьому випадку орендар повинен сплачувати власнику ще й частину одержаної продукції або прибутку пропорційно до питомої ваги вказаних виробничих витрат.

Ми пропонуємо новий методичний підхід до розрахунку суми орендної плати з урахуванням визначеної нами вище *диференційованої* родючості ґрунту. Суть цього підходу полягає в тому, що нарахована орендна плата за існуючою в Україні практикою у відсотках до проіндексованої вартості землі корегується на коефіцієнт, який показує рівень перевищення фактичної урожайності над урожайністю при природній родючості на момент підписання договору оренди.

Висновки. Одним із основних напрямів державного регулювання сільського господарства є проведення ефективної політики щодо збереження та відновлення земельних ресурсів. Участь орендодавця в процесі виробництва шляхом розподілу виробничих витрат на утримання землі забезпечить кращий контроль з його боку за ефективним використанням орендарем цих угідь. Необхідно у договорах оренди земельних угідь ураховувати не тільки грошову оцінку, а також якість землі за кількома параметрами та диференційовану родючість ґрунту для корегування рівня орендної плати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маркс К. Твори / К. Маркс, Ф. Енгельс. — К.: Держ. видав. політ. літератури, 1959. — Т. 3. — 603 с.
2. Аграрна економіка: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [Семенда Д. К., Здоровцов О. І., Котик П. С. та ін.] ; за ред. Д. К. Семенди та О. І. Здоровцова. — Умань: Уман. видав. — полігр. підпр., 2005. — 318 с.
3. Азізов С. П. Організація аграрного виробництва і бізнесу: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [Азізов С. П., Саблук П. Т., Канінський П. К.] ; за ред. проф. С. П. Азізова, П. Т. Саблука. — К.: ННЦ ІАЕ, 2006. — 790 с.
4. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / М.М. Федоров // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 4–18.
5. Нечипоренко О. М. Світова практика розвитку земельних відносин / О. М. Нечипоренко // Економіка АПК. — 2007. — № 4. — С. 154–157.
6. Закон України “Про оренду землі” із змінами та доповненнями // Вісник податкової служби України. — 2005. — № 3. — С. 23–30.

7. Червен І. І. Розвиток орендних відносин у сільському господарстві Миколаївської області / І. І. Червен, М. М. Бабич // Економіка АПК. — 2008. — № 1. — С. 24–28.
8. Дем'яненко С. І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві: [навч. посіб.] / Дем'яненко С. І. — К.: КНЕУ, 1998. — 264 с.
9. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)” // Офіційний вісник України. — 2008. — № 63. — 1 верес.

Одержано 21.12.09

Формирование и управление производственными издержками, связанными с земельными ресурсами, может осуществляться посредством их распределения между собственником и арендатором для должного контроля за плодородием почвы и использованием денежных средств. Восстановление земельных ресурсов требует усиления роли государства в этом процессе.

Ключевые слова: земельные ресурсы, рента, арендная плата, производственные издержки.

The formation and management of process costs connected with land resources can be performed by means of their distribution between the owner and the leaseholder, the purpose being proper control over soil fertility and the use of funds. The restoration of land resources requires strengthening of the public role in this process.

Key words: land resources, rent, rental, process costs.

УДК 336.761.5: 332.66

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІНИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ

О.В. СТЕПЕНКО, аспірант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Висвітлено особливості ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в сучасних умовах господарювання та проведено аналіз цін на ринку сільськогосподарської продукції України

Актуальність проблеми формування економічно обґрунтованої ціни на продукцію сільськогосподарських підприємств зумовлена тим, що сьогодні методи господарювання, фінансування, кредитування не в повній

мірі відповідають сучасним ринковим вимогам.

Для сільського господарства дана проблема особливо актуальна, оскільки багато сільськогосподарських підприємств не тільки не мають прибутки, але й не покривають витрати на виробництво продукції через порушення еквівалентності обміну між сільським господарством та іншими галузями економіки. Необхідною умовою науково-теоретичного обґрунтування цін на сільськогосподарську продукцію є дослідження особливостей ціноутворення в даній галузі.

Питанням дослідження підходів щодо побудови і впровадження системи ціноутворення присвячено ряд робіт зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів: Л.І. Абалкіна, М.П. Вітовського, С.А. Восводіна, О.І. Волкова, В.В. Гончарова, М.Г. Грещака, М.Я. Дем'яненка А.Д. Добришева, Ю.С. Коваленка, Р.А. Коренченко, І.В. Кривов'язюка, М.Й. Маліка, В.В. Матвєєва, В.І. Павлова, О.А. Подсолонко, А.Г. Поршнева, Г.К. Русакова, О.А. Рябчика, П.Т. Саблука, В.С. Тонковича, А.Д. Шеремета, О.М. Шпичака, Джея К. Шима, Джоєла Г. Сигела та інших.

Разом з цим, вивчення й аналіз опублікованих за даною проблематикою робіт дозволили зробити висновок про те, що питання формування теоретичних і методологічних підходів щодо побудови і використання системи ціноутворення в сільськогосподарських підприємствах за сучасних умов господарювання недостатньо розроблені як у науковому, так і в організаційно-практичному аспектах.

Цілями статті є аналіз особливостей ціноутворення та динаміки цін на основні види сільськогосподарської продукції в Україні.

Методика досліджень. У процесі наукового дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: логічного аналізу, теоретичного узагальнення та порівняння — для розкриття змісту і сутності особливостей ціноутворення на сільськогосподарську продукцію; табличний та графічний методи — для наочного зображення динаміки цін на продукцію сільського господарства; комплексного аналізу та синтезу — для обґрунтування та впровадження ефективної системи цін на продукцію сільськогосподарських підприємств.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, офіційні статистичні дані Держкомстату України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, матеріали спеціальних періодичних видань та інші джерела.

Результати досліджень. Функціонування ринку передбачає насичення його необхідними населенню доступними за ціною та якісними продуктами, одержання економічної вигоди всіма його учасниками.

Як зазначає відомий науковець П.Т. Саблук [5], на сьогоднішній день немає чіткої концепції подальшого розвитку й удосконалення економічного та цінового механізму господарювання сільськогосподарських підприємств. Серед усіх галузей народного господарства в сільському господарстві, навіть за наявності державного регулювання, найменше присутнє середовище

чистої конкуренції. Зазвичай, сільськогосподарські підприємства будують свою виробничу і маркетингову діяльність з урахуванням тієї обставини, що ціни на продукцію і ресурси, які вони закупають, формуються під впливом зовнішніх факторів, які не піддаються або мало піддаються впливу кожного окремого сільськогосподарського виробника.

Як відомо, на будь-який товар, у тому числі і сільськогосподарського походження, ціна рівноваги має місце тоді, коли попит на продукцію дорівнює пропозиції. Зрозуміло, що постійний збіг попиту і пропозиції — це явище тимчасове, оскільки вони змінюються під впливом ряду різних обставин і насамперед через зміну ціни. За її зростання збільшуватиметься пропозиція продукції, оскільки це економічно вигідно виробникам. Водночас зниження ціни стимулює зростання попиту на продукцію. Адже за тих самих витрат покупці матимуть можливість придбати більше продукції, ніж раніше.

Погоджуємося з думкою авторів [5,9], що сільськогосподарські підприємства працюють в умовах ризику і невизначеності через істотний вплив природних факторів. Саме під дією цих факторів можуть безпосередньо змінюватися попит і пропозиція, встановлюватися нова рівновага, а отже, і нова ціна.

На думку багатьох провідних фахівців [3,5,8], істотною особливістю сільського господарства і ринку сільськогосподарських товарів є те, що тут діє рентний принцип ціноутворення, пов'язаний з обмеженістю землі як природного ресурсу і, насамперед, її найбільш родючих ділянок. Тому аграрні підприємства, які мають кращі й середні за родючістю землі, реалізуючи свою продукцію за ринковими цінами, що склалися під дією попиту і пропозиції та інших ціноутворювальних факторів, одержують, крім «нормального прибутку», диференціальну ренту I. Водночас підприємства з відносно гіршими землями за середнього рівня господарювання одержують лише більш-менш нормальний дохід (прибуток) як різницю між ринковою ціною на продукцію і витратами на її виробництво.

Друга особливість ціноутворення в сільському господарстві полягає в необхідності забезпечення принципу еквівалентності в обміні між промисловістю і аграрним сектором. В країнах з плановою економікою, де здійснюється єдина державна політика цін, такий паритет оптових (закупівельних) цін на сільськогосподарську продукцію і оптових цін на промислову продукцію для села забезпечує держава. В країнах ринкової економіки ціни на промислову та сільськогосподарську продукцію в сфері обігу визначаються переважно дією закону попиту та пропозиції. Внаслідок цього ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію досить часто не забезпечують еквівалентність в обміні з промисловістю. Тому в усіх країнах з ринковою економікою держава опосередковано впливає на ціни.

Третя особливість ціноутворення на сільськогосподарську продукцію полягає в тому, що прямо чи опосередковано забезпечується диференціація цін за природнокліматичними зонами. При віднесенні того чи іншого району до відповідної зони враховується характер ґрунтів та кліматичні умови, що

роблять вплив на врожайність сільськогосподарських культур, собівартість і фондоемність продукції, рівень рентабельності тощо.

В табл. 1 наведено динаміку ціни на сільськогосподарську продукцію в Україні.

1. Динаміка середніх цін реалізації сільськогосподарської продукції*
(сільськогосподарські підприємства (крім малих); грн./т)

Види продукції	Рік						2008 р у% до 2003 р
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Зернові та зернобобові культури	535,1	453,1	417,8	515,2	833,5	778,6	145,5
Насіння соняшнику	856,5	1150,6	978,2	939,1	1899,4	1367,3	159,6
Цукрові буряки	140,3	135,7	177	186	157,6	218,9	156
Картопля	623,3	530,4	685,2	1070,3	1032	1154,3	185,2
Овочі всього	1012,7	1225	1462,1	1547,4	1995,4	2059,9	203,4
у т.ч. овочі закритого ґрунту	2524,3	2986,4	3392,2	3607,7	4382,6	5506,3	218,1
Худоба та птиця (у живій вазі)	3480,7	5092,7	6909,9	6307,7	6466,5	10184	292,6
Молоко та молочні продукти	696,9	835,3	1126,9	1070,2	1660,6	2065,1	296,3
Яйця, грн./тис. шт.	193,2	238,3	251,8	192,7	274,4	377,4	195,3

**розраховано за даними Держжкомстату України*

Як видно з даних таблиці, протягом 2003–2008 років відбулося значне підвищення цін реалізації всіх видів сільськогосподарської продукції, особливо що стосується тваринництва, де зафіксовані найбільш значні підвищення м'ясної та молочної продукції (майже втричі). Але, не зважаючи на це, сільськогосподарським підприємствам протягом аналізованого періоду так і не вдалося збільшити рентабельність виробництва за рахунок цін, про що свідчать дані табл. 2.

Проаналізувавши дані табл. 2, можна зробити висновок, що протягом аналізованого періоду рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції практично за всіма показниками має негативну тенденцію, а виробництво тваринницької продукції хоч і дещо покращується, але все ще в більшості (крім виробництва яєць) мають від'ємні показники.

Важливим фактором, що викликає проблеми у процесі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, є рівень паритетності цін між ресурсами, що постачаються в галузь, та ціною сільськогосподарської продукції. З 1991 року і до цього часу рівень диспаритету цін тільки збільшувався. Так, у 1992 році ціни на ресурси для сільського господарства зросли у 38,2 рази, а вартість сільськогосподарської продукції зросла у тому ж році лише у 18, 5 разів. Відповідне співвідношення у 1993 році складало 56,2 до 39,6 разів. На даний час міжгалузевий диспаритет цін за окремими статтями сягає в цілому шестикратного розміру (так ціни на електроенергію для сільськогосподарської галузі на 65% вищі, ніж в промисловості) [4].

2. Динаміка рівня рентабельності (збитковості) основних видів продукції сільського господарства, %*

Сільськогосподарська продукція	Рік						2008 р. +, – до 2003 р.
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Зерно	45,8	20,1	3,1	7,4	28,7	16,2	-29,6
Насіння соняшнику	64,3	45,2	24,3	20,7	75,9	20,3	-44,0
Цукрові буряки (фабричні)	6,2	-0,8	4,8	11,1	-11,1	7,4	1,2
Овочі відкритого ґрунту	30,9	-5,0	16,1	148,0	14,1	10,3	-20,6
Картопля	33,5	-0,7	17,8	56,2	24,7	5,5	-28,0
Молоко і молочні продукти	9,9	-0,4	12,2	-3,7	13,8	4,2	-5,7
М'ясо							
великої рогатої худоби	-44,3	-33,8	-25,0	-38,4	-11,0	-24,4	19,9
свиней	-33,0	-14,4	14,9	-9,2	-27,6	-0,1	32,9
овець та кіз	-37,8	-44,3	-32,1	-34,3	-46,4	-41,4	-3,6
птиці	11,0	3,8	24,9	12,1	-19,0	-9,9	-20,9
Яйця	18,5	15,2	23,5	-6,8	9,1	19,9	1,4
Вовна	-75,4	-74,7	-72,8	-78,1	-80,6	-77,0	-1,6

*розраховано за даними Держкомстату України

Існування диспаритету цін між вартістю ресурсів, що постачаються, та вартістю сільськогосподарської продукції не тільки залишає підприємства без внутрішніх джерел фінансування, а і заважає їм залучати кредитні кошти та негативно впливає на рівень рентабельності. Слід зазначити, що за даними Держкомстату України [6] у 2007 році вперше за останні роки індекс зростання цін на сільськогосподарську продукцію став на користь аграрного сектору. Зростання цін на сільськогосподарську продукцію у 2007 році становило 138%, а на ресурси — 124,3%.

На нашу думку, в існуючих умовах досягти бажаних позитивних зрушень в сільському господарстві країни можна лише завдяки системі економічних важелів: реструктуризації заборгованості, обумовленої диспаритетом цін, елементарної еквівалентності цін, життєздатної кредитної та податкової системи тощо. Крім того, треба вирішити проблему внутрішнього споживчого ринку через підвищення купівельної спроможності населення.

Висновки. Таким чином, в процесі розвитку ринкових відносин в економіці України все більшого значення набуває проблема формування науково-обґрунтованої ціни на продукцію сільського господарства. Ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не може розвиватися виключно за законами ринкової економіки. Галузь має високі витрати виробництва і потребує державної допомоги. Справедливу ринкову ціну сільськогосподарські виробники на сьогоднішній день можуть отримати лише за підтримки державних інститутів та розробки ефективних і науково-обґрунтованих механізмів ціноутворення.

Отже, цінова політика має здійснюватися на основі вільного

ціноутворення у поєднанні з державним регулюванням та посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії і послуги, що надаються сільськогосподарським підприємствам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років" [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2238-14>
2. Про схвалення Концепції Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006–2010 роки [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=536-2005-%F0>
3. Гайдучий П.І. Про основні засади реформування системи державної підтримки сільського господарства та сільської території. // Економіка АПК. — 2005. — № 11. — С. 43–48.
4. Про підсумки роботи агропромислового комплексу в 2007 році та завдання на 2008 рік. Виступ першого заступника Мінагрополітики України Ю. Лузана на колегії 7 лютого 2008р. // Економіка АПК. — 2008. — №2,3 — С. 16.
5. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. // Економіка АПК. — 2007. — №2, 3. — С. 10.
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік. / за ред. О. Г. Осауленка. — К.: Державний комітет статистики України. — 2008.
7. Фирсов Е.А. Об экономических основах аграрной политики. // Економіка АПК. — 2008. — №3. — С. 24–38.
8. Шпичак О.М. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України. — К.: — ІАЕ, 2000. — 585с.
9. Шпичак О.М. Ціноутворення та інфраструктура формування ринкових відносин в АПК. // Економіка АПК. — 1999. — №1. — С. 44–47.

Одержано 21.12.09

Отражено особенности ценообразования на сельскохозяйственную продукцию в современных условиях хозяйствования и проведен анализ цен на рынке сельскохозяйственной продукции Украины.

Ключевые слова: ценообразование, сельскохозяйственная продукция, анализ цен, рынок.

Some specific aspects of pricing of farm products in the current conditions of farming were presented; the price analysis at farm produce market of Ukraine was made.

Key words: pricing, agricultural produce, price analysis, market.

АГРОХОЛДИНГИ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Г.В. СХІДНИЦЬКА,
О.В. ШОЛУДЬКО, кандидат економічних наук
Львівський національний аграрний університет

В сучасних умовах розвиток агрохолдингів є одним із перспективних напрямів вдосконалення форм господарювання сільського господарства. За їх допомогою є можливим оперативно проводити мобілізацію фінансових ресурсів. Це є радикальним шляхом виходу сільського господарства з кризового стану.

Актуальність проблеми. Проблеми у фінансовому забезпеченні сільськогосподарських підприємств вимагають негайного розв'язання. Залучення додаткових фінансових ресурсів в поєднанні із комплексною співпрацею як з боку держави, так і виробників сільськогосподарської продукції можуть запобігти подальшому зниженню рівня сільськогосподарського виробництва. Доцільно поєднати державну допомогу і комерційні кошти для їх подальшого спрямування в найбільш ефективні проекти розвитку регіонального сільського господарства України. Такими структурними одиницями, які бачать своє майбутнє в довготривалій роботі аграрного бізнесу і зможуть сприяти його відродженню можуть бути агрохолдинги.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Вивчення наукових літературних джерел показало, що питання створення і функціонування агрохолдингів не досліджене і не вивчене в повній мірі. Багатьох вітчизняних науковців цікавить ця актуальна проблема. В своїх працях і висловлених поглядах багато уваги приділено Л. Козаченком, С. Феофіловим, М. Пугачовим, М. Орловим, а також у ряді робіт інших авторів.

Важливі аспекти ефективного функціонування агрохолдингів, такі як система правового забезпечення, управління, ціноутворення, оподаткування, формування фінансово-кредитної інфраструктури для агропромислової сфери, залучення коштів і створення підґрунтя для розвитку аграрної сфери та відтворення виробничого потенціалу - є напрямом подальших досліджень науковців.

Цілі статті. Виявити перспективи розвитку агрохолдингів в сучасних економічних умовах, коли необхідна оперативна мобілізація фінансових ресурсів, їх ефективний перерозподіл в основні сфери виробництва. З погляду теорії фінансів, об'єднання підприємств і фінансових інститутів дозволяє за рахунок спрощених схем взаємин і залучення додаткових засобів забезпечити ефект фінансового важеля і оптимізувати структуру капіталу в сільському господарстві.

Методика дослідження. Під час дослідження використано комплекс методів, що дозволило отримати науково обґрунтовані результати. Зокрема, використання монографічного методу дало можливість ознайомитись із станом справ та способами вирішення аналогічних проблем у інших країнах, вивчити праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені проблемам створення і функціонування агрохолдингів як форми організації сільськогосподарського виробництва. Використані також метод наукової абстракції та метод аналізу і синтезу дали змогу узагальнити опрацьовану інформацію і сформулювати відповідні висновки, що мають як наукове, так і прикладне значення. Використані джерела охоплюють нормативно-правові основи, доробки вчених економістів та відповідні статистичні офіційні джерела.

Результати досліджень. Зростаюча увага до сільського господарства в світі стає все більш акцентованою, світове співтовариство намагається об'єднати зусилля навколо проблем, які загострюються кожного року. Дефіцит продовольства, в свою чергу, спричинив небувале зростання цін — майже подвійне подорожчання зерна, рису, рослинних олій, сої відбулося лише за останню половину минулого року. Такі темпи подорожчання вже призвели до прискореної інфляції навіть у розвинених країнах, не говорячи про країни, що розвиваються, що в свою чергу загрожує стабільності економічного розвитку в цілому [4].

Зараз існує ряд актуальних проблем щодо невизначеності розвитку дрібних товаровиробників сільськогосподарської продукції в умовах фінансової кризи, постійного пошуку фінансових ресурсів, які слід спрямувати на вирішення фінансових проблем, через які більшість суб'єктів сільськогосподарського виробництва опинились на межі фінансової прірви. Ці питання хвилюють більшість власників сільськогосподарських підприємств на сучасному етапі їх розвитку.

Як показує світова практика, вирішення цієї проблеми перебуває в зародженні ще зовсім нових форм господарювання у аграрній сфері — створенні агрохолдингів.

Агрохолдинг — це вертикально інтегрована структура, яка об'єднує під єдиним управлінням заготовку сільгоспкультур, їх переробку та виробництво готової продукції, а також така, що залучає інвестиції від зацікавлених осіб та організації для подальшого розвитку власних сільськогосподарських проєктів.

Агрохолдинг являє собою сукупність юридичних осіб, пов'язаних майновими або договірними відносинами з метою управління головною компанією діяльністю інших учасників. Головна компанія має право визначати рішення, що приймаються іншими учасниками об'єднання. Об'єднання агрохолдингового типу дозволяють:

- акумулювати фінансові ресурси для вирішення пріоритетних напрямків розвитку сільського господарства та сфери його обслуговування;
- інтегрувати в єдине ціле виробництво, переробку та торгівлю;

- оздоровити фінансовий стан підприємств та організацій агропромислового виробництва;
- збільшити можливість просунення на ринок конкурентоспроможної продукції сільськогосподарських виробників, подолати локальний монополізм, виключити посередників;
- посилити контроль за ефективним використанням виробничого потенціалу, забезпечити трудову та технологічну дисципліну, використовувати прогресивні технології, високопродуктивну техніку та досягнення науки[6].

На думку фахівців Інституту кон'юнктури аграрних ринків (Росія), агрохолдинги або нові аграрні оператори — це мегасільськогосподарські проекти, переважно компаній несільськогосподарського походження. Є два критерії, що, на думку російських аналітиків, відокремлюють їх від інших проектів. Це — безпосередня участь в управлінні сільськогосподарським виробництвом й інвестування (тобто наявність вартості під ризиком) в сільському господарстві. ІКАР (Інститут кон'юнктури аграрних ринків) темою нових аграрних операторів займається з осені 1999 року. Відтоді це явище захопило величезні регіони в Росії. На сьогоднішній день в РФ існує 201 агрохолдинг, керівники яких контролюють 10 млн 141 тис. гектарів російської ріллі. Причому з них 31 компанія контролює ріллю площею 100 тис. гектарів і більше. На ці компанії доводиться більше п'яти мільйонів гектарів сільськогосподарських земель Росії. Доречно зауважити, що тюремне відомство Росії контролює 400 тис. гектарів російських сільгоспугідь. У цей же список не потрапив ще один найбільший російський квазіагрохолдинг — Російська академія сільського господарства, що володіє 1,5 млн гектарів кращих земель РФ. Фахівці ІКАРу вважають, що окрім 201 зафіксованого ними російського агрохолдингу на безкрайніх просторах Росії "загубилися" ще від 50—ти до 100—а "нових аграрних операторів", про яких до ладу ніхто нічого не знає [8].

За походженням материнської компанії російські агрохолдинги розподілені таким чином: на першому місці стоїть диверсифікований агробізнес (підприємства з багатьма агро-структурами, що належать до різних сфер), на другому — компанії, зайняті в харчовій промисловості, на третьому — структури, які не мають до АПК ніякого відношення (сталеливарні, вугледобувні, нафтові компанії), на четвертому — так звані "матрьошечні компанії" (їх природу взагалі визначити неможливо). Цей список замикають російські банківські структури, що останнім часом також активно скуповують російські сільськогосподарські угіддя [8].

Агрохолдинги (а ще фахівці АПК називають їх "новими аграрними операторами") почали масово розвиватися на безкрайніх просторах України порівняно недавно — лише 3–4 роки тому. Вони швидко увійшли в силу, окріпнули і змужніли.

Все пізнається у порівнянні: врожайність зернових, вирощених на неосяжних полях агрохолдингів, навіть у посушливі роки наближається до

західних стандартів. Та й техніка тут теж використовується на західний зразок: ніхто з селян в кабіну трактора просто так не сяде, щоб до сусіднього села за запасними частинами зганяти. Дуже це нераціонально: час — гроші. Та й кожен літр пального на обліку.

Проблеми, що існували в аграрному секторі України в 90-і роки, об'єктивно призвели до того, що в нашій країні на початку нинішнього століття почали формуватися великі й найбільші орендарі землі — так звані агрохолдинги. Створення агрохолдингів було своєрідною відповіддю на ті виклики, що селяни не могли вирішити самостійно. Українські агрохолдинги формувалися й продовжують формуватися, як правило, на основі якоїсь провідної організації або підприємства. Такого плану бізнес-структури орендують землю одночасно в багатьох регіонах країн і, таким чином, ризики агрохолдингів істотно знижуються. За останні три-чотири роки в нашому АПК істотно змінилася структура зернових посівів і зміна розмірів самих сільськогосподарських угідь. Вони істотно зросли, оскільки обробляти зернові на великих площах набагато вигідніше та зручніше, ніж на дрібних і розрізнених наділах.

Агрохолдинги функціонують в 17 регіонах України, при цьому велика частина з них зосереджена в східних і південних областях України. Найбільша кількість агрохолдингів створена в Херсонській (6), Дніпропетровській (7) і Донецькій (8) областях. В той же час, в Одеській області зареєстрований лише один агрохолдинг. У інших регіонах створено по 2–4 агрохолдинга [1].

Тривала криза аграрної сфери стала однією з причин створення агрохолдингових структур, фінансовий механізм яких здатний забезпечити навіть в умовах нестачі вільних фінансових ресурсів стратегічний курс розвитку аграрного сектора економіки, спрямований на інтеграційне зростання і створення великотоварних підприємств. Інтеграція дозволяє збільшити активи, розширити масштаби діяльності, підвищити технологічний рівень виробництва, оптимізувати базу оподаткування, добитися податкових, кредитових і інших пільг.

Отже, розвиток інтеграційних процесів є досить радикальним шляхом виходу агропромислового виробництва з кризового стану, формування ринкового середовища в аграрній сфері, поєднання економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників і підприємств промислової переробки сільськогосподарської сировини.

Агрохолдинги можуть контролювати весь маркетинговий ланцюжок: від виробництва сировини до кінцевої реалізації. І цей ланцюжок проходитиме не тільки територією України, а й убік, в першу чергу, арабських і африканських країн. Україні як експортерів зернових необхідно орієнтуватися на таких імпортерів, як Саудівська Аравія, яка щорічно імпортує близько 10 млн. тонн зернових, а також Єгипет, який імпортує близько 12 млн. тонн зерна. Вертикальну інтеграцію можуть також забезпечити дрібні і середні сільськогосподарські виробники сировини, які

об'єднуватимуться в кооперативи і створюватимуть той же самий інтегрований ланцюжок [7].

Такого типу агрохолдинги набули великого поширення в зерновому підкомплексі. Найбільшими агрохолдингами України (за площею належних земель) в даний час є Миронівський хлібопродукт (більше 200 тис. га), ТОВ "Українські аграрні інвестиції" (140 тис. га) і "Астарта-Київ" (більше 100 тис. га). Вони є жорсткою системою вертикально інтегрованого формування, що дозволяє поєднувати централізоване управління із збереженням юридичної самостійності дочірніх підприємств, що здійснюють оперативне управління. Інтегратор-інвестор визначає стратегію розвитку інтегрованої корпоративної структури, напрям розвитку дочірніх підприємств (формує портфель замовлень), фінансує виробництво і контролює виконання планів (виробничих, інвестиційних, фінансових) [1].

Могутні фінансові і агропромислові компанії, які створюють монополії, не мають права на бюджетну підтримку. Це стосується найбільших українських агрохолдингів, що спеціалізуються на виробництві курячого м'яса («Гаврилівські курчата» і «Наша ряба»). Ці могутні компанії на ринку курячого м'яса отримують сьогодні надприбутки, оскільки використовували дефіцит курятини на внутрішньому і зовнішньому ринках і встановили надвисокі ціни» [5].

У нашій країні процес укрупнення фермерських господарств і створення на їхній базі агрохолдингів особливо яскраво почав виявлятися 3–4 роки назад. Як показали два попередні роки, засуха, в основному, вражала південні регіони. І якщо підприємство володіє значними земельними угіддями в різних областях України, то це призводить до зниження втрат сільськогосподарських структур. Як правило, в нашій країні агрохолдинги — це підприємства, що орендують землю на площі від 60–ти до 300–т тисяч гектарів. На сьогоднішній день, за нашими оцінками, в Україні налічується від 25–ти до 35–ти крупних сільськогосподарських виробників. За підсумками 2007–го року, вони контролюють обробку 10–12–ти відсотків орної землі. А це майже 2 млн гектарів українських чорноземів. Останні 90 відсотків знаходяться у володінні у фермерів або просто не використовуються селянами, заростають бур'янами. Причина банальна: власникам цих гектарів просто не вистачає техніки, запасних частин до неї, паливно-мастильних матеріалів. За нашими прогнозами, влітку 2008–го року українські агрохолдинги орендуватимуть вже в межах 3,1–3,3 мільйона гектарів ріллі з 33 мільйонів гектарів чорноземів. Тобто тенденція до збільшення агрохолдингів більш ніж об'єктивна. Ринок оренди до теперішнього часу перебуває в тій стадії, коли працювати на ньому досить важко. Але прибутково, раз знаходяться люди, які займаються створенням агрохолдингів [8].

Для України агрохолдинги — це, по-перше, величезна економія на масштабах придбання засобів виробництва. Тобто, мова йде про мега-оборудки селян із глобальними постачальниками засобів сільськогосподарського виробництва. По-друге, це швидка зміна сівозмін, не

можлива в традиційному сільськогосподарському виробництві. По-третє, це нові застави. Парадоксальним чином сільськогосподарська продукція іноді починає бути заставою для несільськогосподарської діяльності холдингів. Тому що в сезон її з'являється дуже багато, а це — величезна кредитна маса, і вона раптом починає фінансувати діяльність, жодним чином з сільським господарством не зв'язану. І навпаки: забезпечення з боку материнської компанії стає заставою для придбання засобів виробництва для сільського господарства. І нарешті, в управлінській структурі, це створення могутніх приватних вертикальних ієрархій і дуже складна система управління.

Агрохолдинги вважаються однією з найбільш перспективних форм організації сільськогосподарського виробництва. Треба сказати, що як в Україні, так і в Росії, ще не настав інвестиційний пік вкладів в агрохолдинги. Крім того, перешкодою для розвитку агрохолдингів вважається недосконалість земельного законодавства: відсутність ринку землі та земельного кадастру. За підрахунками експертів, з початком функціонування ринку сільськогосподарських земель оцінна вартість 1 гектару орної землі становитиме приблизно 1000–1500 доларів. Щоправда, для агрохолдингів це не стане перешкодою, адже, щоб на першому етапі залучити кошти для викупу землі, потрібно буде 30–40% капіталізації цього бізнесу. Однак, не зважаючи на міжнародну фінансову кризу та будь-які інші негативні фактори, сільськогосподарські угіддя ніколи не знеціняться. Схильні вважати, що держава повинна створити законодавчу базу, що забезпечить стабільну роботу не тільки агрохолдингам, а й невеликим фермерським господарствам [3].

Прикладом таких подужних агрохолдингів в Україні є агропромхолдинг „Астарта-Київ”, вертикально-інтегрована потужність якого складаються з п'яти цукрових заводів. Чотири з них розташовані у Полтавській області та є частиною ТОВ "Торговий дім "АПО "Цукровик Полтавщини", а на базі п'ятого (Жданівського цукрового заводу) у Вінницькій області створено ДП "Агропромцукор". ТОВ "Торговий дім "АПО "Цукровик Полтавщини" та ТОВ фірма "Астарта-Київ", здійснюють реалізацію цукру та супутньої продукції цукрового виробництва [6].

Ефективність агрохолдингів залежить від оброблюваних культур. Фермери майже завжди опиняються у виграві, якщо мова заходить про вирощування овочів і баштанних культур. Невеликим за розмірами господарствам легко змагатися з агрохолдингами, якщо ми говоримо про промислове вирощування фруктів. Це саме ті типи сільськогосподарських культур, які більше всього пристосовані для господарств невеликого, або краще сказати, компактного розміру. Проте, якщо говорити про масове виробництво сировинних товарів, таких як пшениця, жито, овес, кукурудза, соняшник або цукровий буряк, то цілком можливо, що ефективність буде якраз у особливо великих агрогосподарств. Адже агрохолдингам легко обробляти саме великі за розміром ділянки землі. Інтерес до агросектора зараз виключно високий. Перш за все, це пов'язано з тим, що ефективність вітчизняного АПК все ще відстає від світових показників. І далеко ходити не

треба. Урожаї пшениці в європейських державах складають 8–10 тонн з гектара, а у нас — в межах 4–х тонн з гектара [8].

Відповідно, потенційні інвестори чітко розуміють, що при порівняно невеликих вкладеннях в найближчих три-п'ять років можна отримати різкий приріст врожайності базових сільськогосподарських культур. І, відповідно, можна буде вивозити отримані об'єми на експорт або продавати безпосередньо українським переробникам.

Висновки. Основними принципами формування фінансово-кредитного механізму агрохолдингу в умовах ресурсно-відтворювальної кризи є:

- 1) забезпечення високого рівня розвитку інвестиційного потенціалу на користь соціально-економічної стабілізації кожного учасника і агрохолдингу;
- 2) санація областей депресивності, підвищення конкурентоспроможності продукції і підвищення інвестиційної конкурентоспроможності;
- 3) пошук і мобілізація внутрішніх інвестиційних резервів, здатних забезпечити стійкість, безпеку і підвищення життєздатності економіки структур корпорації;
- 4) створення оптимальних організаційно-економічних умов для ефективного використання інвестиційного потенціалу учасників корпорації.

Відмінною рисою фінансового механізму агро холдингів повинне стати залучення зовнішніх фінансових ресурсів за рахунок експортних операцій. Сукупний фінансовий ефект від розвитку експорту сільськогосподарської продукції (зерна, соняшнику і ін.) повинен виявитися не тільки для самих агрохолдингів, але і для економіки області в цілому. Це можливо лише при правовому, організаційному, науковому, інформаційному і економічному сприянні держави. Його оптимальною формою може стати обласна цільова, яка дозволить скоординувати всі дії, об'єднати обмежені ресурси і сторонніх інвесторів, сконцентрувати їх на найбільш пріоритетних напрямках, забезпечити прозорість використання фінансових коштів і пов'язати їх з конкретними кінцевими результатами.

Україна зможе краще конкурувати на світовому сільськогосподарському ринку, якщо вона створить вертикально інтегровані аграрні структури, які матимуть стратегічних інвесторів, але не будуть орієнтовані на виробництво сировини.

Відносну перевагу матимуть ті компанії, які мають велику частину основних коштів на балансі, — їх можна використовувати як заставу для залучення боргового фінансування, тобто, банки будуть більш охоче кредитувати їх розвиток. Наприклад, виробники соняшникової олії зможуть легше привертати банківські ресурси для забезпечення закупівель насіння соняшнику (під заставу купленого насіння, а також основних засобів своїх виробничих майданчиків). Компаніям, які не мають значних основних засобів (зокрема, безпосередньо виробники сільгосппродукції, оскільки земельні ділянки знаходяться в оренді, тобто не є власністю), буде складно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аграрні новини та оперативна статистика. 03.10.2008р. джерело: АПК-Інформ "Зерновая индустрия-2008": Агрохолдинги как явление остаются малоизученными — ПРООН Аграрний сектор України. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.agroua.net/news/news_21007.html
2. Багрій Т. В. Синергійний ефект інтеграції в цукробуряковому виробництві // Економіка АПК. — 2003. — №10. — С. 48–51.
3. Козаченко Л. АПК-Інформ "Зерновая индустрия-2008": Аграрні холдинги: соціально — економічні переваги і недоліки — ПРООН Аграрний сектор України. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://agrokraina.uaprom.net/n2173-agrar-holdings-sotsialno.html>
4. Концентрація агровиробництва — об'єктивна відповідь на виклики часу. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://a7d.com.ua/novini/984-koncentracija-agrovirobnictva.html>
5. Левченко Н. М. Державна підтримка фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора економіки. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/n_2_2008/doc/2/03.pdf.
6. Мамалига С.В. Формування ресурсного потенціалу підприємствами АПК. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.pdaa.com.ua>
7. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року. Закон № 2982-IV від 18.10.2005. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2006. — N 1. — 17 с.
8. Феоділов С. Л. Майбутє України- за агрохолдингами. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com>.

Одержано 22.12.09

В современных условиях развитие агрохолдингов является одним из перспективных направлений совершенствования форм ведения сельского хозяйства. За их помощью является возможным оперативно проводить мобилизацию финансовых ресурсов. Это является радикальным путем выхода сельского хозяйства из кризисного состояния.

Ключевые слова: агрохолдинг, сельское хозяйство, финансовые ресурсы, кризис.

Agro-holding development is one of the perspective directions for the improvement of running farm business in the current situation. It becomes possible to mobilize financial resources with their help. This is the best way to meet crisis in agriculture.

Key words: Agro-holding, agriculture, financial resources, crisis.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КАПІТАЛУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Ю.В. УЛЯНИЧ, аспірант

Розглянуто суть та значення поняття капітал. Наведена структура та дана класифікація капіталу аграрного підприємства, охарактеризовано три стадії кругообігу капіталу аграрного підприємства.

Стабільність діяльності будь-якої економічної системи ґрунтується на достатньому за обсягами капіталі, що функціонує в різноманітних формах у процесі розширеного відтворення. Відтворення капіталу економічної системи можливе на основі досягнення оптимальних параметрів його обсягу і структури, ефективного розміщення, раціональної організації кругообігу, а також забезпечення необхідного рівня заощаджень, що є основою для нагромадження капіталу та активізації інвестиційного процесу.

Для визначення сутності капіталу аграрного підприємства необхідно дослідити характерні ознаки різних видів капіталу та їх безпосередню роль у процесі виробництва та обігу. Це зумовлено тим, що елементи капіталу порізноmu впливають на поточну господарську діяльність підприємств, формування фінансових результатів та показники їх фінансової незалежності, ділової активності, платоспроможності, соціального забезпечення тощо.

Капітал — одне з найбільш фундаментальних понять, що досить повно розкрито в економічній літературі. Різнобічність трактування його детально аналізують як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, серед яких: А. Сміт [1], А. Маршал [2], К. Маркс [3], М. Туган-Барановський [4], М. Білик [5] та інші. Проте проблеми оцінки розміру і структури капіталу аграрних підприємств вивчені недостатньо і потребують подальшого науково-прикладного дослідження. Метою даного дослідження є з'ясування сутності поняття “ капітал ”, як ядра економіки, та структури капіталу аграрних підприємств України.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є концептуальні положення економічної теорії, діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ. В процесі обробки інформації використовувалися методи узагальнення, порівняння та абстрактно-логічний.

Результати досліджень. Розуміння капіталу в сучасній економічній теорії є результатом двох аналітичних підходів: економічного та фінансового.

Економічний підхід пов'язаний з виробничою стадією, коли капітал розглядається як сукупність засобів виробництва, необхідних для виробничо-господарської діяльності підприємницьких структур. Фінансовий — з фінансовою діяльністю підприємства незалежно від форми власності й організаційно-правового статусу.

Вважаємо доцільним, крім наведених підходів відносно розуміння сутності капіталу, виділити ще два і згрупувати їх таким чином: економічний, фінансовий, фінансово-економічний, соціально-економічний.

Представники економічного підходу пов'язують капітал із засобами виробництва й орієнтуються на його продуктивність [6]. При фінансовому підході капітал визначають як гроші, чи джерело створення виробничих благ. Фінансово-економічним є підхід сучасних вітчизняних та зарубіжних економістів, які вважають, що капітал виражає певну суму матеріальних, грошових та інтелектуальних засобів. Соціально-економічний підхід започаткував К. Маркс, який стверджував, що засоби виробництва за своєю природою не є капіталом, а стають ним лише за певних виробничих відносин — капіталістичних, коли вони слугують засобом вилучення доданої вартості, знаряддям експлуатації праці [7, с. 304].

Існують різноманітні теорії капіталу та кожна з них має досить переконливі аргументи. Безперечно, зіставлення різних підходів відкриває простір для поглиблення пізнання капіталу, його форм і закономірностей функціонування.

Отже, капітал — це гроші, адже вони є універсальним товаром, який використовується для різних цілей; це час, оскільки для одержання доходу потрібний період часу; це рух, бо самозростання капіталу відбувається у процесі його кругообороту, коли він проходить різні стадії і набуває різних форм; це вартість, що приносить додаткову вартість; це засоби виробництва, які беруть участь у створенні товару, і складаються із засобів праці, що переносять свою вартість на новостворений продукт поступово й називаються основним капіталом; і предмети праці, які переносять свою вартість на новостворений продукт повністю і називаються оборотним капіталом; це джерело відсотка, тобто позичковий товар, який приносить дохід у вигляді відсотка; це засіб залучення благ, тобто людський інтелект, здібності людини.

При формуванні капіталу аграрного підприємства особливе значення має його структура. На думку І.А. Бланка, структура капіталу — це співвідношення власних і позичкових фінансових ресурсів, які використовуються підприємством у процесі його господарської діяльності [8, с. 23]. Проте, в даному визначенні структури капіталу останній розглядається тільки з фінансової позиції. На нашу думку, структура капіталу аграрного підприємства повинна включати як власні, позичкові, залучені фінансові ресурси, так і економічні, які використовуються

підприємством у процесі його господарської діяльності. Тобто структура капіталу аграрного підприємства являє собою актив та пасив балансу, якщо розглядати її з боку бухгалтерського обліку.

В активі балансу представлено структуру майна, в пасиві — структуру власності по сукупності майна, тобто джерела його фінансування, що конкретизують відносини власності (рис.1). Кожне аграрне підприємство повинне мати у своєму розпорядженні капітал: грошовий — у вигляді банківських активів та цінних паперів; виробничий — у вигляді грошової оцінки нерухомості (будівлі, машини та обладнання, земля) і виробничих сировинних запасів; товарний — у вигляді сумарної грошової оцінки виробленої, але не реалізованої продукції.

Рис 1. Структура капіталу аграрного підприємства

Отже, капітал аграрного підприємства можна класифікувати таким чином (табл. 1).

Потрібно відмітити, що процес використання капіталу аграрного підприємства характеризується постійним кругообігом. У процесі якого він проходить три стадії: на першій стадії капітал у грошовій формі інвестується в операційні активи (оборотні та позаоборотні), перетворюючись у виробничу форму; на другій стадії виробничий капітал у процесі виробництва продукції перетворюється в товарну форму, включаючи і форму виробничих послуг; на третій стадії товарний капітал, у міру реалізації виробничих товарів і послуг, перетворюється в грошовий капітал. Разом з цим зі змінами форм руху капіталу відбуваються зміни його сумарної вартості, яка носить назву ” вартісний цикл ”. Рух вартісного циклу капіталу підприємства здійснюється за спіраллю (рис. 2).

1. Класифікація капіталу аграрного підприємства

Класифікаційна ознака	Вид капіталу
1. За формою	Грошовий
	Товарний
	Земельний
	Людський
2. За ефективністю використання	Продуктивний
	Непродуктивний
3. За складом	Економічний
	Фінансовий
4. За джерелами фінансування	Власний
	Позичковий
	Залучений
5. За способом використання авансового капіталу	Постійний
	Змінний
6. За рівнем оборотності	Основний
	Оборотний
7. За сферами авансування	Виробництва
	Обігу
	Фінансових вкладень
	Соціально-культурної сфери

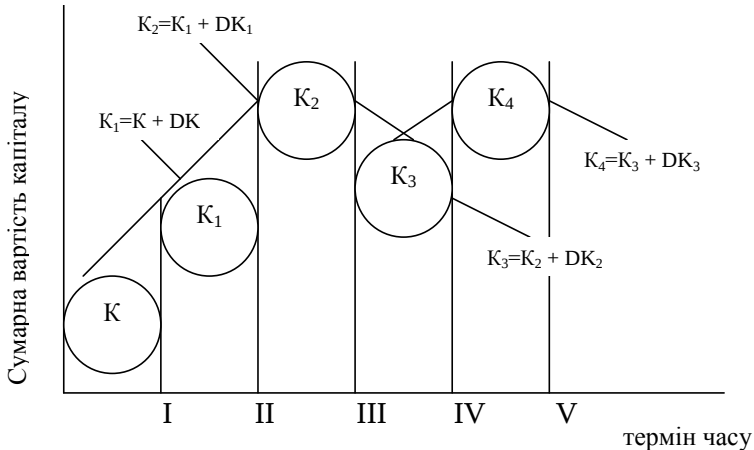

Рис. 2. Характер руху вартісного циклу капіталу аграрного підприємства за спіраллю

Як видно із рис.2, у процесі руху вартісного циклу капітал аграрного підприємства може за рахунок його рентабельного використання в окремі періоди нарощувати свою сумарну вартість (періоди II, III, V) або за рахунок

збиткової господарської діяльності частково втрачати її (період IV).

Висновки. Основною метою формування капіталу аграрного підприємства є задоволення потреби у придбанні необхідних активів і оптимізації структури з позиції забезпечення умов його ефективного використання. Таким чином, процес формування капіталу аграрного підприємства базується на забезпеченні таких основних принципів: перспектив розвитку господарської діяльності аграрного підприємства; відповідності обсягу капіталу, який залучається, обсягу активів аграрного підприємства, що формуються; оптимальності структури капіталу з позицій його ефективного функціонування; мінімізації затрат на формування капіталу з різних джерел; високоефективного використання капіталу у процесі господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит // — М.: Соцэкгиз, 1962. — 684 с.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл // Пер. с англ. — М.: Изд. группа «Прогрес», 1993. — Т. 1. — 415 с.
3. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т.1. Кн.1. Процесс производства капитала / К. Маркс // — М.: Политиздат, 1988. — С. 157–166, 592–612.
4. Туган-Барановський М. І. «Політична економія. Курс популярний» / М. І. Туган-Барановський // — Київ: Наукова думка, 1994. — С. 84–103, 131–135.
5. Білик М. Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємств / М. Д. Білик // Фінанси України. — 2005. — № 3. — С. 117–128.
6. Чухно А. А. Капітал, кредит, процент. Їх сутність і роль в економіці / А. А. Чухно // Фінанси України. — 1997. — № 9. — С. 5–19.
7. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия / Под ред. А. М. Румянцева. — М.: Сов. энциклопедия, 1975. — 560 с.
8. Бланк И. А. Управление формированием капитала / И. А. Бланк // — К.: Ника-Центр, ”Ельга“ 2002. — С. 23–24.

Одержано 23.12.09

В результате проведенного исследования определено экономическую сущность понятия "капитал", осуществлена классификация капитала аграрного предприятия, представлена его структура, охарактеризованы характер движения стоимостного цикла капитала аграрного предприятия по спирали.

Ключевые слова: капитал, аграрное предприятие, структура капитала, денежный капитал, производственный капитал, товарный капитал, средства производства.

The research helped determine economic essence of the concept “capital”; the classification of agrarian enterprise capital was made, its structure was presented, and spiral movement of value cycle of agrarian enterprise capital was characterized.

Key words: capital, agrarian enterprise, capital structure, financial capital, productive assets, commodity capital, means of production

УДК (477) 551.582

ПРОГНОЗУВАННЯ ВРОЖАЇВ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ МЕТЕОРОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ

**О.В. ХОЛОПЦЕВ, кандидат фізико-математичних наук
О.І. ПОТАПЧУК**

Севастопольський національний технічний університет

Вивчені статистичні зв'язки міжрічних змін валових зборів зернових культур та метеорологічних умов у різних регіонах України, а також запропоновані математичні моделі цього процесу.

Завдяки своїм сприятливим природним умовам, Україна завжди належала до провідних аграрних держав Світу. Однією з провідних галузей її сільського господарства, що створює суттєву частину сукупного суспільного продукту, є виробництво зерна[1]. Тому удосконалення методів математичного моделювання та прогнозування міжрічних змін валового збору зернових культур є актуальною проблемою економіки України.

Оскільки розвиток зернових культур на її території відбувається переважно у природних умовах (без штучного зрошування), до суттєвих чинників процесу, що розглядається, поруч з антропогенними, належать також кліматичні[2].

Атмосферні опади є основним компонентом прибуткової частини балансу вологи, яка споживається рослинами. Потік води, що випаровується до атмосфери рослинами та ґрунтом, який залежить від температури її приземного шару, та його відносної вологості, складає його витратну частину.

Тому міжрічні зміни середньомісячних значень згаданих метеорологічних параметрів здатні суттєво впливати на річну продуктивність у будь-яких природних, або агрофітоценозах [3].

Разом з тим особливості впливів цих процесів на динаміку валових зборів врожаю зернових культур у різних регіонах України зараз досліджені недостатньо.

Це не дозволяє врахувати можливі зв'язки динаміки процесу, що вивчається, із згаданими чинниками при його моделюванні та прогнозуванні.

Ураховуючи це, як об'єкт дослідження розглядалась міжрічна

динаміка валових зборів врожаю зернових культур на територіях всіх регіонів України. Його предметом було обрано особливості цього процесу, що мали місце у сучасному періоді, а також його статистичні зв'язки з динамікою параметрів відповідних метеоумов.

Метою роботи було визначення закономірностей сучасної динаміки валових зборів врожаю зернових культур у різних регіонах України, а також зв'язки цього процесу з міжрічними змінами середньомісячних температур (Т), відносної вологості повітря (Н) і місячних сум атмосферних опадів (Р) в окремі місяці.

Методика дослідження. Для досягнення цієї мети розглядалися часові ряди, які відображають зміни валових зборів врожаю зернових культур у всіх регіонах України за період з 1990 по 2007 рік, що отримані зі статистичних щорічників України [4–6]. Також вивчалися часові ряди відповідних значень Т, Н та Р для всіх місяців з січня по вересень, які отримані з Інтернет — сайту (<http://www.tutiempo.net/en/Climate>).

Результати досліджень. Аналіз згаданих часових рядів дозволив висунути гіпотезу, згідно до якої відповідні процеси є нестационарними та багатокomпонентними, що дозволяє використовувати, як їх авторегресійні математичні модельні, співвідношення [7]:

$$X(t) = T_x(t) + K(t) + n(t), \quad (1)$$

де $T_x(t)$ — лінійний тренд процесу, що вивчається;

$n(t)$ — стаціонарний, не корельований, гауссовий шум вимірювання, що характеризується нульовим середнім та дисперсією N ;

$K(t)$ — корельована не стаціонарна складова з нульовим середнім, моделлю якої є співвідношення:

$$K(t) = \sum_{k=1}^N A_k(t) \sin[\omega_k(t) + \varphi_k], \quad (2)$$

де: $A_k(t)$ — миттєва амплітуда k - моди процесу ($k=0, 1, 2, \dots$ т.д.)

$$A_k(t) = \sum_{i=0}^{M_a} a_{ki} * t^i$$

де: $w_k(t)$ — її миттєва фаза, яка є нелінійною функцією часу;

$$W_k(t) = \sum_{i=0}^{M_w} w_{ki} * t^i$$

де: M_a і M_w — цілі позитивні константи, котрі приймалися рівними 2;

a_{ki} та w_{ki} — дійсні числа, — коефіцієнти розкладу функцій $A_k(t)$ та $W_k(t)$ у ряд Маклорена, значення яких залежать від процесу, що моделюється та номера його моди k .

φ_k — дійсна константа, яка характеризує значення початкової фази процесу, що моделюється, який відповідає частота $w_k(t)$.

Для ідентифікації параметрів моделі (3) всіх процесів, які вивчалися, була використана авторська методика [7].

Для побудови регресійної моделі кожного процесу, за допомогою кореляційного аналізу [8] визначались чинники, вплив яких на зміни його стану був суттєвим.

Вважалось, що один процес може бути суттєвим чинником другого, якщо значення коефіцієнту кореляції між їх часовими рядами перевищує відповідне значення 95% порогу достовірної кореляції, що обрано за допомогою критерію Стюдента. При цьому враховувались властиві його часовому ряду значення числа ступенів вільності, які оцінювались за його автокореляційною функцією.

Простішою регресійною моделлю, яка у багатьох важливих випадках є ефективною, вважається лінійна [9], яка представлена співвідношенням:

$$K(t) = \sum_{i=1}^M \zeta_i * K_i(t), \quad (3)$$

де: $M-1$ — загальна кількість суттєвих чинників, що враховуються нею;
 $m=1,2,3,\dots$ — початкове значення i .

Якщо $m=1$, тоді додатком (3) — $K_1(t)$, є авторегресійна модель процесу, що вивчається. При $m=2, 3,\dots$ її додатками є авторегресійні моделі тих чи інших його істотних чинників.

ζ_i — константи, значення яких обрані так, щоб забезпечити мінімум дисперсії помилки моделювання процесу, що розглядається, — (Dx) , котра розраховується як:

$$Dx = E\{(x(t) - E\{x(t)\}) * (x(t) - E\{x(t)\})\}$$

$$x(t) = X(t) - T_x(t) - K(t),$$

де $K(t)$ визначається співвідношенням (3);

$E\{\}$ — оператор математичного очікування;

$\zeta_1 = 1$.

Неважко бачити, що регресійна модель (3), яка враховує зв'язок процесу, що вивчається, з $M-1$ суттєвими чинниками, кожен з яких залежить від N_1 параметрів моделі (2), фактично визначає його за допомогою $(M+1)*N_1$ параметрів. Внаслідок цього дисперсія помилки моделювання часового ряду будь-якого процесу, що розглядається, за допомогою моделі (3), завжди є меншою ніж її значення, що відповідає моделі (2).

Для оцінки адекватності запропонованих математичних моделей був використаний критерій Стюдента [10].

Результати дослідження. Кореляційний аналіз зв'язків між змінами валових зборів зернових культур у всіх регіонах України та динамікою T , N та P , що їм відповідають у різні місяці, дозволив встановити, що модулі їх коефіцієнту кореляції перевищують значення 95% порогу достовірної кореляції лише у червні.

Для окремих процесів, що розглядаються, значення чисел ступенів вільності їх часових рядів дорівнює 18, а для інших — 10. Тому відповідні їм значення 95% порогу достовірної кореляції складає 0,511 та 0,631. Значення коефіцієнтів кореляції розглянутих процесів у червні наведені у таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, істотні значення коефіцієнтів кореляції змін

валових зборів врожаю зернових культур у різних регіонах України та середньомісячних температур у червні негативні, середньомісячних значень відносної вологості — позитивні. Суттєвої кореляції розглянутого процесу та змін місячних сум опадів у червні(а також в інших місяці) не виявлено.

1. Коефіцієнти кореляції для змін валових зборів врожаю зернових культур та характеристик метеоумов у червні на території України

Регіон України	T	H	P	95% порог
Автономна Республіка Крим	-0,192	0,372	0,135	0,511
Вінницька обл.	-0,613	0,614	0,471	0,511
Волинська обл.	0,436	0,237	-0,060	0,631
Дніпропетровська	-0,541	0,839	0,205	0,511
Донецька область	-0,425	0,633	0,238	0,511
Житомирська обл.	-0,342	0,417	-0,008	0,511
Закарпатська обл.	0,167	-0,118	-0,125	0,631
Запорізька обл.	-0,370	0,770	0,453	0,511
Івано-Франківська	-0,553	-0,033	0,191	0,511
Київська область	-0,595	0,084	0,164	0,511
Кіровоградська	-0,622	0,785	0,272	0,511
Луганська обл.	-0,332	0,540	0,076	0,631
Львівська обл.	-0,412	0,181	-0,324	0,631
Миколаївська обл.	-0,598	0,561	0,012	0,511
Одеська область	-0,456	0,644	0,169	0,511
Полтавська область	-0,492	0,576	0,101	0,631
Рівненська область	-0,418	0,271	0,333	0,631
Сумська область	-0,425	0,477	0,246	0,631
Тернопільська обл.	-0,397	0,183	-0,174	0,511
Харківська обл.	-0,510	0,707	0,293	0,511
Херсонська обл.	-0,452	0,818	0,415	0,631
Хмельницька обл.	-0,446	0,253	0,072	0,631
Черкаська обл.	-0,644	0,475	-0,089	0,511
Чернівецька обл.	-0,557	0,177	0,061	0,511
Чернігівська обл.	-0,429	0,174	0,072	0,631

Відсутність кореляції між змінами валових зборів врожаю зернових культур та динамікою параметрів метеоумов на територіях різних регіонів України у січні — березні та липні — серпні відповідає закономірностям розвитку цих агрофітоценозів[2] та підтверджує думку про те, що в ці місяці вплив інтенсивності споживання води рослинами на їх життєдіяльність не істотний.

Причиною відсутності кореляції між розглянутими процесами у квітні та травні, коли рослини інтенсивно споживають з ґрунту вологу, є те,

що в ці місяці основна частка спожитої води формувалась за рахунок весняного танення снігу, який накопичився протягом зими, на яку ні опади, що випадають у відповідному місяці, ні випаровування, істотно не впливають.

У червні запаси вологи, які збереглися у доступному для трав'янистих рослин шарі ґрунту з весни, зменшуються, а їх споживання найбільш велике. Тому зміни характеристик взаємодії ґрунту з атмосферою на розвиток подібних рослин, до яких належать й зернові культури, у червні істотно впливають на валовий збір їх врожаю.

Цим уявленням, здавалось б, суперечать отримані результати, з яких випливає, що кореляція розглядуваного процесу з динамікою місячних сум червневих опадів не знайдена. В дійсності суперечки нема, оскільки є свідчення, що у червні значна частка сум атмосферних опадів у регіонах України випадає в інтенсивних, але короточасних зливах[11]. Зливові опади утворюють поверхневий стік і лише частково вбираються ґрунтом, а тому їх вплив на розвиток трав'янистих рослин не пропорційний.

Наявність негативної кореляції змін валових зборів врожаю зернових культур в регіонах України та динаміки відповідних до них середньомісячних температур приземного шару атмосфери підтверджує думку А.М.Польового[2] про вплив цього чинника на динаміку інтенсивності випаровування з ґрунту вологи. Потепління призводить до зростання інтенсивності випаровування та зменшення кількості води, яка може бути використана рослинами.

Позитивна кореляція того ж процесу та змін середньомісячних значень відносної вологості повітря у приземному шарі атмосфери пояснюється тим, що у червні основна частина вологи у ньому утворюється при транспірації, інтенсивність якої пропорційна площі зеленого листка, отже, — біомасі рослин. Чим більша сумарна біомаса рослин в агрофітосенозі, тим вища у них, як транспірація, так і врожайність.

Враховуючи розглянуті результати кореляційного аналізу, у відповідності з викладеною методикою були ідентифіковані авторегресійні математичні моделі не тільки валових зборів врожаю у різних регіонах України, але й відповідних змін середньомісячних значень температур приземного шару атмосфери та значень відносної вологості повітря.

Параметри авторегресійної моделі (2) міжрічної динаміки валових зборів врожаю зернових культур, які були ідентифіковані за допомогою використання авторської методики [7], для деяких регіонів наведені у табл. 2а, б.

2а. Параметри моделі (2) динаміки врожаю зернових культур для другої моди

Регіон України	A_{20}	A_{21}	A_{22}	$2\pi/w_{20}$	w_{21}	φ_{21}
Миколаївська обл.	221613,78	$-1,13 \cdot 10^{-17}$	$-6,28 \cdot 10^{-19}$	3	0,08	5,87
Одеська обл.	252633,3	$-2,19 \cdot 10^{-17}$	$-1,22 \cdot 10^{-18}$	4	0,0014	5,97
Харківська обл.	82959,21	$-9,69 \cdot 10^{-17}$	$-5,38 \cdot 10^{-18}$	3	0,08	0,25

26. Параметри моделі (2) динаміки врожаю зернових культур для першої моди

Регіон України	A_{10}	A_{11}	A_{12}	$2\pi/w_{10}$	W_{11}	Φ_{11}
Автономна Республіка Крим	20636,92	$-9,2 \cdot 10^{-18}$	$-5,12 \cdot 10^{-19}$	3	-0,03	5,52
Вінницька обл.	50868,85	$-3,99 \cdot 10^{-17}$	$-2,22 \cdot 10^{-18}$	3	-0,02	4,81
Дніпропетр.обл.	259782,70	$-3,20 \cdot 10^{-17}$	$-1,78 \cdot 10^{-18}$	4	-0,02	4,72
Донецька обл.	107185,30	$-5,38 \cdot 10^{-17}$	$-2,99 \cdot 10^{-18}$	4	-0,02	4,76
Житомирська обл.	5442,32	$-2,59 \cdot 10^{-16}$	$-1,44 \cdot 10^{-17}$	3	0,03	6,18
Закарпатська обл.	1290,8	$-3,49 \cdot 10^{-18}$	$-1,94 \cdot 10^{-19}$	4	-0,03	2,28
Запорізьська обл.	157880,26	$4,38 \cdot 10^{-17}$	$1,55 \cdot 10^{-17}$	3	-0,02	4,74
Івано-Франк.обл.	531,58	$-6,4 \cdot 10^{-18}$	$-3,56 \cdot 10^{-19}$	3	0,083	5,6
Кіровоград.обл.	210088,96	$-1,06 \cdot 10^{-16}$	$-5,89 \cdot 10^{-18}$	4	-0,02	4,61
Луганська обл.	27079,94	$-4,2 \cdot 10^{-17}$	$-2,36 \cdot 10^{-18}$	3	0,08	5,99
Миколаївська обл.	160229,3	$-1,01 \cdot 10^{-16}$	$-5,59 \cdot 10^{-18}$	4	0,002	5,7
Одеська обл.	390920,21	$-4,71 \cdot 10^{-17}$	$-2,62 \cdot 10^{-18}$	3	0,08	5,65
Рівненська обл.	3188,93	$-1,36 \cdot 10^{-16}$	$-7,58 \cdot 10^{-18}$	3	0,02	0,006
Сумська обл.	9178,6	$-1,44 \cdot 10^{-17}$	$-7,99 \cdot 10^{-19}$	3	0,049	4,41
Тернопільська обл.	7616,59	$-2,11 \cdot 10^{-17}$	$-1,17 \cdot 10^{-18}$	3	0,03	5,96
Харківська обл.	85520,24	$2,22 \cdot 10^{-18}$	$2,47 \cdot 10^{-19}$	4	0,003	5,86
Херсонська обл.	147936,7	$-8,89 \cdot 10^{-17}$	$-4,94 \cdot 10^{-18}$	4	0,002	6,02
Хмельницька обл.	12010,94	$-5,06 \cdot 10^{-17}$	$-2,81 \cdot 10^{-18}$	3	0,05	4,46
Черкаська обл.	43100,76	$3,42 \cdot 10^{-17}$	$3,80 \cdot 10^{-18}$	4	0,002	5,89
Чернівецька обл.	1114,35	$2,21 \cdot 10^{-17}$	$2,46 \cdot 10^{-18}$	3	-0,02	4,91
Чернігівська обл.	28010,74	$-8,89 \cdot 10^{-17}$	$-4,9 \cdot 10^{-18}$	4	-0,03	1,06

В таблицях 3 а,б наведені параметри моделей міжрічних змін середньомісячних температур приземного шару атмосфери та відносної вологості у ньому для регіонів, де кореляції з процесом, що вивчається, були суттєвими.

3 а. Параметри моделі (2) динаміки середньомісячних температур приземного шару атмосфери у червні.

Регіон України	A_{10}	A_{11}	A_{12}	$2\pi/w_1$ 0	W_{11}	Φ_{11}
Вінницька обл.	1,004	$-2 \cdot 10^{-17}$	$-1,02 \cdot 10^{-18}$	4	$1,28 \cdot 10^{-3}$	2,85
Дніпропетр. обл.	1,54	$6,1 \cdot 10^{-16}$	$6,1 \cdot 10^{-17}$	4	0,003	3,1
Івано-Франк. обл.	0,45	$-9,9 \cdot 10^{-17}$	$-4,9 \cdot 10^{-18}$	4	0,0008	2,97
Кіровоград. обл.	1,35	$1,51 \cdot 10^{-16}$	$-5,7 \cdot 10^{-18}$	4	0,002	3,01
Миколаївська обл.	1,17	$-3,2 \cdot 10^{-18}$	$-1,6 \cdot 10^{-19}$	4	0,0009	3,22
Харківська обл.	1,57	$4,28 \cdot 10^{-17}$	$4,28 \cdot 10^{-18}$	4	0,003	3,17
Черкаська обл.	1,1	$-2,3 \cdot 10^{-17}$	$-1,15 \cdot 10^{-18}$	4	$1,19 \cdot 10^{-3}$	3,01
Чернівецька обл.	0,59	$-4,7 \cdot 10^{-18}$	$-2,4 \cdot 10^{-19}$	4	$-5,94 \cdot 10^{-4}$	3,09

3 б. Параметри моделі (2) динаміки середньомісячної відносної вологості повітря у приземному шарі атмосфери у червні.

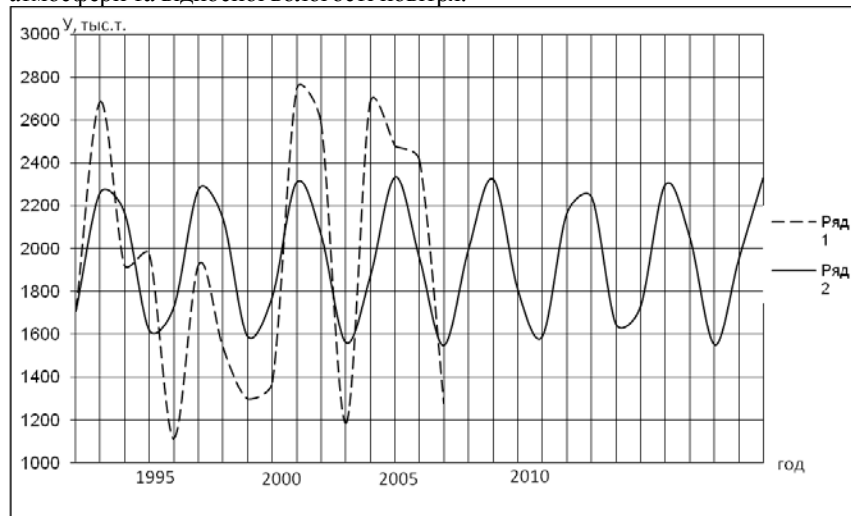
Регіон України	A_{10}	A_{11}	A_{12}	$2\pi/w_{10}$	W_{11}	Φ_{11}
Вінницька обл.	45,72	$-2,08*10^{-17}$	$4,16*10^{-18}$	3	-0,02	4,51
Дніпропетр.обл.	28,65	$-1,16*10^{-16}$	$-5,81*10^{-18}$	4	0,001	6,22
Донецька обл.	22,85	$-2,29*10^{-17}$	$-1,15*10^{-18}$	4	0,002	0,025
Запорізька обл.	30,93	$-4,78*10^{-18}$	$-2,39*10^{-19}$	4	0,003	6,06
Кіровогр.обл.	44,42	$1,48*10^{-16}$	$1,48*10^{-17}$	3	-0,022	4,98
Луганська обл.	14,74	$5,38*10^{-18}$	$3,29*10^{-18}$	3	-0,027	6,04
Миколаївська обл.	28,93	$-1,01*10^{-16}$	$-5,03*10^{-18}$	3	-0,02	4,74
Одеська обл.	28,93	$-1,01*10^{-16}$	$-5,03*10^{-18}$	3	-0,02	4,74
Полтавська обл.	32,75	$2,35*10^{-17}$	$2,35*10^{-18}$	4	0,002	5,96
Харківська обл.	22,31	$-1,29*10^{-16}$	$-6,44*10^{-18}$	4	0,002	0,02
Херсонська обл.	11,3	$-5,08*10^{-19}$	$-2,54*10^{-20}$	3	0,0003	6,06

В таблиці 4 приведені значення дисперсії похибок моделювання з використанням співвідношень (1,2) усіх процесів, що розглядаються.

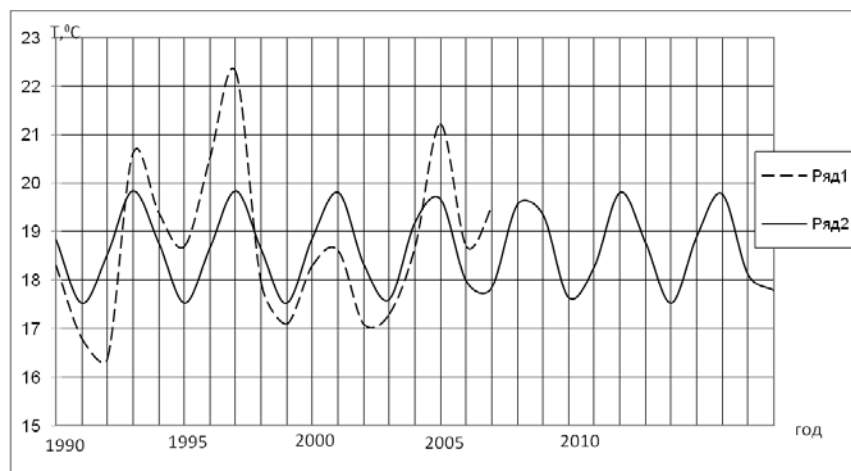
4. Значення дисперсій похибок моделювання.

Регіон України	Валовий збір зернових культур (тис.т)	T	H
Автономна Республіка Крим	16261,43	0,668	11,89
Вінницька обл.	48151,13	1,033	15,01
Волинська обл.	0	0,707	11,41
Дніпропетровська обл.	215230,7	2,158	12,84
Донецька обл.	127567,5	2,130	22,33
Житомирська обл.	8104,935	1,174	13,84
Закарпатська обл.	1282,417	0,342	13,94
Запорізька обл.	108370,7	1,946	17,39
Івано-Франківська обл.	958,1453	0,366	11,28
Київська обл.	0	1,210	12,36
Кіровоградська обл.	189791,4	1,494	14,57
Луганська обл.	42553,97	2,087	17,37
Львівська обл.	0	0,459	7,15
Миколаївська обл.	245744,2	0,764	17,51
Одеська обл.	245250,2	0,928	19,99
Полтавська обл.	0	1,778	19,35
Рівненська обл.	4138,155	1,099	14,00
Сумська обл.	20327,14	2,211	15,72
Тернопільська обл.	15854,45	0,606	7,15
Харківська обл.	144320,2	2,509	15,48
Херсонська обл.	177334,2	1,207	7,23
Хмельницька обл.	24363,86	0,799	10,66
Черкаська обл.	85664,54	1,214	11,57
Чернівецька обл.	1805,802	0,476	8,77
Чернігівська обл.	89779,81	1,753	10,61

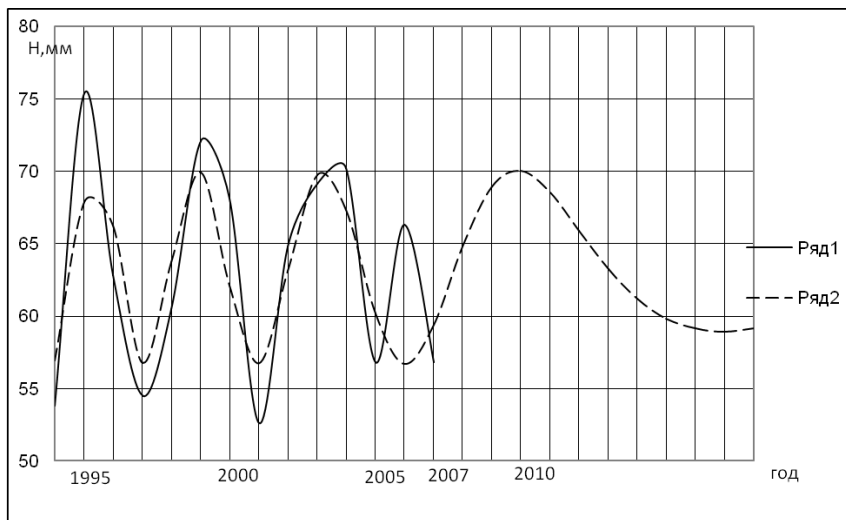
Як приклади на рис. 1 а-в наведені фактичні та модельні залежності валових зборів зернових культур на території Кіровоградської області від відповідних середньомісячних значень температур приземного шару атмосфери та відносної вологості повітря.

а) зміни валових зборів зернових культур

б) зміни середньомісячних температур приземного шару атмосфери

в) зміни середньомісячних значень відносної вологості повітря у приземному шарі атмосфери

Рис. 1 а-в. Міжрічна динаміка врожайності зернових культур у Кіровоградській області та відповідні до неї характеристики метеоумов у червні. Ряд 1 — фактичні значення, ряд 2 — модельні значення.

Як бачимо з рис. 1а-в, між представленими на них результатами моделювання процесів, що розглядаються, та їх фактичною динамікою в період з 1996 по 2007 р. має місце задовільна відповідність. Фактичні розташування усіх екстремумів цих процесів збігаються, але абсолютні їх значення можуть дещо відрізнятись.

Адекватність ідентифікованих моделей можуть характеризувати значення коефіцієнтів кореляції результатів моделювання та фактичних змін процесів, що розглядаються. Згадані значення коефіцієнтів кореляції розглянутих часових рядів, а також відповідних ним 95,5% та 99% порогів по критерію Стюдента наведені у таблиці 5.

Із таблиці 5 видно, що розроблені моделі адекватні динаміці розглядуваних процесів у всіх регіонах України, крім Чернігівської, Хмельницької, Волинської, Київської, Львівської, Полтавської та Сумської областей з достовірністю не менше 95%.

Це дозволило використати результати екстраполяції цих процесів, за допомогою моделей(2) для прогнозування їх динаміки.

Прогнозовані з використанням моделі(2) значення валових зборів врожаю зернових культур на територіях різних регіонів України у 2009 та 2010 роках приведені у таблиці 6.

5. Значення коефіцієнтів кореляції процесів формування врожайності та результатів їх моделювання

Регіон України	99%	95%	У	Т	Н
Автономна Республіка Крим	0,71	0,58	0,761	0,741	0,841
Вінницька обл.	0,71	0,58	0,733	0,717	0,898
Дніпропетровська обл.	0,61	0,5	0,731	0,659	0,857
Донецька обл.	0,61	0,5	0,650	0,630	0,729
Житомирська обл.	0,71	0,58	0,622	0,675	0,864
Закарпатська обл.	0,61	0,5	0,719	0,785	0,686
Запорізька обл.	0,61	0,5	0,789	0,671	0,824
Івано-Франківська обл.	0,71	0,58	0,603	0,762	0,804
Кіровоградська обл.	0,61	0,5	0,683	0,703	0,897
Луганська обл.	0,71	0,58	0,630	0,572	0,695
Миколаївська обл.	0,71	0,58	0,752	0,799	0,786
Одеська обл.	0,71	0,58	0,826	0,799	0,786
Рівненська обл.	0,71	0,58	0,680	0,692	0,780
Сумська обл.	0,71	0,58	0,545	0,625	0,854
Тернопільська обл.	0,71	0,58	0,582	0,755	0,896
Харківська обл.	0,71	0,58	0,694	0,633	0,790
Херсонська обл.	0,61	0,5	0,687	0,691	0,871
Хмельницька обл.	0,71	0,58	0,560	0,728	0,920
Черкаська обл.	0,61	0,5	0,587	0,704	0,890
Чернівецька обл.	0,71	0,58	0,627	0,763	0,917
Чернігівська обл.	0,61	0,5	0,492	0,636	0,886

Як бачимо з таблиці 6, у 2009 році на території більшості регіонів України ймовірно збільшення валових зборів зернових культур у порівнянні з їх значеннями 2008 року.

Їх зниження слід очікувати лише на територіях Автономної Республіки Крим та в Чернівецькій області.

У 2010 році, порівняно з 2009, на території більшості регіонів України прогнозовані значення валових зборів зернових культур відчутно знизяться. Найбільш різке зниження врожаїв слід очікувати для основних виробників зернових культур — Кіровоградської, Дніпропетровської, Одеської, Миколаївської та Херсонської областей.

Зростання валових зборів зернових культур прогнозується лише на територіях Запорізької, Вінницької, Луганської, Закарпатської, Івано-Франківської та Тернопільської областей. В цілому по Україні валовий збір зернових культур у 2009 році дещо збільшиться, а у 2010 році відчутно знизиться.

6. Прогнозовані на 2009 та 2010 роки значення валових зборів зернових культур у регіонах України (У) та їх зміни (Δ) у відношенні до 2007 року (тис.т.)

Регіон України	У(2009)	Δ(2009)	У(2010)	Δ(2010)
Автономна Республіка Крим	1020,1	-78,4	968,1	-52,0
Вінницька обл.	1749,6	92,7	1940,6	191,0
Дніпропетровська обл.	2759,3	357,5	2130,4	-628,9
Донецька обл.	1802,9	379,8	1695,8	-107,1
Житомирська обл.	826,5	124,0	701,6	-124,9
Закарпатська обл.	261,1	1,1	264,0	2,9
Запорізька обл.	1379,5	227,9	1736,7	357,1
Івано-Франківська обл.	283,5	3,1	294,8	11,3
Кіровоградська обл.	2323,7	322,7	1803,6	-520,1
Луганська обл.	801,6	26,8	885,3	83,7
Миколаївська обл.	1621,9	271,4	1216,6	-405,3
Одеська обл.	2407,9	399,6	1999,8	-408,1
Рівненська обл.	573,6	69,9	501,2	-72,5
Тернопільська обл.	920,5	120,8	941,3	20,7
Харківська обл.	2154,9	108,6	1831,9	-323,0
Херсонська обл.	1916,0	124,5	1347,7	-568,3
Черкаська обл.	1947,1	45,0	1634,8	-312,3
Чернігівська обл.	342,8	-5,3	357,3	14,5

З використанням ідентифікованих моделей(2), згідно з викладеною методикою, реалізована розробка регресійної моделі (3) процесу, що вивчається, аргументами якого є його особиста передісторія та передісторія параметру метеоумов, з яким виявлено найбільш суттєвий статистичний зв'язок. Значення параметру с моделі(3) процесу, що вивчається, а також дисперсій помилок моделювання з його використанням, відповідні тому чи іншому регіону України,

$$\varepsilon = \frac{(D3 - D2)}{D2}$$

$$\psi = \sqrt{\frac{(D3 - D2)}{D2}}$$

наведені у таблиці 7.

Як бачимо з таблиці 7, застосування вказаної регресійної моделі дозволяє підвищити точність моделювання процесу, що вивчається, у всіх регіонах України. Як видно з таблиці, найбільші валові збори очікуються на територіях Херсонської та Чернівецької областей.

7. Значення параметру ζ і дисперсій D3 та D2 помилок моделювання змін валових зборів зернових культур у регіонах України з використанням моделей (2) і (3).

Регіон України	ζ	D3	D2	ε	ψ
Вінницька обл.	0,591	41975,8	48151,13	0,147	0,384
Дніпропетровська обл.	0,103	192403,1	215238,9	0,119	0,345
Донецька обл.	-0,071	116769,2	127567,5	0,092	0,304
Запорізька обл.	-0,216	103225,9	108370,7	0,049	0,223
Кіровоградська обл.	0,189	179738,8	189791,4	0,055	0,236
Миколаївська обл.	0,121	225259,3	245744,2	0,091	0,302
Харківська обл.	-0,724	130249,4	144320,2	0,108	0,329
Херсонська обл.	0,325	133207,6	177334,2	0,331	0,576
Черкаська обл.	0,551	81252,1	85664,54	0,054	0,233
Чернівецька обл.	0,069	1447,57	1805,802	0,247	0,497

Висновки. Таким чином, встановлено:

1. Статистично значущими чинниками динаміки валових зборів врожаю зернових культур у різних регіонах України є міжрічні зміни середньомісячних значень температур їх приземного шару атмосфери та їх відносної вологості лише у червні.

2. Ефективною авторегресійною математичною моделлю згаданих процесів у більшості регіонів України може бути співвідношення (2), з параметрами, відповідними до таблиць 2а,б та 3а, б..

3. Застосування при моделюванні процесу, що вивчався, з використанням регресійної моделі (3), параметри якої відповідають таблиці 7, дозволяє відчутно підвищити його точність.

4. Розроблені прогнози зміни валового врожаю зернових культур у різних регіонах України на 2010 рік доцільно враховувати, зважаючи на високу ймовірність їх вірогідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України./ В.П.Руденко. — К.:ВД К. — М. Академія — Чернівці: Зелена Буковина, 1999. — 658с.
2. Полевой А.Н. Сельскохозяйственная метеорология./ А.Н. Полевой — С. — Пб: Гидрометеиздат, 1992. — 424с.
3. Одум Ю. Экология: в 2-х т./ Ю.Одум— М.: Мир, 1986. — Т. 1. — 328 с; Т. 2. — 376 с.
4. Статистичний щорічник України за 2000 рік. Київ: «Техніка», 2001,
5. Статистичний щорічник України за 1995 рік. Київ: «Техніка», 1996
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік. Київ: «Техніка», 2008,
7. Холопцев А. В. Особенности энергетических спектров межгодовой изменчивости общего содержания озона над территорией Украины в период с 1979 по 2006 г./ А. В. Холопцев, М. П. Никифорова //

- Причерноморский экологический бюллетень. — Одесса. — 2009. — №1(31). — С.186–197.
8. Крамер Г. Математические методы статистики / Г.Крамер. — М.: ИЛ, 1948. — 480 с.
 9. Рао С.Р. Линейные статистические методы и их применения / С.Р.Рао. — М.: Наука, 1968. — 376 с.
 10. Закс Ш. Теория статистических выводов / Ш.Закс. Пер. с англ. Е.В.Чепурина; под ред. Беляева Ю.К. — М.: Мир, 1985. — 776 с.
 11. Клімат України / Під ред. Ліпінського В.М., Дячука В.А., Бабіченко В.М. — К.: Видавництво Раєвського, 2003. — 343 с.

Одержано 23.12.09

Изучены статистические связи межгодовых изменений валовых сборов урожая зерновых культур и метеорологических условий в различных регионах Украины, а также предложены математические модели этого процесса.

Ключевые слова: валовой сбор урожая зерновых культур, среднемесячные температуры приземного слоя атмосферы, месячные суммы атмосферных осадков, среднемесячная относительная влажность воздуха, корреляция, математическая модель.

Statistic connections between inter-annual changes of gross grain crop harvest and meteorological conditions in different regions of Ukraine were studied, and mathematical models of this process were suggested.

Key words: gross grain crop harvest, average monthly temperatures of the ground atmospheric layer, monthly amount of atmospheric precipitation, average monthly air relative humidity, correlation, mathematical model.

УДК 339.138: 631.1.027: 637.52

МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ М'ЯСА ТА М'ЯСНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Ю.П. МАЗУР, кандидат економічних наук

Головним результатом дослідження регіонального ринку м'яса та продукції з нього можна вважати ту особливість, що основна частина споживачів купує продукцію ґрунтуючись на власному досвіді. Разом із цим, важливим фактором залишається рівень купівельної спроможності.

Особливого значення набувають такі чинники як імідж виробника, свіжість продукції та ціна товарів-замінників.

В результаті господарської діяльності в 2007 р. вдалося підняти рівень забезпечення населення України м'ясом і м'ясними продуктами до 87,3% від необхідного [3].

Згідно даних Держкомстату України, рівень збитковості виробництва яловичини в сільськогосподарських підприємствах України в 2008 р. становив -24,1%, свинини -0,3%. На Черкащині рівень збитковості з яловичини — 16,6%, проте рівень рентабельності виробництва свинини в регіоні становив 1,9%. При цьому собівартість 1 ц яловичини в сільськогосподарських підприємствах становила 1267,6 грн., а 1 ц свинини — 1028,8 грн. [4].

Згідно попередніх даних, в Україні на 1 липня 2009 р. загальна чисельність поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 3,9%, тоді як поголів'я свиней зросло на 6,6%. У сільськогосподарських підприємствах, порівняно з 1 липня 2008р., відбулося скорочення чисельності великої рогатої худоби на 7,2%, у тому числі корів — на 5,6%, при цьому зросло поголів'я свиней (на 15,6%). Подібна ситуація із забезпеченням ринку м'ясом та продукцією із нього спостерігається і в домогосподарствах.

За січень–червень 2009р. переробними підприємствами закуплено від усіх категорій сільськогосподарських товаровиробників 194 тис. т живої ваги худоби та птиці. При цьому загальний обсяг реалізованої аграрними підприємствами власної виробленої продукції за I півріччя 2009 р. порівняно з відповідним періодом 2008 р. збільшився в 1,5 рази.

Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками реалізації за січень–червень 2009р. порівняно з відповідним періодом 2008 р. на продукцію тваринництва — зросли на 5% [4].

Висока насиченість ринку об'ємами м'ясної продукції в широкому асортименті надає проблемі підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств велику значимість. Для визначення показників, які забезпечують конкурентоспроможність продукції в умовах економічної кризи на регіональному рівні, влітку 2009 року викладачами та студентами Уманського державного аграрного університету проведено маркетингове дослідження ринку свіжого м'яса та м'ясної продукції.

Необхідність систематичних маркетингових досліджень ринку обґрунтована в працях Ф. Котлера, А. Томпсона, А. Юданова. Дослідження ринку продовольчих товарів розглядаються в працях Ю. Коваленка, А. Старостиної, Є. Голубкова, А. Войчака, В. Шумейко та інших вітчизняних вчених.

Об'єктом дослідження був вибраний регіональний ринок західної частини Черкащини: міста Умань, Христинівка, Жашків, Монастирище, Маньківка та прилеглі до них райони (загальна чисельність населення 290,0 тис. осіб, із них 49,3% —міське населення). Місцями вибору та купівлі різних

видів м'яса та м'ясної продукції в місцях реалізації були місцеві ринки, супермаркет „Фуршет”, спеціалізовані та продовольчі магазини, в яких продавалися свіже м'ясо, продукція з нього та сало.

Предметом дослідження були такі сегменти товарної м'ясної продукції, як свіжа свинина та яловичина, продукція їх переробки.

Методика дослідження. В ході дослідження опитано 200 респондентів віком старше 18 років. Інструментами дослідження ринку м'яса та м'ясної продукції обрано методи опитування і спостереження.

Визначили, що умовою опитування в магазинах має бути безповторна проста вибірка, в ході якої опитуваним пропонувалося дати відповіді на поставлені питання про покупку, обслуговування [2]. На ринках, як основний метод дослідження, вибрали пряме спостереження.

Результати дослідження. В результаті обробки даних дослідження процесу купівлі свіжого м'яса (свинина і яловичина), вияснилося, що купівля відбувається в більшості випадків на ринках (52%). Із загальної кількості покупців м'яса, 23% купують в магазинах та різного роду торгових точках. 36 респондентів (18%) повідомили, що свіже м'ясо купують на вуличних базарах (при цьому не витримуються належні санітарні умови). Частка купівлі у виробників на місцях виробництва (приватних та колективних) — 7%.

Однією із основних вимог до зберігання м'яса та продукції з нього є використання холодильних камер [1]. Дослідження показують зростання рівня свідомості споживачів та піклування про власне здоров'я — м'ясна готова продукція та півфабрикати, в залежності від виду, в основному купується в пристосованих магазинах, кіосках, різного роду торгових базах (67%), де присутні холодильники. Разом із цим, кількість споживачів м'ясної продукції, придбаной на стихійних ринках, також значна — 32%. Майже 1% опитаних не змогли (або не захотіли) дати точну відповідь про місце придбання.

При дослідженні процесу вибору продукції було встановлено, що 49% опитуваних використовують власний досвід, 37% — поради друзів та знайомих, 11% — рекомендації продавця, 3% — рекламу в ЗМІ (табл. 1).

1. Чинники впливу на купівлю споживачами м'яса та продукції із нього

Вік споживача	Власний досвід	Поради друзів і знайомих	Рекомендації продавця	Реклама в ЗМІ	Загальна кількість, осіб
18–25 років	2	7	7	1	17
26–35 років	7	11	3	1	22
36–50 років	48	45	7	2	102
Старші 50 років	41	11	5	2	59
Разом покупців, осіб	98	74	22	6	200

При визначенні показників, які впливають на процес купівлі м'яса і м'ясної продукції, основними була свіжість та доступна ціна (разом із тим, кількість респондентів, що доступність товару поставили на перше місце — 41%, в іншому випадку вони купують куряче м'ясо та вироби з нього,

різного роду фарш або взагалі відмовляються від покупки). При купівлі свіжого м'яса та сала на ринках значний вплив на купівлю має знайомство з продавцем, його гарантії якості товару.

В результаті дослідження процесу придбання покупцями продукції із м'яса (ковбасні вироби, різноманітні рулети, балики, грудинки та ін.), вияснилося, що видовий параметр має опосередкований вплив через вирівнювання цін на продукцію (22%). Ціни на варені і копчені вироби відрізняються не значно, а видовий асортимент є доволі широким. Разом із тим, 41% споживачів віддають перевагу продукції середнього цінового діапазону, 15% — вищого і 44% — нижчого. Поряд із ціновими, основними є органолептичні властивості продукції: колір, смак, запах та свіжість (23%). Особливого значення органолептичним властивостям м'ясної продукції надають споживачі старшої вікової категорії. Значну роль в процесі придбання продукції займає реклама (11%).

На запитання про необхідність покращення параметрів виробів із м'яса, респонденти пропонували покращити упаковку (14%), розфасовку (7%) та рівень обслуговування клієнтів (6%). Незважаючи на шкідливість застосування консервантів, незначна категорія споживачів (6%) все ж таки хотіли б подовження термінів зберігання.

Сегментація ринку за демографічними факторами поки що підтверджує традиції — основними покупцями на ринку свіжого м'яса є жінки (78%). На ринку м'ясної продукції їх частка дещо зменшується до 69, а серед покупців сала ця частка ще менша — 61%.

За віковим сегментом основними покупцями м'яса є категорія споживачів 36–50 років (більше 50%). Сегмент покупців 18–25 років є найменш представленим — 9%. Частка покупців свіжого м'яса, старших 50 років, становить 30, а категорія 26–35 років була представлена 11% споживачів (рис. 1).

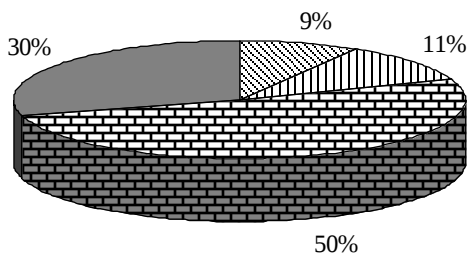

Рис.1. Сегментація споживачів ринку м'яса за віковими категоріями:

▨ — 18-25 р.; ▨ — 26-35 р.; ▩ — 36-50 р.; ■ — >50 р.

Серед можливих місць придбання м'ясної продукції, незважаючи на традиції в купівлі, опитувані називали декілька торгових точок. Це свідчить

про наповнення каналів доступу до споживача цього виду товару.

При опитуванні продавців свіжого м'яса та сала виявилось, що традиції населення (піст, зимові свята) не впливають на кількість реалізованої продукції, але мають деякий вплив на ціну. На реалізацію м'ясної продукції в торгових точках традиції практично не впливають.

Висновки. Основним результатом дослідження місцевого (регіонального) ринку м'яса та м'ясної продукції можна вважати підтвердження особливостей вітчизняних споживачів, коли більшість покупців роблять вибір на основі особистого досвіду. Разом із цим фактором важливим залишається рівень платоспроможності населення, зростання усвідомлення щодо якості та можливих негативних наслідків вживання неякісної продукції. Тому особливого значення набувають виробник, свіжість продукції та ціна.

Кінцеві результати маркетингового дослідження є загальними, для більш детальної оцінки ринку м'яса та м'ясної продукції, доцільно проводити дослідження по кожному сегменту. В цілому, дані дослідження регіонального ринку м'яса та м'ясної продукції можна екстраполювати і на ринки інших регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глазаур П. Современная политика популяризации здорового питания //Глазаур П. // Пищевая промышленность. –2008.– № 12. — С. 38–39.
2. Полторак В.А. Маркетингові дослідження: Навчальний посібник. /Полторак В.А. / — К.: ЦНЛ, 2003— С. 256–258.
3. Статистичний щорічник України за 2007 рік /За ред. О.Г. Осауленка/ — К.: Державний комітет статистики. 2008.— С. 432–433.
4. Офіційний сайт Держкомстату України // <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Одержано 23.12.09

Главным результатом исследований регионального рынка мяса и продукции с него можно считать ту особенность, что основная часть потребителей покупают продукцию основываясь на собственном опыте. Вместе с этим, важным фактором остается уровень покупательских возможностей. Особенное значения приобретают такие показатели как имидж производителя, свежесть продукции и цена товаров — заменителей.

Ключевые слова: маркетинговое исследование, рынок, сегмент, мясо и мясная продукция, потребитель.

The main result of studying regional meat market is the conclusion that most of the consumers buy meat produce based on their own experience. Besides, the main factor is the level of purchasing power. The following factors are of great importance, namely, producer's image, product freshness and price of product-substitutes.

Key words: marketing research, market, segment, meat and meat products, consumer.

ЗАХОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЛЬОНУ

С.А. БАЙДЮК, аспірант

Висвітлено вплив на економічну ефективність вирощування льону засобів механізації та добрив.

Економічна криза народного господарства України зумовлюється багатьма факторами, серед яких важливе місце займає недосконалість системи управління. Турбулентний характер негативних змін в економіці (інфляція, ріст цін на сировину та матеріали, високі процентні ставки за кредит, зниження купівельної спроможності населення і ін.) і висока складність сучасних завдань посилюють питання управління у стабілізації соціально-економічних процесів у забезпеченні високої ефективності усіх видів підприємницької діяльності.

Сучасний економічний стан створив чимало труднощів у аграрному секторі. Певні труднощі пов'язані з відсутністю сучасної системи матеріально-технічного постачання, сервісного і консультативного обслуговування, ефективного механізму захисту цін на основні продовольчі товари та ін. Ослаблена фінансова допомога фермерам з боку держави [1–4].

Підвищення ефективності виробництва льону залежить від забезпечення його виробництва основними і оборотними засобами механізації виробничих процесів, які б повністю відповідали технологічним вимогам вирощування, мали високу продуктивність і забезпечували якість виконуваних операцій. Питаннями оновлення технічного потенціалу, вплив техніко-технологічних чинників на ефективність виробництва льону цікавлять самих товаровиробників. Саме ці обставини і вимагають подальшого дослідження названої проблеми та розробки заходів щодо її вирішення.

Методика дослідження. Застосовуються такі методики дослідження, як аналіз і синтез, монографічні дослідження.

Результати дослідження. Економічна ефективність виробництва льону значною мірою залежить від рівня собівартості продукції і цін її реалізації. Ціни реалізації продукції льонарства залежать від її якості. Виробництво льону — високоефективна галузь сільського господарства, яка сприяє зміцненню економіки підприємств [3].

Збільшення виробництва продукції льонарства і підвищення його економічної ефективності досягають на основі інтенсифікації галузі. Розвиток матеріально-технічної бази виробництва льону дає змогу значно підвищити його врожайність, поліпшити якість продукції і зменшити її трудомісткість.

Ефективність виробництва в першу чергу залежить від дотримання технологічних вимог, своєчасного і якісного виконання робіт, які залежать від наявності машинно-тракторного парку в підприємстві. При аналізі стану машинно-тракторного парку в ТОВ ТД "Катеринопільська Фінансово-промислова група" виявлена висока зношеність техніки і недостатність її для своєчасного виконання робіт (табл. 1).

1. Наявність окремих базових видів техніки в ТОВ ТД "Катеринопільська Фінансово-промислова група"

Техніка	Підприємство	
	2008	2009
Трактори всього	4	5
Змішувачі	2	3
Сівалки тракторні	3	5
Плуги тракторні	1	1
Культиватори	3	3
Площа ріллі, га	734	734
Зернозбиральні комбайни	1	1
Борони	15	16

Як свідчать дані таблиці, кількість тракторів в підприємстві незначна, оскільки це пов'язано з невеликою площею ріллі, що обробляється. У 2009 році підприємством було придбано один трактор, дві сівалки, один змішувач і одну борону. Культиваторів та зернозбиральних комбайнів залишилась та ж кількість. Власних кукурудзозбиральних комбайнів підприємство немає, їх наймають по мірі необхідності.

Збиральній техніці в усьому технологічному процесі вирощування сільськогосподарських культур належить особлива роль. Якщо вирощений високий врожай сільськогосподарських культур не буде своєчасно зібраний у строки, обумовлені технологією, то його втрати можуть досягти навіть 30%.

Враховуючи високу зношеність цих машин, вчасно зібрати продукцію проблематично. Для того, щоб усунути дану проблему необхідно забезпечити аграрне виробництво засобами механізації, а для цього необхідно знайти джерела коштів і здійснювати програмовану щорічну закупівлю техніки відповідно до її вибуття та з врахуванням технологічної потреби вирощування сільськогосподарських культур.

З метою визначення впливу способів виконання технологічних операцій різними агрегатами та їх поєднанням на результативні показники витрат праці, пального та коштів я провела експериментальні монографічні дослідження та розрахунки на виконанні зазначених операцій в ТОВ ТД "Катеринопільська Фінансово-промислова група". Результати досліджень показали, що виконання одних і тих же операцій різними технічними засобами має досить суттєву різницю у затратах праці, витратах пального строків виконання робіт та дії механізмів на ґрунт.

Проведення оранки трактором ДТ-75 М та плугом ПЛН — 3–35 забезпечує продуктивність 1,2 га/год і витратою 25,3 кг дизельного палива. При виконанні цієї операції вітчизняним агрегатом у складі трактора ХТЗ-170 та обертового плуга ПО-5 продуктивність агрегату сягає 3,0 га/год, вища проти попереднього в 2,6 рази, а пального на 1 га витрачається менше в 1,5 рази. При обробітку ґрунту роздільними агрегатами продуктивність агрегатів становить: на глибокому рихленні 2,7, культивачі — 3,5, дискування — 4,2 га/год. В середньому продуктивності агрегатів становить 2,7 га/год, витрати пального — 21,5 кг/га.

На варіанті здійснення операцій з рихлення, вирівнювання, розпушування, подрібнення і прикатування ґрунту агрегатом у складі трактора ХТЗ-170 і АКГ-4 продуктивність за годину становить — 4,5 га, пального на 1 га цього комплексного обробітку витрачається — 9,0 кг або менше у 2,3 рази. Подібна ситуація спостерігається і на передпосівному обробітку ґрунту. За традиційною технологією роздільного виконання робіт середня продуктивність агрегатів за годину становить 2,6 га, пального витрачається 8,3 кг/га. При обробітку агрегатом у складі трактора ХТЗ — 170 і АКГ-6 — продуктивність агрегату становить — 5,3 га/год або вища в 2,2 рази, а пального витрачається — 6,6 кг/га, або менше у 1,36 рази.

Збирання льону комбайном «Славутич», який має вищу продуктивність у 2,4 рази, а витрати пального на 1 га менші в 1,5 рази та втрати врожаю у 2,1 рази є меншими проти СК-5 «Нива».

Підвищенню продуктивності і ефективності льонарства сприяє впровадження високоврожайних сортів льону, стійких до вилягання, обсіпання насіння і ураження грибковими хворобами, придатних до механізованого збирання врожаю.

На ефективність виробництва льону впливає не лише механізація виробничих процесів та своєчасне їх виконання, а й інші технологічні складові, які зменшують витрати та підвищують врожайність культур. Серед них застосування органічних та мінеральних добрив, засобів захисту рослин, високопродуктивних сортів і гібридів ті інші заходи, які формують кінцевий результат виробництва.

В ТОВ ТД "Катеринопільська Фінансово-промислова група" площа посіву льону становила 62 га (табл. 2). На дану площу було внесено 190 кг/га д.р. мінеральних добрив, із них азотних 90 кг/га, фосфорних 40, калійних 60 кг/га. При сівбі та підживленні було внесено 90 кг/га азотних добрив. За період вегетації льону один раз проводився захист посівів від шкідників та хвороб.

В результаті проведених заходів врожайність льону становила 16 ц/га, собівартість 1 ц льону — 86 грн., ціна реалізації за 1 т становила 1500 грн, прибуток склав 528 грн/т, рівень рентабельності незначний 28,2%.

Проведені дослідження впливу техніко-технологічних чинників на ефективність вирощування льону свідчать, що протягом усього вегетаційного періоду вирощування льону потрібно постійно контролювати виконання робіт та своєчасне забезпечення оборотними засобами.

Відсутність у певні періоди коштів на придбання оборотних засобів та техніки може бути вирішено за рахунок короткострокових кредитів, виконання окремих робіт залученими послугами в борг, сплатою за них окремими видами продукції, домовленостями з партнерами по наданню їм окремих послуг на відробітковій основі, що дає можливість забезпечити своєчасне виконання технологічних операцій і отримати за рахунок цього очікуваний результат.

2. Оцінка вирощування льону у 2008 р. в ТОВ ТД "Катеринопільська Фінансово-промислова група"

Техніко-економічні показники	Характеристика (рівень показника)
Сорт	Байкал
Площа посіву, га	62
Внесення органічних добрив, т/га	—
Внесення мінеральних добрив, кг/га діючої речовини, всього	190
В тому числі: азотних	90
фосфорних	40
калійних	60
З них під основний обробіток, всього	100
В тому числі: азотних	—
фосфорних	—
калійних	—
При сівбі та підживленні, всього	90
В тому числі: азотних	90
фосфорних	—
калійних	—
Захист посівів від шкідників і хвороб, разів	1
Технічні засоби на збиранні врожаю	СК-5 «Нива»
Урожайність ц/га	16
Собівартість 1 ц грн	86
Ціна реалізації, грн за 1 т	1500
Прибуток з 1 га, грн.	528
Рівень рентабельності, %	28,2

Висновки. Проведення оранки агрегатом у складі трактора ХТЗ-170 та обертового плуга ПО-5 підвищило продуктивність в 2,6 рази в порівнянні з агрегатом у складі трактора ДТ-75 М та плуга ПЛН-3-35. При обробітку ґрунту агрегатом у складі трактора ХТЗ — 170 і АКГ-6 продуктивність зростає в 2,2 рази. Збирання льону комбайном «Славутич» забезпечує підвищення продуктивності у 2,4 рази та зменшує втрати врожаю у 2,1 рази в порівнянні з комбайном СК-5 «Нива».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Локоть О.Ю. Льон-довгунець — культура вигідна // Насінництво. — 2006. — № 7. — С. 13–17.
2. Єсипчук Т.П. Вплив розміщення і концентрації виробництва на ефективність функціонування льонопромислового підкомплексу України // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С. 92–97.
3. Малиновський А.С. Стан та шляхи відродження льонарства // Вісник аграрної науки. — 2006. — № 9. — С. 73–76.
4. Полякова І. Ресурси льону олійного в Україні // Пропозиція, 2008. — №5. — С. 52. — 53.

Одержано 24.12.09

Проведение вспашки агрегатом в составе трактора ХТЗ-170 и оборотного плуга ПО-5 повысило продуктивность в 2,6 раза в сравнении с агрегатом в составе трактора ДТ-75 М и плуга ПЛН-3-35. При обработке почвы агрегатом в составе трактора ХТЗ-170 и АКГ-6 продуктивность возрастает в 2,2 раза. Уборка льна комбайном «Славутич» обеспечивает повышение продуктивности в 2,4 раза и уменьшает потери урожая в 2,1 раза в сравнении с комбайном СК-5 «Нива».

Ключевые слова: лён масличный, трактор, плуга, продуктивность, урожай, обработка почвы, себестоимость, прибыль.

Plowing with the unit as part of tractor HTZ-170 and with a one-way plow PO-5 increased the productivity by 2.6 times in contrast to plowing with the unit as part of tractor DT-75 and plow PLN-3-35. When soil was plowed with the unit as part of tractor HTZ-170 and AKG-6, the productivity increased by 2.2 times. When flax was harvested with combine-harvester "Slavutych", the productivity increased by 2.4 times and, harvest loss decreased by 2.1 times in contrast to using combine-harvester SK-5 "Nyva".

Key words: oil-bearing flax, tractor, plow, productivity, yield, soil cultivation (tillage), production cost, profit.

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ГАЛУЗІ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

Д.К. СЕМЕНДА, кандидат економічних наук
О.В. СЕМЕНДА

Розглянуто і проаналізовано перспективи відновлення галузі молочного скотарства на Черкащині.

Вирішення питань продовольчої безпеки в Україні — один з основних напрямів економічного і соціального розвитку країни на перспективу. Ця проблема тісно пов'язана із рівнем розвитку АПК та його складових — регіональних продуктових підкомплексів. Підвищення економічної ефективності агропромислового виробництва, раціональне використання природних умов та виробничих ресурсів, поліпшення забезпечення населення продуктами харчування у значній мірі залежить від того, наскільки науково обгрунтовано будуть функціонувати як регіональні продуктові підкомплекси, так і АПК країни в цілому.

Молочне скотарство — традиційно важлива і невід'ємна складова вітчизняного сільського господарства, яка значною мірою визначає соціально-економічний стан усіх категорій господарств України. Протягом тривалого часу галузь перебуває у кризовій ситуації, зазнавши руйнівних, деструктивних змін. Через відсутність належної державної підтримки виробництво сільськогосподарської продукції в цілому та молока зокрема поки що залишається недостатньо зорієнтованим на кінцевий результат, не має визначених напрямів концентрації ресурсів, використання інвестицій, виваженої політики протекціонізму на зовнішньому ринку щодо імпорту продукції тваринного походження.

Поряд із кризовим станом скотарства у переважній частині реформованих сільськогосподарських підприємств не поліпшилось становище і в особистих селянських господарствах, які у багатьох регіонах занепадають, позбавлені соціальних гарантій, необхідного виробничого, побутового і культурного обслуговування.

Зниження обсягів виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах значною мірою зумовлене зниженням економічної ефективності його виробництва та недостатньою купівельною спроможністю частиниспоживачів. Зростання собівартості зумовлює підвищення оптових та роздрібних цін, що при низькій купівельній спроможності населення також веде до зменшення споживання молока та молокопродуктів.

У розробку проблеми удосконалення організації виробництва та його інтенсифікації, підвищення продуктивності праці, раціонального використання ресурсного потенціалу, досягнення високої ефективності виробництва в тому числі тваринницької продукції значний внесок зробили

вчені-економісти Мельник Ю.Ф., П.Т.Саблук [1], В.Я.Месель-Веселяк [2], Місюк М.В. [3], Моргунов О.В.[4], Федоров М.М [5].

Разом з тим, все ще недостатньо досліджені та потребують вирішення не лише питання підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації молока в нових умовах господарювання, а також яка ж перспектива розвитку молочного скотарства в Україні, на Черкащині, що підкреслює актуальність і практичну значимість даної статті.

Методика дослідження. Дослідження проводились з використанням статистичного і математичних методів аналізу: порівняння, темп зростання абсолютних і відносних величин. Аналіз виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами в Україні, Черкаській області проведений за даними Державного комітету статистики України, за матеріалами бухгалтерських звітів сільськогосподарських підприємств Уманського району 2004–2008 рр.

Результати досліджень. Обсяг виробництва продукції у сільському господарстві за 9 місяців 2009 року становить 103,3% порівняно з аналогічним періодом 2008 року. За попередніми даними валовий збір зернових становить 48 млн. т, що на 5 млн. т менше минулого року врожайність зернових — 29,6 ц / га (торік — 35 ц / га). Вироблено більше 6,5 млн. т насіння соняшника при врожайності 15,8 ц / га. Структура світового експорту насіння соняшнику розділяється так: ЄС — 27–25%; Україна — 16; Росія — 9; Аргентина — 3%. На інші країни припадає лише — 47% світового продажу. Частка України у світовому продажі соняшникової олії оцінюється на рівні — 44% [5]. Велика проблема з виробництвом цукрових буряків та цукру в 2009 році в Україні.

Та водночас всі 18 років незалежності України ми маємо негативну статистику, пов'язану з розвитком тваринництва. Поголів'я великої рогатої худоби зменшилось в 2008 р. проти 1990 р. у 4,9 рази. Якщо в 1990 р. у всіх категоріях господарств на кінець року нараховувалось 24,6 млн. голів ВРХ, то у 2008 р. лише — 5 млн. голів. Черкаська область мала у 1990 р. 958,5 тис. голів, а у 2008 р. лише 230,7, або поголів'я великої рогатої худоби скоротилось у 4,2 рази. Продовжує зменшуватись поголів'я корів, якщо у 1990 р. у всіх категоріях господарств нараховувалось 8,4 млн. корів, то на кінець 2008 року їх кількість становила 2,8 млн. голів. Черкаська область мала відповідно молочне стадо 308,5 тис. голів, та на кінець 2008 р. лише 106,1 тис. голів. Все це в першу чергу призвело до скорочення виробництва молока. В 1990 р. в Україні в усіх категоріях господарств вироблялось 24,5 млн. т молока, то 2008 р. лише 11,7 млн. т. В Черкаській області виробляли 1009,7 тис. т, у 2008 р. — 493,6 тис. т [6]. За даними Держкомстату, виробництво молока в січні-серпні 2009 р. скоротилось на 1%, і причина цього — не зниження продуктивності корів, а зменшення їхнього поголів'я. Відбулося скорочення виробництва молока в господарствах населення за даний період на 2,8% і збільшилось — в сільськогосподарських підприємствах на 6,8%. При цьому середній надій на одну корову в аграрних

підприємствах на 119 кг менший, а ніж в господарствах населення. Незважаючи на те, що частка господарств населення в загальному виробництві молока в Україні залишається на рівні близько 80%, його надходження на переробку поступово знижується. Якщо в минулому році, за даними Держкомстату частка домогосподарств у поставках молока на переробку була на рівні — 63%, то за січень-вересень 2009 р. даний показник знизився до 54% [7]. В той же час сільськогосподарські підприємства за 9 місяців 2009 року збільшили реалізацію молока на переробку на 9%. Середня ціна на молоко від сільгоспідприємств уполовину вища від закупівельної ціни в господарствах населення, проте молокопереробні компанії схильні інтенсивніше співпрацювати з товарними господарствами. Щоправда, дається взнаки зниження обсягів виробництва молочних продуктів, що звичайно позначається на зменшенні загальних обсягів.

Та не все в Україні так погано, як здається на перший погляд. Разом з тим у багатьох сільгоспідприємствах галузь молочного скотарства успішно розвивається. Спеціалісти, які дбають про розвиток галузі, в ринкових умовах зуміли перетворити молочне скотарство в основне джерело стабільного прибутку і ведуть його високорентабельно.

Як приклад, заслуговує на всебічну увагу досвід роботи ДП «Ілліч-Агро-Умань» агроцех № 2 с. Томашівка Уманського району, яке очолює директор Корінний Л.А. В даному господарстві налічується 1429 га сільськогосподарських угідь, в т.ч. 1390 га ріллі. Поголів'я великої рогатої худоби — 985 голів, в т.ч. корів — 341 гол., свиней — 555 гол. Структура посівних площ така: зернові — 45, технічні культури — 25, кормові культури — 35 відсотків. Сьогодні рідко знайдеться господарство де такий кормовий клин. Урожайність зернових у 2008 р. становила 49,4 ц/га, в т.ч. озимої пшениці — 56,8 ц/га, ячменю — 40,4 ц/га. Вироблено 31,4 ц кормових одиниць з 1 га кормових культур. Одночасно зі зміцненням кормової бази в господарстві здійснюють поглиблену селекційно-племінну роботу з удосконаленням породних і продуктивних якостей української червоної та української чорно-рябої молочних порід ВРХ. Темпи інтенсифікації молочного скотарства розглянемо в табл. 1.

Отже, з даних табл. 1 можна зробити висновок, що ДП «Ілліч-Агро-Умань» з кожним роком нарощує продуктивність корів та збільшує їх поголів'я. Це підтверджує той факт, що якщо займатися виробництвом молока, тобто дбати про племінну роботу та кормову базу, кадри, то виробництво молока буде прибуткове не тільки в с.Томашівка, а в цілому в Уманському районі.

Розглянемо економічну ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах Уманського району табл. 2.

За досліджений період надій молока на одну корову в агроформуваннях

**1. Аналіз показників економічної ефективності виробництва молока в
ДП «Ілліч-Агро-Умань» агропек № 2 ***

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у% до 2004 р.
Поголів'я великої рогатої худоби, голів	902	981	1070	949	985	109,2
В т.ч. корів, голів	216	210	220	285	341	157,8
Валовий надій молока, ц	10003	12217	13539	16373	20380	187,4
Надій молока на одну фуражну корову, кг	4631	5815	6154	5744,9	5976,5	129,0
Прямі затрати праці на 1 ц молока, люд-год.	7,5	3,96	5,2	6,7	7,3	71,2
Витрати кормів на 1ц молока, ц к.од.	1,01	1,06	1,16	1,01	1,09	106,4
Обсяг реалізованої продукції, ц	9373	10945	12508	18101	19481	207,8
Собівартість 1ц реалізованого молока, грн.	58,27	53,50	78,57	96,18	137,67	491
Ціна 1 ц молока, грн.	87,71	119,67	126,17	154,52	191,01	217
Прибуток на 1ц молока, грн.	29,44	66,17	47,60	58,33	53,28	180,9
Прибуток на 1 корову, грн.	1277,31	3448,57	2705,91	3705	3043	238,2
Рівень рентабельності, %	50,5	123,7	60,6	60,7	38,7	76,6 п.п.

* Розраховано на основі бухгалтерських звітів ДП «Ілліч-Агро-Умань» агропек № 2.

Уманського району табл. 2 у 2008 р. зріс до 2004 р. на 32,9%, виробнича собівартість зросла у 2,3 рази. Зросли і ціни у 2,3 рази, це дало можливість забезпечити прибутковість виробництва молока і вже у 2008 р. кожна корова в районі дала по 780,72 грн. прибутку, при цьому рівень рентабельності становив 14,2% у 2008 р., хоч на 2,7 п.п. менше до 2004 року, але все таки прибуткове.

2. Економічна ефективність виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах Уманського району Черкаської області *

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008р. у% до 2004р.
1	2	3	4	5	6	7
Надій молока на одну корову, ц	2863	3219	3512	3792	3804	132,9
Витрати кормів на 1 ц молока, ц к.од.	1,67	2,42	2,11	1,07	1,05	62,9
Товарність, %	75,6	73,6	75,2	87,0	86,8	+П,2п.п.
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн.	67,14	78,73	80,91	121,12	155,59	231,7

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
Повна собівартість 1ц, молока, грн.	70,24	89,25	84,29	132,74	166,49	237,1
Ціна реалізації 1ц молока, грн.	82,08	100,27	90,52	155,90	190,14	231,6
Прибуток на 1ц молока, грн.	11,84	11,01	6,23	23,15	23,65	199,8
Прибуток на 1 корову, грн.	256,27	261,07	164,58	764,31	780,72	304,7
Рівень рентабельності, %	16,9	12,3	7,4	17,4	14,2	-2,7п.п.

* Розраховано автором за даними бухгалтерських звітів сільськогосподарських підприємств Уманського р-ну Черкаської обл. за 2004–2008 рр.

Чи є перспектива відновлення галузі молочного скотарства в Черкаській області? Безумовно є, це підтверджують економічні показники в Уманському районі, а також основні виробничо-економічні показники базових господарств Черкаської області табл. 3.

3. Основні виробничо-економічні показники галузі скотарства

Показники	Господарства			
	СПП "РВД-Агро"	СТОВ АФ "Маяк"	СТОВ "Прогрес"	ПСП "Плешкані"
Поголів'я ВРХ	936	3281	1752	4228
в т. ч. корів	350	1000	450	1162
Надій на корову, кг	6140	6026	6136	5791
Виробництво молока, т	2149	6026	2866	6296
в т. ч. на 100 га. с.-г. угідь, ц	1163	784	1428	650
Витрати кормів на 1 корову в рік, ц. корм. од.	70,5	72,3	62,6	58,5
Витрати кормів: на 1 ц молока, ц корм. од.	1,12	1,2	1,02	1,01
На 1 ц приросту, ц корм. од.	7,8	13,8	11,9	-
Собівартість:				
1 ц молока, грн.	80,4	82,7	62,0	91,0
1 ц приросту, грн.	872	730	690	720
Рентабельність ферми, %	25,2	41,5	76,0	48,0
в т. ч. виробництва молока, %	33,1	48,0	80,0	49,0
приросту, %	4,1	3,0	2,0	10,0
Отримано телят на 100 корів, гол.	71	53	99	80
Введено первісток на 100 корів, гол.	29,4	40	49	32
Середньодобові прирости, г	807	644	600	549
Продано племмолодняку	39	-	-	-

Висновки. Саме ці, а також СТОВ «Нива» Золотоніського району, СГПП «ДВД — Агро» Черкаського району, ВАТ ПЗ «В — Бурімка», ПСГП «Нива», СТОВ «Лан», ПСГП «Веселий хутір» Чорнобаївського району та інші племінні ферми області мають можливість забезпечувати підприємства племінним молодняком для створення та розширення молочних ферм. Необхідна тільки економічна стабільна мотивація для розвитку молочного скотарства, як це ми прослідковуємо на прикладі виробництва соняшнику, ріпаку. Буде економічна мотивація — будуть господарі, нові молочні ферми та інвестиції в молочну галузь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник Ю.Ф., Саблук П.Т. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 3–6.
2. Месель-Веселяк В.Я. напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 7–12.
3. Місюк М.В. Про державне регулювання розвитку галузі скотарства // Економіка АПК. — 2009. — № 4. — С. 112.
4. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і їх вирішення) // Економіка АПК. — 2009. — № 12. — С. 3.
5. Маслак О. Ринок соняшнику: Україна та світ // Пропозиція. — 2009. — № 12. — С. 64–66.
6. Остапчук Ю.М. Сільське господарство України // Статистичний збірник. — К.: — 2009. С. — 369.
7. Прес-служба асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» // пропозиція. — 2009. — № 11. С. — 6.

Одержано 24.12.09

Економически стабильная мотивация развития племенных ферм области позволит обеспечить предприятия племенным молодняком для создания и расширения молочных ферм.

Ключевые слова: *экономическая мотивация, племенная ферма, молочная ферма.*

Economically stable motivation to develop pedigree farms in the region will help supply the enterprises with pedigree young stock which in turn will create and enlarge dairy farms.

Key words: *economic motivation, pedigree farm, dairy farm.*

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

В.М. ЯЦЕНКО, доктор економічних наук, професор

В статті проаналізовано нормативно-правові, економічні, організаційні, демографічні та соціальні чинники створення та функціонування фермерських господарств в Україні.

Ринкова трансформація аграрного сектора вітчизняної економіки, спрямована на підвищення його ефективності та конкурентоспроможності, сприяла відродженню інституту приватної власності на селі, становленню аграрного підприємництва, появи нових організаційно-правових форм господарювання. Значення аграрного підприємництва посилюється та набуває нового змісту в умовах глобалізації ринку продовольства і загострення на цій основі міжнародної конкуренції. Врахування при цьому вітчизняного та світового досвіду, а також застосування системного підходу є запорукою цілеспрямованої і послідовної інтеграції України до світового економічного простору.

Однією з ефективних форм господарювання, надійним засобом вирішення продовольчої проблеми суспільства є фермерські господарства. Але сьогодні необхідно закласти основу щодо формування альтернативних варіантів розвитку фермерських господарств з більш високою кінцевою результативністю та конкурентоспроможністю в ринковому середовищі. Ця проблема на сучасному етапі розвитку аграрного сектору належить до найбільш актуальних та значимих.

Одним із шляхів її вирішення є розробка організаційно-економічних аспектів розвитку виробництва фермерських господарств, які не потребують значних капіталовкладень ззовні, зокрема – державних, але гарантують отримання високих кінцевих результатів як для приватного сектору економіки, так і суспільства в цілому. Поза увагою вітчизняних науковців, практиків і всіх тих, хто був причетний до аграрної реформи залишилося питання щодо врахування в процесі реформи організаційно-економічних процесів розвитку фермерства в Україні.

В економічній літературі розвиток фермерських господарств досліджується в різних аспектах, що знайшло відображення у наукових працях вітчизняних вчених: Амосова О.Ю., Зінов'єва Ф.В., Зіновчука В.В., Крисального О.В., Ляшенка І.В., Макаренка П.М., Македонського А.В., Маліка М.Й., Мельника Л.Ю., Месель-Веселяка В.Я., Пляксієнка В.Я., Саблука П.Т., Томича І.Ф., Юришина В.В. та інших науковців.

Методика досліджень. Під час проведення досліджень використано

такі методи, як діалектичний, абстрактно-логічний і системного аналізу монографічний, розрахунково-конструктивний, аналітичних порівнянь, аналітичного прогнозування тощо.

Результати досліджень. В аграрній сфері ринкової економіки формою господарювання у більшості країн світу було і залишається «сімейне фермерство». Йому притаманні добре відомі такі позитивні ознаки як: сумлінне і творче відношення людини до праці, раціональне й ефективне використання землі й інших виробничих ресурсів. Саме це дає підстави вітчизняним дослідникам стверджувати, що «сімейні фермерські господарства найбільш ефективні і загальноприйнятні» [1].

Створення сучасних підприємницьких структур у сільському господарстві – стратегічний напрям виходу з кризи. Світовий і вітчизняний досвід свідчать, що на першому етапі доцільно використовувати форми, орієнтовані на створення ефективного власника. Перехід до ринкової економіки неможливий без розв’язання проблем власності, реформування якої є ключовим моментом економічної реформи. Необхідність реформування відносин власності на селі диктується потребою у відродженні у селян почуття господаря землі та майнових засобів виробництва, що має стати найважливішим спонукальним мотивом до високопродуктивної праці. Головною діючою особою сільськогосподарського виробництва покликаний стати працюючий власник землі й засобів виробництва, який може вільно розпоряджатися виробленою продукцією та одержаними доходами [2, 3].

Згідно Закону України “Про фермерське господарство ” від 19. 06. 2003 р. № 973-IV, фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до Закону [4].

Законодавством України фермерське господарство розглядається як рівноправна форма в системі народногосподарського комплексу поряд з державними, орендними та іншими підприємствами та організаціями, господарськими товариствами.

Серед основних положень Закону України „Про фермерське господарство ” варто відзначити:

- така організаційна структура є однією з форм підприємництва, основною метою якої є отримання прибутку;
- право на створення фермерського господарства мають лише громадяни України старші 18 років, котрі виявили таке бажання та пройшли професійний відбір;
- виробництво сільськогосподарської продукції має цілковиту товарну спрямованість;

- громадяни, що створили фермерське господарство, мають право на створення відокремленої садиби, якій надається поштова адреса. На її облаштування виділяється за рахунок бюджету допомога на будівництво під'їзних шляхів, електро- і радіотелефонних, газо- і водопостачальних мереж;
- для отримання земельної ділянки державної власності громадяни звертаються до районної державної адміністрації, а комунальної – до місцевої влади (сільської Ради);
- час роботи у фермерському господарстві його членів та осіб, які працюють у ньому за контрактом, зараховується до загального стажу роботи. Ці працівники підлягають державному страхуванню і пенсійному забезпеченню;
- звільняється від оподаткування прибуток новостворених господарств строком на три роки, а у трудонедостатніх населених пунктах – на п'ять років.
- Згідно із чинним законодавством України землі фермерського господарства можуть складатись із:
 - земельної ділянки, що належить на праві власності фермерському господарству як юридичній особі;
 - земельних ділянок, що належать громадянам – членам фермерського господарства на праві їх приватної власності;
 - земельної ділянки, що використовується фермерським господарством на умовах оренди.

Земельним Кодексом (2001 р.) встановлено, що на період до 1 січня 2010 року громадяни та юридичні особи можуть набувати право власності на землі сільськогосподарського призначення загальною площею до 100 га. Ця площа може бути збільшена у разі успадкування земельних ділянок. Громадяни України, які до 1 січня 2002 року отримали в постійне користування або оренду земельні ділянки для ведення фермерського господарства, мають переважне право на придбання (викуп) земельних ділянок розміром до 100 га сільськогосподарських угідь, у тому числі до 50 гектарів ріллі, у власність з розстрочкою платежу до 20 років. Площа ділянок лісів у складі угідь фермерського господарства не повинна перевищувати 5 га та 3 га – ділянки під водоймами.

Фермерські господарства можуть брати землю в оренду. Право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності. Оренда земельної ділянки може бути короткостроковою (не більше 5 років) та довгостроковою (не більше 50 років).

Процес утворення фермерських господарств в Україні припадає на початок 90-х років 20-го століття (табл. 1).

1. Динаміка створення фермерських господарств в Україні

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2008 р.
Кількість фермерських господарств, одиниць	82	34778	38428	42445	42446
Площа землі в користуванні, тис.га					
сільськогосподарських угідь	2,0	786,4	2157,6	3661,2	4327,8
у т.ч. ріллі	...	718,5	1994,0	3492,6	4189,3

Шлях розвитку приватного фермерства в Україні можна поділити на декілька етапів. Перший етап (1990-1993р.р.) характеризується стрімким зростанням числа фермерських господарств. Процес становлення даних підприємств в Україні розпочався ще за часів її перебування в складі СРСР – у 1990 році. Станом на 1 липня того ж року в колишньому Радянському Союзі було створено 29,5 тисяч фермерських господарств, а на Україні діяло лише 12. Найбільшого розвитку фермерство зазнало в 1992 році, коли за рік кількість підприємств зросла у 7 разів, а у 1993 році – у 1,9 рази проти попереднього року. Демократизація аграрної системи, активна державна допомога фермерству, яке зароджувалось, сприяли в той час розвитку приватного господарства.

Другий етап розвитку фермерства (1994-1999 р.р.) проходив в умовах різкого погіршення економічної ситуації в країні. Найбільш суттєві труднощі, з якими зіткнулись в цей період нові організаційні структури, були відсутність накопичень і кредитних можливостей для придбання матеріально-технічних засобів. Це стало однією з причин сповільнення росту кількості фермерів та росту числа розорених. Практика функціонування фермерських господарств в Україні показує, що за 1999 рік припинили свою діяльність близько 700 одиниць, або майже 2% від їх загальної кількості.

З 2000 року знову спостерігається ріст числа фермерських господарств, що безпосередньо зв'язано з виходом Указу Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529 “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки”. У зв'язку з приватизацією землі та реорганізації сільськогосподарських підприємств відбулась активізація процесу створення фермерських господарств, що спричинило збільшення їх кількості до 43 тисяч, або на 20%. Площі сільськогосподарських угідь у їх власності, користуванні та оренді зросли у 2,4 рази і досягли майже 3 млн.га. Середній розмір одного фермерського господарства зріс із 18,9 га в 1991 році до 102 га в 2008 році.

В 2008 році найбільшу частку господарств (25,1%) становили господарства, що мають площу сільськогосподарських угідь від 100 до 500 га, а найменшу (0,1%) – господарства з площею від 1,1 до 3 га (табл.2).

Зарубіжний досвід розвитку фермерства в країнах з ринковою економікою свідчить про значні площі землекористування у фермерів. Так, в

США в середньому на одну ферму припадає близько 180 га ріллі, в Канаді – від 120 до 160 га сільськогосподарських угідь, у Великобританії – близько 100 га сільгоспугідь, в Канаді – від 120 до 160 га тощо. Проте, на думку О.М.Чечеля, можливе прибуткове ведення фермерського господарства і при площах 30-50 га сільськогосподарських угідь: у Голландії більша половина фермерів має площу до 10 га, а більше 30 га – лише 5,8%. Причому голландські фермери виробляють продукції у 5 разів більше, ніж французи та 7,4 рази більше, ніж англійці [5].

2. Розподіл фермерських господарств в Україні за розміром сільськогосподарських угідь (2008р.)

Показник	Кількість господарств		Площа сільськогосподарських угідь	
	одиниць	у% до загальної кількості	тис. га	у% до загальної площі сільськогосподарських угідь
Господарства, що мали сільськогосподарські угіддя	38302	90,2	4327,8	100,0
у т.ч. площею, га				
до 1,0	324	0,8	0,3	0,0
1,1–3,0	2451	5,8	5,6	0,1
3,1–5,0	2830	6,7	11,9	0,3
5,1–10,0	3873	9,1	30,6	0,7
10,1–20,0	4802	11,3	74,2	1,7
20,1–50,0	13328	31,4	508,1	11,7
50,1–100,0	4072	9,6	287,8	6,7
100,1–500,0	4778	11,3	1087,7	25,1
500,1–1000,0	1046	2,4	729,3	16,9
1000,1–2000,0	562	1,3	774,9	17,9
2000,1–3000,0	128	0,3	310,8	7,2
3000,1–4000,0	51	0,1	174,9	4,0
більше 4000,0	57	0,1	331,7	7,7
Господарства, що не мали сільськогосподарських угідь	4144	9,8	х	х

В науковій літературі більшість вчених-економістів визнають переваги великих підприємств (в контексті можливостей більш ефективно використовувати землю, основні виробничі фонди, робочу силу, виробничу і соціальну інфраструктуру). Нерідко стверджується, що існує навіть закон

переваги великого виробництва над малим. Як й інші економічні закони, він і діє у вигляді тенденції. За деякими даними, на великих підприємствах оптимальної величини ефективність використання виробничих ресурсів в 2-3 рази вище [5].

У США у великих фермерських господарствах із середнім розміром 2,7 тис. га виробляється продукції в 7 разів більше, ніж у фермерів, що мають приблизно середньостатистичний розмір земельних угідь – 168 га [6].

Водночас переваги великих господарств не слід абсолютизувати. Особливо це стосується аграрного виробництва. Інакше кажучи, навіть за інших рівних умов переваги великого підприємства мають місце до певних меж. Як і в інших галузях виробництва, велике сільськогосподарське підприємство стикається з проблемою зниження ефективності виробництва. В зарубіжній літературі, і не без підстав, навіть обґрунтовується наявність “закону спадаючої ефективності факторів виробництва”. У той же час дрібні ферми більш конкурентоздатні з погляду реагування на зміну кон’юнктури ринку, фінансової і цінової політики держави.

Дія закону переваги великих господарств зумовлює процес концентрації сільського виробництва. Останній – це процес усе більшого його зосередження на великих підприємствах. Він супроводжується скороченням загальної кількості господарств. Концентрація виробництва зумовлена впровадженням у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, що потребує більших розмірів господарств. Останні, як вже зазначалося, мають (за рівності інших умов і в певних межах) незаперечні переваги порівняно з малими фермами. Відносно малим фермам все важче конкурувати з великими, у яких собівартість продукції нижча, а отже, набагато вища конкурентоспроможність. Великі підприємства мають можливість зберігати продукцію й реалізувати її тоді, коли на неї найбільший попит, а також частково переробляти її.

Процес концентрації виробництва відбувається нерівномірно. Так, у США за період 1900 – 1920 рр. кількість ферм навіть зросла з 5,7 млн. до 6,5 млн. (на 12,1%), а в 1950 – 1997 рр. – скоротилася у 2,8 раза – з 5,4 млн. до 1,9 млн. Однак головним у концентрації сільськогосподарського виробництва є те, що все менша кількість фермерських господарств виробляє усе більшу частку товарної продукції сільського господарства. Так, у США мінімальна кількість ферм, необхідних для виробництва половини всієї сільгосппродукції, становила у 1990 р. 983 тис. (17%), у 1987 – 76 тис. (3,6%). А в 2002 р. 28,7 тис. найбільших ферм (обсяги реалізованої продукції 1 млн. дол. і більше), питома вага яких у загальній кількості становила 1,3%, виробили майже половину (47,5%) товарної продукції США. Водночас кількість дрібних ферм, які у розрахунку на одну ферму виробили товарної продукції до 10 тис. дол. на рік, становила 1,3 млн. (59,3%), а їх питома вага у виробництві товарної продукції становила лише 1,4%. Тобто концентрація виробництва має тенденцію до посилення. В економічному плані цей процес

можна оцінити позитивно, оскільки аграрне виробництво зосереджується на великих високоефективних конкурентноспроможних господарствах. В Україні, навпаки, відбувається деконцентрація виробництва. Про це свідчить той факт, що 60% валової продукції сільського господарства виробляється у дрібних господарствах населення, які не використовують переваги великого виробництва (у 1990 р. питома вага господарств населення у валовій продукції сільського господарства становила – 27,5%). Процес концентрації виробництва здійснюється на таких засадах:

- інвестиції у виробничу сферу (власні кошти, кредити, випуск цінних паперів тощо);
- під дією ринкових сил і насамперед конкуренції чимало ферм зазнають економічного банкрутства, а їх господарства переходять в руки більш ефективних;
- оренда землі великими фермами у дрібних, що фактично означає припинення їх дії як самостійних господарюючих суб'єктів. Так, в США найбільш великі ферми щорічно збільшують свої угіддя головним чином за рахунок оренди. У 1997 р. її питома вага в таких господарствах досягла 45%, а в багатьох штатах значно перевищила цей показник [7].

Розміри фермерських господарств тісно пов'язані з їх спеціалізацією. З одного боку, виходячи з наявної площі землекористування, фермер підбирає виробничий напрям діяльності з тим, щоб ефективніше використовувати землю і вкладений капітал. З іншого – спеціалізація виробництва і здійснювані ради неї відповідні інвестиції, що склались, примушують фермера ухвалювати рішення по розширенню або обмеженню земельних угідь. За спеціалізацією в Україні діють фермерські господарства наступних типів:

- рослинницькі господарства (зернові, соняшник, цукрові буряки). В структурі товарної продукції таких господарств більше 50% припадає на два-три види продукції рослинництва;
- господарства рослинницько-тваринницького типу (зерно-молочні, зерно-свинарські). На таких фермах раціонально використовується побічна продукція і займаються переважно двома галузями, на які приходить більше 60% товарної продукції;
- господарства з вузькою спеціалізацією, які займаються виробництвом окремих видів продукції тваринництва (частіше птахівництва чи свинарства на покупних кормах), виробництвом овочів або ж нетрадиційними видами продукції (бджільництво, рибицтво, квітникарство і ін.);
- багатогалузеві господарства.

Структура товарної продукції фермерських господарств України свідчить, що дані підприємства мають зерно-технічний напрям спеціалізації з розвинутим скотарством.

Пріоритетний розвиток рослинництва в фермерських господарствах України зумовлений тим, що:

- по-перше, тваринництво є капіталомістким та трудомістким процесом і в сучасних умовах у фермерів немає необхідних коштів для забезпечення всіх потреб такого виробництва;
- по-друге, рослинницьку продукцію легше зберігати, транспортувати і можна реалізувати в міру необхідності. Вона швидко забезпечує віддачу вкладених коштів порівняно з тваринництвом;
- по-третє, сезонність виробництва дає можливість фермеру близько половини річного бюджету робочого часу використовувати для власних потреб, на відпочинок, підвищення кваліфікації, комерційну діяльність тощо.

На перших порах господарювання фермерам притаманна багатогалузева модель розвитку. Ведення господарства при такій спеціалізації пояснюється ще й тим, що це є однією з можливостей зменшити ризик банкрутства. Виробництво декількох видів продукції дозволить, у випадку невдачі, збитки від одного виду продукції перекрити чи урівноважити прибутками від інших. На думку економістів, цей вид спеціалізації є стартовим, характерним тільки для початкового періоду. В процесі зміцнення економіки і підвищення рівня технічного забезпечення, господарство може бути перетворене в галузеве, коли в його товарному виробництві почне домінувати одна з галузей.

Спеціалізація фермерських господарств на вирощуванні зерна пояснюється сезонністю даного виробництва та порівняно низькими затратами матеріальних ресурсів та праці на один гектар. Збільшення частки посівів соняшнику у 2008 році до 20,9% пов'язане з високою дохідністю даної культури. Зростання частки посівів кормових культур свідчить про поступове відновлення обсягів виробництва продукції тваринництва.

Для фермера, як і будь-якої підприємницької структури, створення відповідної ресурсної бази, узгодженості і збалансованості її окремих елементів є особливо важливим. Адже саме з цього і, зокрема, з обмежених можливостей розширення земельних наділів, придбання технічних засобів фермер виходить при формуванні своєї виробничої програми.

Матеріально-технічна база фермерського господарства формується за рахунок довгострокових капітальних вкладень, оборотних коштів, матеріально-технічних ресурсів і представляє собою сукупність ресурсів, предметів і засобів праці, які використовуються у виробництві та забезпечують нормальну діяльність господарства.

При найзагальнішому підході до фермерства, виходячи з об'єктивних і суб'єктивних причин, початкового капіталу в українського фермера на придбання засобів виробництва не виявилося. Саме можливість придбання технічних засобів є одним з найістотніших чинників, який припиняє розвиток фермерства. Низький рівень забезпечення фермерських

господарств технічними засобами значною мірою обумовлений обмеженням їх придбанням в господарствах колишнього колективного сектора. Значна частина фермерів придбали перші технічні засоби саме в сільськогосподарських крупних підприємствах, які в більшості випадків дуже довго експлуатувалися і відслужили свій термін. В літературі вказується, що на 9-10 році експлуатації тракторів і зернозбиральних комбайнів їх річне вироблення зменшується в порівнянні з першими трьома роками на 15-20%, а експлуатаційні витрати – збільшуються в 1,8-2 рази.

Проте і такі можливості обмежені, а починаючи з 2000 року – вичерпані. І лише окремі фермери змогли купити технічні засоби механізації.

Згідно з даними Держкомстату України, в 2008 році на 100 фермерських господарств припадало 77 тракторів, 23 комбайни, 38 сівалок (табл. 3). Разом з тим, згідно рекомендацій Інституту аграрної економіки УААН на одне фермерське господарство повинно припадати 2,46 тракторів, 0,46 комбайнів різних типів, а також 0,51 вантажних автомобілів. Не набагато краще становище із забезпеченням фермерських господарств ґрунтообробною технікою, іншими технічними й транспортними засобами та обладнанням для тваринництва, будівельними матеріалами.

3. Наявність сільськогосподарської техніки в фермерських господарствах (на кінець року; штук)

Показник	2000 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Трактори – всього	22118	29172	30773	31560	32443	32576
у розрахунку на 1000 га ріллі	1,11	0,90	0,88	0,83	0,80	0,78
Комбайни						
зернозбиральні	4585	7182	7688	8120	8573	8734
кукурудозбиральні	165	381	429	441	434	402
кормозбиральні	422	616	641	643	638	571
картоплезбиральні	126	195	209	209	217	226
Бурякозбиральні машини	617	895	984	1036	998	929
Сівалки	9982	14275	15115	15531	15963	16157
Жатки валкові	975	2358	2639	2834	2825	2848

Як свідчить світова практика, основним елементом виробництва та формування ресурсів у фермерських господарствах є наявність робочої сили, здатної використовувати наявні засоби виробництва. У селянському господарстві, як відмічав О.Чаянов, який би з організаційних факторів виробництва не вважали головним, треба визначити, що організуючим елементом будь-якого виробничого процесу є робочі руки [8].

Результативність господарської діяльності ферми значною мірою залежить від забезпеченості її трудовими ресурсами, їх професійно-

кваліфікаційного рівня, здатності реалізувати свою потенційну продуктивну силу.

В одному фермерському господарстві в 2008 році працювало в середньому 2,6 особи, з них 0,8 – члени фермерських господарств, 1,8– залучені працівники за трудовими угодами (табл. 4).

4. Чисельність працюючих в одному фермерському господарстві

Показник	2000 рік	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік
Чисельність працівників – усього	71504	130291	133534	132031	115327	111659
з них жінок	25294	49918	44727	43475	33662	32536
Частка жінок у загальній чисельності працівників, %	35,4	38,3	33,5	32,9	29,2	29,1
Чисельність працівників у розрахунку на 100 га сільгоспугідь	3	4	4	3	3	3

Фермерські господарства, як і будь-які інші сільськогосподарські підприємства, характеризуються сезонним використанням праці. Взимку зайнятість у господарстві протягом дня в 2-2,5 рази менша, ніж влітку. Зайнятість та трудова активність фермера великою мірою визначається спеціалізацією виробництва, оскільки в господарствах тваринницького напрямку фермер працює фактично щодня, в тому числі у вихідні та святкові дні. Відповідно в цих господарствах буде вища зайнятість працівників.

Найм робочої сили в аграрному виробництві характерний для економічних систем багатьох країн. Фермерське господарство відповідно до законодавства – це, насамперед, сімейне господарство з незначним залученням на сезонні роботи найманої робочої сили. У країнах Європейського Союзу третина всіх затрат праці припадає на фермера, 30-40% – на членів сім'ї, решта на найманих працівників. У Великобританії частка найманих працівників перевищує 40%. Очевидно, що в аграрній сфері України в найближчому майбутньому найм працівників утвердиться не лише у фермерських господарствах, а й в інших формуваннях, діяльність яких без найму спеціалістів та інших категорій працівників неможлива.

Фермери ведуть виробництво переважно на сімейній основі і тому рівень забезпеченості їх трудовими ресурсами по регіонах залежить від розмірів сім'ї та площ землекористування господарств. Так, у більшості степових і лісостепових областях чисельність працюючих в розрахунку на 100 га угідь та на одне господарство близькі до середніх по Україні. Проте у зв'язку із малоземеллям та великою густотою населення в Закарпатській,

Чернівецькій, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях чисельність працівників на одне господарство вдвічі, а в розрахунку на 100 га угідь – в 5-6 разів більша. Це свідчить про значні потенційні можливості цих областей для розвитку інтенсивних трудомістких галузей (тваринництво, овочівництво, плідівництво).

Фермери покликані доповнювати та підтримувати зусилля України щодо створення ринкової економіки, так як допомагають формувати ефективний попит на нові конкурентоспроможні джерела постачання засобів виробництва і канали збуту, зберігання, переробки та розподілу.

Дослідження підтверджують, що визначальним напрямком у підвищенні ефективності виробництва будь-якої форми господарювання в умовах багатокладної економіки, як і раніше, є раціональне і ефективне використання земельних ресурсів, матеріально-технічних засобів, худоби тощо.

Для оцінки рівня ефективності роботи підприємства отриманий ним результат (прибуток) співставляється з витратами чи використаними ресурсами. Дохідність, прибутковість господарства визначається рівнем рентабельності, який показує величину прибутку на 1 грн. витрат виробництва. Результати господарської діяльності фермерських господарств України розглядається в таблиці 5.

5. Результати сільськогосподарської діяльності фермерських господарств (мільйонів гривень)

Показник	2007 рік	2008 рік
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	4861,8	6904,9
у т.ч. від сільськогосподарської продукції	4693,4	6618,4
з неї		
продукції рослинництва	4271,4	5947,8
продукції тваринництва	422,0	670,6
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	1065,5	1321,4
у т.ч. від сільськогосподарської продукції	1066,6	1307,6
з неї		
продукції рослинництва	1086,8	1265,8
продукції тваринництва	-20,2	41,8
Рівень рентабельності сільсько-господарської діяльності, %	28,1	23,7
у т.ч. виробництва сільськогосподарської продукції	29,4	24,6
з неї		
продукції рослинництва	34,1	27,0
продукції тваринництва	-4,6	6,7

Отже, діяльність фермерських господарств України є прибутковою, і рівень рентабельності відповідно складав у 2008 році 23,7%. Слід зазначити, що 71,4% підприємств – це господарства із сумою чистого доходу до 50 тис.грн. на рік і рівнем рентабельності 9,4.

Розмір прибутку фермерських господарств України свідчить про життєздатність даних організаційних структур. Особливо високий рівень розвитку фермерства характерний для Тернопільської (34,2% рівень рентабельності), Одеської (34,2%) та Кіровоградської (30,8%) областей.

В умовах економічної ситуації, що склалася в Україні більшість сільськогосподарських підприємств, в т.ч. фермерських господарств є низькорентабельними або ж збитковими. В ближчі роки фермерські господарства без активного державного протекціонізму, що згідно з Законом України „Про державну підтримку сільського господарства України” включає в себе такі складові, як формування внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, опрацювання організаційно-економічного механізму просування продукції на зовнішні ринки, удосконалення державного управління щодо стимулювання виробництва, не забезпечать подолання стагнації, не кажучи вже про подальший поступ галузі [9].

Державна підтримка сільського господарства виступає однією із суттєвих складових механізму забезпечення ефективного функціонування аграрного сектора економіки у переважній більшості країн світу. Тільки завдяки активному державному втручанню в аграрний сектор в багатьох країнах була подолана аграрна криза. Серед основних напрямів державного регулювання в аграрній сфері виділяються такі: підтримка паритету цін, регулювання попиту та пропозиції, спеціальне законодавство з регламентації організації та функціонування сільськогосподарського ринку, регулювання доходів господарських об'єктів, зовнішньоекономічне регулювання, бюджетне фінансування цільових соціальних програм.

Досвід розвинутих країн світу свідчить, що держава регулює процеси відтворення в сільському господарстві та здійснює його фінансово-кредитну підтримку. Так, в США державне регулювання цін здійснюється у 70 галузях економіки, а в Японії – 200 галузей. У 24 найбільш розвинених країнах протягом 1986-1999 років сільське господарство одержувало підтримку загальним обсягом 246-292 млрд.дол., що складало 32-41% по відношенню до вартості виробленої продукції. Вищою від цього показника була підтримка аграрного сектора у 1999 році в Норвегії (70%), Ісландії (69%), Японії (63%), Південній Кореї (59%). Так, австрійський фермер щорічно отримує на гектар 300 євро державних дотацій, польський фермер від Європейського союзу – 150 євро щороку [10]. Враховуючи це, активну державну підтримку аграрного товаровиробника необхідно здійснювати і в Україні, попередньо розробивши відповідний механізм її проведення.

Висновки та пропозиції. Для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств та вдосконалення їх роботи можуть бути рекомендовані слідуєчі пропозиції:

- кооперування фермерських господарств в галузі фінансів;
- з метою створення оптимального за розмірами земельного масиву 300-400 га, на якому можна ефективніше використовувати сільськогосподарську техніку.
- з метою створення власної інфраструктури (складів, гаража, ремонтної майстерні й інших об'єктів, які можуть будуватися фермерами і орендуватися в інших підприємств і організацій);
- в галузі постачальницької діяльності – це спільне придбання садивного матеріалу, паливо-мастильних матеріалів, запасних частин, кормів тощо;
- об'єднання зусиль в реалізації продукції і маркетинговій політиці.

З метою оптимізації розмірів фермерських господарств слід створити такі умови виробництва, за яких дані підприємства були б конкурентноздатними на світовому ринку. Досвід країн Західної Європи переконує, що ефективність виробництва значно вища там, де розміри землекористування перевищують 100 га, а у США – 400 га. За цих умов досягається повна трудова активність фермера, а ефективність використання фондів є найвищою.

Вітчизняними вченими-аграрниками і Інститутом аграрної економіки УААН розроблені методичні рекомендації по визначенню оптимальних розмірів фермерських господарств України. Ними визначені оптимальні розміри фермерських господарств, які володіють землею у межах 250-400га.

Оптимальний розмір ферми, безумовно, залежить від регіону, сфери їх функціонування і спеціалізації. І в цьому відношенні є вже розробки практиків-економістів, якими визначені наступні раціональні розміри земельних наділів (табл. 6).

6. Раціональні розміри фермерських господарств України

Напрямок спеціалізації	Степ	Лісостеп	Полісся
Зерновий	300–400	300–400	250–350
Зерновий з вирощуванням соняшнику	300–400	–	–
Зерново-буряківничий	–	300–400	–
Картоплярський	–	–	100–150
Зерново-льонарський	–	–	150–300
Овочівницький	25–50	25–50	25–50
Плодогідний	30–60	30–60	25–50
Виноградарський	20–50	–	–
Виробництво: молока	250–400	250–400	200–300
яловичини	300–500	350–500	300–400
свинини	250–400	200–400	200–400
продукції вівчарства	200–300	200–300	–
продукції птахівництва	250–300	250–300	150–200

Рациональні розміри землекористування обумовлені двома головними чинниками: 1) ефективним завантаженням (використанням) техніки; 2) додержанням науково обґрунтованих сівозмін.

Значне поліпшення технічного забезпечення приватного підприємництва в сільському господарстві може бути вирішено, по-перше, через ліквідацію монополізму в першій сфері АПК; по-друге, формуванням і розвитком лізингових поставок з боку держави; по-третє, забезпеченням фермерів цільовими кредитами під придбання технічних засобів. Крім того, для фермерства важливим є отримання техніки в оренду, прокат і лізинг.

З питань придбання техніки повинні враховуватися два моменти: а) набір основних і спеціалізованих машин повинен бути заснований на економічній вигідності, тобто купувати машини або одержувати їх на інших умовах; б) необхідно враховувати, що терміни використання машин у фермерських господарствах при відповідному зберіганні і технічному обслуговуванні можуть бути значно продовжені. Відповідно до збільшення термінів використання машин зменшуються витрати та їх зміст.

Фермерські господарства, як і інші сільськогосподарські виробники, не можуть успішно розвиватися без створення ефективної кредитної системи. Прийняття Земельного Кодексу в жовтні 2001р. потребує створення державно-комерційного Земельного банку, який буде надавати іпотечні кредити під заставу землі і майна. Необхідно ширше створювати селянські спілки для самокредитування. Держава через надання безпроцентних кредитів і прямих дотацій може стимулювати розвиток тваринництва в фермерських господарств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник Л. Л. Становлення і сучасний стан селянських (фермерських) господарств в Україні // Держава та регіони. – Серія: Економіка та підприємництво. – 2003. – № 1. – С. 229-238.
2. Пулім В.А. Реальний власник та його ставлення в аграрній сфері //Економіка АПК. –2002. –№7. –С.48-52.
3. Збарський В.К., Канінський М.П. Тенденції розвитку малого підприємництва //Економіка АПК. – 2009. – №8. – С.50-57
4. Закон України “Про фермерське господарство” №973-IV від 19.06.2003 р., Відомості Верховної Ради, 2003, № 45.
5. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М., Мельник Л.Л. Розвиток фермерського землекористування //Економіка АПК. – 2009. – №9. – С.15-21.
6. Амосов О.Ю. Фермерство як форма підприємництва в аграрній сфері //Агросвіт. – №23. -2007. – С.33-36.
7. Золотухин В.П. Структура американского фермерства: социальные аспекты (По материалам сельскохозяйственной переписи) // США: экономика, политика, идеология. – 1997. – № 6. – С. 112-125.

8. Чаянов А.В. Крестьянские хозяйства. – М.: Экономика, 1989. – 365 с.
9. Закон України Про державну підтримку сільського господарства України // Економіка АПК. – 2004. – №10. – С. 3-29.
10. Стецюк С. Три погляди на одну проблему // Фермерське господарство. – 2005. – №6 (230). – С. 4.

Одержано 24.12.09

В статье проанализированы нормативно-правовые, экономические, организационные, демографические и социальные факторы создания и функционирования крестьянских хозяйств в Украине.

In the articles analyzed normatively legal, economic, organizational, demographic and social factors of creation and functioning of farmer economies are in Ukraine.

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ТА ВИМОГИ
до написання статті у
„Збірник наукових праць Уманського ДАУ”

ВИМОГИ ДО ФАХОВИХ ВИДАНЬ

Стаття повинна бути побудована в логічній послідовності, насичена фактичним матеріалом, мати такі складові:

Анотація — стисла характеристика змісту статті; те, про що розповідається в статті; обсяг **4–5** стрічок; українською мовою.

Вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання).

Методика досліджень — обґрунтування вибору напряму досліджень, перелік використаних методів, розкривають загальну методику проведених досліджень (коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом). У *теоретичних* роботах розкривають методи розрахунків, гіпотези, що розглядають, в *експериментальних* — принципи дії та характеристики розробленої апаратури, оцінки похибок вимірювання; обсяг **5–10** рядків.

Результати досліджень — виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **обов'язково** — табличний або графічний матеріал з результатами статистичної обробки.

Висновки — у закінченні наводяться висновки з даного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку; необхідно наголосити на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтувати достовірність результатів, викласти рекомендації щодо їх використання; обсяг **5–10** рядків.

Список використаних джерел — оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання” [Бюлетень ВАК, №6 за 2007 р.]; **обов'язково** не менше **4** джерел, *переважно* за останні роки.

Резюме — стислий виклад суті статті; викладають на основі *висновків* — стисло і точно, використовуючи синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, стандартизовану термінологію, уникаючи складних граматичних зворотів, маловідомих термінів і

символів. Розпочинають з прізвищ й ініціалів авторів та назви статті. Обсяг самого резюме — 4–5 стрічок, російською та англійською мовами.

Ключові слова — слова або стійкі словосполучення із тексту анотації; сукупність ключових слів повинна відображувати поза контекстом основний зміст статті; загальна кількість — не менше 3 і не більше 10, російською та англійською мовами.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

1. Стаття готується українською мовою обсягом 4–10 повних сторінок.
2. Матеріали статті повинні бути оформлені в рамках використання програм, які входять до складу пакета „Microsoft Office”.
3. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформатований у редакторі Microsoft Word’97 або вище, назва файлу повинна містити прізвище автора або авторів (наприклад Іванов.doc).
4. Матеріали подаються на паперовому (2 примірники) і електронному носіях. Автор несе відповідальність за якість електронного варіанту (пошкодження вірусом).
5. Всі матеріали однієї статті здаються в окремій папці, конверті або пластиковому файлі, на яких вказано назву статті, прізвища авторів, їх службові адреси та телефони.
6. До статті додаються дві рецензії провідних фахівців (для авторів інших установ — обов’язково).
7. **УВАГА! Змінилась вартість друку однієї сторінки – з 1.01.2010 р. – 15 грн.**
8. Редколегія залишає за собою право відхилити на доопрацювання статтю, оформлену не згідно даних вимог. *Відхилену після внутрішнього редагування працю, автор обов’язково повинен повернути разом з виправленим варіантом статті.*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ

1. Всі текстові матеріали (*в т.ч. таблиці та рисунки*) набираються однією гарнітурою „Times New Roman”, розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками — одинарний інтервал.
2. Параметри сторінки: розмір — стандартний А4 (210 x 297 мм.), розташування книжне, верхній і нижній береги — 20 мм, лівий — 30, правий — 10 мм. Файл зі статтею подається без нумерації сторінок.
3. Загальний вигляд статті:

УДК

(напівжирний, виключка по лівому краю)

НАЗВА СТАТТІ

(великі напівжирні літери, виключка по центру)

ІНІЦІАЛИ, ПРИЗВИЩА АВТОРІВ, науковий ступінь

(великі напівжирні літери) (малі напівжирні літери, виключка по центру)

Назва установи

(напівжирні літери, виключка по центру)

Анотація

(слово „Анотація” не пишеться, шрифт світлий, курсив, виключка по ширині)

Текст статті

(абзац — 1 см, шрифт світлий, виключка по ширині)

Вступ.

(слово „Вступ” не пишеться)

Методика досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Результати досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Висновки.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

(заголовок виділяється великими напівжирними літерами, виключка по центру)

Резюме

(слова „Резюме” і „Summary” не пишуться; прізвища й ініціали авторів, назва статті та текст резюме — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Ключевые слова: (російською) і Key words: (англійською мовами).

(слова „Ключевые слова:” і „Key words:” пишуться — шрифт напівжирний, курсив; не менше 3 і не більше 10 — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Таблиці — повинні бути набрані в програмі Microsoft Word, обрамлення має вся таблиця; виключка по центру. Всі таблиці та рисунки повинні мати назви та порядковий номер, наприклад:

1. Загальна характеристика або Рис. 2. Схема приладу.

(слово „Таблиця” не пишеться, а „Рис.” — пишеться, шрифт напівжирний, виключка по центру)

Статті подаються за адресою:

20305, м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1

Уманський національний університет садівництва.

Науковий відділ: Полторецькому С. П.

Контактні телефон: (04744) 3–20–76, 3–22–35

(063)7889414

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Збірник наукових праць
УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА**

**Засновано в 1926 році
Випуск 73**

*Збірник наукових праць Уманського національного університету
садівництва / Редкол. : А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. — Умань, 2010.
— Вип. 73. — Ч. 2: Економіка. — 284 с.*

ISSN 0134 – 6393

Адреса редакції:
20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський національний університет садівництва, тел. : 3–22–35

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 13695 від 03.12.07 р.

Підписано до друку 18.02.2010 р. Формат 60х84 1/16. Друк офсет.
Умов.- друк. арк. 17,26. Наклад 300 екз. Зам. №50.

Надруковано: Редакційно-видавничий відділ
Свідоцтво ДК № 2499 від 18.05.2006 р.
Уманського національного університету садівництва
вул. Інтернаціональна, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20305